

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TANZİMAT DÖNEMİNDE EKONOMİK VE
SOSYAL YÖNLERİYLE MANASTIR ŞEHİRİ

Hüseyin Baha ÖZTUNÇ
2502060372

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN

İSTANBUL 2013

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı :Hüseyin Baha ÖZTUNÇ Numarası :2502060372
Anabilim/Bilim Dalı :Tarih Tez Savunma Tarihi :07.10.2013
Danışman :Prof.Dr.Mehmet Ali BEYHAN Saati :11:00
Tez Başlığı :” Tanzimat Döneminde Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Manastır Şehri”

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Mehmet Ali BEYHAN		Kabul
2-Prof.Dr.Vahdettin ENGİN		Kabul
3-Prof.Dr.Mahir AYDIN		Kabul
4-Prof.Dr.Mehmet CANATAR		Kabul
5-Yrd.Doç.Dr.Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU		kabul

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Süleyman KIZILTOPRAK		
2-Yrd.Doç.Dr.Şamil MUTLU		

Hüseyin Baha ÖZTUNÇ
Tanzimat Döneminde Ekonomik Ve Sosyal Yönleriyle Manastır Şehri

ÖZ

Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı Devleti'nde birçok alanda olduğu gibi idari yapılanmada da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler şehirleri etkileyerek klasik dönem şehirlerinin yerini modern şehircilik anlayışında ve günümüz şehirlerinin temelini oluşturan merkezler almıştır. Bu yeni dönemde şehirler yeni kurumlarla tanışmışlar ve bu yeni kurumlara ait yapılar şehrin çehresini değiştirmiştir. Genişleyen idari yapılanma içinde her birimin kendine yer bulabildiği yeni hükümet binaları, haberleşmede kullanılmaya başlanan telgraf için inşa edilen telgraf merkezleri gibi yeni merkezler eski şehirlerin merkez anlayışını değiştirerek yeni bir şehir merkezi oluşturmuştur. Belediyecilik bu dönemde gelişmiş, şose yolların yapımı, kaldırımların düzenlenmesi ve su kanallarının sayısının artırılması gibi altyapı çalışmaları hız kazanmıştır. Ayrıca bu dönemle birlikte hız kazanan eğitim faaliyetleriyle şehir merkezlerinde ilk ve orta dereceli okullar açılmaya başlanmıştır.

Tanzimat ile birlikte hız kazanan bu gelişmelerden Manastır şehri de etkilenmiş şehir yeni bir görünüm kazanmıştır. Özellikle 1863 yılında meydana gelen yangın neticesinde büyük ölçüde zarar gören şehrin yeniden imar çalışmalarında bu yeni düzenlemeler göz önünde tutulmuş ve modern Manastır şehrinin oluşmasında önemli aşama kaydedilmiştir. Bulunduğu bölge itibarıyla ve aynı zamanda 3. Ordu'nun komuta merkezi olması hasebiyle şehirde birçok devlet konsolosluklar açmış ve Manastır'ın "Konsoloslar Şehri" olarak adlandırılmasına neden olmuştur.

Manastır şehri Tanzimat döneminde gösterdiği gelişmeyle Osmanlı Devleti'nin batı tarzında modern şehir merkezlerinden birisi haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manastır, Makedonya, Vilayet, Sancak, Konsolosluk, Ticaret, Eğitim.

Hüseyin Baha ÖZTUNÇ
Tanzimat Döneminde Ekonomik Ve Sosyal Yönleriyle Manastır Şehri

ABSTRACT

With Tanzimat Edict there had been many significant changes in Otoman Empire in many fields as well as administrative structure. These changes had effected the cities and the classical period cities replaced by modern urbanism and provide the basis for today's cities. In this new era the cities met with new institutions and the architectures which belong to these institutions had changed the face of the cities. In the expanding administrative structure, government buildings where all branches can take part in, telegraph centers which was built for usage of the communication means had changed the old city mentality and composed a new city center. Municipal changed, infrastructure works such as construction of macadam roads, regulation of the pavements, increasing the number of water channels had gained speed in this era. Also with the rapid educational advances in the period, new primary and secondary schools had been opened.

The City of Monastir had also been effected with these changes in Tanzimat era, and the city had gained a new look. Especially, after the 1863 fire, the city was greatly damaged, and these changes had been taken into account and significant progress was recorded. As the city was the centre of the 3rd army and because of its location, many countries opened consulships there, and thats why the city was named as "city of consulships".

Monastir City, with its progress in Tanzimat period, had been one of the modern cities in Western style in Ottoman Empire.

Keywords: Monastir, Macedonia, Province, Sanjak, Consulship, Commerce, Education.

ÖNSÖZ

İnsanların yaşam alanlarından birisi olan kentler her toplumda üzerinde önemle durulan ve geliştirilmesi için çaba harcanan mekânlar olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde şehirler 19. yüzyılda ve özellikle de 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra uygulamaya koyulan devleti ve toplumu batılı ilkelere göre düzenleme gayreti ile birlikte modernleşme süreci içine girmişlerdir. Bu dönemde kent merkezlerinin durumunu ve gelişimini inceleyen çok sayıda çalışma yapılsa da henüz müstakil olarak çalışılmamış birçok şehir bulunmaktadır.

Bu çalışmaya karar verdiğimizde öncelikle zaman sınırlaması üzerinde durduk. Çalışmamızın dönemini 1839-1876 yılları arasında tuttuk. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte 1876 Meşrûtiyet'in ilanı arasındaki dönem şehirdeki meydana gelen idari, siyasi, sosyal ve ekonomik olayları ortaya çıkartarak değerlendirmeye çalıştık. Bu konuda en önemli başvuru kaynağımız şüphesiz ki Başbakanlık Osmanlı Arşivi oldu. Ticaret dosyaları kısmında bazı fon kodlarının tasnifi yapılmadığından belgede geçtiği şekilde verilmiştir. Arşiv belgeleri dışında yararlandığımız önemli bir kaynak da Manastır Şeriye Sicilleri'dir. Dönemin gerek ulusal ve gerek yerel gazeteleri de çalışmamıza önemli katkılar sağlamıştır. Bunların yanı sıra ikinci elden kaynaklardan da istifade edilmiştir.

Çalışmamız giriş ve dört bölümden meydana gelmektedir. Girişte; Manastır şehrinin kuruluşundan Osmanlı Devleti'nin şehri fethine kadar şehrin genel yapısını ortaya koymaya çalıştık. Burada ikinci elden kaynaklar kullandık. Birinci Bölümde; Tanzimat Fermanı'ndan itibaren şehrin idari ve askeri yapısını, 1876 yılına kadar bu yapıda meydana gelen değişiklikleri inceledik. İkinci bölümde Manastır'ın nüfusu ve mahalleleri üzerinde durduk. Şehrin nüfus yapısı ve nüfusu oluşturan unsurları değerlendirdik. Kozmopolit bir şehir olan Manastır'daki Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar'ın yaşam tarzları ile ilgili bilgiler vermeye çalıştık. Kentin en temel yerleşim birimi olan mahallelerin şehirde nasıl bir gelişim gösterdiği, sayıları ve bu mahallelerde yaşayan kimselerin belirlenmesine çalıştık. Yalnız Müslümanların veya Yahudilerin yaşadığı mahalleler var mıydı? Yoksa bu kağıt üzerinde mi kaldı ve Müslüman-Gayrimüslim halk iç içe mi yaşadı? Bu sorulara arşiv belgeleri ve

ikincielden kaynaklar kullanarak cevap bulmaya çalıştık. Üçüncü bölüm şehirdeki ticari faaliyetleri incelediğimiz bölümdür. Öncelikle şehirdeki esnaf yapısını ortaya koymaya çalıştık. Hangi meslek gruplarının olduğu, sayıları ve bu meslekleri kimlerin icra ettiğini araştırdık. Yine şehirdeki tarımsal faaliyetler de bu bölümde incelenmiştir. Ticari faaliyetlerin önemli bir noktası olan panayırlar da bu bölümün inceleme alanına girmiştir. Şehrin ithalat-ihracat verilerini de dönemin konsolos raporlarından ortaya koymaya çalıştık. Tezimizin dördüncü ve son bölümünde Manastır'daki eğitim kurumları, dini mekanlar, Manastır'da meydana gelen çeşitli doğal afetler ve Şehirdeki sağlık hizmetleri incelediğimiz konulardır.

Çalışmamın her aşamasında görüşleri ve desteği ile yanımda olan ve altı sene bizlerle odasını paylaşan danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN'a, yanına her gittiğimizde kapısını açık bulduğumuz, bizi sabırla dinleyip önerilerde bulunan Prof. Dr. Mahir AYDIN'a, tez inceleme raporlarımı her götürüşümde görüşlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Vahdettin ENGİN'e, altı sene aynı odayı paylaştığımız ve her türlü konuda desteğini esirgemeyen bölüm hocamız Yrd. Doç Dr. Neriman HACISALİHOĞLU'na ve Anabilim dalımızın iş yükünü paylaştığımız Arş. Gör. Serdal SOYLUER, Arş. Gör. Adem KORKMAZ, Arş. Gör. Cemal ATABAŞ ve Arş. Gör. Burcu DİLBAZ'a teşekkür etmek benim için çok değerli bir vazifedir. Yine tezimin son aşamasında bulunduğum Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde tezimi okuma zahmetinde bulunarak görüşlerinden ziyadesiyle istifade ettiğim hocam Prof. Dr. Ali AÇIKEL'e ve tezimi yazarken bölümdeki iş yükünden beni azade eden Arş. Gör. Mustafa TANRIVERDİ, Arş. Gör. Fehim KURULOĞLU, Arş. Gör. Murat SERDAR, Arş. Gör. Edip UZUNDAL ve Arş. Gör. Murat GÜNEY'e de şükran borçluyum. Ve son olarak Bu süreçte her zaman yanımda olan ve kendilerine yeterince zaman ayıramadığım eşim Yasemin ÖZTUNÇ ve kızımız Gülin ÖZTUNÇ'a sonsuz teşekkürler.

H. Baha ÖZTUNÇ

Tokat 2013

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLO, GRAFİK ve RESİM LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xvii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
1. MANASTIR ŞEHRİ'NİN İDARİ YAPISI VE TEŞKİLATI.....	7
1.1. Tanzimat'ın Başlangıcında Manastır Şehri'nin İdari Yapısı.....	7
1.1.1. Rumeli Eyâleti'nin İdari Yapısı.....	7
1.1.2. Manastır Muhassıllığı.....	9
1.1.3. Vilâyet ve Sancak Merkezi Olarak Manastır.....	14
1.1.4. Manastır Belediyesi.....	19
1.1.5. Sancak ve Kazaların İdaresi.....	23
1.1.5.1. İdari Taksimattaki Karışıklıklar.....	23
1.1.5.2. Şehrin Yöneticileri.....	28
1.2. Üçüncü Ordu Merkezi Olarak Manastır.....	31
1.2.1. Cepehânelik ve Depo İnşaları.....	37
1.2.2. Bekçi Askerleri: Poylaklar.....	41
1.3. Ulaşım ve Haberleşme.....	42
1.3.1. Selânik-Manastır Demiryolu.....	51
1.3.2. Haberleşme.....	52
1.3.3. Telgraf Hatları.....	56
1.3.3.1. Selânik-Manastır Telgraf Hattı ve Manastır Telgrafhâne Binası.....	56
1.4. Şehrin Adâlet Teşkilâtı.....	66
1.4.1. Manastır Ticâret Mahkemesi.....	66
1.4.2. Meclis-i Tahkik'in Kuruluşu.....	68
1.5. Konsoloslar Şehri.....	70
İKİNCİ BÖLÜM.....	74

2.MANASTIR ŞEHRİNİN NÜFUSU ve MAHALLELERİ	74
2.1.Manastır'ın Nüfusu	74
2.1.1. Osmanlı Devleti'nin Fethinden XIX. yüzyıla Kadar Manastır Nüfusu	74
2.1.2. XIX. yüzyılda Manastır'ın Nüfusu	75
2.1.3. Nüfus Defterlerine Göre Manastır Şehri'nin 1831 Yılı Nüfusu	76
2.1.3.1. [1831] Yılı Şehrin Müslüman Nüfusu	77
2.1.3.2. [1831] Yılı Şehrin Yahudi Nüfusu	78
2.1.3.3. Şehrin 1835 Yılı Gayrimüslim Nüfusu	79
2.1.3.4. Şehrin 1843/1844 Yılı Müslüman Nüfusu	84
2.1.3.5. Şehrin 1843/1844 Yılı Hristiyanve Yahudi Nüfusu	85
2.1.3.6. Şehrin 1843/1844 Yılı Kıpti Nüfusu	87
2.2.Manastır'ın Mahalleleri	90
2.2.1. Fetihten XIX. yüzyıla Kadar Mahalleler	90
2.2.2. XIX. yüzyılda Mahalleler	93
2.2.2.1.Müslüman mahalleleri	93
2.2.2.2. Gayrimüslim mahalleleri	95
2.2.2.2.1. Hristiyan Mahalleleri	95
2.2.2.2.2. Yahudi Mahalleleri	97
2.2.2.3. Kıptiler (Çingeneler)'in Oturduğu Mahalleler	98
2.2.2.4. Müslim ve gayrimüslimlerin Birlikte Oturdıkları Mahalleler	100
2.3. Dini Mekânlar	102
2.3.1. Cami ve Mescitler	102
2.3.2. Tekke ve Zâviyeler	104
2.3.3. Kiliseler	107
2.3.4. Havra ve Sinagoglar	109
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	112
3.Manastırdaki İş Kolları Ve Esnaflar	112
3.1. Gedik Sistemi	119
3.1.1. Pazar ve Panayırlar	122
3.1.1.1. Pazarlar	122
3.1.1.2 Panayırlar	123
3.1.1.2.1.Pirlepe Panayırı	126

3.1.1.2.2. Ohri Panayırı.....	131
3.1.1.2.3. Filorina Panayırı.....	131
3.1.1.2.4. Serfice Panayırı.....	132
3.1.2. Selânik-Manastır Arasında Araba İşletmek İçin Şirket Kurulması.....	132
3.2. Manastır’da Ticaret.....	133
3.2.1. İngiliz Konsolos Raporlarına Göre Şehrin Ticari Durumu.....	133
3.2.1.1. 1854 Yılı Manastır’ın Ticareti.....	134
3.2.1.2. 1856-1859 Yılları Arasında Manastır’ın Ticareti.....	135
3.2.1.3. 1864 Yılında Manastır’ın Ticareti.....	140
3.2.1.4. 1869 Yılında Manastır’ın Ticareti.....	155
3.2.2. Köle Ticareti.....	162
3.2.2.1. Manastır’da Köle Ticareti.....	163
3.2.3. Şehirde Fabrikalaşma Çabaları.....	166
3.2.3.1. Askeri Elbise Fabrikası Açma Teşebbüsü.....	167
3.2.3.2. Arpa Suyu, Sirke ve Rakı Fabrikası Açılması.....	167
3.3. Manastır’daki Tarımsal Faaliyetler.....	169
3.3.1. Kanunsuz Bir Uygulama: Su Parası Alınması.....	173
3.3.2. Tarım İşçileri.....	174
3.3.3. Şehirdeki Hayvancılık.....	175
3.3.4. Manastır’da Ziraati Arttırıcı Önlemlerin Alınması.....	177
3.4. Manastır’ın Ormanları.....	178
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM MANASTIRDA SOSYAL HAYAT.....	181
4. Eğitim Ve Öğretim.....	181
4.1. Müslüman Okulları.....	181
4.1.1. Medreseler.....	181
4.1.2. Sıbyan Mektepleri.....	182
4.1.3. Manastır Mekteb-i Rüştîyesi.....	186
4.1.4. Kız Rüştîyesi.....	192
4.1.5. Manastır İdâdîsi.....	193
4.1.6. Gayrimüslim Okulları.....	199
4.1.7. Yahudi Okulları.....	199
4.1.8. Hristiyan/Yabancı Okullar.....	200

4.2. Manastır’da Meydana Gelen Afetler	204
4.2.1. Seller-Taşkınlar.....	204
4.2.2. Dolu.....	207
4.2.3. Yangınlar.....	208
4.2.3.1. 1863 Yangını.....	213
4.3. Şehrin Sağlık Örgütü	222
4.3.1. Manastır Askeri Hastahânesi.....	222
4.3.2. Manastır’da Aşılama Faaliyetleri.....	227
4.3.3. Ekşi Su.....	228
SONUÇ	231
EKLER	234
KAYNAKÇA	243
ÖZGEÇMİŞ	256

TABLO, GRAFİK ve RESİM LİSTESİ

Tablo-1: 1840 yılı Manastır Muhassıllık Meclisi'nin Üyeleri ve Aldıkları Maaşlar...	10
Tablo-2: 1840 Yılı Manastır Muhassıllığı'nın İdari Kadrosu ve Maaşları.....	11
Tablo-3: 1844/45 Yılı Tanzimat-ı Hayriye Defteri'ne göre Rumeli Eyâleti'nin idari yapısı.....	14
Tablo-4: 1839-1843 Yılları Arasında Manastır Valileri ve Görev Süreleri.....	14
Tablo-5: 1854--1867 tarihleri arasında Manastır'da görev yapan valiler.....	15
Tablo-6: 1875/76 senesi devlet salnamesine göre Manastır Vilâyeti'nin teşkilat yapısı.....	17
Tablo-7: Manastır merkez kazasında görevli memurlar ve aldıkları maaşlar.....	18
Tablo-8: 1871-1872 Yılı Manastır Belediye Meclisi'nin Yapısı.....	21
Tablo-9: 1875-1876 ve 1876-1877 Yılları Manastır Belediye Meclisi'nin Yapısı...	22
Tablo-10: Manastır Kışlası İçin Yapılan İstimlaklar.....	32
Tablo-11: Kışla İçin Toplanan Cizye ve Toplandığı Kazalar.....	33
Tablo-12: 1857 yılında Manastır'daki Zaptiye Alayı askerleri ve aldıkları maaşlar.	39
Tablo-13: 1871 yılı Manastır şehrindeki Zaptiye askerlerinin listesi.....	40
Tablo-14: 1861 Nizamnamesine Göre Yolların Sınıfları.....	42
Tablo-15: 1870 Yılı Manastır'da Yol Yapımında Çalışanlar ve Maaşları.....	48
Tablo-16: 1876 Yılı Manastır'da Yol Çalışanları ve Aldıkları Maaşlar.....	50
Tablo-17: 1841 Yılı Posta Güzergâhı ve Çalışanlar.....	53
Tablo-18: Yapılacak Hat İçin Gerekli Malzemeler ve Fiyatları.....	60
Tablo-19: 1281 Senesi Manastır Telgrafhânesi Memurları Maaş Listesi.....	61

Tablo-20: Manastır Kazası'nda 1867-1868 Yılı Telgraf İşlerinde Harcamaları.....	63
Tablo-21: 1874-1875 Yılı Manastır'ın Telgraf ve Posta İdaresi Görevlileri.....	64
Tablo-22: 1877 Yılı Manastır'ın Telgraf ve Posta İdaresi Görevlileri.....	65
Tablo-23: 1871-1877 Yılları Arasında Manastır Ticâret Mahkemesi üyeleri.....	67
Tablo-24: 1855 yılı Manastır Meclis-i Tahkîk Üye Listesi.....	69
Tablo-25: 1864 senesinde Manastır Meclis-i Kebîr ve Tahkîk Üyeleri ve aldıkları maaşlar.....	69
Tablo-26: 1851-1876 Yılları Arasında Manastır'da Konsoloslğu Bulunan Ülkeler ve Konsolosları.....	70
Tablo-27: 1468-1569 Yılları Arasında Manastır'ın Nüfusu.....	74
Tablo-28: 5448 Numaralı Nüfus Defterine Göre Şehrin Nüfus İstatistikleri.....	77
Tablo-29: 5448 Numaralı Nüfus Defterine Göre Şehirdeki Yahudilerin Nüfus İstatistikleri.....	79
Tablo-30: 1835 Yılı Manastır Şehri'nde Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfus İstatistikleri.....	79
Tablo-31: 1843/1844 Yılı Manastır Merkezin Müslüman Nüfusu.....	84
Tablo-32: 1843/1844 Yılı Manastır Merkezin Hristiyan ve Yahudi Nüfusu.....	85
Tablo-33: 1843/1844 Yılı Manastır Merkezin Müslüman ve Gayrimüslim Çingene Nüfusu.....	87
Tablo-34: 1881/82-1893 yılı nüfus sayımına göre Manastır'ın Nüfusu.....	88
Tablo-35: 1908 yılı nüfus sayımına göre Manastır'ın Nüfusu.....	90

Tablo-36: Klasik Dönemde Manastır'ın Mahalle Sayıları.....	91
Tablo-37: Klasik Dönemde Manastır'ın Müslüman, Hristiyan ve Yahudi Mahallelerinin İsimler.....	91
Tablo-38 : 1831-1843 Sayımlarında Manastır'daki Müslüman Mahalleler ve Hane Sayıları.....	94
Tablo-39: 1256/1257 Yıllarında Manastır'daki Hristiyan Mahalleleri.....	96
Tablo-40: 1835-1843/1844 Yılı Manastır Merkezin Müslüman ve Gayrimüslim Çingenelelerin Yaşadığı Mahalleler.....	99
Tablo-41: Temettuat Defterine Göre 1844 Yılında Manastır'da Müslüman-Gayrimüslim sakinlerin ortak yaşadıkları mahalleler.....	100
Tablo-42: Manastır Merkezde Bulunan Cami ve Mescitlerin İsimleri.....	102
Tablo-43: Hacı Mahmud Bey Camii imam ve müezzininin aylık ücretleri.....	103
Tablo-44: 1871-1876 yılları arasında Selânik ve Manastır vilayet salnâmelerine göre Manastır şehrinde bulunan Havralar.....	110
Tablo-45: 1569 Tarihinde Manastır'daki Meslekler.....	112
Tablo-46: 1827 ve 1837 yıllarında Manastır'da dükkân sayılarındaki değişiklikler.....	114
Tablo-47: 1839 ve 1843 Manastır Şeriye Sicilleri'ne göre şehirdeki dükkânların listesi.....	116
Tablo-48: 1908 Yılı Manastır'da Bulunan Dükkânların istatistiği.....	118
Tablo-49: 1846-1874 Yılları Arasında Devlet Salnâmelerine Göre Manastır'daki Panayırlar.....	124
Tablo-50: 1864 Yılı Pirlepe Panayırı'nda Satılan Mallar.....	128

Tablo-51:	Manastır'ın 1859 Yılı İthâlat Verileri.....	136
Tablo-52:	1859 Senesi Bölgeden Selânik ve Manastır Yoluyla Yapılan İhrâcât....	139
Tablo-53:	1864 Yılı Rumeli'deki İthalat Oranları.....	140
Tablo-54:	1864 Yılında Manastır'daki İthâl Malların Piyasa Fiyatları.....	143
Tablo-55 :	Rumeli'den İhrâc Edilen Ürünler ve İhrâc Edildiği Ülkeler.....	152
Tablo-56:	Bölgede Üretilen Temel Mallar ve Ortalama Fiyatları.....	153
Tablo-57:	Manastır'daki Tahılların Fiyatları.....	154
Tablo-58:	1840-1842 Yıllarında Manastır'dan Dışarıya Ticaret İçin Gidenler.....	156
Tablo-59:	1844-1845 Yılında Manastır'dan Çalışmak İçin Şehir Dışına Çıkanların Gittikleri Yerler.....	158
Tablo-60:	1844-1845 Yılları Arasında Çalışmak İçin Şehir Dışına Çıkan Yahudilerin GittikleriYerler.....	160
Tablo-61:	1869 Senesinde Gurbetçilerin Aldıkları Ücretler.....	161
Tablo-62:	1844-1845 Yıllarında Şehirdeki Tarım Arazileri ve Kullanım Alanları.	171
Tablo-63:	Şemseddin Sâmî'ye Göre Manastır Vilâyeti'nde Üretilen Tarım Ürünleri ve Yaklaşık Üretim Miktarları.....	172
Tablo-64:	1845/46 Yılı Manastır'daki Sıbyan Okulları ve Öğretmenleri.....	182
Tablo-65:	1845/46 Yılı Manastır'daki Sıbyan Okulları ve Öğretmenleri-2.....	183

Tablo-66: 1875/76 Senesi Manastır Rüştîye Okulu Öğretmen Kadrosu ve Öğrenci Sayıları.....	189
Tablo-67: 1862-1876 Yılları Arasında Manastır Askerî İdâdîsi Personeli ve Öğrenci Sayıları.....	194
Tablo-68: 1288-1293 Senelerinde Selânik ve Manastır salnâmelerine göre Manastır şehrindeki Hristiyan okulları.....	203
Tablo-69: 1848 Yılı Taşkınında Zarar Gören Yerler.....	206
Tablo-70: 1834 Yangınında Hasar Gören Yerler.....	208
Tablo-71: 1855/1856 senesinde Manastır'daki tulumbacı teşkilatı.....	211
Tablo-72: 1864 Yılı Manastır Tulumbacı Teşkilatı Şeması.....	211
Tablo-73: Yangın İçin Selânik Vilâyeti'nden Toplanan Yardım.....	215
Tablo-74: 1863 Yangınında Hasar Gören Yerler.....	217
Tablo-75: Hastahâne Masrafinın Karşılandığı Yerler.....	223

GRAFİKLER

Grafik-1 : 1835 Yılı Manastır'ın Hristiyan Nüfusunun Cizyesi.....	82
Grafik-2 : 1835 Yılı Manastır'ın Yahudi Nüfusunun Cizyesi.....	83
Grafik-3: 1843/1844 Yılı Manastır Şehrinin Nüfus İstatistiği.....	87
Grafik-4: 1881/1882-1893 genel sayımında Manastır kazasının nüfus yapısı.....	89
Grafik-5: 1856 Yılı'nda Manastır'ın İthâlat Yaptığı Ülkeler ve Miktarları (Sterlin).....	135
Grafik-6: İngiltere'den İthâl Edilen Mallar ve Oranları.....	136
Grafik-7 : Manastır'ın 1859 Senesi İthâlatının Ürünlere Göre Dağılımı.....	138
Grafik-8: 1864 Yılı Rumeli'nin İthâlat Oranları.....	143
Grafik-9: 1840-1842 Yıllarında Manastır Merkezden Çalışmaya Gidilen Yerler.....	158

RESİMLER

Resim-1: Kışla ve yeni yapılacak ahır binalarının çizimleri.....	34
Resim-2: Kışlanın ahırlarının koğuşa çevirildiğinde oluşacak olan yeni düzene ait resim.....	35
Resim-3: Manastır’da inşa edilen erzak ambarı ve depo.....	39
Resim-4: Manastır Tarîkinde inşâ olunan bekçi kulübesinin resmi.....	47
Resim 5: Manastır Telgrafhâne Binâsı.....	58
Resim-6: Tekke yerleşim planı.....	106
Resim-7: 1863 yılında Prizren’de bulunan bir dükkânlı köprü.....	122

KISALTMALAR

A.AMD.	Bâb-1 Asafî Amedi Kalemi
A.DVNS.TZEİ.d.	Bâb-1 Asafî Tevziat Zehâir Esnaf ve İhtisab Defterleri
A.DVSN.BUY.İLM.d	Bâb-1 Asafî Buyuruldu ve İlmühaber Defterleri
A.MKT.MHM.	Sadaret Mektubi Kalemi, Mühimme
A.MKT.NZD.	Sadaret Mektubi Kalemi, Nezaret ve Devair
A.MKT.	Sadaret Mektubi Kalemi
A.MKT.UM.	Sadaret Mektubi Vilayet-i Umumi Kalemi
BAM.d.	Bâb-1 Asafî Mukteza Defterleri
BEO.A.DVN.	Sadâret Divân-1 Kalemi
BEOAYN.d.	Bâbîâlî Evrak Odası Ayniyat Defterleri
BEO.	Bâbîâlî Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
C.ADL.	Cevdet Adliye
C.AS.	Cevdet Askeri
C.BLD.	Cevdet Belediye
C.DH.	Cevdet Dâhiliye
C.ML.	Cevdet Maliye
C.NF.	Cevdet Nafia
C.SH.	Cevdet Sıhhiye
C.ZB.	Cevdet Zabtiye
Çev.	Çeviren
D.BŞM.d.	Bâb-1 Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri
DH.MKT.PRK.	Dâhiliye Mektubi Perakende
Ed.	Editör

HAT.H.	Hattı Hümayun
Haz.	Hazırlayan
HR.MKT.	Hariciye Mektubi
HR.TO.	Hariciye Tercüme Odası
İ.DH.	İrade Dâhiliye
İ.EV.	İrade Evkaf
İ.HR.	İrade Hariciye
İ.MMS.	İrade Meclis-i Mahsus
İ.MVL.	İrade Meclis-i Vala
KK.d.	Kamil Kepeci
MAD.	Maliyeden Müdevver Defter
MF.İBT.	Maarif İbtidai
MF.MKT.	Maarif Mektubi
ML.MSF.d.	Mesârifât Defteri
ML.VRD.CMH.	Cizye Defterleri
MNŞ.	Manastır Şer‘iyye Sicilleri
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
MVL.	Meclis-i Vâlâ
NFS.d.	Nüfus Defteri
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama
Merkezi	
S.	Sayı
ŞD.	Şûrâ-yı Devlet
ŞD.ML.	Şûrâ-yı Devlet Mâliye
v.	Varak

GİRİŞ

Şehir tarihçiliği gerek yurt dışında ve gerekse ülkemizde son yıllarda önemi gittikçe artan bir çalışma alanı olmuştur. Bu bağlamda şehirlerin idari sosyal ve ticari alandaki yapılarını araştırmak, konu edilen dönemdeki yaşam tarzını ortaya koymak gibi fikirler bu tür çalışmaların artmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti özelinde ele aldığımızda klasik dönem çalışmaları şehir tarihi alanında verilen eserlerin ilk nüvelerini oluşturmuştur¹.

Çalışmamızın yüzyılı olan XIX. yüzyıl ile ilgili çalışmalarda Osmanlı Rumelisi ile ilgili eserlere sürekli yenileri eklenmektedir². Bu dönemdeki çalışmalarda ana kaynak Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerdir. Arşivlerde yapılan çalışmalar, daha önce tasnif edilmeyen ve araştırmacıya açık olmayan yeni fonların kullanıma sunulmasıyla sonuçlanmıştır. Örneğin nüfus çalışmalarında en önemli kaynağımız olan nüfus defterleri kısa süre öncesinde araştırmacının kullanımına açılmıştır. Tezimizde de Manastır Nüfus Defterleri'nden ulaşabildiklerimizi işlemeye çalıştık. Bu Manastır şehir tarihi açısından bir ilki oluşturmaktadır. Yine Ticaret fonunda dosya usulünde bulunan ve henüz fon kodları bile yazılmayan ticaret dosyaları detaylı bir şekilde taranmış ve şehirde ticaret nezaretinin bünyesinde yapılan çalışmalar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Şehrin kozmopolit yapısı burada yaşayan Gayrimüslimlerden toplanan cizyelerin kaydedildiği defterlerin tutulmasına neden olmuş bu da şehirde yaşayan Gayrimüslimlerin yaşam şartlarını anlayabilmek için önemli bir kaynak teşkil etmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle de Islahat Fermanı'ndan sonra artan kilise tamir ve yeniden inşa istekleri Bâb-ı Âlî Muktezâ defterlerinin önemli konularından birisini teşkil etmiş ve bu

¹ Klasik dönem çalışmalarına örnek olarak Bkz.: Feridun Emecen, **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1989; Bahaeddin Yediyıldız, **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985; Halime Doğru, **XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı**, İstanbul, 1990; Özer Ergenç, **Klasik Dönem Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995; Zeki Arıkan, **XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı**, İzmir, 1998.

² XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasında bulunan yerleşim merkezleriyle ilgili çalışmalara örnek olarak Bkz.: Mahir Aydın, "Tatarpazarcığı" **Prof. Dr. Işın Demirkent** Anısına, İstanbul, 2008, s. 649-689; Meropi Anastassiadou, **Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001; Neriman Ersoy, "XIX. Yüzyılda Filibe Şehri (1839-1876)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003; İsmail Arslan, **Selanik'in Gölgesinde Bir Sancak: Drama (1864-1913)**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2010.

defterler de ayrıntılı olarak incelenmiştir. Arşiv belgelerinin yanında önemli bir başka kaynak da şer‘iyye sicilleridir. Görev yaptıkları yerde kadıların baktıkları davaların kayıtları olan bu defterler özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısında şehirlerdeki sosyal, ekonomik, adli, ticari ve idari her türden veriyi içermektedir. Manastır Şer‘iye sicilleri’ de İSAM tarafından satın alınmış ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Tez konumuzu oluşturan dönemde Manastır şehri ile ilgili yapılan çalışmalarda bu sicillerden faydalanılmadığını görmekteyiz. Her ne kadar Tanzimat Fermanı’nın ilanını müteakip genişleyen bürokrasi ağı ve kurumları ile zengin içeriğini kaybedensiciller tereke kaydı defterine dönüşmüşse Osmanlı Sosyal Tarihi alanında yapılan çalışmalarda başvurulacak en önemli kaynaklar arasındadır. Salnâme’ler yani yıllıklar da verdiği istatistikî bilgilerle dönemin önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Devlet salnâmeleri, daha sonra çıkmaya başlayan Vilâyet salnâmeleri ve nezaretlerin çıkartmış oldukları salnâmelerin incelenmesi şehirlerin idari yapısı, yöneticileri, ticari kaynakları gibi birçok bilgiyi bir arada bizlere sunmaktadır. Manastır’ın sancak olduğu dönemde bağlı bulunduğu Selânik Vilâyeti’nin salnâmelerinde ve Vilâyet olduğu zamanlarda müstakil salnâmelerinde konumuz ile ilgili birçok bilgiye ulaştık. Dönemle ilgili yapılan şehir tarihi çalışmalarında kullanılan önemli bir kaynak da gazetelerdir. Gazetelerde çalışılan yer ile ilgili yerel gazetenin bulunması elde edilecek verilerin de bir o kadar zenginleşmesini sağlamaktadır. Tez konumuzun dönemini dâhilinde Manastır’ın uzun yıllar bağlı olduğu Selânik şehrinin gazetesi olan Selânik gazetesi şehirle ilgili çok önemli bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır.

Tez konumuz olan Manastır şehri ile ilgili Türkçe literatürde çok az çalışma mevcuttur³. Bunlardan yalnız Safet Alimoski’nin tezi çalışmamızın tarih aralığı olan

³Murtezan İdrisi, “XIV ve XV. Yüzyıllarda Bitola (Manastır)”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2008; Mucize Ünlü Sarı, “Manastır Vilâyeti’nin İdarî ve Sosyal Yapısı (1873-1912)”, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1996; Safet Alimoski, “Temettüat Defterlerine Göre Manastır Merkez Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005; Mucize Ünlü, “İdari ve Sosyal Yönleriyle Manastır Vilayeti”, **Balkanlar’da Bıraktıklarımız**, Samsun, Samsun Münadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları, 2009; Galip Çağ, “16. Ve 17. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Manastır”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2010. Ayrıca Osmanlı Devleti zamanında şehir tarihi ile ilgili

1839-1876 yılları arasında olup bir temettuat defterinin tahlilini içermektedir. Kentin 19. yüzyıldaki durumunu genel bir çerçeve içinde sunan bir çalışma da Bernard Lory ve Alexandre popovic'in birlikte kaleme aldıkları çalışmadır⁴. Yine Bernard Lory'nin kaleme aldığı ve Manastır'daki konsolosluklar hakkında bilgi veren bir makalesi de bulunmaktadır⁵. Şehirle ilgili kaleme alınan bir başka çalışma ise Manastır'da yaşayan Yahudiler hakkındadır⁶.

Makedonya coğrafyasının en önemli şehirlerinden biri olan Manastır, Türk hâkimiyetine Sultan I. Murat zamanında bu bölgeye yapılan fetih hareketleri neticesinde 1381/82 yılında girmiştir. Bu tarihten itibaren imparatorluk bünyesinde XX. yüzyılın başına kadar kalacak olan Manastır şehri; fethinden elden çıkışına kadar Osmanlı İmparatorluğu içindeki önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuştur. Yukarıda zikrettiğimiz kaynaklar çerçevesinde yapılacak olan tez ile Manastır şehrinin, Osmanlı Devleti açısından bir dönüm noktası teşkil eden Tanzimat Fermanı'nın ilan yılı olan 1839 ile yine Osmanlı Devleti için çok önemli bir olay olan 1876, I. Meşrutiyet'in ilanı arasındaki dönemde yeterince araştırılmayan sosyal ve ekonomik alandaki durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tezimizin konusunu teşkil eden Manastır, Makedonya bölgesi sınırları içindedir. Osmanlı döneminde Makedonya 67.741 km²'lik bir alanı kapsar Bölgenin sınırları doğuda Karasu Nehri ve Rodop dağlarına, güneyde Selânik, Olympos ve Pindus dağları boyunca Ege Denizi'ne, batıda İncekarasu Nehri, Ohri ve Prespa gölleri, Drim Nehri ve Korab dağlarına, kuzeyde ise Şar, Kozyak, Osogova ve Rila dağlarına kadar uzananmaktadır⁷. Manastır şehrinde yerleşim çok eski zamanlara uzanmaktadır.1305 (1887/1888) tarihli Manastır Vilâyet Salnâmesi'nde bu bölge yaşayan halkların hepsinin Asya kıtasından geldiği belirtilmektedir⁸. Hicretten 5.800

yazılan bir eser de mevcuttur. Bkz.: Mehmed Tevfik, **Manastır Vilâyeti'nin Tarihçesi**, Manastır, Beynelmilel Ticaret Matbaası, 1327.

⁴ Bernard Lory-Alexandre Popovic, "Balkanlar'ın Kavşağındaki Manastır 1816-1918", **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, Ed. Paul Dumont-François Georgeon, İstanbul, TVYY, 1999, s. 60-78.

⁵ Bernard LORY, "Un Poste Consulaire en Macedoine, Bitola-Monastir, 1851-1912", **Cahiers Balkaniques**, S. 38-39, 2011.

⁶ Shlomo Alboher, **The Jews of Monastir Macedonia The Lives and Times of The Departed Jewish Community of Bitola**, Jarusalem, 2010.

⁷ Murtezan İdrisi, "Aynı Tez" s. 3-5.

⁸ **Manastır Vilâyet Salnâmesi**, Def'a 1, Manastır, 1305, s. 442.

yıl önce başlayan bu göç hareketinde bölgeye ilk olarak Keltler gelmiş, bunları Cermen ve Slav kavimleri takip etmiştir. Bu kavimlerden Selânik, Üsküp ve Manastır bölgesine yerleşen grup ise Masetimlerdi (Masiyetimler)⁹. Milattan Önce 2900 yılında Mısır hükümdarının büyük bir orduyla Asya kıtasını fethederek Manastır'a kadar yürüdüğü, hicretten bir asır önce de İranlıların İstanbul'a yaptıkları seferde ordularının Manastır'a kadar gittikleri ifade edilmektedir¹⁰.

Bu bölgede M.Ö. VII. yüzyılda kurulan Makedonya Krallığı 479 yılında kazanılan Platees savaşı ile bağımsızlığını sürdürerek bu tarihten sonra hâkimiyet alanını Akdeniz ve İç Asya'ya kadar genişletmiştir¹¹. Şehirdeki ilk yerleşim, Ege denizini Adriyatik'e bağlayan Via Egnatia adlı eski Roma yolunun üzerinde bulunan ve M.Ö. VI. yüzyılda bölgeye hakim olan Makedonya kralı II. Filip (M.Ö. 359-336) tarafından inşa edilen Heraklea kasabasında olmuştur. Makedonların bölge üzerinde hâkimiyetleri ilerleyen yıllarda zayıfladı. Makedonya Kralı V. Philipp'in Roma İmparatorluğu'na karşı Hannibal ile ittifak yapmasından sonra başlayan Makedon savaşları neticesinde Makedonya Krallığı ortadan kaldırıldı ve Makedonya tamamen Roma hâkimiyeti altına girdi¹². Roma döneminde Heraklea koloni statüsü kazandı ve oldukça ilerleme sağladı. M.S. 476'da Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinin ardından Manastır ve çevresi bir iki dönem haricinde XIV. Yüzyıla kadar bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında kaldı¹³. Şehrin Bizans hâkimiyeti altında kaldığı dönemde belgeye Arapların akınları olmuş, daha sonra da Bulgarlar kısa bir süre de olsa Manastır, Arnavutluk ve Teselya'da hâkimiyet kurmuşlardır¹⁴. M.S. VI. yüzyılda Roma İmparatorluğunun dağılması, Slav akınları ve aynı dönemde meydana gelen yıkıcı etkileri büyük bir deprem sonucunda Heraklea Lyncestis şehri tamamen yıkılmıştır¹⁵.

Yıkılan şehrin yakınında bulunan bir manastırın yeni şehrin çekirdeğini oluşturduğu iddia edilmektedir. Orta çağ tarihçileri Manastır şehrini; Butelion,

⁹ Mehmed Tevfik, **Aynı Eser**, s. 5-9.

¹⁰ Murtezan İdrisi, "Aynı Tez" s. 7.

¹¹ Aynı Yer.

¹² Mehmet Hacısalıhoğlu, "Makedonya", DİA, C. 27, s. 438.

¹³ Kristaq Prifti, "Manastır", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 27, s. 562.

¹⁴ Mehmed Tevfik, **Aynı Eser**, s. 22-26.

¹⁵ Bernard Lory-Alexandre Popovic, "Balkanlar'ın Kavşağındaki ...", s. 62.

Butelia ve Botelia olarak adlandırmışlardır¹⁶. Şehrin günümüzdeki adı olan Bitola Slavca Obitelj'den (Manastır binası) gelmektedir. Bölgedeki Yunanlılar da aynı anlama gelen Monastir sözcüğünü kullanmışlardır¹⁷. Şehir, Şemseddin Sami'nin ifadelerine göre Rumelide Arnavutluğun doğu, eski Makedonya bölgesinin batısında Selânik şehrine 180 kilometre kuzeybatısında Perister Dağı'nın eteklerindeki bir ovanın kenarında ve Drahor nehrinin üzerinde bulunmaktadır¹⁸. Osmanlı Devleti tarafından fethedilinceye kadar Bulgar, Sırp ve Bizans'ın egemenlik alanı içinde yer almıştır. VIII. yüzyılda Bizans İmparatorluğu tarafından Makedonya eyaleti tesis edilmiştir. IX. yüzyılda Makedonya Bulgarlar'ın hâkimiyetine girmiş, 1018'de Bulgar Krallığı'nın ortadan kaldırılmasıyla yeniden Bizans idaresine geçse de. Sırp Kralı Stefan Duşan zamanında (1331-1355) bölgede Sırp Krallığı hâkimiyet kurdu¹⁹.

Manastır bölgesine ilk Türk akınlarının Aydınoğulları Beyliği zamanında yapıldığını görmekteyiz. Aydınoğlu Umur Bey 1343 senesinde ittifak yaptığı Kantakuzen ile birlikte Selânik'e kadar gelmiş burayı kuşatmış, alamayınca şehrin etrafındaki yerleşim yerlerine akınlar düzenleyerek geri dönmüştür²⁰.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye geçişinden sonra bölgede Sırp'lar ile Osmanlılar arasında bir hâkimiyet mücaledesini başladı. Sultan I. Murad zamanında Rumeli Beylerbeyi olan Timurtaş Paşa zamanında Manastır fethedilmiştir. Fetih tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1381/82 ve 1385 yılları ağırlıklı olarak vurgulanmaktadır. Zira Zinkeisen şehrin muhtemelen 1381 yılında Timurtaş Paşa kumandasındaki ordusunun Serez civarında bulunankısmıyla Vardar Nehri'ni aşarak Pirlepe'ye gelip burayı kolayca aldığını ancak Manastır'ın ise çok ağır bir çatışma neticesinde düştüğünü ifade eder²¹. Uzunçarşılı ise 1382 yılında Timurtaş Paşa'nın

¹⁶ Mesut Idriz, "Ottoman Manastır Versus Contemporary Macedonian Bitola: An Historical Survey", **Proceedings of the Third International Congress on Islamic Civilisation In The Balkans, 1-5 November 2006, Bucharest, Romania**, İstanbul, İrcica Yayını, 2010 s. 87.

¹⁷ Bernard Lory-Alexandre Popovic, "Aynı Makale", s. 62.

¹⁸ Şemseddin Sami, **Kâmusul-Alam**, C. 6, İstanbul, Mihran Matbaası, 1316, s. 4437.

¹⁹ Mehmet Hacısalihoğlu, "Aynı Makale", s. 439.

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 107

²¹ Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Ed. Erhan Afyoncu, Çev. Nilüfer Epçeli, C. 1, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2011, s.177.

önce Manastır'ı arkasından Pirlepe'yi aldığını dile getirmektedir²². Konu ile ilgili Aşık Paşa-zâde Tarihi'nde ise Timurtaş Paşa'nın Serez'i ele geçirdikten sonra Manastır'a yöneldiği ve kalabalık bir orduyla yapılan bu seferde Manastır'ı ele geçirdiğini belirtir. Yazar tarih olarak hicri 787 (miladi 1385) yılını vermiştir²³. Manastır, Gümülcine, Serez ve Horpişte Sultan I. Murad tarafından Gazi Evrenos Bey'e temlik olarak verilmiştir²⁴.

²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 175.

²³ **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, Haz. Atsız, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 57

²⁴ M. Münir Aktepe, "XIV ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", **Türkiyat Mecmuası**, C. 10, İstanbul, 1953, s. 308.

BİRİNCİ BÖLÜM

MANASTIR ŞEHİRİ'NİN İDARİ YAPISI VE TEŞKİLATI

1. Tanzimat'ın Başlangıcında Manastır Şehri'nin İdari Yapısı

1.1.1. Rumeli Eyâleti'nin İdari Yapısı

Osmanlı taşra teşkilâtı içerisinde beylerbeyinin idaresi altında bulunan en büyük idari birim olan eyalet, sancak beyinin yönetimindeki sancak veya liva adı verilen idarî birimlerden oluşuyordu. Sancak daima temel bir idarî birimdi ve beylerbeyi "Paşa Sancağı" adı verilen merkez sancakta ikamet etmekteydi¹.

Eyalet veya Vilayet denilen yapı ise birkaç sancağın oluşturduğu ve varlığını devletin kuruluşundan günümüze dek bazı değişikliklerle korumuş olan bir ünite olarak karşımıza çıkmaktadır. Askeri amaçlarını adı geçen yönetim biçiminin oluşturulmasında önemli etkisi olup niteliği, Tanzimat'ın ilanına dek fazla değişmeden sürmüştür².

Manastır şehri fethinden 17. yüzyılın sonuna kadar Paşa Sancağı'na bağlı olarak ve sadece Manastır nâhiyesi ve kadılığının merkeziydi³. Rumeli'nin Arnavutluk kısmını içine alan bölge 1836 yılında Yanya ve Rumeli olarak ikiye ayrıldı⁴. Merkezi ise Manastır'dı. Bu şekilde Tanzimat'ın ilan edildiği dönemde Manastır; Rumeli Eyâleti'nin merkezi konumunda idi ve eyâletin başında Müşir Ahmet Zekeriya Paşa⁵ bulunmaktaydı⁶.

Merkezi Manastır olan eyâletin idaresinde bulunan kazalar ise şunlardı: Filorina, Prespe, Köprülü, Pirlepe, Serfice, Sarıgöl(Çarşamba), Tikveş, Eğri Bucak, Usturva,

¹ Halil İnalcık, "*Eyalet*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.11, İstanbul 1995, s.549-550.

² Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Der: Tülay Ercoşkun, İmge Yayınları, Ankara 2007, s.97.

³ Aleksandar Stoyanovski, "Makedonya'nın İdarî Taksimatı", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 4-5, İstanbul 1974, s. 227.

⁴ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. 19. Yüzyıllar*, C. 1, Çev. İhsan Durdu, Haşim-Gülçin Koç, İstanbul, Küre Yayınları, 2009, s. 393.

⁵ Müşirlik payesi ile göreve getirilen Ahmet Zekeriya Paşa'nın maiyetine mali işler ile ilgilenmesi için Huce Mıgırdıç adlı bir sarraf da verilmiştir; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi.Hatt-ı Hümayûn*(Bundan böyle **BOA. HAT.H** olarak gösterilecektir), **1328/51810**, 1256.

⁶ Mehmet Tevfik eserinde valinin adını Köse Ahmed Zeki Paşa olarak vermiştir. Mehmet Tevfik, *Aynı Eser*, s.80.

Leskofça, Ürgüp, Kurşunlu, Kesriye, Horpışte, Naslıç, Görice, Kolonya, Opar, Behlişte, Cuma Pazarı, Köstendil, Dilhoşte, İştib, Eğri Dere Palankası⁷.Yine 21 Muharrem 1255 (6 Nisan 1839) tarihine ait olan bir hatt-ı hümayûnda “*Rumeli Eyâleti’nde kâ’in zîr-i idâre-i çâkerânem olan kazâlardan tertîb olunan neferâtın defteridir ki ber-vech-i âtî beyân olunur*” ifadesi başlığı altında eyaletin dâhilinde bulunan kazaların isimleri verilmiştir. Burada yukarıdaki listede adı olmayan kazalar da mevcuttur ki bunlar: Ustrumca, Toyran, Boyma?, Demir Hisar, Menlik, İvranye?, Betric?, Drama, Pravişte, Zihne, İlbasan, Tiran, ?, Kavaye, Debre, Ohri ve İstarve⁸.

Zekeriya Paşa göreve geldikten bir müddet sonra İstanbul’a çağırılmıştır. Çağırılma gerekçesi olarak da şu ifadeler göze çarpmaktadır; ...*çünkü şimdiki hâlde ‘uhdesinde bulunan mahallerin birazı Tanzîmât-ı Hayriye’ye dâhil ve ba’zıları müstesnâ bulunduğundan bi’t-tâbi’ usûl-i idârede ba’zı mertebe müşkilât olacağına nazaran bi’l-mütala’a ba’dehu tenkîh ve tefrîki icâb-ı maslahattan görüldüğünden bu cihetle evvel emirde bu tarafa celbi eslem görüldüğünden...*⁹. İstanbul’a çağırılan Zekeriya Paşa burada Rumeli Eyâleti Müşirliği görevinde kalmak istemediğini ve yerine Niş Müşirliği’nin verilmesini istemiştir¹⁰.

Bu haber Takvîm-i Vekâyî’de ise şu şekilde verilmekteydi; yeni dönem ile Ahmet Zekeriya Paşa’nın çok uzun süredir burada görev yaptığı belirtilerek, kendisine Niş Müşirliği tevcih edilmiş ve yerine de Rumeli Eyâleti Valisi olarak; Sait Paşa göreve getirilmiştir¹¹.Ancak Sait Paşa’nın buradaki görevi sadece birkaç ay sürmüş ve kendisine Elviye-i Selâse Müşirliği verilerek yerine, yine Müşirlik unvanı ile Dilaver Paşa getirilmiştir¹².Dilaver Paşa’nın valiliğini bildiren iradede on bir gün sonra bir başka iradeyle; İskenderiye, Ohri ve İlbasan’ın eskiden olduğu gibi tekrar Rumeli Müşirliği’ne ilhak edildiği belirtiliyordu¹³.

⁷Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Dâhiliye(Bundan Sonra BOA. C.DH olarak gösterilecektir.), 132-6592.

⁸BOA. HAT.H.323/18913A, 21 M 1255 (6 Nisan 1839).

⁹Başbakanlık Osmanlı Arşivi. İrade Dahiliye (Bundan sonra BOA. İ.DH. şeklinde gösterilecektir), 7/293, 3 Z 1255 (7 Şubat 1840).

¹⁰BOA. HAT.H. 1423/58175, Tarihsiz.

¹¹Takvîm-i Vekâyî, Def’a: 197,13 Safer 1256 (16 Nisan 1840) s.1.;BOA. İ.DH, 9/403, 6 M. 1256. (10 Mart 1840).

¹²BOA. İ.DH ,13/639, 14 Ra 1256 (16 Mayıs 1840).

¹³BOA. HAT.H.,1620/39, 25 Ra 1256 (27 Mayıs 1840).

1.1.2. Manastır Muhassıllığı

Fermanın ilanı ile birlikte eyâlet ve sancak yönetiminde de bazı yeni düzenlemeler yapıldı. Bu yeniliklerin en önemlisi Muhassıllık kurumunun oluşturulmasıydı¹⁴. Kurulan bu teşkilat halkın uzun zamandır en fazla şikâyet ettiği konu olan adaletli bir şekilde herkesin gelir durumuna göre vergi almayı sağlamayı planlamaktaydı¹⁵. Kurulan bu yeni teşkilat ve amacı devletin resmi yayın organı olan Takvîm-i Vekâyî’de şu ifadeler ile takdim edilmekteydi¹⁶: “*İşbu elli altı muharremi ve martından i’tibâren iltizâmât usûl-i zulmiyesi ref’ ve ilgâ ve her bir mahallin umûr-ı zabtiye ve mâliyesi şer’-i şerîfe ve tanzîmât-ı hayriyeye tatbiken hüsn-i idâresiyle sâye-i merhametvâye-i hazret-i mülûkânede bir kimesneye gadr ve mazarrat vukû’a gelmemek ve vâridât-ı mu’ayyeneye halel getirülmemek üzere bi’l-cümle teb’a ve ahâli-i memleketin ezher-cihet istihsâl-i emn ve asâyişi zımında bendegân ve dâ’iyân-ı saltanat-ı seniyyeden mücerribü’l-etvâr Muhassılîn intihâb ve ta’yîn birle sûret-i me’mûriyetlerini mutazammun yedlerine ta’lîmât-ı seniyye ve evâmir-i aliyyebi’l-i tâ mahall-i me’mûrelerine sevk ve isrâ olunmuş ve olunmakta...*”Gazetenin aynı sayısında tayin olunan Manastır Muhassılı’nın; Merhûm Reşid Paşa Kethüdâsı Kapıcıbaşı¹⁷ İsmâil Bey ve görev yerlerinin de: Manastır, Filorina, Prespe, Köprülü, Pirlepe ve Tikveş olduğunu anlıyoruz¹⁸.

¹⁴ Muhassıllık kurumu hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz: Ayla Efe, “Muhassıllık Teşkilâtı”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2002.

¹⁵ Musa Çadırcı, “Eyalet ve Sancak Merkezlerinde Meclislerin Kurulması”, **Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1985, s.257-258.

¹⁶ **Takvîm-i Vekâyî**, Def’a: 193, 13 Zilhicce 1255 (17 Şubat 1840) s.1.

¹⁷ Kapıcıbaşı saray kapıcılarının “amiri ve büyük zabiti” demekti. Kapıcıbaşları Dergâh-ı Ali ve Bâb-ı Hümayûn olmak üzere iki kısma ayrılmışlardı. Görevleri nedeniyle Avrupa sarayındaki mabeynciler karşılığında kullanılmaktaydı. Aralarında 16. yy’ın son yarısında 4.000 akçe ile sancak beyi olanları olduğu gibi 17. yy’da vezir olanları da vardı. Devşirme teşkilatının kaldırılıp Enderun’dan yapılan atamaların sonlanmasıyla 18. yy’da bu göreve paşaların çocukları veya birinci derecedeki ümeranın oğulları tayin edilmeye başlandı. Ancak, zamanla kapıcıbaşılık sürekli taşra hizmetinde bulunanlara bir unvan olarak verilmiştir. Öyle ki, 18. yy sonlarında sayıları sürekli artan kapıcıbaşılık bilfiil memuriyet değil de rütbe olarak ayanlara verilmeye başlanmıştır. Ayrıca önemli görevlere atanan kişilerin nüfuz ve itibarlarını arttırmak için de bu rütbenin verildiğini görülmüyordu. 1826’dan sonra İstanbul ve taşradaki kapıcıbaşılarının sayısı otuza indirilerek geri kalanı emekli edilmiş. 1839’da ise sayıları tekrar kırka çıkarılmıştır ve eskiden askeri ve mülki rütbeler arasında önemli bir derece teşkil etmese de 19. yy’da “vezirliğin mahreci” konumuna gelmiştir. 1908’de kaldırılmıştır. Bkz.: Mehmet Zaki Pakalın, **Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.2, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 1983, s. 167-169.

¹⁸ **Takvîm-i Vekâyî**, Aynı Sayı; Ancak 105 numaralı Manastır Şer’iye Sicilinde Muhassıl İsmail Bey’in görev yerleri arasında gazetede belirtilen Tikveş bulunmamaktadır. **Manastır Şer’iye Sicil Defteri**, (Bundan Sonra **MNŞ** olarak gösterilecektir) Nu:105, v.28a. Bu muhtemelen Tikveş’in İsmail

Manastır'ın önemli idari birimlerinden biri olan Ohri ise Tanzimât'ın uygulandığı yerler içerisine alınmamıştı.

Bu yeni kurum bünyesinde bir de “Muhassıllık Meclisi” denilen bir kurum içermektedir. Adı geçen meclislerde muhassılın maiyetinde birer tane emlak, nüfus ve mal kâtibi bulunmaktaydı¹⁹. Ayrıca bölgenin hâkimi, müftüsü, askeri yetkilisi ve halkın ileri gelenleri ile bölgede gayrimüslim var ise onların temsilcileri olarak da metropolid ve hahambaşılar da bu meclisin bünyesinde bulunacaklardı²⁰.

Manastır Muhassıllığı bünyesinde yer alan görevlileri ve 13 Ağustos-12 Eylül 1840 tarihleri arasındaki maaşlarının listesini bir masraf defterinden takip edebilmekteyiz²¹:

Tablo-1: 1840 yılı Manastır Muhassıllık Meclisi'nin Üyeleri ve Aldıkları Maaşlar.

İşbu iki yüz elli altı senesine mahsûben mâh-ı ağustos ibtidâsından gâyetine kadar mülhakâtıyla Manastır Muhassıllığı emvâlinden meclis ma'rifetiyle vukû'bulan mesârifâtın müfredat defteridir ki ber-vech-i âtî beyân eder.	
Mülhakâtıyla Manastır Muhassıllığı Sandığı'ndan verilen ma'aş-ı mâhiye der-mâh-ı cumâde'l-âhire	
İsim ve Görevi	Maaşı
Mülhakâtıyla Manastır Muhassıl Dergâh-ı âlî kapıcı başlarından İsmâ'il Bey'in ma'aş-ı mâhiyesi	10.000 Kuruş
Emlâk kitâbetine me'mûr hâcegân-ı dîvân-ı hümayûndan Gâlib Efendi'nin ma'aş-ı mâhiyesi	2.500 Kuruş
Emvâl kitâbetine me'mûr Hüseyin Bey'in ma'aş-ı mâhiyesi	1.500 Kuruş
Fazîletli hâkim efendinin ma'aş-ı mâhiyesi	5.000 Kuruş
Fazîletli müftü efendinin ma'aş-ı	

Bey'in muhassıllık bölgesine daha sonra bağlanmasından ileri gelmektedir. Bkz.: **Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Bâb-ı Âlî Evrâk Odası Ayniyat Defterleri** (Bundan Sonra **BOA. BEO.AYN.d** şeklinde gösterilecektir), **Defter No. 248**, 15 Za 1255 (20 Ocak 1840), s. 151.

¹⁹ Manastır Muhassıl olan İsmail Bey: “*Esâs-ı Tanzimât-ı Hayriye olan Tahrîr-i Emvâl ve Temettu'ât ve Nüfûsun..*” ifâdeleriyle maiyetindeki bu görevlilerin aslında Tanzimât'ın uygulanmasında bir nevi sac ayağını oluşturduğunu ifade etmekteydi; **BOA. İ.DH. 28/1346, Lef 4**, 6 Şevval 1256 (1 Aralık 1840).

²⁰ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000, s. 33-34.

²¹ **BOA. Cevdet Mâliye**, (Bundan Sonra **BOA.C.ML.** olarak gösterilecektir.) **430/17412**, 29 Zilhicce 1256 (21 Şubat 1841).

mâhiyesi	500 Kuruş
Dergâh-ı âlî kapıcı başlarından Esseyid Abdülkerim Bey'in ma'âş-ı mâhiyesi	1.000 Kuruş
Dergâh-ı âlî kapıcı başlarından Şerif Ahmed Bey'in ma'âş-ı mâhiyesi	1.000 Kuruş
Dergâh-ı âlî kapıcı başlarından Elhac İbrâhim Ağa'nın ma'âş-ı mâhiyesi	1.000 Kuruş
Sandık Emîni Mehmed Ağa'nın ma'âş-ı mâhiyesi	1.000 Kuruş
Re'âyâ vekîli Kostantin Kocabaşının ma'âş-ı mâhiyesi	300 Kuruş
Re'âyâ vekîli Naum Kocabaşının ma'âş-ı mâhiyesi	300 Kuruş
İcmâl-i Yekûn Ma'âş-ı Der-mâh-ı mezbûr	24.100 Kuruş

Ancak bu defterdeki listede Manastır Meclisi'nin bütün üyeleri yer almamaktadır. Büyük Meclis olarak adlandırılan meclis on üç üyeden müteşekkildir ki yukarıdaki listede adı geçenlerden başka Zaptiye memuru ve Despot da meclisin üyeleri arasında idi²². Bu ilk etapta meclis üyelerine verilen yüksek miktardaki maaşlar sonraki dönemde mevcut mali yapı nedeniyle verilmeye devam edilememiştir²³.

Defterdeki Muhassıllıkta görevli olan diğer personel grubunun maaşları muhassıllığın olduğu idari birimleri göstermektedir ki bu birimler:

Tablo-2: 1840 Yılı Manastır Muhassıllığı'nın İdari Kadrosu ve Maaşları.

Muhassıllık umûr ve hususâtına istihdâm olunan evrâk ve defâtir ve mürûr tezkireleriyle cizye pusulaları muharrer kâtiplerin ma'âş-ı mâhiyeleri der-mâh-ı mezbûr	
İsim	Maaşı
Âdem Efendi'nin	350 Kuruş
Ali Efendi'nin	300 Kuruş
Hüseyin Efendi'nin	250 Kuruş
Ali Rıza Efendi'nin	150 Kuruş
Selim Efendi'nin	100 Kuruş
'Aziz Efendi'nin	200 Kuruş

²²BOA. C.DH.,55/2706, 1 M. 1256 (5 Mart 1840).

²³ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı...**, s. 39-40.

İbrâhim Efendi'nin	100 Kuruş
Nezir Efendi'nin	75 Kuruş
YEKÛN:	1.525 Kuruş
Cerîde-i nüfus muharrirleri kâtiplerinin ma'âş-ı mâhiyeleri der-mâh-ı mezbûr	
Unvan	Maaşı
Başkatip	250 Kuruş
Ma'iyeti kâtip	100 Kuruş
Ma'iyeti kâtip	100 Kuruş
YEKÛN:	450 Kuruş
Jurnal kâtiplerinin der-mâh-ı mezbûr ma'âş-ı mâhiyeleri	
İsim	Maaşı
Başkâtip Hayrullah Efendi	250 Kuruş
Ma'iyeti kâtip 'Ömer Efendi	100 Kuruş
Ma'iyeti kâtip Mustafa Efendi	100 Kuruş
YEKÛN:	450 Kuruş
Manastır Kazası Karantina Tahaffuziyesi Me'mûrun ma'âş-ı mâhiye der-mâh-ı mezbûr	
İsim	Maaşı
Mahmûd Ağa'nın	2.000 Kuruş
Tabibin	1.000 Kuruş
Kâtibi Hüseyin Efendi'nin	150 Kuruş
İkâmetleri Konak İcâresi	80 Kuruş
YEKÛN:	3.230 Kuruş
İsim	Maaşı
İmambaşı vekîli Hüseyin Efendi'ye mahbûseler idâresi için berâ-yı mâh-ı cemâziye'l-âhire	60 Kuruş
Kezâlik yetim çocuğa	30 Kuruş
YEKÛN:	90 Kuruş

Tablo 2'ye göre muhassıllık bünyesindeki idari birimler; nüfus, jurnal, karantina, hapisane ve genel evrak kalemleri olarak görülmektedir.

Meclis ve idari kalemlerin yanı sıra muhassıllığın harcama kalemlerinin diğerlerini ise asker maaşları, posta tatarı bargir kiralari, çeşitli tamir masrafları oluşturmaktaydı. Bu kısımlara yapılan masraflar ise toplamda 52.136 Kuruş 21 Para²⁴ olarak karşımıza çıkmaktaydı.

Muhassıllığın bir sonraki ayki masraflarının toplamı ise 43.911 Kuruş 24 Para olmuştur. Bir önceki aya göre farklılık vali konağı ve ihtisabhâne kiralariının bu ayda

²⁴ Toplam defterde sehven 51.137 Kuruş 31 Para olarak verilmiştir.

olmaması gibi nedenlerdir²⁵. Aynı yılın teşrîn-i sâni masraflarında ise Dergâh-ı âlî kapıcı başlarından Elhac İbrâhim Ağa maaş listesinden çıkarılmıştır. İlginç bir masraf kalemi ise Câmî'-i şerîfde bulunan sabî çocuğun idâresi için verilen 30 kuruş olarak karşımıza çıkmaktadır. 1256 senesinin teşrîn-i evvel masrafları ise diğer aylara oranla daha fazla olmuştur. Bu artış ise bir takım tamiratlar neticesindedir. Bu tamiratlar; Manastır'daki kışla binasının, bu binanın ahırlarının ve çeşmelerinin tamir masrafları, yine Sultan II. Mahmûd zamânında yaptırılan “*Sâ'at-ı Kebîr*”in tamiri ve vali konağının içindeki süvâri ve topcıyânın hayvanları için yaptırılan ahırın tamiri olarak görülmektedir²⁶.

Görüleceği üzere Tanzimat ile birlikte teşkil edilen Muhassıllık kurumu, şehrin bütün mali yapısını yönetmekteydi. Ancak bu kadar büyük bir mali denetim organizasyonunu yeterli derecede iyi yönetemeyen ve beklenen iktisadi kalkınmayı gerçekleştiremeyen muhassıllık teşkilâtının ömrü çok uzun sürmedi ve 1842 Mart'ında yeni bir düzenleme yapılarak Muhassıllık teşkilatı kaldırıldı. Bu yeni sistemde birçok köyün birleşmesinden oluşan ve köy ile sancak arasında bir idâri birim olan “kaza” oluşturuldu. Yöneticileri de halk tarafından seçilen “kaza müdürleri”ydi. Muhassıl yerine merkezden atanan yöneticiye kaymakam dendi. Eyâletlerin yönetimi ise yeniden vâililere veriliyordu²⁷. Muhassıllık meclislerinin yerini de önce Küçük Meclis daha sonra Sancak Meclisi denilen yapı aldı²⁸. Manastır'da da kurulan bu meclisin kendisine mahsus bir yeri yoktu. Meclis Rumeli Müşiri'nin konağında kendilerine ayrılan bir odada toplanmaktaydı. Bu oda ise meclisin ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar küçüktü. Bu nedenlerden dolayı konağın arsası içinde olan ve önceden Rumeli valilerine mahsus üç odalı bir bina meclis dairesi olarak tayin edilmiştir²⁹.

²⁵BOA. C.ML, 430/17412, s.2.

²⁶Aynı Belge, s.3-4.

²⁷Musa Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Der: Tülay Ercoşkun, İmge Yayınları, Ankara 2007, s. 60.

²⁸Musa Çadircı, *Aynı Eser*, s. 62.

²⁹BOA. BEO.AYN.d, *Defter No. 259*, 8 R 1258 (19 Mayıs 1842), s. 53.

1.1.3. Vilâyet ve Sancak Merkezi Olarak Manastır

Osmanlı idari taksimatındaki sık sık yapılan değişiklikler ve düzenlemeler gerek Manastır'ı gerekse bağlı olan kazalarını fazlasıyla etkilemiştir. Tanzimat dönemi boyunca şehir, Vilâyet merkezi ve Selânik'e bağlı sancak olarak yönetilmiştir.

Tanzîmât'ın ilanı esnasında Manastır; Rumeli Eyâleti'nin merkezi konumunda olduğunu daha önce ifâde etmiştik. 1844 yılına ait bir defterde Eyâletin bağlı bulunduğu kazalar 10 adetti.

Tablo-3: 1844/45 Yılı Tanzimat-ı Hayriye Defteri'ne göre Rumeli Eyâleti'nin idari yapısı³⁰.

Ma' Mülhakât Rumeli Eyâleti'yle Kigalık Kıt'asının Mahallinden Mevrûd Tertîb Pusulasında Muharrer Olduğu Üzere Tertîb Buyurulan Eyâletlerin Hâvî Olduğu Âtiyyü'z-zikr Kazâların Kuyûd-ı Hazîneye Tevfikan Esâmî ve Mikdârlarıyla Maddeleri Bâlâları Meşrûh Olduğu Vechle İsti'lâm Kılınan Kazâların Kemiyetini Mübeyyin İlm-ü Haberdir				
Rumeli Eyâleti'nde Kalmış Tertîb Buyurulan ve Ber Minvâl-i Muharrer Keyfiyetleri İsti'lâm Kılınan Kazâların Mikdârı				
Rumeli Eyâletinin Bizzat İdâre-i Müşîrîde Bulunan Kazâlarından				
Manastır	Pirlepe	Köprülü	Prespe	Filorina
Serfice	Tikveş	Egri Bucak	Sarıgöl nâm-ı diğer Çehârşanba	Estarde

Bu süre içerisinde Eyâlette birisi iki defa olmak üzere toplamda yedi vali görev yapmıştır. Bu valiler³¹:

Tablo-4: 1839-1843 Yılları Arasında Manastır Valileri ve Görev Süreleri.

İsmi	Rütbesi	Yılı	İsmi	Rütbesi	Yılı
------	---------	------	------	---------	------

³⁰BOA, A.DVNSTANH.d., No: , 11 L 1260 (24 Ekim 1844).

³¹ Mehmed Tevfik, Aynı Eser, s. 80.

Köse Ahmed Zekeriya Paşa	Müşir	1839	Mirza Mehmed Said Paşa	Müşir	1840
Dilaver Paşa	Vezir	1840	Yusuf Muhlis Paşa	Vezir	1841
Yakup Paşa	Vezir	1842	Mustafa Nuri Paşa	Vezir	1843
2. Defa Mirza Said Paşa	Vezir	1843			

1260 (1844/1845) senesinde Manastır Eyâleti lağvedilmiş ve 1270 (1854/1855) tarihine kadar sancak olarak idari yapısını devam ettirmiştir³². Bu dönemde Rumeli Eyâleti devam etse de Manastır Mutasarrıflık ile yönetilmekteydi³³.

Şehre bağlı kazalar ise İskenderiye, Ohri ve Kesriye'ydi. 1266 (1849/1850) salnâmesinde bu kazalara Narda eklense de³⁴ bir sonraki sene ise yine mevcut üç kaza görülmekteydi³⁵. 1270 (1854/1855) senesi salnâmesinde bu kazalar: İşkodra, Ohri, Kesriye ve Narda'dır³⁶.

1270 (1854/1855) yılında Eyâlet olarak teşkil olunan Manastır 1284 (1867/1868) senesine kadar bu statüde kalmıştır.

Tablo-5: 1854--1867 tarihleri arasında Manastır'da görev yapan valiler³⁷.

İsmi	Rütbesi	Yılı	İsmi	Rütbesi	Yılı
Mehmed Paşa	Vezir	1854	Eğribozlu Ömer Paşa	Müşir	1855
Hurşid Paşa	Vezir	1856	Şehid Ahmed Paşa	Vezir	1857
Ordu Müşiriyeti İnzimâmen Vali Nâdir Paşa	Müşir	1858	Ordu Müşiriyeti İnzimâmen Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa	Müşir	1859

³² Aynı Yer.

³³ Devlet Salnâmesi, Def'a 1, 1263, s. 82.

³⁴ Devlet Salnâmesi, Def'a 4, 1266, s. 31.

³⁵ Devlet Salnâmesi, Def'a 5, 1267, s. 70.

³⁶ Devlet Salnâmesi, Def'a 8, 1270, s. 78.

³⁷ Mehmed Tefik, Aynı Eser, s. 80-81.

Def'a Sâniye Vâli Kaymakamı Nâdir Paşa	Müşir	1860	Vali Kaymakamı Hacı Ali Paşa	Vezir	1863
Hüsni Paşa	Vezir	1864	Tevfik Paşa	Vezir	1867

Yeniden vilayet olan Manastır'a 1271 yılı Devlet Salnâmesi'ne göre on bir kaza bağlıydı. Bu kazalar: Manastır Merkez kazası, Filorina, Prespe, Ustrova, Köprülü, Pirlepe, Tikveş, Çarşamba, Eğri Bucak, Serfice ve Kırçova'ydı³⁸.

Ancak mevcut sistem taşra yönetiminde istenilen ilerlemeyi sağlamamaktaydı. Bu nedenle Âli ve Fuat Paşa'lar 1863 yılında bu durumu değiştirecek arayışlar içine girdiler³⁹. 1864 yılında Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatında yeni bir düzenlemeye gidilerek "Tuna Vilâyet Nizamnâmesi" yayınlandı⁴⁰. Bu nizamname ile eyaletler kaldırılarak, yerine livalardan oluşan vilayetler kurulmuştu. Bu sistem Fransa taşra yönetiminden etkilenecek düzenlenmiştir⁴¹. Tuna Vilâyetinde başarılı olan bu yeni sistem 1867'de çıkarılan "*Vilâyet-i Umûmiye Nizamnâmesi*" ile yeni taşra örgütlenmesi bütün devleti kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 22 Ocak 1871 yılında yürürlüğe giren *İdâre-i 'Umûmiye-i Vilâyât Nizamnâmesi*" ile ülke idaresine yeni bir sistem oluşturulmuştur. Bu yeni sistemdeki idari yapılanmada; Vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler ise köylere ayrılmıştır⁴².

Bu yeni düzenlemelerde Manastır, Selânik Vilâyeti'ne bağlı Sancak statüsünde olup bu durumu Haziran 1874 tarihine kadar devam etmiştir⁴³. Ancak

³⁸Devlet Salnâmesi, Def'a 9, 1271, s. 77.

³⁹İlber Ortaylı, **Tanzimattan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği**, Ankara, Hil Yayınları, 1985, s. 52

⁴⁰1864 yılında hazırlanan Vilâyet Nizamnâmesi ile Tuna bölgesi için hazırlanan nizamnâme iki ayrı nizamnâmedir. Bkz.: Selda Kılıç, "1864 Nizamnâmesinin Tuna Vilâyetinde Uygulanması ve Mithat Paşa, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 24, S. 37, 2005, s. 102

⁴¹Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1867 Vilâyet Nizamnâmelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.2(1), 2011, s. 35.

⁴²Nizamnâmenin tam metni için Bkz.:**Düstur**, 1. Tertip, c.1, s.625-651.

⁴³Mehmed Tefik, **Aynı Eser**, s. 80.

Manastır'ın gerek üçüncü ordu merkezi olması gerekse bundan önce eyalet merkezliği yapmasından dolayı Merkeze, Selânik'ten ayrılarak müstakil bir vilayet olmak istediğini ifade eden yazılar gönderilmiştir. Yazıda, Manastır Sancağı'nın Selânik'ten ayrılarak ve vilayet merkezi olarak Prizrin ve İşkodra vilayetleri ile birleşerek yeni kurulacak vilayetin; Manastır, Prizin İşkodra, Üsküp ve Debre'yi içine alan beş mutasarrıflıktan oluşması gerektiği ifade edilmişti⁴⁴. Böylece Prizrin ve İşkodra vilayetleri lağvedilmiş Niş Sancağı eskiden olduğu gibi Tuna Vilâyeti'nin idaresine bırakılmış, Prizrin'e Ahmed Hamdi Paşa ve İşkodra'ya Eşref Paşa mutasarrıf olarak atanmıştır⁴⁵.

Kurulan Bu Yeni Vilâyet'in teşkilat yapısı ise şu şekildedir.

Tablo-6: 1875/76 senesi devlet salnamesine göre Manastır Vilâyeti'nin teşkilat yapısı⁴⁶.

Manastır Vilâyeti			
Vali ve Üçüncü Ordu Müşiri Mehmed Rıf'at Efendi ⁴⁷	Merkez Mutasarrıfı Kâmil Bey ⁴⁸	Defterdâr Tahsin Efendi	Divân-ı Temyîz Re'isi Bahâ'eddin Efendi
Mektûbî Râ'if Efendi	Evkaf Muhâsebecisi Hasan Rıza Efendi	Mahrec Mevâlîsi Nâ'ibi Mehmed Selahaddin Efendi	
İşkodra Sancağı			
Mutasarrıfı Eşref Paşa	Nâ'ibi El-Hac Hasan Tâ'ib Efendi	Muhâsebecisi Mehmed Sâdık Efendi	Evkaf Muhâsebecisi Şükrü Efendi
Prizrin Sancağı			
Mutasarrıfı Ahmed Hamdi Paşa	Nâ'ibi Mehmed Râşid Efendi	Muhâsebecisi Teyfur Efendi	Evkâf Muhâsebecisi Ahmed Bey
Üsküp Sancağı			

⁴⁴BOA. İrade. Meclis-i Mahsus, (Bundan sonra BOA. İ. MMS. Şeklinde gösterilecektir), 49/2110, 8 Ca 1291 (23 Haziran 1874).

⁴⁵Aynı Belge, 9 Ca 1291 (24 Haziran 1874).

⁴⁶Devlet Salnâmesi, Def'a 30, 1292, s. 173.

⁴⁷Salname verilerinde bu görülmemesine rağmen 1290 senesinde 3. Ordu Müşiri Ali Sâ'ib Paşa Manastır Vilâyeti Valisi olarak görev yapmıştır. Bkz.:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âlî Buyuruldu ve İlmühaber Defterleri, (Bundan Sonra: BOA. A.DVSN.BUY.İLM.d şeklinde gösterilecektir), No:7, 22 Ağustos 1290 (3 Eylül 1874), s. 80; Mehmed Tevfik, Aynı Eser, s. 81.

⁴⁸Kâmil Bey, Bosna Vilâyeti'nin Banaluka mutasarrıflığına atanan Hayri Efendi'nin yerine görev yeri olan Bihke'den 19 Kasım 1873 tarihinde tayin edilmiştir. Bkz.:BOA. İ. DH, 676/47078, 28 N 1290 (19 Kasım 1873).

Mutasarrıfı Hâfız Paşa	Nâ'ibi Ahmed Neş'et Efendi	Muhâsebecisi Reşad Efendi	Evkaf Muhâsebecisi Ahmed Bey
Debre Sancağı			
Mutasarrıfı Ali Paşa	Nâ'ibi Yusuf Ziyâ'üddin Efendi	Muhâsebecisi Hüseyin Efendi	

Bu Vilâyetin merkez sancağı durumunda olan Manastır şehrinin idari personeli ve aldıkları maaşlar ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo- 7: Manastır merkez kazasında görevli memurlar ve aldıkları maaşlar⁴⁹.

Manastır Vilâyeti Manastır Sancağı			
Esâmî	Tahsîsât-ı Cedîde	Tahsîsât-ı Kadîme	Mülâhazât
Vâli	12.000	14.928	Masârif-i Devriye olmak üzere ma'âş-ı askerîsi olan 38.000 kuruş üzerine 12.000 kuruş zam ile tamâm elli bine iblâğı.
Mutasarrıf	9.000	9.000	
Defterdâr	9.000	7.220	
Nâ'ib	5.000	5.000	
Mektubcî	5.000	3.610	
Muhâsebe Kalemi	9.000	7.090	
Mektûbî Kalemi	4.000	3.800	
Evrak Müdürü	1.200	1.100	
Ketebesî	1.500	1.605	
Tercüman	475	475	
Sandık Emîni	700	550	
Meclis İdâre Kâtibi	2.000	1.425	
Müftî	500	235	

⁴⁹BOA. İ. DH, 687/47904, Lef-1, 29 Ca 1291 (14 Temmuz 1874).

Divân-ı Temyîz Re'isi	4.750	4.750	
Divân-ı Temyîz A'zâları	2.850	2.850	Neferan: 6, Ma'âşı: 475
Ketebesî	4.200	3.800	
Meclis-i Temyîz A'zâları	1.800	1.800	Neferan: 4, Ma'âşı: 450
Ketebesî	2.325	2.325	
Litoğrafya Me'mûru	665	665	
Mu'âvini	275	275	
Yekûn	76.250	72.513	

Manastır Vilâyeti bundan bir süre sonra 1877 yılında yeni bir idari düzenleme ile tekrar Selânik'e bağlı bir sancak statüsüne getirilmiştir⁵⁰.

1.1.4. Manastır Belediyesi

Osmanlı Devleti'nde ilk zamanlarda şehirlerde belediye işlerine bakan birinci derecede görevli mülki idare ve yargılamalardan sorumlu olan kadılardı. Kadı davalara bakmak yanında idari bir takım görevleri de yürütür ve denetlerdi. Cami, vakıf gibi kurumları denetler, şehir idaresi ve asayiş ile ilgilenirdi⁵¹. Kadıya belediyecilik işlerinde yardımcı olan bazı görevliler bulunmaktaydı. Bunlar; İhtisab Ağası, Subaşı, Kadı nâibi, Böcekbaşı, Çöplük subaşı, Tulumbacıbaşı ve Mimarbaşı gibi kimselerdir⁵². İhtisab Ağası, Osmanlı şehir hayatında çok önemli bir kurum olan Hisbe teşkilatının yürütücüsüyü. Kadı'nın iş yükünden dolayı belediye işlerinde kendisine yardımcı olan muhtesib, kadıya doğrudan bağlıydı⁵³. Muhtesibin görevleri

⁵⁰BOA. ŞD. ML, 264/4, 26 Ra 1294 (10 Nisan 1877) ;Mucize ÜNLÜ, “Manastır Vilâyeti'nin İdâri ve Sosyal Yapısı (1873-1912)”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Samsun 1996, s. 18.

⁵¹ İlber Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1994, s. 25.

⁵² İlhan Yerlikaya, “Tanzimattan Önce Osmanlı Devletinde Belediye Hizmetleri”, **Osmanlı**, C. 6, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 131.

⁵³Yüksel Demirkaya, “Osmanlı Devleti'nde Belediye (Hisbe) Teşkilatı”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 41-42, İstanbul, 1998, s. 307.

arasında; üretilen malın fiyatının kontrolü, et fiyatları, narh ve esnafların sorunları ile ilgilenmek bulunmaktadır⁵⁴. Muhtesibe doğrudan bağlı olarak çalışan Koloğlanları fiyat kontrolleri ve özellikle de ihtisab vergisinin toplanmasında yardımcı olmaktadır. Çöplük Subaşı mahalle sakinlerinin sokakların temizliğine dikkat edip etmediklerini kontrol eder, kaldırım tamiri gibi işleri görürlerdi. Ayak Naibleri ise muhtesibin olmadığı zaman narhı düzenler, esnafı teftiş ederdi.. Mimarbaşılar da devlete ait yapılar, kale ve sur yapım-tamir işleriyle uğraşırlar, usulüne uygun olmayan binaların yıkım işi ve yeni bina yapımı için ruhsat verirlerdi⁵⁵. Subaşılar ise günümüzün belediye zabıtalарının görevlerini yapan kimseler olup Osmanlı Devleti'nde ilk kurulan kurumlardan birisiydi⁵⁶.

Tanzimat döneminde devletin her kurumunda olduğu gibi belediyecilik anlayışında da değişiklikler yaşandı. İlber Ortaylı bu dönemdeki modern belediyelerin kuruluşunu “*geleneğe dayalı özerk bir şehir yönetiminin evrimi sonucunda değil, doğrudan modernleşmeci bir bürokrasinin şehirleri fizik ve hizmetler yönünden ıslahı*”⁵⁷ ifadeleriyle izah etmektedir. Modern belediyenin ilk örneğini İstanbul’da görmekteyiz. 16 Ağustos 1854 tarihinde Takvim-i Vekâyi’de yayınlanan bir tebliğle İstanbul ve buraya bağlı yerlerde Şehremaneti aldı bir memuriyetin kurulduğu haber verilmektedir⁵⁸. Bu yeni kurum yanında İhtisab Nezâreti lağvedilerek, Şehir Meclisi’nin kurulması da kararlaştırılmıştı. Taşra vilâyetlerinde ise belediyecilik İstanbul’a göre daha geç başlamıştır. Taşradaki belediyelerin kurulması ile ilgili birisi tarihsiz olarak “*Vilâyet dâhilinde olan şehir ve kasabalarda teşkil olunacak dâ’ire-i belediye meclislerinin sûret-i tertibi ve me’mûrlarının vezâ’ifi hakkında ta’lîmâtıdır*” adıyla diğer ise 1 Muharrem 1281 (6 Haziran 1864) tarihli “*Dâ’ire-i belediye meclisinin vezâ’if-i ‘umûmiyesi hakkında ta’lîmâtıdır*” başlığıyla iki talimatnâme yayımlanmıştır⁵⁹. Bu nizamnamelerle birlikte Osmanlı Devleti’nde

⁵⁴ İlhan Yerlikaya, “Aynı Makale”, s. 141.

⁵⁵ Yüksel Demirkaya, “Aynı Makale”, s. 311.

⁵⁶ Mehmet Zeki Pakalın, **Aynı Eser**, C. 3, s. 259.

⁵⁷ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, s. 119.

⁵⁸ **Takvim-i Vekâyi**, Def’a 529, 2 Z 1271 (16 Ağustos 1854).

⁵⁹ Peşpeşe yayımlanan bu iki talimatnemenin metinleri için Bkz.: **Düstur**, 1. Tertip, c. 2, s. 491-498.

Selânik, İzmir ve Tuna gibi vilayetlerinin şehirlerinde beledi hizmetlerin yürütülmesi için bir düzenleme yapılmıştı⁶⁰.

Manastır'da belediyenin ve belediye meclisinin kurulması taşradaki belediyelerle ilgili nizamnamelerin çıktığı tarih olan 1864 yılından beş sene sonra 1869 yılındadır. Konu ile ilgili Selânik gazetesindeki bir haberde: “*Vilâyet-i celilenin cümle-i muhsinâtından olarak sâye-i muvaffakiyetvâye-i hazret-i Pâdişâhîde Manastır'da bu kere bir Belediye Meclisi teşkîl olunarak ifâ-yı mu'âmelât-ı nizâmiyeye mübâşeret eylemiştir*” ifadeleriyle şehirde belediyenin ve belediye meclisinin kurulduğunu görmekteyiz⁶¹.

Kurulan bu belediye meclisinden sonra Manastır'a bağlı kazalarda da belediyelerin kurulduğunu görmekteyiz. Kesriye'de belediye dairesinin teşkil edildiği ve belediye teşkilatı Ocak 1870 tarihi itibarıyla göreve başlamıştır⁶². 3 Şubat 1870 tarihli Selânik gazetesinde ise Görice de belediye dairesi ve teşkilatının göreve başladığı belirtilerek haberin devamında “*Manastır Sancağı'nın hâvî olduğu kasabaların cümlesinde Devâ'ir-i Belediye teşkîl ederek yalnız, Tikveş ile Serfice kasabalarında henüz te'essüs edememiş olduğundan mezkûr kasabalar dahi bir dâ'ire-i Belediye teşkîliyle emsâli mahaller gibi oraların dahi tezyînât ve 'imârâtdan mahrûm edilmemesi mahalleri me'mûrîn ve hamiyetkârânının himmetinden ümîd olunur*” denilerek Tikveş ve Serfice kazaları dışında Manastır'a bağlı olan bütün kazalarda belediye teşkilatının kurulduğu bildirilmektedir⁶³.

Manastır'ın belediye meclisinin üye yapısını salnâmelerden takip edebilmekteyiz. 1871-1872 yılına ait Selânik vilayet salnâmesine göre Manastır Belediye Meclisi şu kişilerden oluşmaktaydı:

Tablo-8: 1871-1872 Yılı Manastır Belediye Meclisi'nin Yapısı⁶⁴.

Manastır Belediye Meclisi	
Başkan	Hacı Ömer Efendi
Aza	Sâdık Efendi

⁶⁰ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli...**, s. 173-174.

⁶¹ **Selânik**, No: 7, 4 M 1286 (16 Nisan 1869) s. 13.

⁶² **Selânik**, No: 79, 15 L 1286 (18 Ocak 1870) s. 157.

⁶³ **Selânik**, No: 84, 2 Za 1286 (3 Şubat 1870) s. 167.

⁶⁴ **Selânik Vilâyet Salnâmesi**, Def'a 2, 1288, s. 55.

Aza	İbrâhim Ağa
Aza	Sâlih Ağa
Kâtîp	Mustafa Efendi

Her ne kadar belediyelerle ilgili çıkan talimatnamelerde meclisin üye sayısının altı kişi olması gerektiği belirtilse de bu sayıya ulaşamadığını görmekteyiz.

Belediyelerin vilayet bünyesinde idari bir yapı olarak görülmesi ise 1871 tarihli vilayet yapısını yeniden düzenleyen nizamnâme ile olmuştur. Nizamnameye göre vali, mutasarrıf ve kaymakamın olduğu her yerde bir belediye meclisi kurulması gerekmektedir. Meclis öncekinde olduğu gibi altı üyeden teşkil olacak ve dini cemaatler burada temsil edilecekti. Mühendis ve doktor gibi hizmetlerde bulunanların müşavir meclis üyesi sayılacağı da ifade edilmekteydi⁶⁵.

Manastır'ın 1875-1876 ve 1876-1877 yılları salnâmeleri bize bu yeni ve genişleyen Belediye Meclisi'nin yapısını göstermektedir.

Tablo-9: 1875-1876 ve 1876-1877 Yılları Manastır Belediye Meclisi'nin Yapısı⁶⁶.

1875/76 Yılı Manastır Belediye Meclisi	1876/77 Yılı Manastır Belediye Meclisi
Başkan Ali Efendi	Başkan: Mehmed Emin Efendi
Mustafa Ağa	Aza Nikola Efendi
Tarayçe Ağa	Aza Tarayçe Ağa
Başkâtîp Ahmed Bahri Efendi	Aza Solomon Ağa
Mehmed Fikri Efendi (Müderres)	Katip Ahmed Bahri Efendi
Nikola Çota Ağa	Sandık Emîni Râşid Efendi
Solomon Ağa	Dakikci Cafer Efendi
Sandık Emîni Râşid Efendi	Tabib-i Memleket Konstantin Efendi
Aşı Memuru Yüzbaşı Abdi Efendi (Beşinci Mecidi)	Baytar Mehmed Efendi
Baytar Mehmed Efendi	Aşı Memuru Markar Efendi
Eytam Müdürü ve Mahkeme-i Şer'îyye Kâtibi İsmail Efendi	Mühendis Valyan Kalfa
Memleket Tabibi Konstantin Efendi	Serkomiser Mehmed Ağa
Mühendis Valyan Efendi	Komiser Ahmed Efendi

⁶⁵İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli...*, s. 175-176.

⁶⁶*Manastır Vilâyet Salnâmesi*, Def'a 1, 1292, s. 49-50; *Manastır Vilâyet Salnâmesi*, Def'a 2, 1293, s. 54.

Mahkeme-i Şer'îyye Kâtib-i Sânisî Hacı Abdül Efendi	Komiser İsmail Ağa
Belediyenin Vâridât-ı Senevîsi: 140.000 Kuruş	Ser Tahsildar Hasan Ağa Tahsildâr-ı Sâni Edhem Efendi

Tablodan da anlaşılacağı üzere belediye meclisi bu dönemde oldukça genişleyerek 15-16 kişiye ulaşmıştı. Hıristiyan ve Yahudiler de birer üye ile mecliste kendi milletlerini temsil etmekteydiler. 1876-1877 yılında Belediye Meclisi'nde bir önceki sene üyelere ilaveten komiser, tahsildar ve dakikci de bulunmaktaydı.

1.1.5. Sancak ve Kazaların İdaresi

Şehrin idari yapısında kendisine bağlı olan bölgeler zaman zaman başka vilayet ve sancaklara verilmiştir. Kimi zaman bu yeni duruma karşı kaza halkı tarafından eski yönetim merkezine bağlanmak için dilekçeler verilmiş kimi zaman da bir kaza ahalisi tarafından doğrudan merkeze gönderilen dilekçeler ile bağlı bulundukları merkezin değiştirilmesi teklif edilmiştir. Bu durum Manastır'da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

1.1.5.1. İdari Taksimattaki Karışıklıklar

Rumeli Eyâleti sancaklarından olan Görice kazasının önemli bir mevkide bulunması nedeniyle Kaymakamlık statüsünden çıkartılarak Müdürlük statüsüne indirilmesi sakıncalı olacağından Görice Kazası'nın Kesriye Sancağı'ndan ayrılarak Opar Kazası ile birleştirilip Manastır'a bağlanması kararlaştırılmıştır. Kaymakamlık merkezinin Kesriye'den alınıp Görice'ye verilmesinin ise uygun olmayacağı vurgulanmıştır⁶⁷. Görice Kazâsı daha sonraki dönemde Manastır Sancağı'ndan ayrılarak Mutasarrıflık statüsüne geçmiştir. Kesriye, Naslıç, Opar, Behlişte, Vaniçe ve Kolonya nâhiyelerini içine alan bu yeni birimin başına da Hüdâvendigar Vilâyeti eski vali muavini Asım Paşa tayin edilmiştir⁶⁸. 1863 senesinde bu defa Cuma Kazâsı sakinleri bir dilekçe vermişler ve bağlı bulundukları Manastır'dan ayrılmak suretiyle müstakil bir yönetim istemekte ve kazalarına ehliyetli bir müdürün tayinini talep

⁶⁷BOA. MVL, 949/45, 4 Za 1278 (3 Mayıs 1862).

⁶⁸BOA. DH.MKT.PRK, 168/5, 24 C 1287 (21 Eylül 1870).

etmekteydiler⁶⁹. Hükümet, Cuma Kazâsı sakinlerinin bu isteğinin bir müfettiş tarafından araştırılıp gerekli raporun hazırlanması yönünde görüş bildirmiştir.

Manastır'a bağlı olan kazalarla ilgili yapılan düzenlemelerden etkilenen kazalardan birisi Ohri'dir. Ohri, günümüzde Makedonya'nın Arnavutluk sınırında ve kendisiyle aynı adı taşıyan göl kenarında kurulmuş bir şehirdir. 1385'ten 1912 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde kalan Ohri, özellikle Slavlar açısından çok önemli bir şehirdir. Günümüzde Slavların kullandığı Kril alfabesinin mucitleri olan ve Balkan coğrafyasının Hristiyanlaşmasında önemli rolleri olan Selanikli Ortodoks din adamları Kiril ve Metodi kardeşlerin burada yaşamalarından ötürü şehir aynı zamanda Ortodoksluğun merkezi olarak kabul edilmiştir⁷⁰. Ohri idari bakımdan genelde Manastır'a bağlı bir merkez olmuştur. İdari olarak Manastır'dan ayrıldığı zaman da şehirde yaşayanlar bu duruma karşı olduklarını hükümete verdikleri dilekçelerle ifade etmişlerdir. Ohrililerin verdiği dilekçelerden birisi 3 Eylül 1869 tarihli'dir. Ohri'li 90 Müslüman ve 31 Gayrimüslim'in ortak imzalarıyla verilen dilekçede yönetimi Debre'ye bağlanan Ohri'nin buradan ayrılması ve Manastır'a bağlanması istenmekteydi. Dilekçede, Ohri kasabasının Manastır'la Debre'nin tam ortasında olduğu, her iki şehire de 12 saat uzaklıkta bulunduğu ifade edildikten sonra Ohri ahalisinin ticaret ve diğer işlerinin Manastır'la olduğu vurgulanmış ve bu nedenlerle Ohri'nin Manastır'a bağlanması talep edilmiştir⁷¹. Selânik Vâliliğinden gelen cevabi yazıda ise Ohri ve Kırçova'nın Manastır'a bağlanması halinde bir süre önce kendisine bağlanan Köprülü ve Tikveş kazalarıyla birlikte toplam on iki kazanın idare merkezi olmak durumunda kalacak olan Manastır'ın bu haliyle bu yapıyı kaldıramayacağı ifade edilmiştir. Yazının devamında bu durumun önüne geçmek için her biri bir sancak olan Görice, Nasliç ve Kesriye kazalarının teşkilatlarının lağvedilerek her birinin kaza statüsüne konulması ve Manastır'a on sekiz saat mesafede bulunan Görice'nin merkez yapılarak bu kazalardan bir mutasarrıflık oluşturulması istenmiştir. Bu şekilde, Pirlepe, Filorina, Köprülü, Tikveş, Kırçova, Eğribucak ve Serfice kazalarının eskiden olduğu gibi Manastır'a

⁶⁹BOA. MVL, 425/83, 28 S 1280 (14 Ağustos 1863).

⁷⁰ Habil Mustafai, "Balkanlar'da Azınlık Hakları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 8.

⁷¹BOA. DH. MKT.PRK, 55/601, 21 C 1286 (28 Eylül 1869); BOA. DH. MKT.PRK, 100/1, lef 3, 5 B 1286 (11 Ekim 1869).

bağlı olacaktı. Kolonya, Opar, Behlişte nahiyeleri Görice kazasıyla bütün nahiyeleriyle Horpişte ve Kesriye, bütün nahiyeleriyle Vince ve Nasliç kazaları birleştirilerek Görüce'ye bağlanacak ve Görüce Mutasarrıflığı adıyla yeni bir Sancak teşkil edilmesinin uygun olacağı belirtiliyordu. Bu durumda Ohri'nin de Manastır gibi Görüce'ye 12 saat uzaklıkta olduğu ve hatta Ohri gölüne kıyısı olması hasebiyle kayık ile daha kısa sürede gidilebileceğinden Ohri kazasının da Görüce'ye ilhâkı uygun olacaktır denilmiştir⁷². Aslında Selânik Vâlisi'nin bu yazdıkları bir önceki gün yazdıkları ile tam ters niteliktedir. Vali bu yazıdan bir gün önce Ohri'nin bütün işlerinin Manastır'la olduğundan bir yere bağlanacaksa burasının Manastır olması gerektiğini ifade etmişti⁷³. 9 Ocak 1870 tarihinde Selânik Valisi merkeze bir telgraf göndererek Ohri ve diğer kazaların idari taksimatıyla ilgili yazdığı yazılara henüz cevap alamadığını ifade etmiştir⁷⁴. 1870 Nisan'ına geldiğimizde Ohri ile ilgili durum hala çözüme kavuşmamıştı. Ohri'nin Debre'den ayrılması halinde o tarafta yapılan ıslahatların sonuçsuz kalacağı ve ayrıca böyle bir durumda Debre sakinlerinin Ohrililere yabancı gözüyle bakacaklarından endişe edilmekteydi⁷⁵. 3 Ekim 1870 tarihinde Ohri'den on Mahalle muhtarının mühürüyle Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen bir telgrafta Debre'den ayrılarak Manastır'ın idaresi altına alınmak istenmekteydi⁷⁶. Ancak mali işlerin şimdilik Debre tarafından yapılmakta olması nedeniyle yollarının çok bozuk olduğunu söyleyen Ohri sakinleri mali işlerin de bir an evvel Manastır'a devrinin gerektiği ifade edilmiştir⁷⁷. Telgrafa gelen cevabi yazıda ise Debre'de kalan mali işlerinin Manastır'a devrinin bir sonraki mali yıl başı olan 1 Mart 1287 (13 Mart 1871) tarihinden itibaren yapılacağı ifade edilmiştir⁷⁸.

Ohri bu şekilde Manastır'a bağlandıktan sonra Ohri'ye bağlı olan İstarve Nâhiyesi sakinleri nahiyelerinin kaymakamlık statüsüne çıkartılarak Ohri gibi idarelerinin Manastır'a verilmesini istemekteydi⁷⁹. Prizrin Vilâyeti İstarve'nin

⁷² Aynı Belge, lef 9, 6 B 1286 (12 Ekim 1869).

⁷³ Aynı Belge, lef 8, 5 B 1286 (11 Ekim 1869).

⁷⁴ Aynı Belge, lef 5, 28 Kanun-ı Evvel 1285 (9 Ocak 1870).

⁷⁵ BOA. DH. MKT.PRK, 115/83, 19 M 1287 (21 Nisan 1870).

⁷⁶ Ohri'de yaşayan halk bu yöndeki isteklerini müteaddid defalar yazdıkları dilekçelerde ifade etmişlerdir. Bkz.: BOA. DH. MKT.PRK, 113/129, 15 M 1287 (17 Nisan 1870).

⁷⁷ BOA. DH. MKT.PRK, 166/77, 21 Eylül 1286 (3 Ekim 1870)

⁷⁸ Aynı Belge, lef 2, 10 B 1287 (6 Ekim 1870).

⁷⁹ BOA. DH. MKT.PRK, 153/57, 29 Temmuz 1286 (10 Ağustos 1870).

Debre’de kalmasını istediye de İstarve, Ohri kazasıyla beraber Manastır’ın idaresi altına girecekti. Durum Selânik ve Prizrin vilâyetlerine tegrafla bildirildi⁸⁰.

Manastır’a bağlı bir başka merkez Köprülü kazasıydı. Köprülü halkı başta Manastır’a bağlanmak istemiyordu. Kazanın ileri gelenleri tarafından verilen bir dilekçede bunun sebepleri şu şekilde açıklanmaktaydı: “*Kazâmız Manastır’a 20 sa’at mesâfede bulunub zabt u rabt husûsunda lâıyıkıyla idâre olunamadığından kıta’-ı tarîkin dest-i ta’dillerinden hâlî olunmayub aralık aralık Katl-i Nüfûs ve Gasb-ı Emvâl eylemekde olduklarından perîşâniyetimizi mûcib ve mehâm-ı seniyyenin dahi te’hîr ve ta’dîlini müsta’ceb olmağla kazâmızın Eyâlet-i Mezkûreden tefrîkiyle 8 sa’at mesâfede bulunan Üsküb’e ilhâkı..*⁸¹” Bu gerekçelerle Üsküb’e bağlanmak isteyen Köprülü sakinlerinin isteği hükümete bildirilmiştir. Verilen kararda ise: *Bu makûle kazâların hasbe’l-lüzûm bir Eyâlet ve Livâdan diğerine ilhâkı takdîrinde tarafeynden mazbatalar vürûduyla icâbının icrâsı usûl-i iktizâsından olup, yalnız bu misillü mazharla tesviyesi hilâf-ı usûl olarak uyamayacağına nazaran icrâ-yı iktizâsı mütevâkıf emr-i irâde-i aliyye-i vekâletpenâhîleri olarak mahzar-ı mezkûr lef⁸²fen i’âde kılınmış olmağla olbâbda her halde emr-i fermân hazret-i menlehü’l-emrindir.*

Köprülü, 1869 sensinde Üsküb sancağına bağlanmıştır, ancak kaza sakinlerinin dilekçeleri üzerine Manastır’dan dâhiliye nezaretine bir yazı yazılarak, Köprülü’nün eskiden beri Manastır Sancağı’na bağlı bulunduğu ve gerek ticari ilişkileri gerekse sosyal münasebetlerinin Manastır ve Selânik ile bulunduğu hatırlatılarak Köprülü’nün Manastır’a bağlanması gerektiği belirtilmiştir⁸³. Her ne kadar Prizrin Vilâyeti bu talebi uygun görmese de⁸⁴ Köprülü tekrar Manastır’ın idari taksimatı içindeki yerini almıştır. Bu duruma çok sevinen Köprülü halkı minnet duygularını: “*bâ-irâde-i seniyye-i mülûkâne tekrâr Üsküb’den bi’t-tefrîk Medîne-i Manastır mutasarrıflığına İlhâk ve merbût olduğumuzdan sübyân ve ihtiyâr ne kadar sakinûn-ı ahâlî kulları var ise cümlemiz teşekkür-i da’vât-ı hayriye-i pâdişâhi tekrâren tezkâr ve edâ kılınarak..*” sözleriyle dile getirmişlerdir. Köprülü sakinleri

⁸⁰ Aynı Belge, lef 1, 29 Ca 1287 (27 Ağustos 1870).

⁸¹ BOA. MVL, 162/112, lef 1, 17 C 1271 (7 Mart 1855).

⁸² Aynı Belge, lef 2, 28 B 1271 (6 Nisan 1855).

⁸³ BOA. DH. MKT.PRK, 42/100, 5 Ağustos 1285 (20 Ağustos 1869).

⁸⁴ BOA. DH. MKT.PRK, 58/67, 13 Ca 1286 (21 Ağustos 1869).

bütün işlerinin Manastır pazarıyla olduğunu, Manastır'ın halkı ile iyi ilişkiler içinde bulunduklarını ifade ederek Manastır idarecilerinin her türlü isteklerine cevap vermeye çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Köprülü'nün Üsküp'e bağlanmak istememesinin sebebi ise; Üsküp'te yaşayanların Arnavut olması, Türk olan Köprülü halkının onların dilinden anlamaması, mesafe olarak yakın da olsa aralarında ticari bir bağın ve gidiş-gelişin bulunmaması, halkı ile herhangi bir ilişkilerinin olmaması gibi nedenlerdir⁸⁵. Seksen altı Müslüman ve kırk iki Gayrimüslim olmak üzere yüz yirmi sekiz imza ile verilen bu dilekçede görülen ilginç bir durum da Köprülü sakinlerinden bazı kimselerin tekrar Üsküp'e bağlanmak için Prizrin Vilâyeti'ne dilekçe göndermeleridir. Dilekçede imzası bulunanlar böyle bir duruma rızaları olmadığını belirtmişler ve kazalarının Manastır idaresinde kalmaya devam etmesini istediklerini belirtmişlerdir⁸⁶. Üsküp'e bağlanmak isteyenler ise Köprülü Kazâ Meclisi üyelerinden İsmail ve Tahir Bey'lerdi. Bu kimseler kendi şahsi çıkarları için böyle bir talepte bulunmuşlardı⁸⁷. Ayrıca bazı kimseler Köprülü'nün Manastır'dan ayrılması için halkı tahrik etmişlerdir. Bunların başını çeken dört kişi yakalanıp mahkemeye sevk edilmiştir⁸⁸. Köprülü ile birlikte Üsküp'ten ayrılarak Manastır'ın idaresine verilen bir diğer yerleşim birimi de Tikveş Nâhiyesi'ydi. Uzun zamandan beri Manastır'a bağlı olan ve gerek ticari gerekse sosyal ilişkilerinin Manastır sakinleri ile olduğu bu nâhiye de Manastır'a bağlanmıştır⁸⁹. Köprülü ve Tikveş Mart 1873 yılına kadar Manastır'ın idaresinde kalmış ve bu tarihten itibaren Manastır'dan ayrılarak Selânik'in idaresine verilmiştir⁹⁰.

İdari değişiklik isteyen yerlerden biri de Serfice kazasıydı. Kazalarının Manastır'a yirmi dört saat uzaklıkta olduğunu belirten kaza halkı kendilerine on dört saat uzaklıkta bulunan Yenişehir'e bağlanmak istemekteydiler. Defalarca konu ile ilgili dilekçe verdiklerini belirten kaza halkı şimdiye kadar bir netice alamadıklarını söyleyip bu sefer taleplerinin dikkate alınmasını istemekteydiler⁹¹. Konu ile ilgili Selânik Vilâyeti'nin görüşünü içeren yazıda ise; her ne kadar Serfice Yenişehir'e

⁸⁵BOA. DH. MKT.PRK, 90/4, 22 L 1286 (25 Ocak 1870).

⁸⁶Aynı Belge.

⁸⁷BOA. DH.MKT.PRK, 44/172, 23 Z 1286 (26 Mart 1870).

⁸⁸BOA. DH.MKT.PRK, 118/67, 1ef 7, 29 M 1287 (1 Mayıs 1870).

⁸⁹BOA. DH.MKT.PRK, 42/100, 8 Ağustos 1285 (20 Ağustos 1869).

⁹⁰BOA. A.DVSN.BUY.İLM.d, No:7, s. 75, 6 Ağustos 1289 (18 Ağustos 1873).

⁹¹BOA. ŞD, 1996/24, 18 S 1294 (4 Mart 1877).

yakın ise de buranın etrafı ormanlarla çevrili olduğundan ve Serfice'den Yenişehir'e düzgün bir yol ve doğrudan telgraf hattı bulunmamasından dolayı iki şehir arasındaki haberleşmenin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Serfice sakinlerinin eskiden beri işlerini Manastır ile yaptığından burasının Manastır'a bağlı kalması gerektiğini belirtilerek burasının Yenişehir'e bağlanmasını isteyenlerin sayısının çok az olduğu Yenişehir halkının büyük çoğunluğunun bu görüşe muhalif olduğu görüşü dile getirilmiştir. Netice itibarıyla Serfice Kazâsı'nın Manastır'ın idari teşkilatı içinde kalmasına karar verilmiştir⁹². Ancak Serfice'nin Yenişehir'e bağlanması isteklerinin bir müddet sonra yinelenmiş olduğunu görmekteyiz. Bu talep de geri çevrilmiştir. Gerekçe ise Serfice'nin Yenişehir'e daha yakın olsa da Yenişehir Kazâsı'nın bağlı bulunduğu Yanya Vilâyeti'ne 40 saat ve Manastır Kazâsı'nın bağlı bulunduğu Selânik Vilâyeti'ne ise 24 saat mesafe olmasıdır. Bunun yanı sıra Yenişehir'e bağlanmak için dilekçe veren Reşit ve Sâlim Bey'lerin bu hareketlerinden şehir sakinlerinin büyük çoğunluğunun haberi olmayıp, Sâlim Bey'in Yenişehir'deki işlerinden dolayı kendi çıkarı için bu girişimde bulunduğu ifade edilmiştir⁹³.

1.1.5.2. Şehrin Yöneticileri

Vilâyet'e tayin olunan valilerin göreve başladıklarında bir tören yapılmaktadır. Bu törende öncelikle yeni valiye verilen valilik fermanı okunur sonrasında şehrin müftüsü dua eder ve nihayetinde yeni vali bir konuşma yapardı.

27 Eylül 1864 tarihinde Manastır'a gelen yeni vali Hüsnü Paşa da şehre geldiği ilk gün kendisini 3. Ordu heyeti karşılamış, aynı günün akşamı 3. Ordu Müşiri kaymakamı Abdi Paşa Manastır'a gelmiş ve ertesi günü Şehrin askeri ve idari erkânı, çeşitli milletlerin ileri gelenleri ve halkın katıldığı bir törende valilik fermanı okunup dua edildikten sonra bir konuşma yapmıştır. Hüsnü Paşa bu konuşmasına adet olduğu üzere Padişaha şükranlarını ifade ile başlamıştır. Hüsnü Paşa yeni görevinde elinden gelen gayreti göstereceğini ifade ettikten sonra oradaki haziruna da *"Sizler de ni'met ve 'adâlet-i şâhânenin kadr ve şükrünü bilib, leyl ve nehâr 'ibâdât-ı tâ'âtınızla berâber da'vât-ı hayriye-i hazret-i Pâdişâhîyi ifâ ve tezkâr*

⁹²BOA. DH.MKT.PRK, 296/78, 11 M 1295 (15 Ocak 1878).

⁹³BOA. DH.MKT.PRK, 296/78, lef 1, 13 Ra 1296 (7 Mart 1879).

etmelisiniz ki ileride daha nice ni'mât-ı celîlesini müşâhede edeceğinize de şüphe yoktur" diyerek padişaha olan bağlılıklarının devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Zengin fakir ayrımı yapmaksızın herkese eşit muamele edileceğini belirten Hüsnü Paşa gece ve gündüz her kimin hükümete müracaatı lazım gelirse doğrudan gelip meramını anlatabileceğini söylemiştir. Vali komşularına zarar verebilecek olan kimseleri "*evlâdınız da olsa*" ihbar edilmesi gerektiğini de belirtmiştir. Bunun doğruluğunu destekler nitelikte de şu ifadeleri kullanmıştır: "*Kullarına ana ve babadan ziyâde Hâlıkı evhâm iken terbiye için Cehennemi halk etmiştir. O cihetle o makûle şî'âr-ı insâniyete yakışmayan yolda bulunanların şer'-i şerîf ve kânûn-ı münîfe tatbiken terbiye olunmaları lâzımdır*". Bu ifadelerin ardından Hüsnü Paşa devlete borcu olanların borçlarını şehirdeki Mal Sandığı'na teslim etmeleri gerektiği ve hükümetin birçok masraf yaparak burada bulundurduğu zabtiye askerlerine halktan karşı gelinmemesi gerektiği ve eğer buna aykırı olan olursa gereğinin yapılacağını da önemle vurgulamıştır. Vali konuşmasını "*Cenâb-ı Hakk cümlemizi silk-i istikâmetten ayırmayup tevîzini refik buyursun Âmin*" diyerek bitirmiştir⁹⁴.

Manastır'da gerek vali, gerek mutasarrıf olarak görev yapan yöneticiler hakkında zamanla şikâyetler söz konusu olmuştur. Bu gibi durumlarda hükümet gelen şikâyetleri dikkatlice değerlendirerek genelde idareci değişikliğine gitme yolunu izlemiştir.

1848 yılında hükümete dilekçe ile başvuran Manastır halkı, Manastır Nâibi bulunan Abdurrahman Efendi'nin uyumsuzluğundan şikâyetle azledilmesini istemişlerdir. Aynı anda Rumeli Ordusu Müşiri de Abdurrahman Efendi'nin görevindeki başarısından dolayı ödüllendirilmesini istemişti. Ortaya çıkan bu karmaşık durum karşısında durumun tahkik edildikten sonra çıkacak sonuca göre Abdurrahman Efendi'nin görevinden alınmasına ya da ödüllendirileceğine karar verilecekti⁹⁵. 1871 senesinde Manastır'da mutasarrıf olarak görev yapan Ahmet Paşa'nın "*su-i harekette*" bulunduğu ifadesiyle yerine Siroz mutasarrıfı Asım Paşa atanmıştır⁹⁶. Söz konusu şikâyetlerden bir tanesi de Manastır Sancağı Temyîz-i

⁹⁴Tercümân-ı Ahvâl, 12 Ca Perşembe 1281, Numro 552.

⁹⁵BOA, BEO.AYN.d, No: 274, 10 Ca 1264 (14 Nisan 1848), s. 99.

⁹⁶BOA, İ.DH, 642/44684, 25 N 1288 (8 Aralık 1871).

Hukûk azasından Sadık Bey ile müstantık Rezzak Efendi hakkındadır. Haklarındaki şikâyetle Manastır hapishanesinde 400'den fazla mahkûm bulunduğu ve bu iki şahsa para vermeyenlerin dışarı çıkamadığı iddia ediliyordu⁹⁷. Yapılan inceleme neticesinde hapishanede 167 kişinin bulunduğu ve bunların yalnız 47'sinin hüküm giymiş mahkûmlar olup diğer 108'inin mahkemelerinin devam ettiği belirtilmiş Sadık Bey ve Rezzak Efendi'nin ise asla böyle bir faaliyette bulunmadıkları anlaşılmıştır⁹⁸. Manastır'a bağlı Köprülü Kazası Müslüman ve Gayrimüslim ahalisinden gelen ortak şikâyet dilekçesinde ise; “*Tanzîmât-ı Hayriyeye mugâyir harekette bulunmuş olan müdürümüz*” ifadeleriyle Köprülü kazası müdürünün hakkında gereken işlemin yapılmasını talep etmişlerdir⁹⁹. Haklarında şikâyet olan yöneticiler yalnız Müslümanlar değildi. Söz konusu şikâyetlerden bir tanesi de Manastır Metropolit'i hakkındaydı. Metropolit hakkında kendi milletinden bazı kişilerin şikâyetlerinin doğruluğunu incelemek için Görice Metropolit'i görevlendirilmiştir¹⁰⁰.

Zaman zaman şehirdeki yöneticilerinin ve idari görevlilerin istifa ettiği durumlar da mevcuttur. 1849 yılının Mart ayında Manastır Evkaf Müdürü istifa ederek yerine Hacı Hüseyin Efendi tayin olmuştur¹⁰¹. Bir başka istifa da Manastır Sancağı Mal Başkâtibi olan Rıfat Efendi'nin istifasıdır. Nuri Efendi'nin yerine “*Anadolu Muhâsebât Ketebesinden*” Rıfat Efendi tayin edilmiştir¹⁰². Manastır'da 1867 yılında Mutasarrıf olarak görev yapan Fehim Paşa vermiş olduğu istifa dilekçesinde “*buraca menâfi-i hazîne ve âsâyiş-i ahâli kazıyye-i matlûbesi istihsâl olunamayacağı ve işin hüsn-ü cereyânı tarîki dahi anlatılamayacağı cihetle nezd-i vekaletpenahilerinde kazanmış olduğumîtibârı zâyî etmemek üzere istifâyâ mecbûr olunarak Manastır mutasarrıflığından ‘avf buyurulmaklığım babında fi 5 c sene 284 mutasarrıf-ı Manastır Ahmed Fehim*”¹⁰³ ifadelerini kullanmıştır. İstifa ile ilgili haber veren bir diğer belgeye göre de Fehim Bey, Manastır Sancağı'nın kazalarının çoğunun nâhiye halinde bırakılmasının ileride gerek hükümet ve gerek orada yaşayan

⁹⁷BOA, DH. MKT. PRK, 97/28, 15 Za 1286 (16 Şubat 1870).

⁹⁸BOA, DH. MKT. PRK, 111/48, 5 M 1287 (7 Nisan 1870).

⁹⁹BOA, MVL, 160/22, 18 R 1271 (8 Ocak 1855).

¹⁰⁰BOA, A.MKT.UM, 343/43, 3 B 1275 (6 Şubat 1859).

¹⁰¹BOA, A.AMD, 7/11, 19 R 1265 (14 Mart 1849).

¹⁰²BOA. MAD, No: 8061, 23 C 1273, (18 Şubat 1857), s. 23.

¹⁰³BOA, MVL, 1047/90, 5 C 1284 (4 Ekim 1867).

halk açısından zorluk çıkaracağını ifade ederek bu husuların düzeltilmesi ile ilgili Selânik'e gelip gerekli girişimlerde bulunmuş, ancak olumlu bir cevap alamayınca istifa kararı almıştır¹⁰⁴.

Osmanlı Devleti 21 Ocak 1865 tarihinde yayınladığı “Girit Vilâyet Nizamnâmesi”nde Vali'nin maiyetinde biri Müslüman diğeri Gayrimüslim olan iki müşavir görev yapacaktı. Adadaki Müslüman mutasarrıflara birer Gayrimüslim yardımcı tayin edilecekti¹⁰⁵. Bu istekler daha sonraları yabancı devletler tarafından devletin diğer vilayetlerinde de bir baskı aracı olarak diretilecekti. Manastır Vilâyeti 1876 yılında Gayrimüslim bir vali yardımcısı ile tanışacaktı. Manastır'da bir Hristiyan'ın gayrimüslim olarak görev yapması uygun görülerek Vesa Efendi'nin buraya vali yardımcısı olarak atanması uygun görülmüştür. Maaşı ise her ne kadar aylık 9.000 kuruş olarak belirlense de bu miktar fazla bulunarak 7.500 kuruşa indirilmiş, kalan 1.500 kuruş ise İstanköy mutasarrıfının maaşına eklenmiştir¹⁰⁶.

1.2. Üçüncü Ordu Merkezi Olarak Manastır

Tanzimat ile birlikte askeri alanda yapılmakta olan yenilikler hız kazanmıştır. Bu doğrultuda yapılan 6 Eylül 1843 tarihli yeni bir düzenleme ile Osmanlı kara kuvvetleri beş orduya ayrılmaktaydı. Bu ordulardan birisi de Rumeli Ordusu olup, merkezi Manastır şehriydi¹⁰⁷. Şehrin ordu merkezi olması birçok yeniliği de beraberinde getirmiştir. Bu yeniliklerden ilki mevcut ordunun konaklayacağı yerlerin inşası olarak göze çarpmaktaydı.

Burada görev yapacak olan askerler için piyadevesüvari kışlaları inşa edilmiştir. Yapım tarihi 1839 olan Piyade kışlası “Kırmızı Kışla” olarak

¹⁰⁴ BOA, MVL, 1047/83, 27 C 1284 (26 Ekim 1867).

¹⁰⁵ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul 1990, s. 139.

¹⁰⁶ BOA, İ.MMS, 55/2499, 9 Z 1293 (27 Aralık 1876).

¹⁰⁷ Ayten Can Tunalı, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusu'nda Yapılanma (1839-1876)”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, S. 35.; **Takvim-i Vekâyi**, Def'a 258, 24 Ş 1259 (19 Eylül 1843); İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, C. 1, Dergah Yayınları, İstanbul 1982, s. 103; Fahri Çoker, “Tanzimat ve Ordudaki Yenilikler”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, İletişim Yayını, 1985, s. 1260.

adlandırılmaktaydı¹⁰⁸. Süvari kışlası ise “Beyaz Kışla” olarak adlandırılmış olup yapım tarihi 1844’tür¹⁰⁹.

Piyâde kışlası dört ay gibi kısa bir sürede bitirilmiştir. Kışlanın 300 hayvanı barındırabilecek bir de ahır bulunmaktaydı. Kışlanın inşası için bazı tarlalarda istimlak yoluna gidilmiştir. Bunlardan birisi de Manastırlı İsmail Bey’in tarlasıydı. Ancak İsmail Bey tarlasının parasının ödenmediğini belirterek şikayette bulunmuştur. Yapılan incelemede İsmail Bey’in tarlasında kışla binasının değil ahırın yapıldığı ve buna karşılık kendisine bir mera verildiği ve burasının dönümü beş kuruş etmeyecek olan kendi tarlasına oranla çok daha verimli olduğu belirtilerek şikayetin haksız olduğu ifade edilmiştir¹¹⁰. Kışla yapılacak yer için başka istimlaklar da yapılmıştır. Şehir sakinlerinden Bekir Bey, Şerife Hatun ile Ostoyani ve Bovaniko adlı kimselerin arazileri Müşir Ahmed Paşa tarafından alınarak bu arazilerde kışlaya ahır ve talimhâne inşâ edilmiştir¹¹¹. Yine Said Selim adlı kişinin üzerinde ziraat yapıp vergilerini muntazam şekilde ödediği tarlası da kışla binası için istimlak edildiğinden Said Selim Bey kendisine arazisi nispetinde başka bir yer verilmesini talep etmiştir¹¹². Arazileri istimlak edilenlere Manastır’a bağlı sekiz köyün merasından yer gösterilmiştir. Ancak mera sahipleri duruma karşı çıkmıştır¹¹³. Kışlanın inşası için Ahmed Zekeriya Paşa zamanında da istimlaklar yapılmıştır. 1837-1838 yıllarında yapılan bu istimlaklarda 100 dönümden fazla yer alınmıştır. Bu yerler:

Tablo-10: Manastır Kışlası İçin Yapılan İstimlaklar¹¹⁴.

Tarla ve Bahçe Sahibi	Dönüm
Dervişzâde İsmail Ağa’nın Bahçe ve Tarlası	65
Attar Ali Ağa’nın Bahçesi	1
Ömer Bey’in Bahçesi	6

¹⁰⁸ Kışlanın yapımı esnasında Manastır ve çevresinde mevcut ustaların hepsi kullanılmış, yine halk da inşaata toprak, ağaç ve diğer malzemelerin getirilmesi işinde çalıştırılmıştır. Bkz.: Mehmed Tevfik, **Aynı Eser**, s. 48-49.

¹⁰⁹ Kemal Özbay, **Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri**, C. 3, İstanbul 1981, s. 121; Mehmed Tevfik, **Aynı Eser**, s. 48.

¹¹⁰ BOA. BEO.AYN.d, Defter No. 254, 27 M 1256 (31 Mart 1840), s. 65-66.

¹¹¹ BOA. BEO.AYN.d, Defter No. 254, 4 S 1256 (31 Mart 1840), s. 65-66

¹¹² BOA. BEO.AYN.d, Defter No. 254, 17 S 1256 (20 Nisan 1840), s. 109.

¹¹³ BOA. A.DVN, 1A/63, 29 Z 1257 (11 Şubat 1842).

¹¹⁴ Refet Yinanç, “Manastır Askeri Kışlasına Ait Bir Arşiv Belgesi”, **Atatürk ve Manastır Sempozyumu**, Manastır 1998, s. 354-355.

Serdarzâde Mustafa Ağa'nın Bahçesi	6
Dehâni Mahmud Ağa'nın Bahçesi	3
Deste veled-i Müncedeme'nin Bahçesi	3
Konstantin veled-i Miyojemi'nin Bahçesi	3
Tırpo bint-i Deste'nin Bahçesi	1
Nikola veled-i Bize'nin Bahçesi	3
Dimo veled-i Bize'nin Bahçesi	0.5
Bedenko bint-i Üstüba'nın Bahçesi	9
Toplam	99.5

Kışlanın yapımını üstlenen kişi ise Mühendis Mustafa Efendi'ydi. Kışlanın yapım maliyeti 21 yük 60.000 kuruştı. Bunun dokuz yük 25.000 kuruşu tahsil edilmiş geriye 12 yük 35.870 kuruşluk kısmı kalmıştı¹¹⁵. Tarihsiz bir belgede (Arşiv personeli tarafından 29 Z 1256 tarihi atılmış) yapılacak olan kışla binasının masraflarını azaltmak için yapılması önceden planlanmış olan tabya, hendek ve hamamın inşasından vazgeçilmiştir. Bu inşaatlara gerek olmadığı şu gerekçelerle açıklanmıştır; yapılan kışla binası gayet sağlam olduğu için hendek ve tabyaya ihtiyacı yoktur. Yine şehirde birçok büyük hamamlar bulunduğu için askerlere özel bir hamam yapılmasına da gerek yoktur¹¹⁶.

Süvari kışlası 1844 senesinde tamamlanmıştır. 26 Aralık 1843 tarihinde kışlanın 1844 baharı gelmeden bitirilmesi gerektiği bildirilmiştir¹¹⁷. Kışla hâcegândan Mehmed Nûri Efendi tarafından yapılmış olup kendisine kışla masrafları için verilen 150.000 kuruş 1844 senesi Cizye kaleminden ödenecekti¹¹⁸. Bu 150.000 kuruşluk cizyenin toplandığı yerler ise:

Tablo-11: Kışla İçin Toplanan Cizye ve Toplandığı Kazalar¹¹⁹.

Kaza	Kuruş	Para
Manastır Kazâsının Cizye-i Gebrân Malından	11.901	28
Tikveş Kazâsının Cizye-i Gebrân Malından	37.314	—
Köprülü Kazâsının Cizye-i Gebrân Malından	60.000	—

¹¹⁵BOA, C. AS, 48/2228, 19 Ra 1255 (7 Nisan 1840), s. 79.

¹¹⁶BOA.İ.DH, 1287/101273, Tarihsiz.

¹¹⁷BOA.C.AS, 666/27991, 4 Z 1259 (26 Aralık 1843).

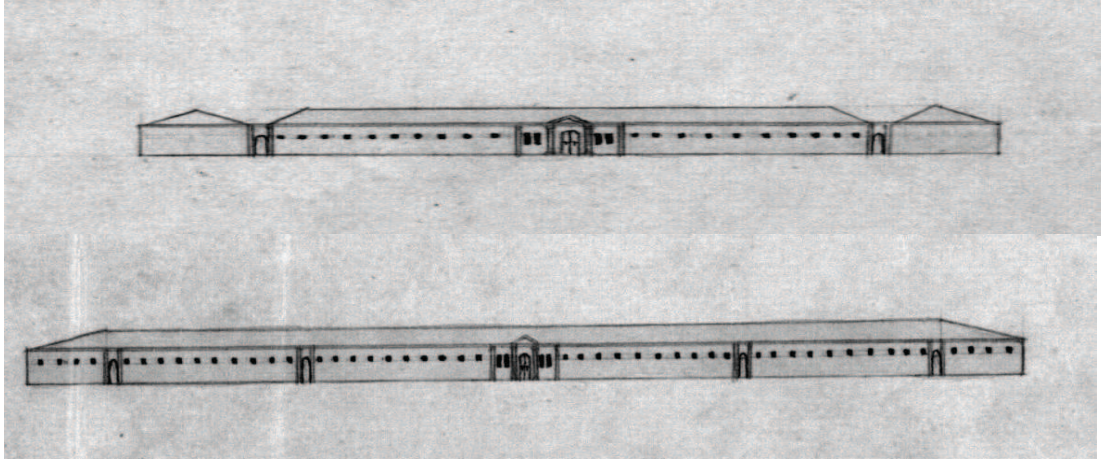
¹¹⁸BOA.C.AS, 175/7644, lef 3, 13 Ca 1260 (31 Mayıs 1844).

¹¹⁹Aynı Belge, lef 2.

Çehârşanba Kazâsının Cizye-i Gebrân Malından	20.000	—
Seerfice Kazâsının Cizye-i Gebrân Malından	20.784	12

Yapılan bu kışlanın yapım tarihini gösteren bir kitabe, Silistre müşirinin kethüdâsı Resa Efendi tarafından hazırlanmıştır¹²⁰.

Süvârikışlasında ilerleyen zamanlarda bir takım olumsuzluklar görülmeye başlandı. Şöyle ki; kışladaki hayvanların barındığı ahırlar askerlerin koğuşlarının altına yapılmıştı. Bu durum ise ortaya çıkan kokudan dolayı askerleri zor durumda bırakıyordu. Bu nedenden dolayı bu ahır olarak kullanılan yerlerin koğuş haline getirilmesi ve hayvanların kalması için 1.400 hayvanı barındıracak yeni bir bina inşası gerekliliği ortaya çıkmıştı. Ayrıca kışlanın mutfağı da ihtiyaca cevap veremez bir vaziyette olduğundan burasının da yenilenmesi gerekmekteydi¹²¹. Yapılacak olan yeni binaların keşifleri yapılmış ve resimleri de çizdirilmişti.

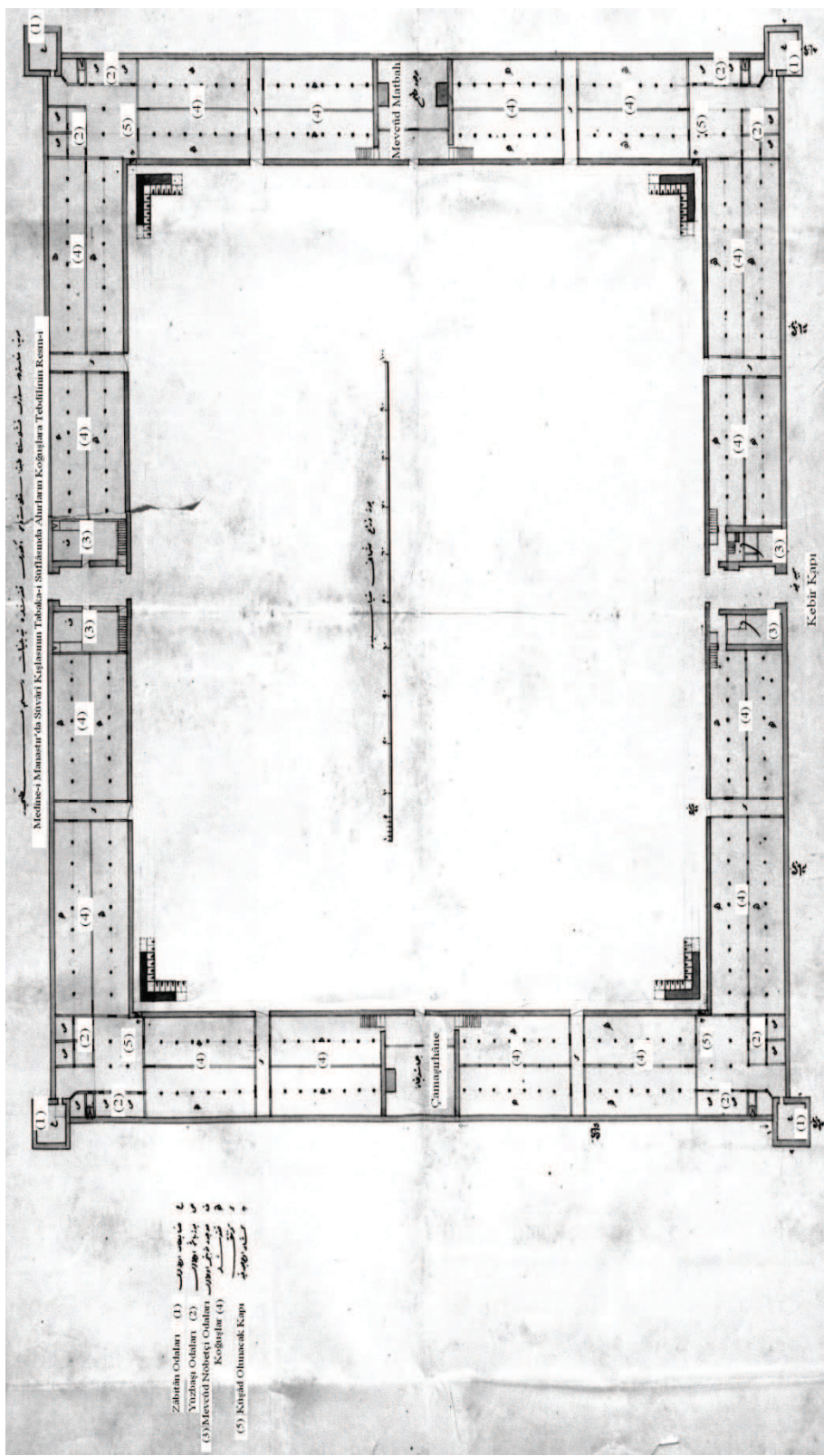

Resim-1: Kışla ve yeni yapılacak ahır binalarının çizimleri¹²².

¹²⁰ Kitabenin metni için Bkz.: Ek-2.

¹²¹ BOA. İ.MVL, 85/1714, lef 6.

¹²² Aynı Belge, lef 1

¹⁴⁷ Aynı Belge, lef 3.

Yapılan bu binaların yanı sıra ayrıca Paşa Kapısı adı verilen yerde top koşumlarını ve diğer eşyaları muhâfaza etmek için depo şeklinde bir ambar ve buradaki askerlerin yemek ihtiyaçlarını gidermeleri için bir mutfak da yapılmasına karar verilmiştir¹⁴⁸. Oysa yapılması planlanan ambar ve mutfak için bölgeye yakın bir yerde uygun bir bina bulunuyordu. Şerife adlı bir kadın ve Halil ile İbrâhim adlı iki evlâdına ait olan bu yer senelik 16.000 kuruşa kendilerinden kiralanmıştı. Kendileri de yerlerini rızaları dâhilinde kiraladıklarını ifade eden bir dilekçe imzalamışlardı¹⁴⁹.

Şehirdeki bu askeri binalar zaman zaman tamire ihtiyaç duymuştur. 1844 yılında çıkan yangında kışlanın tavanı tamamen yanmış ve 4.355m²'lik bir alanın yeniden yapılması gerekmiştir. Yapım masrafının 350.000 kuruş olarak hesaplandığı bu tamir işinin kış gelmeden evvel bitirilmesi istenmiştir¹⁵⁰. Pars Tuğlacı şehirde 1847 yılında meydana gelen fırtınada kışla binasının hasara uğradığı ve hükümet tarafından büyük miktarda para yardımı yapıldığını ifade etmektedir¹⁵¹. Her ne kadar fırtına Tuğlacı'nın ileri sürdüğü gibi büyük miktarda maddi hasara yol açmasa da 21 Mart 1847 tarihindeki bir belgeye göre şehirdeki fırtınadan kışlanın ve askeri hastahânenin camları ve kiremitlerinin kırılmış, 3. Ordu Müşiri Reşid Paşaburaların tamiri ile görevlendirilmiştir¹⁵². Yine 1853 tarihinde piyade ve süvari kışlası ile diğer resmi kurumlara ait binaların tamir işleri için 89.900 kuruş harcanmıştır. Bu para Manastır ve kazalarının 1852 senesi gelirlerinden karşılanmıştır¹⁵³. 1857 yılında ise kışlalar arasına yerleştirilmiş olan top sundurmaları 4.500 kuruş masrafla tamir ettirilmiştir¹⁵⁴. Aynı yıl kışlanın tamir işlerini Ustoyan Kalfa adında biri yapmıştır¹⁵⁵. 1860 yılındaki başka bir tamir işinde, süvari kışlasındaki topları çeken hayvanların bulunduğu yer 21.700 kuruşa tamir ettirilmiştir¹⁵⁶. 1865 yılında piyade kışlasının su yolları, süvari kışlasının mutfak ve çamaşırhanesi ile kışlanın sağ ve sol tarafında

¹⁴⁸ BOA. C.AS, 229/9740, Lef-1, 29 Z 1260 (9 Ocak 1845).

¹⁴⁹ Aynı Belge, lef 3, 8 M 1261 (17 Ocak 1845).

¹⁵⁰ BOA, İ.DH. 92/4599, 7 L 1260 (20 Ekim 1844); BOA, C.AS. 544/22781, 14 L 1260 (27 Ekim 1844).

¹⁵¹ Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985, s. 372.

¹⁵² BOA. C.AS, 594/25026, 3 R 1263 (21 Mart 1847).

¹⁵³ BOA. MVL, 336/82, 12 Za 1269 (17 Ağustos 1853).

¹⁵⁴ BOA. MVL, 355/38, 3 Ca 1274 (20 Aralık 1857).

¹⁵⁵ BOA. A.MKT.NZD, 238/49, 14 S 1274 (4 Ekim 1857).

¹⁵⁶ BOA. MVL, 923/54, 26 Ca 1277 (10 Aralık 1860).

bulunan çeşmelerin su yolları bozulmuş ve tamiri ihtiyaç olmuştur. Tamir masrafı 14.191 kuruş 16 paradır¹⁵⁷. Ancak bu gibi askeri binaların tamirinde hükümete sorulmadan harcanmasına izin verilen rakam 10.000 kuruştur. Normal şartlar altında harcanan fazla paranın yöneticilerden kesilmesi gerekmektedir. Ancak yapılan masrafın çok açık şekilde belirtildiği ve merkeze sorulup cevap beklendiğinde gecikileceğinden endişe edilerek yapıldığı için bu defalığına tüm masrafın hazine den karşılanması istenmiş ve bu istek de kabul grmřtr¹⁵⁸.

1.2.1. Cephnelik ve Depo İnaşları

şehirde ordunun mühimmatının saklanacağı bir cephâne binasına ihtiyaç duyulmaktaydı. 1841 yılında yapılan yazışmalarda her ne kadar cephânenin yapımı kararlaştırılmışsa da kış mevsiminin çok yaklaştığı bu nedenle inşaat mevsiminin geçtiği ifade edilerek cephnelik inşasının gelecek bahara bırakılması uygun grlmřtr¹⁵⁹. Ancak inşasına karar verilen cephnelik kararlaştırıldığı gibi 1842 yılı baharında da yapılmamıştır. Ekim 1842’de Manastır’da cephnelik yapılacak bir yerin olmadığı belirtilmektedir. Bu nedenle mevcut cephâne ve diğer mhimmt Haydar Kadı Camisi’nde saklanmaktaydı. şehrin önemli camilerinden olan ve gayet kalabalık bir cemaati olan bu cami cephâne olarak kullanıldığı için şehir halkı burada ibadetlerini yerine getirememekteydi. Ayrıca şehir içinde cephâne olması gayet tehlikeli bir durumdu. İşte tüm bu nedenlerde dolayı cephânenin buradan kaldırılarak başka bir yere nakli talep edilmekteydi¹⁶⁰. Ancak şehirde cephânenin koyulacağı Cami haricinde uygun bir yer yoktu. Cephne Haydar Kadı Camisi’nden nakledilse bile yine başka bir Camiye konulacaktı. Bu nedenle yapılacak en doğru şey piyade ve süvari kışlalarının yakınında bir yere cephâne inşa etmektir. Manastır’da bulunan mühendis Hasan Efendi bunun için bir keşif yapmış ve cephânenin 350 kese masrafla yapılabileceğini belirtse de çizdiği resim “*usûl-i mmri*”ye uygun olmadığından yeni bir çizimin yapılması istenmiş, cephâne inşası yine gelecek bahara bırakılmış ve mühimmatın da eskiden olduğu gibi Haydar Kadı Camisi’nde kalmasına karar

¹⁵⁷ BOA. İ.MVL, 538/24171, lef 1, 6 R 1282 (29 Ağustos 1865).

¹⁵⁸ Aynı Belge, lef 2, 14 R 1282 (6 Eylül 1865).

¹⁵⁹ BOA. BEO.AYN.d, Defter No. 257, 9 N 1257 (25 Ekim 1841), s. 58.

¹⁶⁰ BOA. BEO.AYN.d, Defter No. 260, 23 C 1258 (28 Ekim 1842), s. 58.

verilmiştir¹⁶¹. 1844 yılına geldiğimizde yapımı sürekli istenilen cephânenin hâlâ yapılamadığını görmekteyiz. Ordunun ihtiyâcı olan mühimmâtın şehirde “*şuraya buraya konularak*” ihtiyaç giderilmeye çalışılsa da acilen bir cephâne yapılması gerektiği yine ordu müşiri tarafından dile getiriliyordu¹⁶². 1871 senesi Selânik Vilâyet Salnâmesi’nde şehirde bir cephânenin olduğu kayıt edilmiştir¹⁶³.

Yapımına ihtiyaç duyulan bir başka bina ise erzak deposuydu. Manastır’da kışın çok şiddetli geçmesinden dolayı askerler için kullanılacak malzemeler ve yiyecek maddeleri beş altı aylık ihtiyaçlarını görecektir şekilde alınmaktaydı. Hâlihazırdaki durumda bu erzaklar şehir merkezinde kiralanarak dar bir mahalde tutulmaktaydı. Bunun yanında kiralanarak yerin etrafındaki dükkânlardan birinde çıkabilecek bir yangın durumunda depoda bulunan birkaç bin keselik malzeme kurtarılamayabilirdi. Hem bu nedenlerden hem de ödenen kira parasının yerine Tereke Pazarı’nda bulunan ve depo olarak kullanılan eski hamamın gereken tamirinin yapılması, yanına yeniden bir hububat ambarının inşası uygun görülmüştür¹⁶⁴. Mâliye nezaretiyle konu ile ilgili yapılan görüşmelerde depo olarak kullanılan hamamın tamiri için önceden 39.601 kuruş harcandığı ve 18.000 kuruş ile hububat ambarının da yapılması durumunda burasının birkaç yüz bin kuruşluk bir değere ulaşacağı belirtilmekle birlikte hamamın vakıf malı mı, şahıs malı mı yoksa sahipsiz mi olduğunun araştırılması ve sonucuna göre inşaatın yapılmasına karar verilmiştir¹⁶⁵.

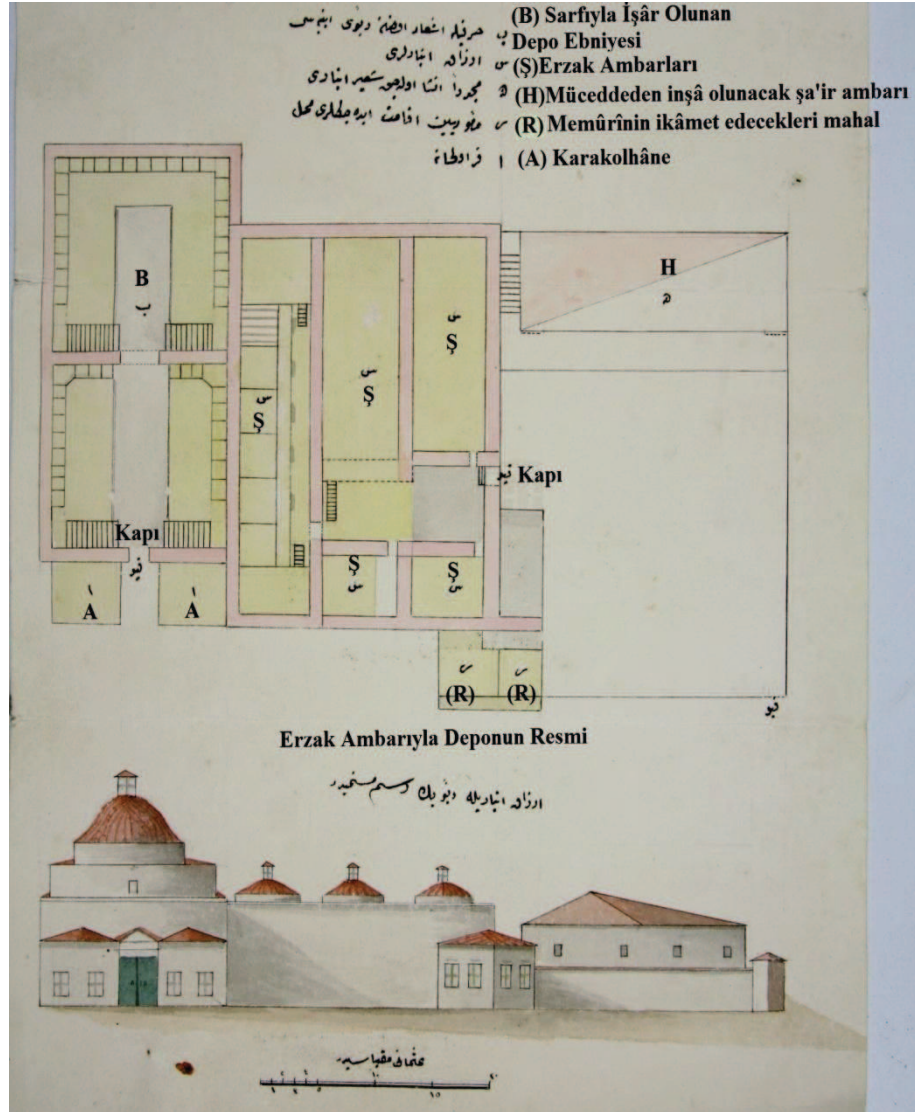
¹⁶¹BOA. BEO.AYN.d, Defter No. 261, 22 Za 1258 (25 Aralık 1842), s. 156-157.

¹⁶²BOA. A.MKT, 12/35, 25 R 1260 (14 Mayıs 1844).

¹⁶³Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def’a 2, 1288, s. 97.

¹⁶⁴BOA. C.AS, 175/7645, lef 3, 9 Ca 1264 (13 Nisan 1848).

¹⁶⁵BOA. BEO.AYN.d, Defter No. 751, 14 N 1264 (14 Ağustos 1848), s. 51.

Resim-3: Manastır'da inşa edilen erzak ambarı ve depo¹⁶⁶.

3. Ordu'nun merkezi durumunda bulunan Manastır'da mevcut zabtiye alayındaki askerlerin sayısı 1857 yılında 283 kişiydi. Bunların görevleri ise:

Tablo-12:1857 yılında Manastır'daki Zaptiye Alayı askerleri ve aldıkları maaşlar¹⁶⁷.

Manastır Kazâsı							
Sergerde	Kâtib	Bölükbaşı	Çavuş Süvârî	Neferât- ı Süvârî	Çavuş Piyâde	Neferât- ı Piyâde	Toplam Maaş

¹⁶⁶BOA. C.AS, 175/7645, lef 1.

¹⁶⁷BOA. C.ZB, 2753, Haziran 1273 (Haziran 1857), s. 1.

1	1	1	5	66	19	190	20.200
Maaşı:	Maaşı:	Maaşı:	Maaşı:	Maaşı:	Maaşı:	Maaşı:	Kuruş
1.000	500	500 Kuruş	170	140	90	60	
Kuruş	Kuruş		Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	

1865 yılına gelindiğinde ülke genelindeki 12 zaptiye alayından Manastır Alayı beşer bölüklü 4 taburdan meydana gelmişti¹⁶⁸. Sürekli genişleyen mevcut ile binalar ihtiyaca cevap veremez duruma gelmişti. Bu nedenden olsa gerek 1871 yılında Manastır’da yeni bir kışla binası inşâ edilmiştir¹⁶⁹. Aynı yıl Manastır merkezdeki askerlerin sayısı ise:

Tablo-13: 1871 yılı Manastır şehrindeki Zaptiye askerlerinin listesi¹⁷⁰.

Vilâyet Zaptiye Askeri			
Sınıf-ı Piyâde		Sınıf-ı Süvâri	
Tabur Ağası	1	Bölük Ağası	3
Hesap Emni	1	Muavini	3
Bölük Ağası	7	Jurnal Emni	3
Muavini	7	Kol Vekili	27
Jurnal Emni	7	Muavini	27
Kol Vekili	63	Neferât	108
Muavini	63	Toplam	171
Neferât	504	Genel TOPLAM	
Toplam	653	824	

Bu sayı aradan geçen dört yılda daha da artmıştır. Piyade sınıfına Alay Beyi ve İdâre Emni’nin eklendiği 1875 senesi mevcudu 1.164 kişiye ulaşmıştır¹⁷¹.

¹⁶⁸Sezgin Kaya, “Tanzîmat Dönemi Osmanlı Ordusu (1839-1876), “Eskişehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Eskişehir 2005, S.36.

¹⁶⁹BOA. T.TRM, 1782/47, lef 1, 24 Z 1288 (5 Mart 1872).

¹⁷⁰Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def’a 2, 1288, s. 92.

¹⁷¹Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def’a 1, 1292, s. 95.

1.2.2. Bekçi Askerleri: Poylaklar

Manastır'da askeri sınıf olarak sayabileceğimiz bir grup da Poylak'lardır. Önceleri askeri bir sistem içinde olamayan poylaklar kırlarda bekçi olarak görev yapmaktaydılar¹⁷². Kendilerine bu payenin verilmesinin nedeni ise bir belgede şu şekilde açıklanmaktadır: “ *Manastır Eyâletinde istihdâm olunmakda olan Poylakların ahâlî hakkında olan gadr ve i'tisâkları m'lûm olmağla bekci 'askeri nâmıyla 'asâkir-i muntazama şekline kılıp..*”. Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere bölgede güvenlik amacıyla istihdam edilen bu kişilerin kontrol altına alınması amaçlanmaktadır¹⁷³. Askeri nizam içine alınan poylaklardan er, onbaşı ve çavuş olanlar eskiden olduğu gibi görev yaptıkları yöre halkı tarafından beslenecekti. Binbaşı, kolağası ve yüzbaşılardan maaşlarıysa “*Virgü-yi Ahâlî*”ye eklenecek yani vatandaşa yeni bir masraf kalemi açılacaktı. Üst rütbedekilerin alacakları maaşlar da belirlenmişti. Eyalet Reisi olan binbaşı aylık 1.000 kuruş alırken sancaklarda görev yapacak olan kolağaları 500, kazalarda görevli olan yüzbaşılardan ise 250 kuruş maaş alacaklardı¹⁷⁴. Manastır Sancağı genelinde bekçi askeri yolarak görev yapacak olan poylak sayısı ise 793 kişiydi. Başlarında şehir merkezinde Kara Oğlan Mahallesi'nde oturan 45 yaşındaki Zekeriya Ağa bin Hüseyin'di. Manastır merkeze bağlı kırsalda görev yapan Poylakların sayısı 150'ydi. Bu 150 kişiden 43'ü şehir merkezindeki 10 mahallede yaşamaktaydı. Bu mahalleler; Emir Çelebi (13 Kişi), Kara Oğlan (6 Kişi), Yakub Bey (6 Kişi), Hamza Bey (4 Kişi), Kara Debbağ (4 Kişi), Kasım Çelebi (3 Kişi), Bali Voyvoda (2 Kişi), Azab Bey (2 Kişi), Zindancı (2 Kişi) ve Firuz Bey (1 Kişi) olarak görülmektedir¹⁷⁵.

¹⁷² Arşiv belgesinde Poylak olarak geçen bu kelimenin aslı kır bekçisi, korucu anlamına gelen ve Bulgarca olan Polyak'tır. Bkz.:**Bulgarca Türkçe Sözlük**, Der. N. Vançev ve vd., Sofya, Bulgaristan Bilimler Akademisi Yayınevi, 1961, s. 799.

¹⁷³ **BOA. MVL.,983/1**, lef 2, 7 L 1280 (16 Mart 1864).

¹⁷⁴ **Aynı Belge**, lef 3, 27 N 1280 (6 Mart 1864).

¹⁷⁵ **Aynı Belge**, lef 4, 27 N 1280 (6 Mart 1864).

1.3. Ulaşım ve Haberleşme

Manastır şehri bulunduğu konum itibariyle çok eskiden beri önemli bir ticaret yolunun konak merkezlerinden biriydi. Bu yol Romalılar döneminde inşa edilmiş olan “*Via Egnatia*”ydı. Bu kadim yol Osmanlı Devleti zamanında da kullanılmaya devam etmiştir. Zaman içerisinde şehirlerin nüfuslarının artması, yeni yerleşim yerlerinin oluşması, şehirlerarasındaki ticari etkileşimin çoğalması gibi nedenlerle mevcut yolların tamiri ya da yeni yol inşası gibi faaliyetler hız kazanmıştır. Tanzimat’ın ilânını takiben 1848 yılından itibaren yol, köprü, vs. yapımı Nafia Nezareti tarafından yürütülmeye başlandı¹⁷⁶. Islahat Fermanı’nın ilanından sonra, ülke yönetiminde bayındırlık işlerinde bir dizi düzenlemeler yapıldı. 14 Eylül 1858 tarihli bir nizamname ile “Meclis-i Meabir”in çalışma koşulları belirlendi. Yol, sokak, cadde, deniz ve nehir ulaşımı gibi işlerbu yeni kurula havale edildi¹⁷⁷. Bu arada 8 Ekim 1860 tarihinde Manastır’da bulunan sadrazam¹⁷⁸ buradaki yol, köprü inşaatı ve diğer masraflar için Üsküp Mal Sandığı’ndan 100.000 kuruş almıştır¹⁷⁹. 1861 yılında yolların düzenlenmesi hakkında nizamname çıkartılmıştı. Bu nizamnâmeye göre yolların sınıfları da aşağıdaki tablodaki gibiydi.

Tablo-14: 1861 Nizamnamesine Göre Yolların Sınıfları¹⁸⁰.

Yolun Sınıfı	Yolun İki Tarafında Kaldırımsız Bırakılacak Yerler (Arşın)	Kaldırım (Arşın)	Toplam (Arşın)
I. Sınıf Büyük Yollar	9	6	15
II. Sınıf Yollar	7	5	12
III. Sınıf Yollar	5	4	9
IV. Sınıf Yollar	3	3	6

Bu yeni düzenleme ertesinde Manastır’dan Sadârete gönderilen bir yazıda yollarla ilgili yapılan çalışmalar hakkında bilgiler almaktayız. Buna göre: Selânik

¹⁷⁶ Aziz Tekdemir, “Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1/1, 2011, 121-122.

¹⁷⁷ Musa Çadırcı, “Tanzimat Döneminde Karayolu Yapımı”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 15, S. 26, 1991, s. 154.

¹⁷⁸ Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa

¹⁷⁹ **BOA. A.AMD**, 93/37, 22 Ra 1277 (8 Ekim 1860).

¹⁸⁰ **BOA. İ.MMS**, 24/1021, 7 Ca 1278 (10 Kasım 1861).

Caddesi Manastır'dan Vodine'ye kadar 16 saatlik yol olmak üzere 1859 senesinde yapılmış bulunmaktaydı. Yine, Bosna Caddesi üzerindeki Loznak Köyü ile Tolopcan'a(?) kadar bir saat olan yol yağmur ve kar nedeniyle bozulmuş, bazı caddelerinin keşfi şiddetli kış nedeniyle yapılamamış ve Manastır'dan Tiran'a kadar devam eden İşkodra Caddesi de mühimmat arabası geçebilecek seviyeye getirilmiştir¹⁸¹. Tamamlanan Selânik-Manastır telgraf hattının korunması ve tamiri için görevli altı çavuş bulunmaktaydı ve bunların sayısının 12'ye çıkartılmasıyla hatgüzergâhı üzerindeki yolda yapılacak tamir çalışmaları işine de bakmaları öngörülüyordu¹⁸². Her ne kadar telgraf idaresi yol bakım ve onarım işinin ayrı personele verilmesi gerektiğini savunsa da Meclis-i Vâlâ bu görüşü reddetmiş ve telgraf muhafaza ve tamiri ile ilgili çavuşların sayısı arttırılarak yol bakım onarım işlerine bakmalarına karar verilmiştir¹⁸³.

1864 Vilâyet Nizamnâmesiyle¹⁸⁴ birlikte yol, köprü vs. yapımı gibi bayındırlık işlerine daha fazla önem verildi. İngiltere'nin Manastır Konsolosu Mr. John Calvert'in 1864 yılındaki bir raporunda Manastır'daki yollar beş kısma ayrılmıştı. Bu yollardan ilki; Şehrin güneydoğusunda Selânik limanına doğru giden Manastır-Vodena yoluydu. İkinci kısım ise; Üsküp, Bosna, Niş, Sırbistan, Filibe, Edirne ve İstanbul olmak üzere kollara ayrılan yollardır. Üçüncüsü, İlbasan'a yani batıya Draç limanına doğru ve bunun yanında Üsküp ve Arnavutluk'a doğru olan kuzey hattıdır. Dördüncüsü Güneybatıda Yanya'ya doğru uzanır ve son olarak güneyde Larissa'ya uzanmakta olan yoldur¹⁸⁵. Mr. Calvert bu yollardan yalnızca Manastır-Vodena yolunun iyi durumda olduğunu diğer yolların ise üzerinde tekerlekli araç gidemeyecek kadar kötü olduğunu söylemektedir. Konsolosun ifade ettiğine göre; Kışın bu yollarda çok fazla çamur olup, yüksek kesimlerin tepelerden gelen akıntı ile sık sık ulaşımı kesilmektedir¹⁸⁶.

Manastır'ın yollarının hâlihazırdaki bu iç açıcı olmayan durumu, Nafia Nezareti'nin yol, geçit, demiryolları, maden, posta ve telgraf idarelerine ayrılıp

¹⁸¹ BOA. MVL, 957/84, 1 B 1279 (23 Aralık 1862).

¹⁸² BOA. MVL, 921/60, 4 C 1277 (18 Aralık 1860); BOA. MVL, 927/5, 8 Ş 1277 (19 Şubat 1861).

¹⁸³ BOA. İ.MVL, 441/19582, lef 6, 21 C 1277 (4 Ocak 1861).

¹⁸⁴ 1864 Vilâyet Nizamnâmesi için Bkz.: Selda Kılıç, "Aynı Makale".

¹⁸⁵ Commercial Reports Recieved At The Foreign Office From Her Majesty's Consuls During The Year 1865, London 1866, s. 591-592.

¹⁸⁶ Aynı Yer.

alanlarında daha uzman hale gelmeye başladıkça ticaret için gerekli olan şose yollar ile demiryollarının yapımı hızlanmasıyla düzelmeye başladı¹⁸⁷. Bu ortamda Manastır-Selânik arasında da bir yol yapım çalışması yapılmaktaydı. Bu yolun inşasında “*Yol Mühendisi*” olarak Ali Rıza Efendi 19 Mayıs 1866 tarihinde 2.000 kuruş¹⁸⁸ maaşla ve Kondüktör olarak da Mikraz Efendi 20 Mart 1866’da 900 kuruş maaşla tayin edilmiştir¹⁸⁹. Manastır’da yapılan yolların yapımında Ali Rıza Efendi’den önce görevli olan yol mühendisi Golceski ile kondüktör Kosceski İstanbul’a geri çağırılmıştır.¹⁹⁰ Bu durum üzerine Rumeli Eyâleti’nden gönderilen bir yazı ile Manastır’da yol yapım işlerinin birkaç koldan yapıldığı bu nedenle derhal iki adet kondüktör yollanmasının gerekliliği haber verilmiş ve 1. Ordu, 5. alayının 3. taburu yüzbaşlarından ve İstanbul’da bulunan Zihni Efendi’nin aylık 900 kuruş maaş ve 300 kuruş harcırah ile birinci kondüktör olarak buraya tayin edilmiştir¹⁹¹. Çağırılan bu kişilerden başka yine yolun yapımında görevli Mösyö Kilya’nın ölmesi nedeniyle Selânik başmühendisi yalnız kaldığından şikâyet ederek yanındaki bir adet kondüktörden başka iki seneden beri bu yol inşaatında çalışan ve gayretkeşliğiyle ön plana çıkan Dimitri Akrivan’ın 900 kuruş maaş ile ikinci kondüktör olarak tayinini istemiş ve bu talep uygun görülmüştür¹⁹².

Yolun yapımında çalışan işçilerin konaklaması içinse çadır ambarından 20 adet çadır talep edilmiştir¹⁹³. Havaaların ısınmasıyla beraber yol çalışmalarına da başlanıyordu. Manastır’dan Ticâret Nezâreti’ne gönderilen bir yazıda; yapılmakta olan Manastır-Selânik yolunun “*beden mevsimi*”nin geldiği bu nedenle amele tezkerelerinin gönderilip gönderilmeyeceğinin bir an önce bildirilmesi istenmekteydi¹⁹⁴. Bunun hemen akabinde ise yollarda kullanılmak üzere gerekli bir

¹⁸⁷ Aziz Tekdemir, *Aynı Makale*, s. 138.

¹⁸⁸ Ali Rıza Efendi’nin maaşı fazla bulunarak 1.700 kuruşa düşürülmüştür. Bkz.: **BOA. T.TRM, 1759/60**, 20 B 1283 (28 Kasım 1866).

¹⁸⁹ Ali Rıza Efendi ve Mikraz Efendi maaşlarını alamadıklarına dair 2 Ekim 1866 tarihinde bir dilekçe vermişler ve şimdiye kadar ödenmeyen maaşlarından 11.167 Kuruş 23 Para Manastır mal Sandığı’ndan verilmiştir. Bkz.: **BOA. T.NF.MKT, 81/19**, lef 1-2, 29 Şevval 1283 (6 Mart 1867).

¹⁹⁰ Bu iki kişinin geri çağırılmalarının sebebi, görevleri haricinde politika ile ilgilenmeleridir. Bkz.: **BOA. T.NF.VRK, 3/23**, 17 S 1283 (1 Temmuz 1866).

¹⁹¹ **BOA. T.TRM, 1759/24**, 18 R 1283 (30 Ağustos 1866).

¹⁹² **BOA. T.NF.VRK, 4/13**, Lef-1-2, 17 L 1283 (22 Şubat 1867).

¹⁹³ **BOA. T.NF.VRK, 4/13**, 27 C 1283 (6 Kasım 1866).

¹⁹⁴ **BOA. T.NF.VRK, 4/6**, 6 Za 1283 (12 Mart 1867).

denk¹⁹⁵ evrakın Manastır'a gönderildiği bildiriliyordu¹⁹⁶.Manastır-Selânik arasında 1863/64 yılları arasında yapımına başlanılan bu yol uzun süre bitirilememiştir. Yaklaşık beş sene zarfında ancak beş saatlik yol yapılmıştır. Yolların daha hızlı inşa edilmesi için bir komisyon kurulmuş ve işin bir an önce bitirilmesi gerektiği hakkında gerekli ikazlar yapılmıştır¹⁹⁷.Yol yapım çalışmalarındaki bu gecikmenin en önemli etkenin ekonomik imkânsızlıklar olduğunu düşünmekteyiz. Zira Manastır'daki yol işlerinde çalışan ve daha önce maaşını alamadığı için dilekçe veren mühendis Ali Rıza Efendi gibi yine yol yapım işinde kondüktör olarak çalışan Kosceski'nin de 1865 senesi mayıs ve haziran aylarına ait toplam 1.400 kuruş maaşını ve Manastır'dan İstanbul'a gitmesi için alacağı 1.100 kuruş harcırahını alamadığını görmekteyiz¹⁹⁸.Bu yol çalışmaları devam ederken yol mühendisi Ali Rıza Efendi'nin Konya'ya 1.400 kuruş maaş ve 2.300 kuruş yol harcırahı ile tayini çıkmıştır¹⁹⁹. Ancak hâlihazırda Manastır'da yol çalışmaları devam ettiğinden eğer Ali Rıza Efendi giderse zaten çok fazla olmayan çalışma süresinden faydalanamayacaklarını belirtilerek hiç değilse yerine gönderilecek kişi geldikten sonra Manastır'dan ayrılması talep edilmiş ve Nafi'a Nezâreti'nden; "*Mâdemki Rıza Efendi iş üzerindedir bi't-tabi halefi geldiğinde Konya'ya 'azîmeti icâb eder*" ifadesiyle isteğin kabulü yönünde görüş bildirilmiştir²⁰⁰. Ancak daha sonra Ali Rıza Efendi'nin buradan ayrılmasının uygun olmayacağı düşünülmüş ki kendisinin Manastır'da görevine devam etmesi, Konya'ya ise 1.400 kuruş maaş ve 1.500 kuruş yol harcırahıyla Emin Efendi'nin görevlendirilmesi, yol harcırahından kalan 800 kuruşun hazineye devredilmesine karar verilmiştir²⁰¹.1869 senesinin Ağustos ayında ise "*Turuk ve Me'abir Hakkında Nizamnâmedir*"²⁰² başlığı altında yolların yapımı ve korunması ile ilgili yeni bür düzenlemeye gidilmiştir. Yapılan Selânik-Manastır yolunu teftiş etmek için vilâyet başmühendisi Selim Efendi de Manastır'a kadar

¹⁹⁵ Eskiden ağırlık ölçüsü olarak kullanılan miskalin dörtte birine verilen isimdir. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı Eser*, C.1, s. 424.

¹⁹⁶ BOA. T.NF.VRK, 4/18, 14 Za 1283 (20 Mart 1867).

¹⁹⁷ BOA. T.TRM, 1762/145, 29 C 1285 (17 Ekim 1868).

¹⁹⁸ BOA. TNF.MKT, 81/33, 17 S 1285 (9 Haziran 1868).

¹⁹⁹ BOA. T.TRM, 1764/36, 2 M 1286 (14 Nisan 1869).

²⁰⁰ BOA. T.TRM, 1764/49, 12 M 1286 (24 Nisan 1869).

²⁰¹ BOA. T.TRM, 1764/68, 29 M 1286 (11 Mayıs 1869)

²⁰² Nizamnâmenin tam metni için Bkz.: **Düstur**, 1. Tertip, c.2, s.302-309.

gelerek incelemelerde bulunmuştur²⁰³. 14 Ağustos 1869 tarihli bu yeni düzenlemede; Yollardan 3. Sınıf yolun genişliği 5 metreden 5,5 metreye çıkartılmış diğerlerinde değişikliklik olmamıştır. Yollarda her 16-60 yaş arasında olan erkeklere senede 20 gün çalışma veya buna mukabil ücret ödeme zorunluluğu getirilmişti. Vilâyet meclislerine gerek görüldüğünde bu süreyi uzatma hakkı verilmişti. Nizamnâmenin dördüncü bölümünde ise yolların korunması ve onarılmasında “*yol bekçilerinin*” tayin edileceği ifade edilmektedir²⁰⁴.

Bu yeni nizamnâme uyarınca yapılmakta olan Manastır-Vodinegüzergâhına da yol bekçisi tayini ve bu bekçilerin kalacakları yerlerin yapımı ile ilgili bir dizi çalışmaya gidilmiştir. Manastır-Vodine arasında yapımı devam eden yoldagörevlendirilmek üzere 16 adet yol bekçisi ve iki adet bekçibaşının görevlendirilmesi ve yol boyunca 16 adet bekçi kulübesinin yapılması Manastır İdâre Meclisi tarafından talep olunmaktaydı²⁰⁵. Ayrıca bekçilere aylık 250 ve bekçibaşılara da 500 kuruş maaş verilmesi kararlaştırılmış, kulübelerin her birisinin maliyeti de 4.500 kuruş olarak hesaplanmıştır. Burada kulübelerin kargir olarak yapılmayıp da temelleri taştan ve duvarları bir miktar çalı ile desteklenip kireçli sıva ile topraktan yapılırsa ve tavanlarında da kiremit kullanılırsa hem yeterli derecede sağlam olacağı hem de her bir kulübenin yapım maliyetinin 3.500 kuruşa ineceği hesaplanmıştır²⁰⁶. Bu isteklere gönderilen cevapta ise yapılacak kulübelerin şimdilik yalnızca çok gerekli olanlarının inşa edilmesi, kulübelerin nasıl olacağı hakkında bir adet resim gönderilmesi vegerek kulübelerin yapımında gerekse çalışacak olanların maaşlarının belirlenmesinde tasarrufa önem gösterilmesi istenmiştir²⁰⁷. Ancak kulübelerin daha ucuza maledilmesi teklifi “*mezkûr kulübelerin bervech-i meşrûh temelleri taştan ve üzerleri kerpiçten yapıldığı taktirde yeterli derecede sağlam olamayacağı ve ikide bir ta'mîr ve termîmden ve bu cihetle mesârif-i dâ'imedden kurtarılamayacağına mebnî bunların olsûretle inşâsından sarf-ı nazarla kârgîr olarak yaptırılması bi't-tensîb*” ifadeleriyle uygun görülmemiştir²⁰⁸. Bir oda ve bir aş evinin olması planlanan bu

²⁰³ Selânik, No: 19, 15 R 1286 (29 Temmuz 1869), s. 65.

²⁰⁴ Musa Çadircı, “Tanzimat Döneminde Karayolu Yapımı”, s. 155-158.

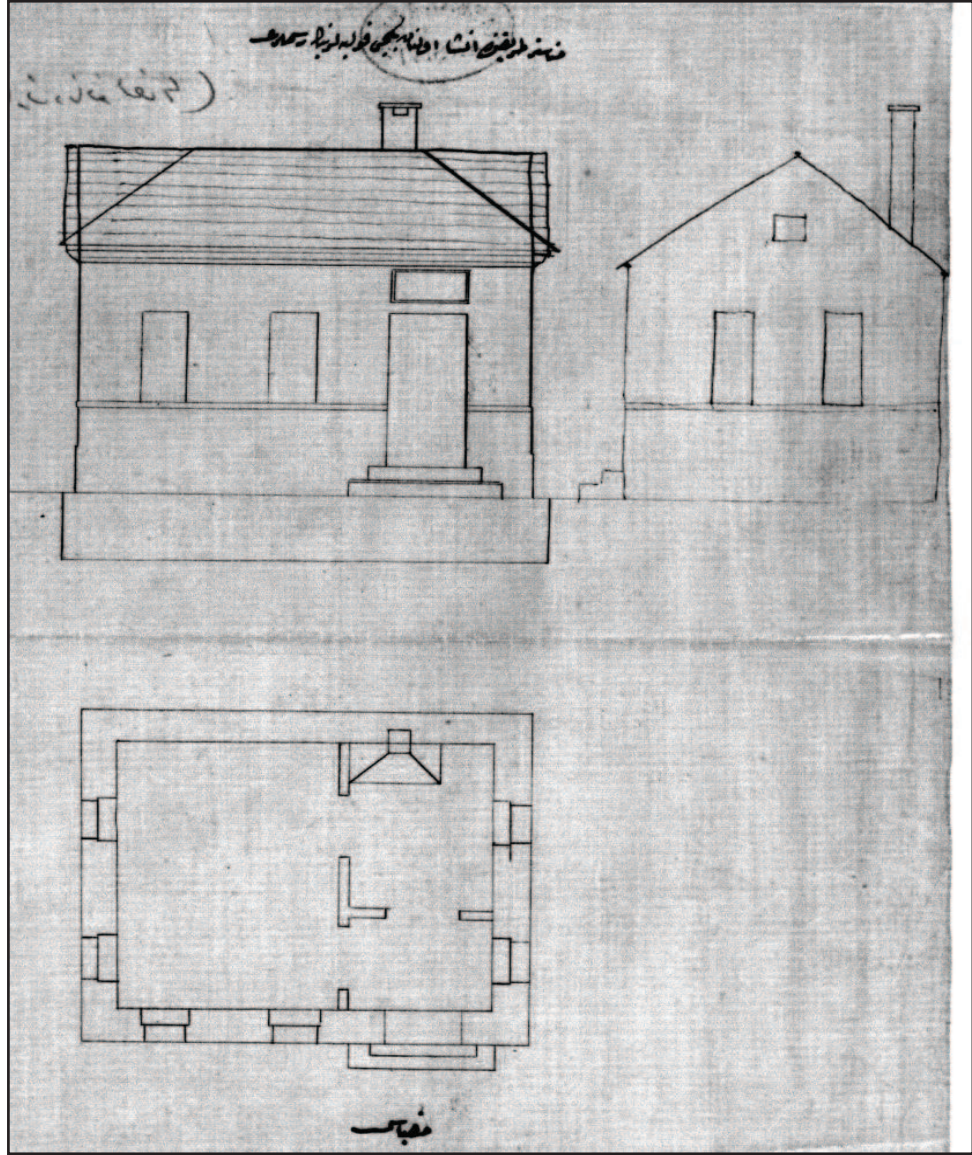
²⁰⁵ BOA. İ.DH, 620/43110, lef 2, 10 M 1287 (12 Nisan 1870).

²⁰⁶ Aynı Belge.

²⁰⁷ Aynı Belge, lef 3, 23 M 1287 (25 Nisan 1870); BOA.T.TRM, 1766/21, 17 Za 1286 (18 Şubat 1870)

²⁰⁸ Aynı Belge.

kulübelerin sağlam yapılması hakkında gösterilen nedenlerden birisi de bu kulübelerde bekçilerin devamlı olarak ve aileleriyle kalacakları ve bu nedenle kışın da oturulmaya müsait şekilde olması gerektiğidir²⁰⁹. Bu arada yapılacak olan kulübelere ait bir resim de çizdirilmişti.

Resim-4: Manastır Tarîkinde inşâ olunan bekçi kulübesinin resmi²¹⁰.

Yapılacak bu kulübelerin ve yol güzergâhında görevlendirilecek personelin maaşlarının ise mal sandıklarından ödenmesi öngörülmekteydi²¹¹.

²⁰⁹BOA. T.NF.VRK, 7/119, lef 1, 28 C 1286 (5 Ekim 1869).

²¹⁰BOA. İ.DH, 620/43110, lef 1.

²¹¹BOA. T.NF.VRK, 7/119, lef 6, 12 B 1286 (18 Ekim 1869); BOA. DH.MKT.PRK, 62/64, 12 B 1286 (18 Ekim 1869).

Tüm bu yazışmaların neticesinde Manastır-Vodine arasındaki yolda 16 bekçi, 2 bekçibaşı, her birisi kargir olarak 5.000 kuruşa 16 bekçi kulübesi yapılması, bekçilere aylık 200 ve bekçibaşlarına da 400 kuruş maaş verilmesi ve bu ücretlerin ise mal sandıklarından değil de “*Turuk ve Me‘abir Nezâreti Tertîbâtı*”ndan ödenmesine karar verilmiştir²¹².

Manastır’da bu tarihlerde yol yapımında çalışanlar ve aldıkları maaşlar ise :

Tablo-15: 1870 Yılı Manastır’da Yol Yapımında Çalışanlar ve Maaşları²¹³.

Esami-i Memuriyet	Bu Def’a Nafia Nezaretinden Mersul Defterde Terkim Bulunan	Mahalleri İş’aratına Müstezan Mukaddema Tanzim Olunan Deftere Terkim Kılınan Kuruş
Mühendis Ali Rıza Efendi	Manastır	1.500
Kondüktör Nikrahi	“	900
Peykver Dobroski	“	600
Peykver 4 adet kıymeti 500 Kuruş	“	2.000
İş Başı	“	250
Tarık Emîni	“	1.000
İş Başlıları 9 Adet kıymeti 250 kuruş	“	3.150
Manastır’dan Vodine’ye kadar olan tarık bekçileri	“	3.200
Toplam		12.600 Kuruş

²¹²BOA. İ.DH, 620/43110, lef 5, 13 C 1287 (10 Eylül 1870). Bu şekilde irade çıkmış olmasına rağmen bu yol bekçilerinin kullanılmama ihtimali vardır. Şöyle ki 14 Eylül 1875 tarihli bir belgede: “*Manastır Vilâyeti’ne: Vilâyete yapılan şose yolların lede’l-hâce ta’miri ile harâbdan vikâyesi zımnında yol bekçileri kullanılması nizamnâme-i mahsûsunda musarrah olduğu hâlde karşuluğunun kifâyetsizliği cihetle Erzurum ve Trabzon tarık-i kebirinden mâ’ada mahallerde tesviye olunan yollar henüz taht-ı mahfûziyete alınamamış ve mâmafih turük-ı mevcûdenin nezâret ve muhâfaza-i dâ’imâ altında bulundurulması nâfi’a bûdcesine mebâliğ-i külliye mütevakkıf olub buna hâl-i hâzır hazîne gayri müsait ise de..*”denilmektedir. Bkz.: BOA.BEO.AYN.d, Defter No. 844, 13 Ş 1292 (14 Eylül 1875), s. 134.

²¹³BOA. T.NF.VRK, 7/69, 24 L 1286 (27 Oca 1870).

Ayrıca aynı tarihte Selânik Vâlisi'nin Nâfi'a Nezâreti'ne gönderdiği bir yazıda 8 Saat ve 14 Kilometre uzunluğundaki Pirlepe yolu için bir mühendis ve bir kondüktör ve Manastır-Vodine yolu için de bir adet kondüktör daha gerektiği bildirilmiştir²¹⁴. Bu arada bazı iletişimden kaynaklanan sıkıntılar da meydana gelmiştir. Örneğin Manastır Sancağı'nın 1869/70 yılı bütçesindeki 2 kondüktör ve 5 peykver ve bunlara verilecek 3.350 kuruş maaşla ilgili hazinede her hangi bir kayda rasrflanamayarak Selânik Vilâyeti'nden bu kişilerle ilgili bir liste hazırlanması talep edilmiştir²¹⁵.

Yapılan bir diğer yol hattı da Manastır-Köprülü arasındaydı. 1874 yılında yapımının sonuna geline bu yolda görevli olan Mühendis Koknaki ile Kondüktör Hüsnü Efendi'nin Selânik'te ve Mühendis İstotari ve Valismaki'nin de Manastır'da kaldıkları Selânik Vilâyeti'nden İstanbul'a bildirilmiştir²¹⁶. Ancak konu ile ilgili Manastır Vilâyeti'ne gönderilen cevabi yazıda Manastır'da kalan bu iki kişinin geçici olarak orada bulundukları bu nedenle asıl yerlerine gönderilmeleri istenmektedir²¹⁷. Bu arada Manastır'daki yol baş mühendisi olan Mösyö Kare²¹⁸ ile Kastamonu Vilâyeti baş mühendisi Binbaşı Tahir Efendi yer değiştirmesi ve Tahir Efendi'ye bir an evvel yeni görev yerine gitmesi salık verilmiştir²¹⁹. Bu becayişi talep eden Manastır yönetimi Mösyö Kare'nin yerine gönderilecek olan mühendisin mümkün ise Müslüman olmasını özellikle ıstırham etmiştir²²⁰. Ancak Mösyö Kare'nin yerine Manastır'a Tâhir Efendi değil, Üsküdar'da mühendis olarak görev yapan Mülâzım Abdurrahman Efendi'nin tayininin yapıldığını görmekteyiz²²¹.

²¹⁴BOA. T.NF.VRK, 7/70, 24 L 1286 (27 Oca 1870).

²¹⁵BOA. T.TRM, 1767/60, 8 Safer 1287 (10 Mayıs 1870).

²¹⁶BOA. T.TRM, 1800/11, lef 1, 9 Eylül 1290 (21 Eylül 1874).

²¹⁷Aynı Belge, lef 2, 16 Eylül 1290 (28 Eylül 1874).

²¹⁸Mösyö Kare'nin Manastır'da yaptığı hizmetten şehir yönetimi memnun değildi. Mühendisin dört aydan beri Üsküp'te olduğu ve yapılması lazım gelen yolun bu süre zarfında yalnız keşifini yapabildiğinden başka masraflar hususunda da tasarruf tedbirlerine uymadığı yönündeki şikayetler Manastır Vilâyeti Vâlisi Es-Seyyid Ali Rıza tarafından dile getirilmiştir. Bkz.:BOA. T.NF.MKT, 97/2, lef 3, 11 N 1291 (22 Ekim 1874).

²¹⁹BOA. T.TRM, 1800/54, 11 L 1291 (21 Kasım 1874); BOA. T.TRM, 1800/55, 11 L 1291 (21 Kasım 1874). Manastır'da baş mühendis Tahir Efendi'nin yanı sıra Ahmed Şevki adında başka bir yol mühendisi de görev yapmaktadır. BOA. T.NF.MH, 175/9, lef 2, 22 Ş 1292 (23 Eylül 1875).

²²⁰BOA. T.NF.MKT, 97/2, lef 3, 7 Ş 1291 (17 Kasım 1874).

²²¹BOA. T.NF.MKT, 97/3, 4 M 1292 (10 Şubat 1875); BOA.T.NF, MKT, 97/21, 18 Ra 1292 (24 Nisan 1875).

1876 senesine geldiğimizde Manastır'ın yol ile ilgili çalışanlarıysa aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo-16: 1876 Yılı Manastır'da Yol Çalışanları ve Aldıkları Maaşlar²²².

Memuriyet ²²³	Maaşı Kuruş	Sınıfı	Esami-i Vilayat	Mülahazat
Baş Mühendis	2.500	Mülâzım-ı Sâni	Manastır	Kezâlik bu vilayette muvakkıf yolları inşa olunacağından imalât tahsisâtı verilmemiş idiği
Mühendis Muavini	1.750	1. Sınıf		
Keza	1.500	2. Sınıf		
Keza	1.250	3. Sınıf		
Kondüktör	<u>650</u> Toplam: <u>7.650</u> Senelik: <u>91.800</u>	2. Sınıf		

Bölgedeki yol yapım çalışmalarındaki önemli bir husus da köprü inşaatları olmuştur. Mevcut yollar üzerinde bulunan köprülerin bakım ve tamir işleri ile sürekli olarak ilgilenilmesinin yanı sıra ihtiyaç duyulan yerlere yeni köprüler de yapılmıştır.

Üçüncü Ordu merkezi durumunda bulunan Manastır'dan Yanya'ya gidecek askerlerin geçtikleri yerlerden olan Görüce ve Filorina kazaları yollarında bulunan köprüler kullanılamayacak hale gelmiş olup tamir edilmeleri için 5.184,5 kuruş gerekmekteydi. Ancak taşradaki bu tür tamir masrafları için ödenecek olan üst rakam 4.000 kuruştur. Bununla birlikte köprülerin tamir edileceği yolların önemi ve geri kalan miktarın çok fazla olmamasından dolayı bütün paranın ödenmesi hususunda Meclis-i Vâlâ görüş bildirmişti²²⁴. Meclis-i Vâlâ'nın bu kararı uygun bulunmuş ve

²²²BOA. T.NF.MH, 175-72, 15 S 1293 (12 Mart 1876).

²²³Buradaki görevliler: Baş Mühendis Abdurrahman Efendi, Mühendis Muavini Ali Rıza Bey, diğer Mühendis muavini Sandalaki, diğer mühendis muavini Kodomon ve Kondüktör Hamdi efendilerdir. BOA. T.NF.MH, 175-74, 1291.

²²⁴BOA. İ.MVL, 460/20733, 11 B 1278 (12 Ocak 1862).

köprülerin tamir masraflarının hepsinin ödenmesine kadar verilmişti²²⁵. Manastır'daki 1869 senesindeki yol inşaatının kış mevsimi gelmeden bitirilmesi hedeflenirken yol üzerinde yapılması gereken “Galinik” köprüsünün yapılmasına dair henüz izin alınamadığı belirtilmiş ve bu köprü'nün inşasına bir an evvel başlanması Selânik Vilâyeti vâlisi tarafından serzenişle dile getirilmekteydi²²⁶.

1.3.1. Selânik-Manastır Demiryolu

Osmanlı Devleti'nde kara ulaşımında 19. yy'ın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanan demir yolları gerek ulaştırma ve ticari taşımacılık alanında çok önemli bir yer işgal etmekteydi. Osmanlı Devleti sınırları içinde yapılan ilk demiryolu İskenderiye-Kahire arasındaki hattır. Bu hat 1856 yılında hizmete girmiştir. Bu hattın sonra Anadolu'da ilk olarak İzmir-Aydın hattı imtiyazı 1856'da verilmiş, 1857 yılında imtiyazı verilen Köstence-Boğazköy hattı ise Rumeli'deki ilk tren yolu olmuştur²²⁷.

Bu ilk hatlardan sonra Osmanlı Devleti'nin farklı coğrafyalarında yeni hatlar açılmaya başlanmıştır. Bu hatlardan Selânik-Manastır demir yolu hattı 1 Temmuz 1895'te Osmanlı Devleti tarafından işletilmeye başlanmış ve böylece Manastır beklediği demir yoluna kavuşmuştur²²⁸. Aslında bu tarihten otuz bir sene önce Selânik-Manastır arasında bir demir yolu imtiyazı için Osmanlı Devleti'ne bir başvuru yapılmıştır. Başvuruyu yapanlar Mösyö Gavaraçino ve Mösyö Openhaym'dır. İkili yapmayı talep ettikleri bu hattın gerekliliği konusunda bir dizi sebepler göstermişlerdir. Yapılacak bu hat ile ticâretin ziyadesiyle artacağından bahseden müteşebbisler, yine Manastır'ın ordu merkezi olmasından dolayı buraya büyük mühimmat ambarları yapıldığı ve bu ambarlara taşınacak mühimmatın demir yolu ile yapılmasının her manada çok daha elverişli olacağını belirtmişlerdi. Müteşebbisler hali hazırdaki nakliye masraflarının fazlalığından ticaretin ve şehrin gelirlerinin artmasına engel teşkil ettiğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, Selânik ile Manastır arasında senelik 3.000.000 İngiliz Lirası değerinde ithalat ve ihracatın

²²⁵ Aynı Belge, lef 2, 23 B 1278 (24 Ocak 1862).

²²⁶ BOA. DH.MKT.PRK, 63/121, lef 2, 14 B 1286 (20 Ekim 1869).

²²⁷ Vahdettin Engin, **Rumeli Demiryolları**, İstanbul, Eren Yayınları, 1993, s. 37-39.

²²⁸ Salim Aydın, “Selânik-Manastır Demir Yolu”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s. 31-32.

olduğunu belirten Openhaym ve Gavaracıno, bu demiryolu yapılır ise İstanbul merkezli demir yolu hatlarının daha da zenginleşeceği ve ileride yapılacak olan İstanbul-Edirne demir yolu ile birleştirilebileceğini de belirtmişlerdir. Bu gerekçelerle hattın yapım hakkını almak isteyen iki müteşebbisin bu gayretleri sonuç vermemiştir²²⁹. Yine İngiltere'nin Manastır Konsolosu olan Mr. Calvert'in raporunda belirttiği gibi; 1863 yılının sonbaharında Sir John Macneill²³⁰, Manastır-Selânik arasında bir demiryolu inşası için bir mühendisi bölgeye araştırma yapmaya yollamıştır. Gelen raporda bu hat için mevcut olan ve Ostrovo Gölü'nün kuzey sınırından devam eden Manastır-Selânik ana yolu yerine gölün güneyinden dolaşarak yapılması halinde daha az tünele ihtiyaç olacağı ve hattın böylelikle daha kolay yapılacağı vurgulanmıştır²³¹.

1.3.2. Haberleşme

Osmanlı Devleti'nde kuruluşun itibaren haberleşmenin sağlanmasında menzillerin²³², önemi büyüktür. Menziller XVI. yy sonlarına doğru haberleşmenin yanında sefer esnasında askerlerin sevk edildiği ve ekonomik faaliyetlerin yaşandığı merkezler olarak da önemli görevler üstlenmişlerdir. Menzillerin kurulmasından önce ise resmi haberleşme, ulaklarla sağlanmıştır²³³. Rumeli'deki menziller üç ana yol üzerinde kurulmuştur. Romalıların yaptırdığı ve Bizanslıların da kullandığı bu yollar, Sol Kol (Via Egnatia), Orta Kol (Via Militaris) ve Sağ Kol (Kırım-Karadeniz Ticaret Yolu) olmak üzere üçe ayrılıyordu. Osmanlı Devleti merkez ile eyaletler arasındaki bağlantıyı bu üç ana yol ağı ile sağlıyordu. Manastır şehrinin bulunduğu güzergâh ise sol koldu.

²²⁹ BOA. MVL, 990/61, 23 Za 1280 (30 Nisan 1864).

²³⁰ İrlanda'da birçok demiryolu hattı yapan, Kırım Savaşı'nda İngiliz ordusunda görev alan İngiliz bir mühendis olan Sir John Macnaill hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: **Memoir Of The Right Hon. Sir John McNeill, G.C.B. And of His Second Wife Elizabeth Wilson**, London 1910.

²³¹ **Commercial Reports Recieved At The Foreign Office From Her Majesty's Consuls During The Year 1865**, London 1866, s. 592.

²³² Menzil hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Fatih Müderrisoğlu, "Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri", **Türkler**, C.X, Ankara 2002, s. 920-926.

²³³ Ulak sistemiyle ilgili olarak Bkz.: Colin J. Heywood, "The Ottoman Menzilhane and Ulak System in Rumeli in the Eighteenth Century", **I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri**, Yay. Haz. O. Okyar-H. İnalçık, Ankara, 1980, s. 179-186.

Tanzimat'ın getirdiği önemli yeniliklerden birisi de “*ulak-menzilhâne*” sisteminin Avrupa usulünce yeniden düzenlenerek Posta İdâresi'nin kurulması olmuştur²³⁴. Bununla birlikte ülkede on beş büyük posta yolu açılmıştır. Bu posta caddelerinden Edirne-Manastır yolu 123 saat, Manastır-İşkodra yolu ise 54 saattir²³⁵. Manastır'daki posta teşkilatı ile ilgili Rumeli Ordusu Müşiri Reşid Paşa hükümete Manastır'dan Sofya'ya ve oradan Vodine'ye, yine Manastır'dan Selânik'e posta işletilmesini talep etmiş ve bunun için de Manastır, Sofya ve Vodine'ye birer müdür atanması suretiyle bir de yer kiralanarak bir postahâne açılmasının gerekliliğini bildirmiştir²³⁶. Posta tatarlarının Manastır ve bağlı bulunduğu kazalardaki saatleri ve aldıkları ücretler ise:

Tablo-17: 1841 Yılı Posta Güzergâhı ve Çalışanlar²³⁷.

Der ‘Aliyye’den umûr-ı mühimme-i müsta‘cele ile vürûd ve ‘avdet eden tatarlara verilen bârgir kirâsı				
	Bargir	Sâ‘at	Sâ‘at bâ-seniyye-i para	Kuruş
Tatar Abdurrahman Ağa'ya Manastır ve Görice'ye	3	18	90	121,5
Tatar Ferhad Ağa'ya ve Osman Ağa'ya Manastır ve Pirlepe'ye	3	8	90	54
Tatar Abdullah Ağa'ya Manastır'dan Filorina'ya	3	6	90	40,5
Tatar Kara Ali Ağa ve Abdullah Ağa'ya Manastır'dan Pirlepe'ye	6	8	90	108
Tatar Hasan Ağa'ya Manastır'dan Görüce'ye kadar	3	18	90	121,5
Tatar Hasan Dersa‘âdet ‘avdetlerinde Manastır'dan Pirlepe'ye	3	8	90	54
Yekun	499,5 Kuruş			

15 Ocak 1845 tarihine ait bir belgede Manastır ve kazalarındaki posta işleyişini takip edebilmekteyiz. Buna göre; Manastır'dan haftada bir defa Pazar günü

²³⁴ Nesimi Yazıcı, “Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı” **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, S. 3, 1990, s. 334.

²³⁵ Aynı Makale, s. 338.

²³⁶ BOA. A.MKT, 8/22, 20 L 1259 (13 Kasım 1843).

²³⁷ BOA. C. ML, 430/17412, 29 Zilhicce 1256 (21 Şubat 1841).

Ohri'ye ve pazartesi günüPirlepe'ye, pazar günü orta kol caddesi olan Pirlepe'den Manastır'a, Çarşamba günü Filorina'dan Manastır'a gelen posta ertesi gün yine Filorina yolu ile Selânîk'e gitmekteydi. Bu iş için Pirlepe, Ohri ve Filorina'da kirahaneler mevcuttu²³⁸.

Posta nezaretinin kurulduğu ilk yıllarda İstanbul merkez olmak üzere Anadolu ve Rumeli'ye haftada bir defa çıkartılan posta iş hacminin genişlemesi ile önce günleri arttırılmış sonra da başka merkezler oluşturularak buradan da posta taşıma işine gidilmiştir. Edirne merkezden çıkartılan üç posta katarından birisi sol kolu izleyerek Manastır'a ulaşıyordu. Manastır'dan da daha uç bölge olan İşkodra'ya belirli günlerde posta katarları hareket ediyordu²³⁹. Bu posta işleri daha sonraları ihâle ile şahıslara verilmeye başlandı. Manastır postahaneleri 1846 senesinde 30 adet at ve senelik 36.000 kuruşa Abdüllatif Bey'e ihâle olunmuştur. Şehrin postahânesi ise Kestane Pazarı civârında bulunan ve Abdullah Ağa'dan aylık 150 kuruşa kiralanmış bir evdi²⁴⁰. Şehrin posta işlerini yapan bu ev soygun vakalarıyla da karşılaşmıştır. 1855 yılının Aralık ayında, Manastır postahanesinde emaneten tutulan para çalınmıştır. Soygunda çalınan para İngiltere elçiliğine gönderilmek üzere tutuluyordu. İngiltere sefareti hemen harekete geçerek soygun neticesinde zarara uğrayan İngiliz Devleti vatandaşlarının zararlarının kimler tarafından karşılanacağı hakkında Posta İdâresi'ne bir yazı yollamıştır²⁴¹.Konu Mâliye nezâretine sorularak, Düvel-i Ecnebiye tebası ve tüccarı tarafından postahanelere teslim edilen paraların kimi zaman çalınabilmekte olduğu ve getirdiği maddi külfetin posta mültezimi tarafından mı yoksa devlet tarafından mı ödenmesi gerektiği hakkında bilgi istenmiştir²⁴². Bu arada beratlı Avrupa tüccarından Hristo Tancelisye,Manastır Postahânesi'nden çalınanve daha sonra bulunmuş olan 40.000 kuruşluk nakit altının kendisine verilmesi ile ilgili bir dilekçe kaleme almıştır²⁴³. Soygunun faillerinin;

²³⁸BOA. C. NF, 49/2421, 6 Muharrem 1261 (15 Ocak 1845).

²³⁹ Nesimi Yazıcı, *Aynı Makale*, 341-342.

²⁴⁰BOA. C.ZB, 2793, 1262 (1846).

²⁴¹BOA. HR.MKT, 153/31, 24 Ra 1272 (4 Aralık 1855).

²⁴²BOA. HR.MKT, 154/94, 5 Z 1272 (7 Ağustos 1856); BOA.HR.MKT, 155/28, Fi 15 Z 1272 (17 Ağustos 1856).

²⁴³BOA. HR.MKT, 155/22, Fi 15 Z 1272 (17 Ağustos 1856).

Kâtib İsmâ'il Efendi²⁴⁴, Kemahlı Tatar Emin Ağa, Emin Ağa'nın hizmetkârı Ali, Ali'nin evlatlığı, Manastır Postahanesi mültezimi Oseb ve kardeşi Agob olduğu tespit edilmiştir. Bu kişilerin Manastır'da yapılan sorgulamalarından tatmin olmayan ve Manastır Meclisi'nce kendilerine kolaylık gösterildiği hakkında şikâyetler alan hükümet bu kişilerin sorgulanması için İstanbul'a getirilmelerini istemiştir²⁴⁵. Bu arada soygunda çalınan paralar sahiplerine Manastır Postahânesi tarafından ödendiği²⁴⁶ ifade edilse de mevcut zararın tam olarak karşılanmadığı görülmektedir. Şöyle ki olaydan neredeyse iki sene sonra Posta Nezâreti'ne gönderilen bir yazıda; Soyguna uğrayanların zararlarının karşılanması için İngiltere Konsolosluğu'ndan yazılan yazıya rağmen kendilerine 65.000 kuruş verildiği ancak geri kalan 30.000 kuruşun hala teslim edilmediği bildirilerek, şimdiye kadar bu paranın neden verilmediği bu 30.000 kuruşun kimin elinde kaldığı soruları ile bu miktarın bir an evvel kendilerine verilmesi istenmiştir²⁴⁷. Postahâne de olduğu gibi bu postaların takip ettiği güzergahlarda da bölgedeki eşkıya faaliyetlerinden dolayı zaman zaman hırsızlık amacıyla saldırıya da uğradıkları bilinmektedir²⁴⁸.

Posta taşıma hizmetinde bazı yolsuzluklar şikâyet konusu olmuş ve araştırılması için bölge yönetimlerine talimatlar gönderilmiştir²⁴⁹. Bu yolsuzluk iddialarından konu olduğu yerlerden birisi de Selânik-Manastır hattıydı²⁵⁰. Bu hat üzerinde meydana gelen bir başka olay da; Manastır'dan Selânik'e gelen postadan Manastır Mutasarrıflığı'nın postahâneye teslim ettiğini bildirdiği "*on sekiz kıt'a mazbata ve on yedi bin guruşluk bir kıt'a pusula*"nın Selâniğe ulaşmamasıdır. Durum Manastır'dan sorulduğundan bu mazbatalarla pusulanın ya kaybolduğu veya yanlışlıkla başka bir yere gönderildiği ifade edilmiştir²⁵¹. Konu ile ilgili soruşturma

²⁴⁴ Manastır Postahânesi kâtibi İsmail Efendi hakkında yeterli delil bulunamamış ve tahliye edilmiştir. Bkz.:BOA. A.MKT.NZD, 208/33, 9 Ca 1273 (5 Ocak 1857).

²⁴⁵ BOA. HR.MKT, 164/27, lef 2, 23 S 1273 (23 Ekim 1856).

²⁴⁶ Aynı Belge, lef 1, 23 S 1273 (23 Ekim 1856). Çalınan miktara karşılık Manastır Posta Müdürü tarafından bir senet verilmişti. Bkz.:BOA. HR.MKT, 150/41, 27 L 1272 (1 Temmuz 1856).

²⁴⁷ BOA. HR.MKT, 206/31, 19 M 1274 (9 Eylül 1857).

²⁴⁸ BOA.MVL, 191/32, 2 Ca 1274 (19 Aralık 1857).

²⁴⁹ BOA. MVL, 1003/63, 22 C 1281 (22 Kasım 1864).

²⁵⁰ BOA. HR.MKT, 255/51, 3 S 1275 (12 Eylül 1858).

²⁵¹ BOA. T.NF.VRK, 6/105, 8 C 1286 (15 Eylül 1869).

açılmış ve sonucuna göre ihmalî olanlar hakkında gereğinin yapılacağı Posta Nezâreti tarafından bildirilmiştir²⁵².

1.3.3. Telgraf Hatları

Elektrikli telgraf Samuel Morse tarafından 1837 yılında icad edildikten²⁵³ görece kısa bir süre sonra 1853-1856 Kırım savaşı esnasında 1855 yılında askeri amaçlı olarak Osmanlı Devleti'nde hizmete girmiş, ilk sivil hat ise Varna-Şumnu-Ruscuk-Bükreş hattı olup, aynı yılın eylülünde İstanbul-Edirne Şumnu hattı da kullanılmaya başlanmıştır²⁵⁴. Daha sonra telgraf hatları devletin diğer bölgelerinde de hızla yapılmaya başlanmıştır.

1.3.3.1. Selânik-Manastır Telgraf Hattı ve Manastır Telgrafhâne Binası

Şehrin ilk telgraf hattı Selânik-Manastır arasında yapılmıştır. Selânik'ten Manastır'a buradan da Ohri ve İlbasan'a bir hat çekilmesi kararlaştırılmış ve çalışmalara 1860 yılının ilk aylarında hemen başlanmıştır. Bu çalışmalar sürerken Manastır'a da bir telgrafhâne binâsı inşâsı yapımına başlandı. Telgrafhânenin, Manastır Müşiri'nin konağı yakınındaki karakolun harap vaziyette olan koğuş binasının yıkılarak buraya yapılmasına karar verilmişti²⁵⁵. Yapılacak bu yeni telgrafhânenin masrafı 66,242,5kuruş²⁵⁶ olarak hesaplanmıştı. Telgrafhâne için kullanılan malzeme olarak; Pirlepe'den mermer getirilmiş, taban tahtaları için meşe ağacı kullanılmış, tavanı için ise çam tercih edilmiştir. Telgrafhânenin kapısında

²⁵² BOA. T.PT, 1725/82, 5 B 1286 (11 Ekim 1869).

²⁵³ Mustafa Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi (1854-1871)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986, s. 2.

²⁵⁴ Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "Kırım Savaşında Haberleşme: Varna Telgraf Hattı şebekesi", **Savaşın Barışa:150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853 – 1856) 22 – 23 Mayıs 2006 Bildiriler**, İstanbul 2007,s. 119 - 130; Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", **150. Yılında Tanzimat**, Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1992, s. 180–187; Roderic H Davison, "Osmanlı İmparatorluğu'na Elektrikli Telgrafın Girişi", **OTAM**, Çev. Durdu Mehmet Burak, S. 14, Ankara 2003, s. 344-349.

²⁵⁵ BOA. İ.HR, 175/9602, lef 2, 9 Ş. 1276 (30 Nisan 1860).

²⁵⁶ Keşif masrafı 66.242,5 kuruş olarak hesaplanırsa da 4,730 kuruş daha az fiyata 61,512,5 kuruşa yaptırılmıştır. Bkz.:BOA.MVL, 929/74, 24 Za 1277 (3 Haziran 1861).

doğramacıkârî²⁵⁷ üslûbu kullanılmıştır²⁵⁸. Telgrafhâne 14 Ekim 1860²⁵⁹ tarihinde tamamlanmış, şehirdeki mükli erkân ve Şehir Büyük Meclisi telgrafhâneye giderek Pâdişâha teşekkürlerini içeren ilk telgrafi göndermişlerdir²⁶⁰. Telgrafhânenin müdürü olarak da Priştine Telgrafhânesi Müdür olan Asaf Efendi 1.000 kuruş maaşla atanmıştır. Müdürün refakatine 750 kuruş maaşla Selânik muhâbere memurlarından Eyüp Efendi verilmiş, Selânik-Manastır telgraf hattının korunması için de 14 nefer çavuş ve çavuşlara nezaret etmek üzere birisi Selânik’te birisi de Manastır’da ikamet etmek üzere iki tane de başçavuş görevlendirilmiştir. Çavuşlara aylık 400, başçavuşlara da aylık 600 kuruş maaş verilecekti²⁶¹. Telgrafhâne’de çalışan bir başka görevli ise mektupları yerlerine ulaştırmakla görevli “*hademe*”lerdi. Bu iş için Manastır Telgrafhânesi’nde aylık 200 kuruş maaş ile çalışan iki adet hademe bulunması teklif edilmiş ve bu talep yerinde bulunarak kabul edilmiştir²⁶².

²⁵⁷ Doğramacıkârî, Kündekârî ile aynı manaya gelip, eskiden önemli kapıların geometrik bir bezeme meydana getirecek şekilde kesilmiş küçük tahta parçalarının geçmeli olarak birleştirilmesiyle yapılması tekniğine verilen isimdir. Bkz.: Doğan Hasol, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul 1988, s. 288.

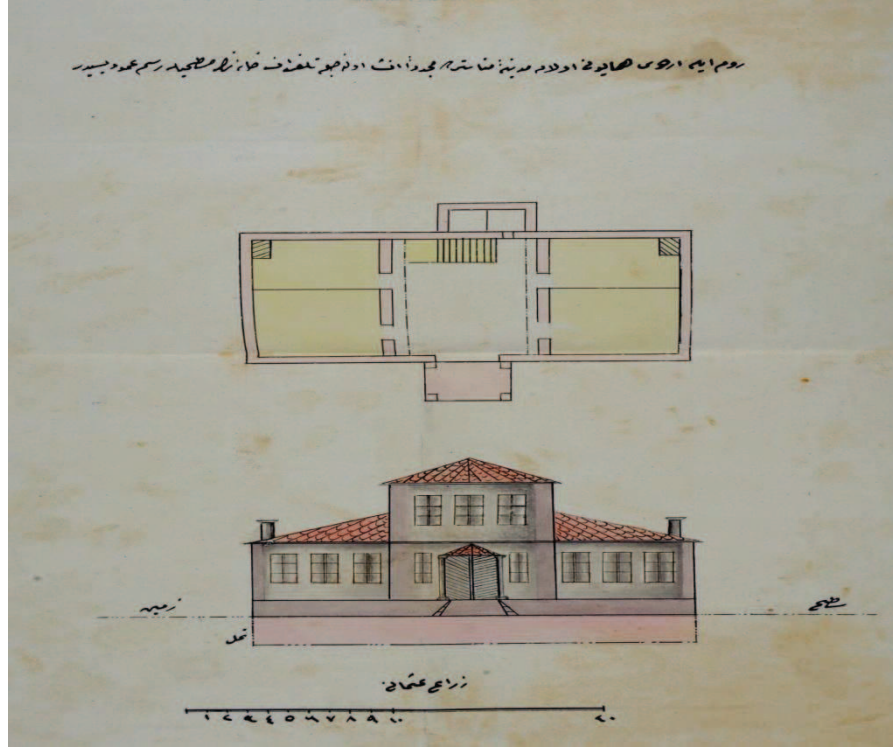
²⁵⁸ BOA. İ.HR, 175/9602, lef 4, 11 Ş. 1276 (2 Mayıs 1860).

²⁵⁹ Pars Tuğlacı eserinde Manastır Telgraf merkezinin kuruluşundan bahsetmeyerek, şehrin Posta ve Telgraf Merkezi’nin 1889 yılında meydana getirildiğini ifade etmektedir. Bkz. Pars Tuğlacı, **Aynı Eser**, s. 372.

²⁶⁰ BOA. İ.DH, 463/30839, lef 1, 28 Ra 1277 (14 Ekim 1860).

²⁶¹ BOA. İ.HR, 180/9943, lef 1, 16 R 1277 (1 Kasım 1860).

²⁶² Aynı Belge, lef 2, 29 R 1277 (14 Kasım 1860).

Resim 5: Manastır Telgrafhâne Binâsı²⁶³.

Yapılan bu binânın ve telgraf hattının Manastır sınırındaki direklerinin masrafını Müslümanıyla Gayrimüslimiyle tüm şehir halkı 1277 (1860-1861) senesi vergilerine eklenmesi suretiyle ödemek istemiştir²⁶⁴. Manastır Meclisi ise gerek telgrafhane binasının gerekse direklerin masrafının yalnız Manastır halkı tarafından ödenmesi halinde diğer kazaların bu yardım fırsatından mahrum kalacakları gerekçesiyle masrafın bütün Sancak tarafından paylaşılması gerektiğini belirtmiştir²⁶⁵. Böylece şehir haberleşme alanında döneminin en hızlı iletişim aracı olan telgraf hattına kavuşmuş oldu. İlbasan-Ohri-Manastır arasındaki bu hattın memurları Hakkı ve Osman Efendiydi. Ayrıca hattın muhafazası için de İlbasan-Ohri arası üç süvari ve sekiz piyade ve Ohri-Manastır arası da altı süvari tayin edilmiş, başlarına da iki tane baş çavuş verilmiştir. Süvari çavuşlarının maaşı 400 kuruş, piyade çavuşlarının maaşı 250 kuruş olarak belirlenmiştir. İlbasan'a tayin edilen baş çavuş Hasan Ağa ile Ohri'ye tayin edilen Hasan Ağa'ya 600'er kuruş maaş tahsis

²⁶³ BOA. İ.HR. 175/9602, lef 3.

²⁶⁴ BOA. HR.MKT. 335/96, 2 Za 1276 (22 Mayıs 1860).

²⁶⁵ BOA. A.MKT.UM. 475/77, 25 Za 1277 (4 Haziran 1861).

edilmesi teklif edilmiştir²⁶⁶. Telgraf Müdürü David'in bu teklifleri 4 Şubat 1861 tarihli bir irade ile kabul edilmiştir²⁶⁷. Telgraf hatlarının korunması ile görevli bu kişiler farklı görevlerde de kullanılmıştır. Bu çerçevede Manastır'dan Vodine'ye kadar yapılan yol üzerinde bulunan köprülerin tamirinde, Selânik-Manastır telgraf hattının da bu yol güzergâhında olduğu belirtilerek bu hattı korumakla görevli altı adet çavuşun sayısının 12'ye çıkartılması ve köprü tamir işine de bakmaları istenmiştir²⁶⁸. Sayıları arttırılan bu görevlilerin maaşlarının da arttırılarak yarısının telgraf idaresinden diğer yarısının da Manastır mal sandığından verilmesi kararlaştırılsa da maaş hususunda karışıklığa meydan vermemek için hepsinin hazine tarafından belirlenecek tarafça verilmesi kararlaştırılmıştır²⁶⁹. Manastır'daki bu telgraphânenin iş yükü sürekli artmıştır. Bu yoğun iş yükü nedeniyle telgraf binasında çalışan memurların, dördüncü sınıftan üçüncü sınıfa terfileri ve toplam maaşlarına da 1.056 kuruş zam yapılmasına karar verilmiştir²⁷⁰. İngiltere'nin Manastır konsolosu John Calvert'in belirttiğine göre 1864 senesinde Manastır ve İlbasan'da bir telgraf istasyonu bulunmaktaydı. Bu telgraf hatlarında üç tel bulunmaktaydı. Tellerden birisi Türkçe haberleşme için olup özellikle Türk sivil ve askeri yetkililer tarafından kullanılıyordu. İkinci tel romen harfleri ile olup Avrupa dillerindeki haberleşmeyi sağlıyordu. Son tel ise Hindistan'dan gelen mesajların aktarımı içindi. Rapora göre her istasyonu bir Türk Müdür yönetmekteydi ve istasyonlarda iki tane telgraf memuru bulunuyordu²⁷¹.

Manastır ve bağlı bulunan kazalarda yeni telgraf hatları yapılması hakkında merkezden isteklerde bulunuluyordu. Bu çerçevede bir şubesi Ohri'den Kesriye Sancağı'nın en büyük livası olan Görüce'ye ve oradan da Yanya'ya, başka bir şube de Manastır'dan Baniçe köyü yoluyla Yenişehir'e iki kol telgraf hattı yapılması istenmekteydi²⁷². Hattın geçeceği güzergâhın büyüklüğü göz önüne alınmış ve cevâben gönderilen yazıda bölgede yapılacak yeni hatların gayet iyi bir hizmet

²⁶⁶BOA. İ.HR, 181/10086, lef 1, 10 B 1277 (22 Ocak 1861).

²⁶⁷Aynı Belge, lef 2, 23 B 1277 (4 Şubat 1861).

²⁶⁸BOA. MVL, 921/60, 4 C 1277 (18 Aralık 1860).

²⁶⁹BOA. MVL, 927/5, 8 Ş 1277 (19 Şubat 1861).

²⁷⁰BOA. İ.HR, 220/12765, lef 4, 20 M 1283 (4 Haziran 1866).

²⁷¹Commercial Reports Recieved At The Foreign Office From Her Majesty's Consuls During The Year 1865, s. 592.

²⁷²BOA. HR.MKT. 365/93, lef 1, 10 B 1277 (22 Ocak 1861).

olacağı ifade edilerek bu hatların önemine binaen bir sıraya koyulması ve o sıraya göre yapılması uygun görülmüştür²⁷³. Manastır'dan Yanya, Tırhala ve Yenişehir'den geçerek Yunanistan sınırına ulaşacak olan bu hattın inşaat masrafları telgraf başmühendisi Mösyö Sokolovski tarafından 24 Şubat 1862 tarihinde merkeze iletilmiştir. İki telli ve seksen saat uzunluğunda olacak bu hat için gerekenler ise:

Tablo-18: Yapılacak Hat İçin Gerekli Malzemeler ve Fiyatları²⁷⁴.

Malzeme	Fiyatı (Frank)
Çapı üç milimetre ve on numaralı 50.000 Kg. Tel	36.000
6.400 Adet Büyük Telgraf Fincanı	6.336
640 Adet Telgraf Makarası	5.000
50 Adet Küçük Telgraf Fincanı	40
Çavuşlar İçin 40 Alet Takımı	2.000
Her Biri 1.500 Frank Olmak Üzere 3 Adet Telgraf Makinesi	4.500
Tellerin Çekilmesi ve Nakliyesi	13.500
Toplam	67.376

Manastır-Ohri arasında ikinci bir hat daha yapılma ihtiyacı doğmuş ve bu hat 28 Ekim 1869 tarihinde tamamlanmıştır²⁷⁵. Yapılan bu yeni hat Ohri'de son bulmayıp Debre-i Bâlâ'ya kadar devam etmiştir²⁷⁶. Manastır-Ohri-Debre-i Bâlâ hattının masrafları da yine bölge halkından toplanan yardımlar neticesinde yapılmıştır²⁷⁷.

Bu tarihlerde Üsküp-Manastır arasında da bir telgraf hattı yapılması kararlaştırılmıştır. Yapılacak bu yeni hattın inşaatı ve masrafları ile ilgilenmek için de masrafı azaltmak için ayrı bir memur tayini yerine Üsküp Telgraf Müdürü'nün görevlendirilmesi uygun görülmüştür²⁷⁸. Üsküp-Manastır arasındaki telgraf hattının hizmete girdiği haberi 29 Eylül 1864 tarihinde alınmıştır. Hattın korunması için dokuz nefer çavuş tayin edilmesi ve başlarına müstakil bir başçavuş tayini yerine Prizrin kolu başçavuşunun maaşına zam yapılarak bu görevi de üstlenmesi telgraf

²⁷³ Aynı Belge, lef 3, 21 B 1277 (2 Şubat 1861).

²⁷⁴ BOA. HR.TO., 439/55, 24 Ş 1278 (24 Şubat 1862).

²⁷⁵ BOA. T.NF.VRK, 6/131, 28 B 1286 (28 Ekim 1869).

²⁷⁶ BOA. T.NF.VRK, 7/18, 10 Ş 1286 (15 Kasım 1869).

²⁷⁷ BOA. DH.MKT.PRK, 79/60, lef 1, 10 B 1286 (16 Ekim 1869).

²⁷⁸ BOA. İ.HR., 207-11947, lef 1, 4 M 1281 (9 Haziran 1864).

idâresi müdürü Ağaton tarafından teklif edilmiştir²⁷⁹. Bu teklif neticesinde adı geçen dokuz nefer çavuş aylık 300 kuruş maaşla ve Prizrin kolu başçavuşunun 500 kuruş olan maaşına bu ek görev için 100 kuruş daha zam yapılarak 600 kuruş maaş verilmesine karar verilmiştir²⁸⁰. Bu hattın açılması münâsebetiyle Manastır'dan Priştine güzergahıyla Niş'e bir yol açılmasına da karar verilmiştir. Bu Rumeli'de önemli olan telgraf hatlarını birbirine bağlayacağından haberleşmenin kolaylaşacağı düşünülmüştür. Ayrıca eğer, Avusturya'nın Mitkoviç şehri ile Manastır arasındaki haberleşme kesilirse muhâberâtın Avusturya merkezi olmaksızın, Mostar ve Bosna yolu ile yapılabileceği anlaşılmış ve bunun için de Priştine telgrafhânesine iki adet Fransızca haberleşme memuru tayin edilmesine karar verilmiştir²⁸¹.

Bu tarihte Manastır telgrafhânesinde görevli olanlar ve maaşları ise şu şekildedir.

Tablo-19: 1281 Senesi Manastır Telgrafhânesi Memurları Maaş Listesi²⁸².

Görevli	Aylık Ücret Kuruş	Yıllık Ücreti Kuruş
Dördüncü Sınıf Telgraf Müdürü: Mes'ud Efendi	1.200	14.400
Üçüncü Sınıf Muhâbere Me'mûru: Hüsam Efendi	480	5.760
Dördüncü Sınıfdan Fransız Muhâbere Baş Me'mûru: Dibandi	1.200	14.400
Üçüncü Sınıfdan Fransız İkinci Muhâbere Me'mûru: İpokrad	480	5.760
Telgraf Baş Çavuşları: 1 Nefer	500	6.000
Hat Sıra Çavuşları: 12 Nefer	300x12=3.600	43.200
Muvassıl-ı Muharrerât: 2 Nefer	400	4.800
Toplam Masraf		94.320

²⁷⁹BOA. İ.HR, 209-12082, lef 2, 27 R 1281 (29 Eylül 1864).

²⁸⁰Aynı Belge, lef 1, 7 Ca 1281 (8 Ekim 1864).

²⁸¹BOA. İ.HR, 209-12104, lef 2, 19 Ca 1281 (20 Ekim 1864).

²⁸²BOA. Mâliye Nezâreti Mesârifât Defteri (Bundan Sonra ML.MSF.d. şeklinde gösterilecektir), No: 17830, 1281 (1864-1865), s. 2.

Yapılmasına karar verilen bir başka telgraf hattı ise Manastır-Kozana arasındı. Bu hattın yapımının gerekçesi olarak Manastır ile Yenişehir arasında ve Serfice ile Krebene kazalarında bulunan askerler ile haberleşmenin daha sağlıklı yapılabilmesi gösterilmekteydi. Bu nedenle Manastır-Selânik hattının Kozana'ya kadar uzatılması doğrultusunda 3. Ordu merkezi tarafından hükümete istekte bulunuldu²⁸³. Bu hat Manastır'dan Kozana'ya doğrudan çekilen bir tel ile olacaktı. Şöyle ki; Manastır telgraf hattının Türkçe haberleşmesi tek bir tel üzerinden olmaktadır, Kozana'ya bir şube açılıp Banise köyünden bu tel kesilse haberleşmeye sekte vurulurdu. Yine Banise köyünde bir şube açılmış olsa iki tel çekilecek ve masraf çok fazla olacaktı²⁸⁴. Bu nedenlerden ötürü Manastır-Kozana hattı doğrudan tek hat üzerinden inşa edilecekti Bu hat için Avrupa'dan ithal edilecek malzemelerin parası için gereken 9.026,5 frankın ve aylık masrafı olan 3.450 kuruşun hazineden ve hattın inşâ masraflarının ise vilayetin mal sandığından karşılanması Meclis-i Vâlâ'da karara bağlanmıştı²⁸⁵.

Telgraf hattı yapılan yerlerden birisi de Manastır-Pirlepe güzergâhıydı. Manastır'ın önemli kazalarından birisi olan Pirlepe'de yapılacak hat için bir telgraf merkezi de yapılması kararlaştırıldı. Bu kararın alınmasında önemli bir etken de Pirlepe'nin ticari hareketliliği idi. Her sene burada kurulan panayır ve yine tüccarların her zaman burada fazla sayıda olmaları merkezin inşasını zorunlu kılmaktaydı. Telgrafhânenin yapım masrafı olarak 18.000 kuruş gerektiği ifade ediliyordu²⁸⁶. İnşaat masrafı diğer bir çok kurumun yapılmasında olduğu gibi bölgenin varlıklı kişilerinin verdiği yardımlar ile olacaktı. Bu yönde 30 Aralık 1868 tarihinde verilen mazbatada ifade edilen yardım toplama işi başarı ile neticelenmiş ve merkez için Pirlepe Kaymakamı Cafer Bey'in 300 kuruş yardım ile önderliğini yaptığı kampanyada 15.616,5 kuruş 30 para toplanmıştır. Toplanan bu para ile yapılacak olan merkezin inşaatının bitirilebileceği de düzenlenen ikinci bir keşif

²⁸³ BOA. İ. MVL, 573/25740, lef 2, 19 Z 1283 (24 Nisan 1867).

²⁸⁴ Aynı Belge, lef 5, 16 M 1284 (20 Mayıs 1867).

²⁸⁵ Aynı Belge, lef 6, 22 M 1284 (26 Mayıs 1867); BOA. MVL, 1027/42, lef 1, 19 M 1284 (23 Mayıs 1867).

²⁸⁶ BOA. İ. ŞD, 16/692, lef 3, 24 Za 1285 (8 Mart 1869).

deFTERinde gösterilmiştir²⁸⁷. Bu telgraf merkezinin bağlı olacağı yerle ilgili; Selânik Vilâyeti, Selânik Telgraf Müdürlüğü tarafından idâre edilmesi taraftarıydı²⁸⁸. Buna karşın Pirlepe halkı merkezin Bosna Telgraf Müdürlüğü'ne bağlanmasını istemekteydi. Bu isteğe cevaben gelen yazıda; Pirlepe'nin Manastır'a 7-8 saat uzaklıkta olduğu ve Manastır çevresindeki diğer kazaların telgraf merkezlerinin Selânik olduğu belirtilerek, Pirlepe'nin de Manastır'a bağlı olmasından ve idaresinde görülecek kolaylıklardan dolayı merkezin idaresinin Selânik Telgraf Müfettişliği'ne verilmesinin uygun olacağı Selânik Vilâyeti Vâlisi Mehmed Sabri Bey tarafından ifade edilmiştir²⁸⁹. Selânik Vâlisi'nin bu isteği uygun görülerek Pirlepe telgrahânesi Selânik Telgraf Müfettişliği'ne bağlanmıştır²⁹⁰. Manastır-Pirlepe hattı 2 Kasım 1869 tarihinde tamamlanmış ve haberleşmeye bu tarihten itibaren başlanmıştır²⁹¹. Manastır-Pirlepe arasındaki hatta haberleşmenin kesintisiz yapılabilmesi için bir tel daha eklenmesi ve bununla birlikte Pirlepe'ye yapılması planlanan Telgraf Merkezi binası için yine kasaba halkına başvurulmuş ve bunların masrafı olan yaklaşık 15.000 kuruşun halktan toplanmasına karar verilmiştir. Ayrıca merkez için gereken aletlere 6.568 frank ve istihdam edilecek bir adet memura da aylık 966 kuruş verilmesi uygun görülmüştür²⁹².

Telgraf ağlarındaki bu hızlı yayılma neticesinde 1867-1868 yılları arasında Selânik Vilâyeti telgraf memurlarının maaş ve diğer masraları 495.836 kuruş 32 paraya ulaşmıştı²⁹³. Bu miktar içinde Manastır Sancağı'na düşen miktâr aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo-20: Manastır Kazası'nda 1867-1868 Yılı Telgraf İşlerinde Harcamaları²⁹⁴

Açıklama	Kuruş	Para
Hazine ilmühaberinde yazılı olan	170.238	20

²⁸⁷ Aynı Belge, lef 5, 17 Za 1285 (1 Mart 1869).

²⁸⁸ BOA. DH.MKT.PRK, 59/28, 15 C 1286 (22 Eylül 1869); BOA. DH.MKT.PRK, 53/12, 15 C 1286 (22 Eylül 1869).

²⁸⁹ BOA. DH.MKT.PRK, 50/5, 7 C 1286 (14 Eylül 1869).

²⁹⁰ BOA. DH.MKT, 60/86, 3 B 1286 (9 Ekim 1869).

²⁹¹ BOA. T.NF.VRK, 6/132, 27 B 1286 (2 Kasım 1869); BOA. T.NF.VRK, 7/7, 10 Ş 1286 (15 Kasım 1869).

²⁹² BOA. DH.MKT.PRK, 45/51, 25 Ca 1286 (2 Eylül 1869).

²⁹³ BOA. T.NF.MH, 164/46, lef 2, 1 B 1288 (16 Eylül 1871).

²⁹⁴ Aynı Belge, lef 1.

Hasılattan Sarf ve ita kılınan	110.460	00
Makbuzat	59.778	20

Telgraf hatlarının hızla yaygınlaşması, gerek Manastır ve gerekse kazalarında yeni telgrafhâne binâlarının inşa edilmesi yeni iş imkanlarını da beraberinde getirmiştir. Manastır'dan yahut kazalarından çeşitli tarihlerde telgrafhânelerde çalışmak için iş başvurularını içeren dilekçeler verilmiştir. Bunlardan Manastır telgrafhânelerinden birisinde çavuşluk hizmeti ile çalışmak için dilekçe²⁹⁵ veren Köstendilli Hristo'ya bütün telgrafhânelerin çavuşlarının tam olduğundan açıkta çavuşluk kadrosu olmadığı gibi kış münasebetiyle inşa halinde dahi herhangi bir hat olmadığı haber verilerek dilekçesinin reddine karar verilmiştir²⁹⁶. İş başvurularından bir başkasında ise Dâ'ire-i Sadâret hademesinden olan Garet Ağa, Manastır taraflarında telgraf baş çavuşluğu hizmetinde atanmak istediğini belirtmektedir²⁹⁷. Telgrafhâneye memur atamalarında liyakat ön planda tutulmaktaydı. Manastır Telgrafhânesine Türkçe ve Fransızca bilen iki adet telgraf memurunun 400 kuruş aylıkla atanması uygun görülmüştür²⁹⁸.

Telgraf İdâresi 21 Eylül 1871 tarihinde Posta Nezâreti ile birleşmiş ve Posta ve Telgraf Nezâreti adını alarak Dâhiliye Nezâreti'ne bağlanmıştır²⁹⁹. Bu tarihten itibaren Manastır'da da bir Telgraf ve Posta İdâresi kurulmuştu. 1291 (1874/75) Selânik Vilâyeti Salnâmesi bize bu idarenin şemasını vermektedir.

Tablo-21: 1874-1875 Yılı Manastır'ın Telgraf ve Posta İdâresi Görevlileri³⁰⁰.

Manastır Telgraf ve Posta İdâresi		
Telgraf ve Posta Müdürü Hüseyin Efendi	Ser Muhâbere Memuru Ahmed Niyâzi Efendi	Memurlar Akif Efendi, Ali Efendi, Halil Şevki Efendi, Mehmed Rüşdü Efendi, Hulûsi Efendi, Rıza Efendi
Fransızca Ser Memuru Mösyö Petraki	Fransızca Muhâbere Memuru Mösyö	Fransızca Muhâbere Memuru Mösyö Aristidi

²⁹⁵BOA. T.NF.VRK, 5/110, 13 Şaban 1285 (29 Kasım 1868).

²⁹⁶BOA. T.NF.VRK, 5/122, 7 Ramazan 1285 (22 Aralık 1868).

²⁹⁷BOA. DH.MKT.PRK, 66/96, 20 B 1286 (26 Ekim 1869).

²⁹⁸BOA. T.NF.VRK, 6/120, 15 B 1286 (21 Ekim 1869).

²⁹⁹Nesimi Yazıcı, "Aynı Makale" s. 334.

³⁰⁰Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 4, 1291 s. 82.

	Yekdani	
--	---------	--

Manastır'ın Selânik'e bağlı bir sancak statüsünden tekrar müstakil Vilâyet oluşu ile 1877 yılında Posta ve Telgraf İdâresi'nin kadrosu daha da genişlemiştir.

Tablo-22: 1877 Yılı Manastır'ın Telgraf ve Posta İdâresi Görevlileri³⁰¹.

Manastır Telgraf ve Posta İdâresi		
Telgraf ve Posta Müdürü Ahmed Niyâzi Efendi	Muhâbere Baş Memuru Akif Efendi	2.Muhâbere Memuru Hamdi Efendi,3. Ali Efendi, 4. Rüşdü Efendi, 5. Şevki Bey, 6. Hayri Efendi, 7. Mahmud Efendi,8. Mehmed Efendi, 9. İbrahim Efendi.
Telgrafhâne Elsine-i Ecnebiye	Muhâbere Baş Memuru Mösyö Aristidi	İkinci Muhâbere Memuru Mösyö Eftika

Manastır bölgesinde yapılması lâzım olan bir telgraf hattı da Yanya-Manastır arasındaydı. Yanya Vâlisi'nin gönderdiği bir telgrafta üçüncü orduya merkezlik yapan Manastır şehri ile Yanya arasında doğrudan doğruya bir telgraf hattı olmadığını, mevcut halde haberleşmenin Miçova?-Tırhala-Yenişehir ve Selânik yolu ile yapıldığını ifade etmektedir. Bu hat yoluyla haberleşmede ise bazı zorlukların çıkabileceğini belirten vali, çare olarak Yanya'ya 30 saat mesafede, Manastır'a bağlı olan ve bir telgraf merkezi bulunan Görice'ye Koniçe ve Kolonya yoluyla bir telgraf hattı çekilmesi gerektiğini ifade etmiştir³⁰². Valinin bu isteği uygun görülerek konu ile ilgili gereken çalışmaların bir an evvel başlanması gerektiği Telgraf Nezâreti'ne bildirilmiştir³⁰³.

³⁰¹ **Manastır Vilâyet Salnâmesi**, Def'a 2, 1293 s. 55.

³⁰² **BOA, ŞD, 2412/40**, lef 2, 17 Ra 1293 (12 Nisan 1876).

³⁰³ **BOA, Aynı Belge**, lef 1, 20 R 1293 (15 Mayıs 1876).

1.4. Şehrin Adâlet Teşkilâtı

Tanzimat Fermânı'ndan önce Osmanlı Devleti'nde üç türlü hukuk uygulanmaktaydı. 1. Yalnızca Müslümanlara uygulanan İslâm Hukuku, 2. Devletin içinde yaşayan bütün uyruklara uygulanan Örfî Hukuk ve Gayrimüslimlerin kendi hukukları. Şeriat hukuku asıl kaynakları olan Kur'an ve Hadis ile İcmâ ve Kıyas adı verilen yan kaynaklara dayanmaktadır. Örfî hukuk, Şeriat hükümleri dışında kalan konuların padişahın yetkisine dayanarak koyduğu kurallar manzumesi olup ve Kanunnâme denilen metinlerde toplanmıştır. Müslüman olmayanların kendi hukuklarında ise Osmanlı Devleti onları serbest bırakmış ve doğum, ölüm, miras gibi davalar Kilisenin kendi kurallarına göre çözülmüştür³⁰⁴. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile birlikte hukuk alanında önemli ilklere imza atıldı. Yargılama bu dönemde de kanun ve şeriata uygun olarak mahkemelerce yapılacaktı³⁰⁵. Bu dönemde görülen önemli yeniliklerden birisi de Şer'î mahkemelere ilaveten yeni mahkemeler kurulmaya başlanmasıydı.

1.4.1. Manastır Ticâret Mahkemesi

Tanzimat'ın ilanından sonra Ticâret Nezâreti'nin kurulmasıyla 30 Nisan 1860 tarihinde "*Ticâret Kânunnâme-i Hümayûnuna Zeyl*" adlı yasa³⁰⁶ çıkartılmış ve tüccarlar arasındaki her türlü ticari uyuşmazlığa bakmak üzere ticaret mahkemeleri oluşturulmuştu³⁰⁷. Tüccarın şebkender, muhtar, vekil ve maiyetleri ile bir meclis oluşturularak Ticâret Mahkemesi kurulmuştur. Bu mahkemeler daha sonra vilâyetlerde de kurulmaya başlanmıştır.

1860 tarihli bir belgede Manastır Ticâret Mahkemesi ve teşkilatı hakkında şu bilgilere rastlanmaktadır; Ticâret mehkemelerinde Yedi adet Müste'men Tüccar ayrıca Ticâret Mahkemesi başkanından başka yedi adet üye ile her iki taraftan toplam

³⁰⁴ Coşkun Üçok, "Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Hukuk", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 574-575.

³⁰⁵ Gülnihal Bozkurt, "Tanzimat ve Hukuk" **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 1989, s. 271-272.

³⁰⁶ Yasanın tam metni için Bkz.: **Düstur**, 1. Tertip, c.1, s.445-465.

³⁰⁷ Aziz Tekdemir, "Ticâret Nezâreti (1839-1876)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010; İbrahim Duran, "1838 Tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ve Sonuçları", **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. VI, S. 1-2, Erzincan 2002, s. 94.

14 kişi bulunmaktaydı³⁰⁸. Yabancı devlet konsoloslarının ikişer üye bulundurması kanun gereği idi. Manastır'daki Yunan konsolosu da Manastır Ticâret Mahkemesi'nde iki adet üye bulundurmak istemiştir. Ancak İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Sardunya devletleri mahkemeye bir tane üye vermekteydiler. Bu nedenle Yunan Devleti'nin de mahkemeye bir üye vermesi talep edilmiştir³⁰⁹. Görüleceği üzere Manastır Ticâret Mahkemesi 1860 yılında bile faaliyette olup bu tarihten önce kurulmuştur.

1865 tarihli bir belgede geçen; “*Manastır'da Teşkili Mukarrer Olan Mahkeme-i Ticâret*” ifâdelerinden şehirden bu tarihte yeni bir ticaret mahkemesi kurulduğu anlaşılmaktadır. Mahkeme heyetinin üye ve kâtiplerine verilecek aylık maaş toplamı ise 4.400 kuruştur³¹⁰.

Salnâmelerde Manastır Ticâret Mahkemesi'nin yapısı şu şekildeydi:

Tablo-23: 1871-1877 Yılları Arasında Manastır Ticâret Mahkemesi üyeleri.

³¹¹ TicâretMahkemesi'nin 1871/72 Yılı Teşkilat Şeması		
Re'is: Hacı Süleyman Efendi	Üye: Ömer Efendi	Üye: Abdullah Efendi
Üye: Yorgi Çale Efendi	Üye: Ecâh Ardahte Efendi	Kâtib: Selim Efendi
³¹² TicâretMahkemesi'nin 1874/75 Yılı Teşkilat Şeması		
Re'is: Hacı Süleyman Efendi	Üye: Ömer Efendi	Üye: Hacı Emin Efendi
Üye: Dimitri Dome Ağa	Üye: Yorgi Çale Ağa	Üye: Eftimyo Ağa
Üye: Sakiço Ağa	Kâtib: Selim Efendi	
³¹³ Ticâret Mahkemesi ve Divân-ı İstinâf'ın 1875/76 Yılı Teşkilat Şeması		
Re'is: Abdullah Âgâh Efendi Hâcegân	Daimi Üye: Hâfız Abdullah Efendi	Daimi Üye: Tanaş Anastasi Efendi
Başkâtip: Şâkir Efendi	Kâtib-i Sâni: Süleyman Nûri Efendi	Geçici Üye: Hacı Emin Efendi
Geçici Üye: Rizo Efendi	Geçici Üye: Telmak Efendi	Geçici Üye: Nihaman Mişon Efendi
Mukayyid: Dâver Efendi		
³¹⁴ Ticâret Mahkemesi ve Divân-ı İstinâf'ın 1876/77 Yılı Teşkilat Şeması		

³⁰⁸ BOA, HR. MKT, 328/33, lef 4.

³⁰⁹ BOA, HR. MKT, 328/33, lef 1, 17 Ş 1276 (10 Mart 1860).

³¹⁰ BOA, MVL, 1008/6, 21 N 1281 (17 Şubat 1865)

³¹¹ Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 2, 1288, s.56.

³¹² Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 4, 1291, s.81.

³¹³ Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def'a 1, 1292, s.36.

Re'is: Arif Efendi	Daimi Üye: Hâfız Abdullah Efendi	Daimi Üye: Tanaş Anastasi Efendi
Başkâtip: Şâkir Efendi	Kâtib-i Sâni: Süleyman Nûri Efendi	Geçici Üye: İsmail Hakkı Efendi
Geçici Üye: Anastas Pitka Efendi	Geçici Üye: Petraki Rade Efendi	Geçici Üye: Avam Mizdahi Efendi

Tablodan anlaşıldığı üzere 1875 senesine kadar mahkeme üyelerinde daimi-geçici gibi bir ayırım yapılmıyorken bu tarihten itibaren daimi ve geçici üyelerin isimlerine rastlamaktayız. Dikkatimizi çeken bir başka konu ise üye isimlerindedir. İncelediğimiz dört defterden son ikisinde Manastır'da ticari faaliyette etkili olan Yahudi üyelerin isimlerine geçici üyeler kısmında rastlamaktayız.

1.4.2. Meclis-i Tahkik'in Kuruluşu

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren İslâm hukûkunu esas olarak kabûl ettiği için cezâ hukûkunda da İslâm hukûkunun “Ukûbat” adı altında toplanan hükümleri geçerliydi³¹⁵. Tanzimat ile birlikte ceza hukukuna ait davalarda Muhassıllık Meclisleri'nin yetkili kılındığını görmekteyiz. Bu teşkilatın 1842 yılında kaldırılmasıyla ceza hukukunda 1854 yılına kadar yetkili olan Memleket Meclisleri, bu tarihten itibaren ilkin Memleket Meclisleri'ne bağlı bir alt komisyon olarak kurulan ve daha sonra bağımsız bir yapı kazanan ve sadece yargılama işlevi olan Meclis-i Tahkîk'ler yetkili oldu³¹⁶.

Manastır Meclis-i Tahkîk'inin kuruluşu ise Rumeli Eyâleti Meclisi'nin: “*Meclis-i çâkerânemiz a'zâsından ve sâ'ir vücûh-ı beldeden çend nefer ile mahsûsen kâtib ve re'âyâ rü'esâ-yı mu'teberândan çend nefer bi'l-intihâb olvechle Meclis-i Tahkîk tertîb ve teşkîl olunarak veta'lîmât-ı mezkûre ahkâm-ı celîlesi dahi bi'l-etraf beyân ve takdîm ve bâb-ı Mutasarrıfide mahal tahsîsiyle eyyâm-ı mahsûsasında Akd-i Meclîs olunmaktabulunmuş*” ifadeleriyle haber verilmektedir³¹⁷.

³¹⁴ **Manastır Vilâyet Salnâmesi**, Def'a 2, 1293, s.42.

³¹⁵ Tahir Taner, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, **Tanzimat I**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999, s. 221.

³¹⁶ Sedat Bingöl, “Osmanlı Mahkemeleri'nde Reform ve Cerîde-yi Mehâkim'deki Üst Mahkeme Kararları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XX, S. 1, Temmuz 2005, s.23-24.

³¹⁷ **BOA, MVL**, 277/67, lef 3, 13 N 1270 (9 Haziran 1854).

Kurulan bu meclisin ilk üyeleri ise: 1- Abdullah Zihni, 2- Süleyman Sabri, 3- Es-Seyyid Mustafa Nûri, 4- *okunamadı*, 5- El-hâc Şerif, 6- Nureddin, 7- Zarifi, 8- Anastadis Kostantokil, 9- *okunamadı* ve 10- Gorgi olmak üzere 10 kişiden müteşekkildi³¹⁸. 17 Ocak 1855 tarihinde gelen bir yazıda ise Manastır Meclis-i Tahkîk'inden bazı üyelerin değiştirilmesi gerektiği, ayrıca tecrübeli bir katip ve tercümanın da atanmasının elzem olduğu ifade edilmiştir³¹⁹. Kuruluşundan bir sene sonra meclisin kâtipliğine Nureddin Efendi aylık 200 kuruş maaşla atanmıştır³²⁰. 1855 senesinde Meclis-i Tahkîk'in üye sayısı artmıştır. 1860 senesinde ise Meclis-i Tahkîk başkanlığını Miralay rütbesinde bulunan Câvid Bey yapmaktaydı³²¹.

Tablo-24: 1855 yılı Manastır Meclis-i Tahkîk Üye Listesi ³²².

Manastır'da Teşkil Kılınmış Olan Meclis-i Tahkîk'in Bu Def'a Ta'yîn ve İstihdâmı Mukarrer Olan Azânın Esâmîsi		
Meclis-i Kebîr azasından ve ıstabl-ı âmire pâyelülerinden atûfetlû Halil Bey	Manastır vücûhundan Nuri Bey	Manastır vücûhundan Mâlik Bey
Kâtib Nureddin Efendi Şehriye Maaşı: 200 Kuruş		
Kezâlik Meclis-i Mezkûra Manastır'da Mütemekkin Tâ'ife-i Tüccârdan Münâvebe Vechle Devâm Etmelerini Ricâ Eylemekde Olanların Esâmîsi		
Naum Nikaros	Dimitri Beşte	Yosif Belan
Hristoviç	Papa Kosta	Eftim
Ticot?	Sarraf Dimko	Panitka
Gorgi Mimonka	Esteryo Peşverika?	Anastas Kostaki
Papa Dimitri	Mütercim Kostantin Nikoros	Şehriye Maaşı: 150 Kuruş

1855 yılına ait listede yalnız kâtip ve tercümanın maaş aldığı görülmektedir. 1864 senesinde ise tercüman hariç bütün üyeler maaş almakta olduğunu ancak Meclis-i Tahkîk üyelerinin sayılarının ise azaldığını görmekteyiz.

Tablo-25: 1864 senesinde Manastır Meclis-i Kebîr ve Tahkîk Üyeleri ve aldıkları maaşlar³²³.

Meclis-i Kebîr ve Tahkîkde Bulunan

³¹⁸ Aynı Belge, lef 1.

³¹⁹ BOA, İ. MVL, 328/14027, 13 B 1271 (1 Nisan 1855).

³¹⁹ BOA, A.MKT.NZD, 128/16, 27 R 1271 (17 Ocak 1855).

³²⁰ BOA, İ. MVL, 328/14027, 13 B 1271 (1 Nisan 1855).

³²¹ BOA, HR. MKT, 357/19, lef 2, 6 Ca 1277 (20 Kasım 1860).

³²² BOA, C. ADL, 340/1271, 18 Ş 1271 (6 Mayıs 1855).

³²³ BOA, KK.d. 6211, 2 R 1281 (4 Eylül 1864), s. 8. 18.

İsim	Maaşı Kuruş
Ser-Kâtib-i Meclis Zekeriyâ Efendi	800
Ahmed Efendi	600
Hüseyin Efendi	800
Tursun Efendi	250
Mu'âvin-i Kâtib-i Meclis ve Mukayyid	200
Toplam	2.650
Mahmud Efendi	250
Tercüman Corcovic	...

Bu mahkeme; Manastır Metropolit'ine suikast³²⁴, Manastır'da açılan “gazino”larda meydana gelen fesat hareketleri³²⁵ gibi birçok önemli davaya bakmıştır.

1.5. Konsololar Şehri

Manastır Şehri bünyesinde bulunan birçok konsolosluk ile “Konsololar Şehri” ismine hak kazanmıştır. Şehirde gerek ticari gerek siyasi amaçlarla açılmış çok sayıda konsolosluk bulunmaktaydı. Bu konsolosluklar aynı zamanda destekledikleri halkların örgütlenmeleri ve Osmanlı Devleti'ne karşı çıkış hareketlerinin adeta merkezleri halindeydi³²⁶. Bernard Lory şehirdeki konsoloslukların bir listesini çıkartmıştır. Bu listeye göre Manastır'da 1876 yılına kadar Konsolosluk yapanların isimleri ve görev yılları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-26: 1851-1876 Yılları Arasında Manastır'da Konsolosluğu Bulunan Ülkeler ve Konsolosları³²⁷.

Yıllar	Devletler				
	Avusturya	Büyük Britanya	Fransa	Yunanistan	Sırbistan

³²⁴BOA, MVL, 1002/17, 13 Ca 1281 (14 Ekim 1864).

³²⁵BOA, İ. MVL, 441/19597.

³²⁶ Barbara Jelavich, *Aynı Eser*, s. 88.

³²⁷ Bernard Lory, “Un Poste Consulaire en Macedoine, Bitola-Monastir, 1851-1912”, *Cahiers Balkaniques*, S. 38-39, 2011, s. 10.

1851	Westermayer				
1852	Westermayer	Longworth			
1852	Westermayer	Longworth			
1853	Westermayer	Longworth			
1854	Westermayer	Longworth	Fleurat		
1854	Vuletich	Longworth	Bellaigue		
1855	Vuletich	Longworth	Bellaigue		
1856	Vuletich	Longworth	Bellaigue		
1857	Vuletich	Longworth	Bellaigue		
1858	Mieksche	Longworth	Grimblot		
1859	Mieksche	Longworth	Grimblot		
1859	Soretic	Blunt/Rickets		Valianos ³²⁸	
1860	Soretic	Calvert Ch.		Valianos	
1860	Soretic	Calvert		Valianos	
1861	Soretic	Calvert		Valianos	Hitrovo
1861	Soretic	Calvert		Valianos	Hitrovo
1862	Sachsl	Calvert		Valianos	Hitrovo
1862	Sellner	Calvert Edw		Valianos	Hitrovo
1863	Sellner	Calvert Edw.		Valianos	Hitrovo
1863	Sellner	Calvert Ch.		Valianos	Hitrovo
1864	Oculi	Calvert		Valianos	Hitrovo
1864	Oculi	Calvert		Valianos	Timaev
1865	Oculi	Calvert		Valianos	Jakubovski
1865	Oculi	Calvert		Antipas	Jakubovski
1866	Oculi	Calvert		Antipas	Jakubovski
1867	Oculi	Calvert		Antipas	Jakubovski
1868	Oculi	Calvert		Antipas	Jakubovski
1869	Oculi	Calvert?			Jakubovski
1869	Oculi	Calvert?		Logothetis	Jakubovski
1870	Oculi	Calvert?		Logothetis	Jakubovski
1871	Oculi	Calvert?		Logothetis	Jakubovski
1872	Oculi	Calvert?		Logothetis	Jakubovski
1872	Oculi	Blunt		Logothetis	Jakubovski
1873	Oculi			Logothetis	Jakubovski
1874	Oculi			Logothetis	Jakubovski
1875	Knapitsch			Logothetis	Maksimov
1876	Knapitsch			Logothetis	Maksimov

Bernard Lory 1851 senesindeki Konsolos listesinde İngiltere Konsolosu John Augustus Longworth'u göstermediği halde 29 Eylül 1851 tarihinde Longworth'un

³²⁸ Yunan Konsolosu Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ahitnamenin 20. Maddesi uyarınca Manastır'a gelip giden Yunan tüccarlarının işlerini yürütmek amacıyla 21 Eylül 1859 tarihinde atanmıştır. Bkz.: **BOA. İ. HR, 171/9257**, 23 S 1276 (21 Eylül 1859).

Manastır Konsolosu olarak atandığını görmekteyiz³²⁹. Yine, 1860 senesinin 15 Şubat'ında Sırbistan'a konsolos olarak atanan John Augustus Longworth'un Manastır Konsolosluğundan bu göreve getirilmiştir. Charles John Calvert'in Manastır konsolosu olarak atanması ise 25 Şubat 1860'tır³³⁰. Listede Avusturya konsoloslarının görev yıllarında da aksaklıklar görülmektedir. 1861 yılında konsolos olarak Soretic'in görev yaptığı belirtilmektedir. Oysaki Avusturya'nın Manastır konsoloslarının yazışmalarının yer aldığı eserde 25 Temmuz 1861 ve sonraki tarihlerde konsolos olarak Soretic değil Sachsl'ın imzasının olduğunu görmekteyiz³³¹. Yine 1863 yılının bütününde konsolos Sellner olarak gösterilmişse de 28 Mayıs 1863 tarihinde 1864 yılı başına kadar olan yazışmalarda da konsolos Sachsl'dır³³².

Bu tablonunsadece şehirdeki Avrupa Devletleri'nin konsolosları için hazırlandığını sanmaktayız.ÇünküManastır'da bu devletlerden başka İran Devleti'nin de şehbenderliği bulunmaktaydı. Manastır'a ticaret için gelen İranlı tüccarlar bu şehirde memurları bulunmadığından işlerinde zorluk yaşamaktaydılar. Bu nedenle Mösyö Anis Manastır şehbender vekili olarak atanmış olup kendisine gerekli beratın verilmesi istenmekteydi³³³.Bu talebe verilen cevap ise: “*Me’âl-i Takrîr Manastır’a amed-şod eden ve İran Devlet-i Behiyyesi teb’a ve tüccâr ve âdemlerinin umûr ve husûsât-ı vâkı’â-i ticâretlerini rü’yet eylemek üzere Anis Şehbender Vekîli nasb-u tayin kılındığı beyânıyla bu bâbda emr-i âlî itası niyâzından ibâret olup, Kuyûda mürâca’at olundukda Mekke-i Mükerrreme ve Medîne-i Münevvere teb’a ve tüccâr-ı Îrâniyenin menâfi’-i ticâretleri için ta’yîn ettikleri Şehbenderleri Devlet-i Osmaniye kabûl edib mezkûr şehbenderleri me’mûriyete şâyeste ve sâ’ir devletler Konsolosları hakkında câri olan kâffe-i kânunlar İran şehbenderi için de geçerlidir*”³³⁴ denilmiştir. Böylece 14 Haziran 1865 tarihinden itibaren Manastır'da İran Devleti'nin konsolosu göreve başlamıştır

³²⁹ Francis Watts, **Bulletins and Other State Intelligence For The Year 1851**, London 1852, s. 638.

³³⁰ T.L. Behan, **Bulletins and Other State Intelligence For The Year 1851**, Part I, London 1860, s. 253,491.

³³¹ **Mazedonien in der Wahrnehmung österreichischer Konsuln 1851-1877/78**, Band I, Yay. Haz. V. Paskaleva, Sofia, Mazedonisches wissenschaftliches institut, 1994, s. 164.

³³² Aynı Eser, s. 300-315.

³³³ BOA. İ. HR, 214/12391, lef 1, 3 M 1282 (29 Mayıs 1865).

³³⁴ Aynı Belge, lef 2, 19 M 1282 (14 Haziran 1865).

Manastır'daki bu konsoloslar ile iletişimin doğru bir şekilde sağlanması için tercümanlar istihdam edilmekteydi. 1873 senesinde bu tercümanların aldığı aylık ücret olan 750 kuruş kesilmişti. Bu duruma yapılan itirazda “*Ma‘âş-ı mezkûr eger ki kesilmişse de Manastır’da düvel-i ecnebiye konsolos ve me’mûrları bulunmak ve orası sâ’ir sancaklara kıyas kabûl etmemek cihetiyle kesret üzere olan mesâlih-i dâhiliye ve sâ’iresi orada mutlakâ bir tercümânın vücûdını iktizâ ettirdiğinden bahisle müsâ‘ade-i ‘aliyyenin istihsâli mezkûr mutasarrıflıktan bu kere iş‘âr olunmuştur*”³³⁵ ifadeleriyle şehirde bir tercümanın bulunma zorunluluğu dile getirilmiş ve hiç olmazsa kendisine aylık 500 kuruş maaş verilmesi itenmişti. Bu talep 6 Şubat 1873 tarihli irade ile uygun görülmüştür³³⁶. Tercümanların aldıkları bu maaşın önceki yıllara oranla çok düşük olduğunu görmekteyiz. Devletin mali yapısındaki bozukluklar kendisini memurlara verilen ücretlerde de hissettiriyordu. Aynı görevi 1865 yılında yapan Lasodvari Efendi’nin aldığı ücret aylık 2.000 kuruştur³³⁷. Görüleceği üzere sekiz senede tercümanların aldığı maaş 2.000 kuruştan 500 kuruşa inmiştir.

³³⁵ BOA. İ. DH, 663/46168, lef 1, 4 R 1289 (11 Haziran 1872).

³³⁶ Aynı Belge, lef 4, 7 Z 1289 (6 Şubat 1873).

³³⁷ ML.MSF.d, No: 17830, 1281 (1864-1865), s. 2.

İKİNCİ BÖLÜM

2.MANASTIR ŞEHRİNİN NÜFUSU ve MAHALLELERİ

2.1.Manastır'ın Nüfusu

2.1.1. Osmanlı Devleti'nin Fethinden XIX. yüzyıla Kadar

Manastır Nüfusu

Osmanlıların Rumeli'deki fetihleri ertesinde bölgeye gelen Türkler ilk başlarda Hristiyan köylerine yerleştirilmişlerdir¹. Manastır şehrinin Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden sonra buraya çok miktarda Müslüman/Türkyerleştirilmiştir. Gerek şehir merkezinde gerekse merkeze bağlı köylere yerleştirilen Müslüman-Türkler; “Yürük” veya “Evlâd-ı Fâtihân” adıyla adlandırılmışlardır. Tayyib Gökbilgin Manastır'ın da içinde bulunduğu Yürük grubunu Selânik Yürükleri olarak belirtmiş ve bu bölgenin Rumeli'de Yürük'lerin en yoğun yaşadığı yer olduğunu ifade etmiştir². Evlâd-ı Fâtihân'ın yoğun olarak görüldüğü yerler; Manastır haricinde Pirlepe, Filorina, Cuma, Tikveş, Radoviş, İştîp, Doyran, Ustrumca, Avrethisarı, Yenice, Vidin, Vodina, Serez, Demirhisar, Zihne, Drama ve Langazadır³. Bu kazaların birçoğu idari taksimatta Manastır'a bağlı bulunuyordu. Örneğin Manastır merkeze bağlı büyük bir köy olan Kınalı olan bir Evlâd-ı Fâtihân köyüydü. Yine, Vakıf Eğri⁴, Mescidli⁵, Lahce (Eflahce)⁶ köyleri de Anadolu'dan iskân edilen Müslüman-Türk nüfusun yaşadığı yerlerdir. Bu iskân politikası neticesinde şehrin demografik yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Şehrin nüfusu ile ilgili ilk bilgilere tahrir kayıtlarında rastlamaktayız. Bahaeddin Yediyıldız 1468-1569 yılları arasındaki nüfus verilerini bir tabloda toplamıştır. Bu tabloya göre şehrin nüfusu şu şekildedir:

Tablo-27: 1468-1569 Yılları Arasında Manastır'ın Nüfusu⁷.

	1468	1520 Öncesi	1520-1530
--	------	-------------	-----------

¹Galip Çağ, *Aynı Tez*, s. 122.

² M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1957, s. 74-75.

³ Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı Eser*, C. I, s. 571.

⁴BOA. ML. VRD.CMH.d., No: 436, s. 69.

⁵*Aynı Defter*, s. 70.

⁶BOA. İ.MVL.,9/142, lef 25, 22 Z 1255 (26 Şubat 1840).

⁷Bahaeddin Yediyıldız, “Aynı Makale”, s. 35.

	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Müslüman	295	1.475	---	---	640	3.200
Hristiyan	175	875	---	---	171	855
Yahudi	---	---	---	---	34	170
TOPLAM	470	2350	---	2.645	845	4.225
	1571-1580		1569			
	Hane	Nüfus	Hane		Mücerred	Nüfus
Müslüman	---	---	687		73	3.505
Hristiyan	---	---	148		45	785
Yahudi	---	---	285		---	1.425
TOPLAM	---	5.918	1.230		---	5.715

1569 yılındaki nüfus verilerini gösteren başka bir veride de Şehirde; 608 Müslüman hâne ve 248 Mühtedî hâne olmak üzere toplamda 856 hanede 4.280 kişinin yaşadığı gösterilmektedir⁸. Bu dönemdeki nüfusla ilgili bir başka veri de şehre gelen Lorenzo Bernardo adlı Venedikli elçi ve seyyahdır. Elçi 1591 yılında şehirde 1.500 hane olduğundan bahseder ki bu da hane başı beş kişi hesap edildiğinde 7.500 yapar⁹. Şehirdeki Müslüman hâne sayısı 1622 yılına geldiğimizde 1.000'i bulmuştu¹⁰. Aynı dönemde şehri gezen Evliyâ Çelebi ise Manastır'da Müslüman-Gayrimüslim ayrımı yapmadan büyüklü küçüklü 3.000 ev olduğunu söylemektedir. Bu ise 15.000 nüfusa tekâbül etmektedir¹¹. Anastasovski, 18. yüzyılın ilk çeyreğinde 12.000 olan şehrin nüfusunun 1783 yılında 30.000'e ulaştığını ileri sürmektedir¹².

2.1.2. XIX. yüzyılda Manastır'ın Nüfusu

Yüzyılın başlarında şehrin nüfusu çeşitli yabancı kaynaklarda 15.000 olarak gösterilmekteydi¹³. Ancak kaynakları belirtilmeyen ve hangi verilere dayandırıldığı belli olmayan bu rakamlara ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Bu arada Osmanlı Devleti'nde de nüfus sayımı için çalışmalar yapılmaktaydı. İlk olarak 1828 Osmanlı-

⁸ Galip Çağ, *Aynı Tez*, s. 124.

⁹ Galip Çağ, *Aynı Tez*, s. 127.

¹⁰ Galip Çağ, *Aynı Tez*, s. 129.

¹¹ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 5, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 307.

¹² Nick Anastasovski, "Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912", Victoria Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005, s.195.

¹³ Ralph Griffiths ve G.E. Griffiths, *The Monthly Review or Literary Journal England*, Vol: 82-83, London 1817, s. 230; *The Edinburgh Gazetteer or Compendious Geographical Dictionary*, Edinburgh 1829, s. 460.

Rus savaşı sırasında yapılmaya çalışılan nüfus sayım işlemi mevcut savaş koşulları nedeniyle akamete uğramıştır.

2.1.3. Nüfus Defterlerine Göre Manastır Şehrinin 1831 Yılı Nüfusu

Osmanlı Devleti'nde çeşitli tarihlerde nüfus sayımları yapılmış ve bu sayımlarla ilgili kayıtların yer aldığı defterler tutulmuştur. “*Nüfus Defteri*” adı verilen bu defterlerde şehirdeki erkek nüfus sayılmıştır. Müslüman ve Gayrimüslimler ayrı ayrı defterlerde kayıt altına alınmışlardır. Sayımda bazen 0-12 yaş, 12-30 yaş ve 30 yaşından yukarı olanlar olarak üç yaş grubu bazen de 0-12 ve 13 Yaşından yukarı olanlar şeklinde iki yaş grubu belirlenmiş ayrıca şehirdeki sipahiler de bu defterlere kaydedilmişlerdir.

1831 Yılında Anadolu ve Rumeli sancak ve kasabalarında halkın adil vergilendirilmesi ve yeni kurulan orduya asker toplama hususlarında yararlanılmak üzere bir sayım yapılmış ve yalnızca erkek nüfus sayılmıştır. Manastır'ın nüfus sayımı Kapıcıbaşı İzzet Bey başkanlığında yapılmıştır. Bu sayımda şehirdeki Müslümanların sayısı 6.723'tü. Bu sayının 2.860'ı 14 yaşına kadar olan çocuklar, 2.538'i 15-40 yaşları arasındakiler, 1.325'i 40 yaşından fazla olanlardı. Şehirdeki Hristiyan nüfus ise 24.550'ydi. Bunlar 0-12 yaş arası 8.691 kişi ve 13 yaşından büyük 15.859 kişiydi. Şehirde 256'sı Müslüman ve 449'u Gayrimüslim toplam 705 kıptî yaşamaktaydı. Son olarak 0-12 yaş arası 393 ve 13 yaşından büyük 770 kişi olmak üzere toplamda 1.163 de Yahudi sayılmıştı ve genel toplamda 33.141 kişi sayılmıştı¹⁴. Bu sayımda yalnızca erkeklerin sayılmış olması şehrin tam nüfusunun belirlenmesini engellemekteydi. Enver Ziya Karal nüfus defterlerindeki toplam rakamları vermiş ayrıntılara girmemiştir. Verdiği rakamlar da Şehir merkezi ve merkeze bağlı köylerin nüfusedir. Oysaki defterlerde şehrin gerek nüfus yapısı gerek hane yaşantısı hakkında önemli bilgiler verilmektedir. 1831 Sayımının yapıldığı defterleri ayrıntılı olarak incelemeye çalışacağız.

¹⁴Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1943, s. 73-74; Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 227.

2.1.3.1. [1831] Yılı Şehrin Müslüman Nüfusu

Kapaksız ve tarihsiz¹⁵ olan bu defterde şehir merkezindeki 16 Müslüman Mahallesi ve merkeze bağlı olan 32 köyün nüfus istatistikleri verilmiştir. Bu deftere göre 16 mahalle ve nüfusu şu şekildedir:

Tablo-28: 5448 Numaralı Nüfus Defterine Göre Şehrin Nüfus İstatistikleri¹⁶.

Mahalle	0-12 Yaş	12-30 Yaş	30 Yaş Üzeri	Sipahiler	Toplam
Eyne Bey	79	45	88	31	243
Hamza Bey	183	127	213	28	551
Sinan Bey	95	98	95	18	306
Zindancı	26	20	22	----	68
Dımıski Bey	5	5	5	----	15
Azab Bey	50	33	65	11	159
Firuz Bey	55	38	65	22	180
Kâsım Çelebi	89	34	83	29	235
Bali Voyvoda	76	29	72	----	177
Kara Oğlan	107	81	111	20	319
Kara Debbağı	96	71	90	13	270
Yakub Bey	152	98	140	26	416
Oğul Paşa	24	8	20	----	52
Hüseyin Subaşı	1	2	4	----	7
Ali Çavuş	4	1	8	----	13
Emirler	321	230	291	52	894
TOPLAM	1.372	920	1.363	250	3.905

Tabloya göre bu 16 mahallede toplam 3.905 Kişi sayılmıştır. Sayılan bu kişilerin erkek olduğu göz önüne alındığında ortaya çıkan nüfusu iki ile çarparak genel nüfus hakkında bir veri elde edebilmekteyiz. Bunun nedeni de modern nüfus sayımlarında da istisnai durumlar hariç genelde nüfustaki kadın-erkek oranının %50-%50 dolaylarında çıkmasıdır. Buna göre şehirdeki bu 16 mahallenin nüfusu $3.905 \times 2 = 7.810$ olarak karşımıza çıkar. Şehirdeki en kalabalık Müslüman Mahallesi 894 kişi ile Emirler Mahallesi en az nüfusa sahip olanı ise 7 kişiyle Hüseyin Subaşı Mahallesi'dir. Bu mahalleler içinde en kalabalık hane Kara Oğlan Mahallesi'ndeki

¹⁵ Defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tarafından tarihlendirilirken 29 Z 1246 (10 Haziran 1831) tarihi düşülmüştür. Bu nedenle defterin 1831 sayımında tutulan kayıtlar olması muhtemeldir.

¹⁶BOA. Nüfus Defterleri (NFS.d), No:5448, Tarihsiz.

Hacı Hasan Yazıcı hanesidir. Sekiz kişinin yazıldığı bu evde 10'dan fazla kişinin yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu evin haricinde Bali Voyvoda, Sinan Bey, Eyne Bey ve Hamza Bey Mahalleleri'nde birer tane olmak üzere dört ev yedi nüfusludur ki bunların da toplam hane halkı 10'un üzerinde olmalıdır.

Defterden sayımların yapıldığı hanelerde oturanlar hakkında önemli bilgilere ulaşmaktayız. Müslüman-Türk toplum hayatında çok fazla tercih edilmeyen içgüveyilik az da olsa Manastır'da görülmekteydi. 13 hanede 14 adet içgüveyi bulunmaktaydı. Bir hanede iki adet damat kaydedilmişti. İçgüveyilerin bulunduğu mahalleler ise Yakup Bey, Kara Debbağ, Kara Oğlan, Bali Voyvoda, Kasım Çelebi, Sinan Bey, Hamza Bey ve Eyne Bey mahalleleridir. Defterde kayıtlı kişiler arasında 7 tane Gulam¹⁷ vardır. Sayımın yapıldığı dönemde şehirde kölelerin de mevcut olduğunu görmekteyiz. Sayımı yapılan 16 mahalleden Kara Debbağ'da 5 ve Emirler Mahallesi'nde 2 olmak üzere toplamda 7 köle kaydedilmiştir. Bu kölelerin en büyüğü 30, en küçüğü ise 5 yaşındaydı. Şehirde 4 tane de uşak bulunmaktadır. Defterde kayıt altına alınan üvey evlatlar bize erkekler gibi kadınların da birden fazla evlilik yaptığını göstermektedir. O dönemde uzun askerlik süreleri ve savaşlar neticesinde yurtlarına geri dönmeyen askerler düşünüldüğünde bu durum daha anlaşılır bir hal almaktadır. Emirler Mahallesi'nde 7, Hamza Bey'de 4, Kara Debbağ'da 4, Kara Oğlan ve Firuz Bey'de 3, Kasım Çelebi'de 2, Dımışki Bey, Oğul Paşa, Yakup Bey ve Sinan Bey mahallelerinde 1'er olmak üzere toplamda 28 Hanede 37 üvey oğul bulunmaktadır. Kara Debbağ Mahallesi'ndeki 4 ve Emirler Mahallesi'ndeki 2 kişinin sayımın yapıldığı esnada Hac farızasını yerine getirmek üzere yerlerinde olmadığını görmekteyiz.

2.1.3.2. [1831] Yılı Şehrin Yahudi Nüfusu

Tarihsiz¹⁸ olan bu defterde şehirde yaşayan Yahudiler kayıt altına alınmışlardır. Deftere göre şehirdeki Yahudilerin yaşadıkları mahalleler ve nüfusları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹⁷ Gulam; Tımar sipahilerinin savaş zamanında beraberlerinde götürdükleri savaş adamlarına verilen isimdir. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, **Aynı Eser**, C. I, s. 679.

¹⁸ Defterdeki rakamlar Karal'ın 1831 sayımını ihtiva eden kitabındakilerle uygunluk gösterdiğinden bu defter 1831 sayımının defteridir.

Tablo-29: 5448 Numaralı Nüfus Defterine Göre Şehirdeki Yahudilerin Nüfus İstatistikleri¹⁹.

Mahalle	0-12 Yaş	13 Yaş Üzeri	Toplam
Drahor Havlusu	115	256	371
Havra Havlusu	81	126	207
Ali Çavuş	69	112	181
Paşan Havlusu	38	59	97
Büyük Havlu	90	205	295
Diyâr-ı Âherden Ticâret İçin Gelip Kasaba-i Mezkûrede Temekkün Eden Yahudi	----	12	12
Toplam	393	770	1.163

Bu veriler ışığında şehirde toplam 2.326 Yahudinin yaşadığını söyleyebiliriz. Yahudilerde Müslüman hanelerinde görülen içgüveyi, köle, üvey evlada rastlayamamaktayız. Aileler genelde baba, oğul, kardeş ve torunlardan müteşekkildi. Üç hanede hizmetkâr kaydedilmiştir. Defterde kaydedilen 1.163 kişinin 22’si yetimdir. Yani şehirde ortalama 44 Yahudi yetim bulunuyordu.

1831 sayımında Hristiyan ve Kiptilerin sayıldığı defterlere ise ulaşamadığımızdan burada gösterememekteyiz.

2.1.3.3. Şehrin 1835 Yılı Gayrimüslim Nüfusu

Başbakanlık Osmanlı Arşivi nüfus defterleri kataloğunda 5453 numara ile kayıtlı bu defter: “*Nefs-i Manastır Varoşı Re’âyânın ve Millet-i Yahudiyân ve Kıbtîyânın nüfûs cerîdesidir 1250*” başlığı adı altında şehirdeki Gayrimüslim unsurların nüfus istatistiklerini içermektedir. Ancak şehirdeki kiptilerin hem Müslüman olanları hem de Gayrimüslim olanları birlikte defterde yer almıştır. Bu istatistiklerde mahallelerdeki hane sayıları, burada yaşayıp “*‘alâ, evsat ve ednâ*” olmak üzere gelirlerine göre cizye mükelleflerinin miktarları, “*sabî*” adı altında cizyeden muaf ancak muhtemel cizye mükellefi olan 10 yaşından küçükler, cizyeden affedilenler ve başka bir yerde bulunanların sayılarına ulaşmaktayız.

Tablo-30: 1835 Yılı Manastır Şehri’nde Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfus İstatistikleri²⁰.

Mahalle (Hristiyan)	Hâne	Cizyeleri			Sabi	Affed ilenle r	Başka Yerde Bulunanlar	Toplam
		Ala	Evsat	Edna				

¹⁹BOA. Nüfus Defterleri (NFS.d), No:5450, Tarihsiz.

²⁰BOA. Nüfus Defterleri (NFS.d), No:5453, 1250 (1835-1836).

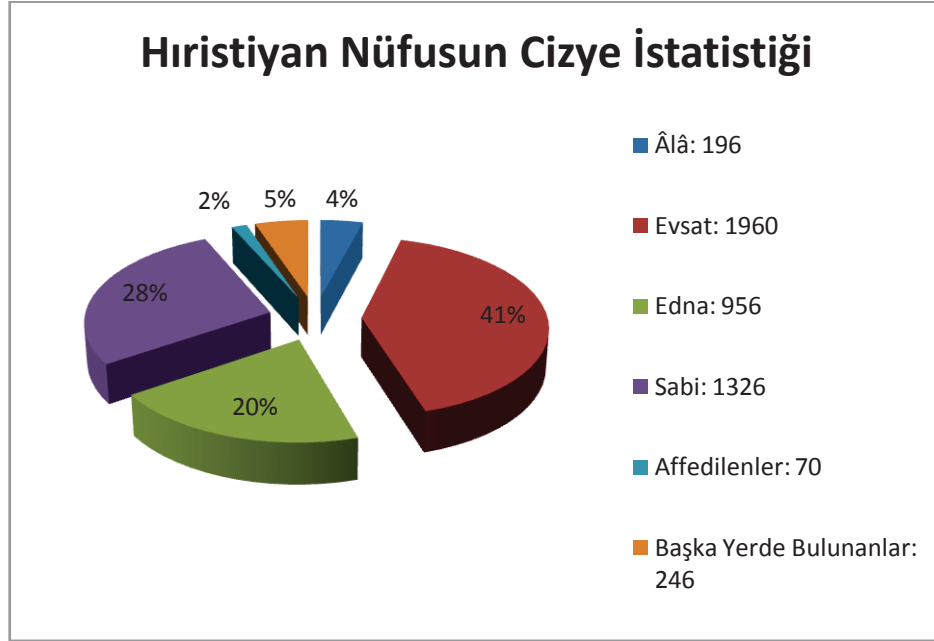
Papa Yorgi Sakilyo Kilise	62	27	109	29	94	16	30	305
Papa Yorgi Sakiladiyos Kara Batağ	60	6	241	65	141	4	20	477
Papas Yorgi Sakilyo (Bair)	37	3	82	50	81	1	6	223
Papa Hristo (Meçkar)	132	33	325	313	244	14	41	970
Papas Trayçe (Arnabut)	106	22	291	158	249	8	51	779
Papas Naum (Ali Çavuş)	94	41	206	65	202	9	35	558
Papas Vasil (Dörtgöz)	49	7	99	51	85	3	23	268
Papas Angle (Dragor)	123	22	244	69	167	3	14	519
Uzun Papas Gorgi (Ekşi Mezarlık)	95	26	191	77	142	11	23	470
Toplam	768	196	1960	956	1326	70	246	4754
Mahalle (Yahudi)	Hâne	Cizyeleri			Sabi	Affedilenler	Başka Yerde Bulunanlar	Toplam
		Ala	Evsat	Edna				
Yegeni Havlu	18	1	48	63	71	1	1	185
Dragor Havlusu	9	0	32	42	44	6	8	132
Havlu Paşan	16	0	37	72	90	9	8	216
Büyük Havlu	28	1	64	81	103	6	13	268
Yeni Havra Havlusu	9	0	23	22	26	1	5	77
Eski Havra Havlusu	19	1	44	23	48	6	5	127
Ali Çavuş Mahallesi Dahilinde	35	8	98	38	98	5	5	252
Toplam	134	11	346	341	480	34	45	1257
Mahalle Kıpti (Müslüman ve Gayrimüslim)	Hane	0-12Yaş		13 Yaş ve Yukarı		Başka Yerde Olanlar		Toplam
Kasap Kıpti Müslim	18	21		23		1		45
Kasap Kıpti Zımmi	5	2		8		0		10
Kalburcu	44	27		62		0		89

Kıpti Müslim					
Bayır Kıpti Müslim	3	2	3	0	5
Bayır Kıpti Zımmi	78	73	132	2	207
Kıpti Müslim Çerge-nişin ²¹	0	20	17	0	37
Kıpti Zımmi Çerge-nişin	0	22	49	0	71
Toplam (Kıpti Müslim)	65	71	111	1	183
Toplam (Kıpti Zımmi)	73	135	261	4	400
Kıpti Genel Toplam	148	206	372	5	583

Tablodan da görülebileceği gibi şehir merkezindeki Gayrimüslimlerin en kalabalık olanları Hristiyanlardır. Dokuz mahalleye yerleşmiş olan Hristiyanlar toplamda 768 hanede 4.754 erkek olarak kayıt altına alınmıştır. Bu rakamı ikiyle çarptığımızda 9.508 Hristiyan'ın şehirde yaşadığını görmekteyiz. Papa [H]risto Mahallesi 132 hane ile en büyük mahalledir. Ancak nüfus yoğunluğu olarak en kalabalık mahalle 37 hanede 223 kişinin yaşadığı Papas Yorgi Sakilyo (Bair) mahallesidir. Hristiyanların yaşadıkları yerin ikisi hariç hepsi evdir. Papa Yorgi Sakilyo Mahallesi'ndeki ilk mesken Ladika Konağı olarak kaydedilmiş, yine Papas Yorgi Sakilyo (Bair) Mahallesi'ndeki ilk kayıt da Hacı Hasan Yazıcı Çiftliği olarak gösterilmiştir ki bu çiftlikte toplam 26 Hristiyan kaydedilmişti.

²¹Çerge-nişin: Çadırda oturan kimse, göçebe. Bkz.: İlhan AYVERDİ, **Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Yayını, İstanbul 2010, s. 225.

Grafik-1: 1835 Yılı Manastır’ın Hristiyan Nüfusunun Cizyesi.

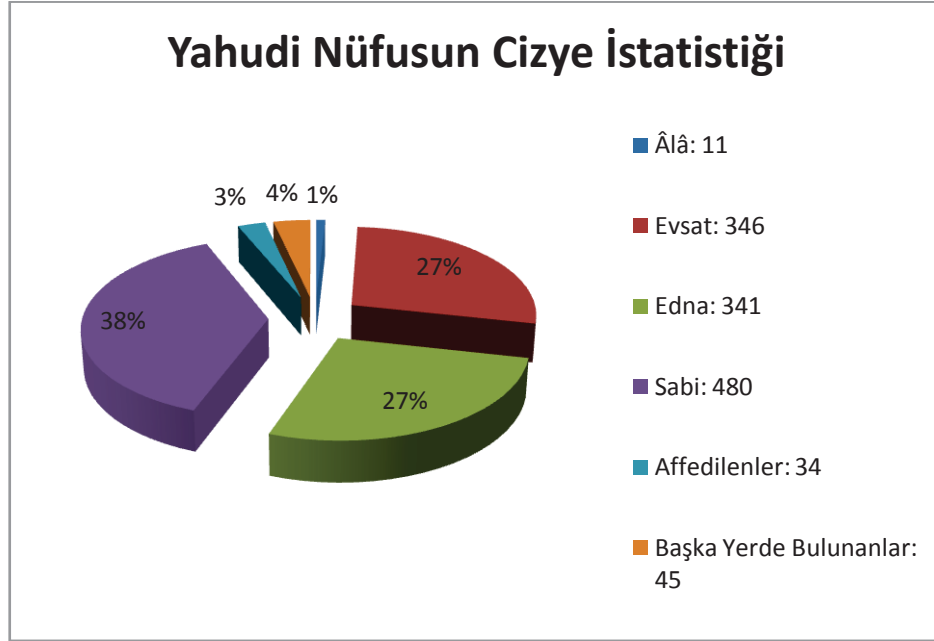

Yukarıdaki grafik şehirdeki Hristiyanların %4 gibi küçük bir miktarının en yüksek miktar olan “‘*alâ*” cizye verdiğini yani zengin Hristiyan sayısının çok az olduğunu gösterir²². Orta sınıf olarak nitelendirebileceğimiz kesim %41 ile en kalabalık sınıfı oluştururken dar gelirli olanlar ise %20’lik bir oranı kapsıyordu. Cizye ödemekle mükellef 70 kişi bu yükümlülüğten muaf tutulmuştu. Bunlar din adamları ve sakatlar gibi kimselerdi.

Şehirdeki bir başka Gayrimüslim millet ise Yahudilerdi. 1.257 kişinin kaydedildiği yedi mahallede yaşayan Yahudilerin toplam nüfusu yaklaşık 2.514’dir. En fazla haneye sahip mahalle 252 kişni kaydedildiği 35 haneli Ali Çavuş Mahallesi’dir. Dragor ve Yeni Havra ise 9’ar ev ile en az haneli mahallelerdir. Yahudi mahallelerinde görülen ilginç bir özellik çok kalabalık gruplar halinde yaşamalarıdır. Yahudilerin çoğunun evinde nüfus 15’ten fazlaydı.

²² Cizye; İslâm devletlerinde Gayrimüslim tebadan alınan bir vergi çeşididir. 1250 yani 1835 yılında ödemekle yükümlü oldukları cizye miktarı âlâ için 48, evsat için 24 ve ednâ için 12 kuruştur. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı Eser*, C. 1, s. 302.

Grafik-2: 1835 Yılı Manastır'ın Yahudi Nüfusunun Cizyesi.

Yahudilerin cizye miktarlarına baktığımızda Hristiyanlara göre daha az gelir düzeyine sahip olduklarını söyleyebiliriz. Yahudi nüfusun yalnızca %1'i en yüksek oranda cizye vermektedir. Orta ve alt gelir seviyesinde cizye verenlerin oranı ise %27 ile birbirine eşitti.

Şehirde yaşayan çingeneler ise 400'ü Gayrimüslim, 183'ü Müslüman olmak üzere toplamda 583 kişiydiler ki bu da yaklaşık 800 Gayrimüslim ve 366 Müslüman çingene olmak üzere 1.166 kişiye tekabül eder. Defterde kaydedilen 183 kişinin 71'i 0-12 yaş arası 111'i de 13 yaşından büyük olanlardı. Gayrimüslim çingenelerde ise sayılan 400 kişiden 135'i 0-12 yaş, 261'i de 13 yaşından yukarı olanlardı. Çingeneler Kasap, Bayır ve Kalburcu mahallelerinde yaşamaktaydılar. Kasap ve Bayır mahalleleri Müslüman ve Zımmi olarak iki kısımda tasnif edilirken Kalburcu Mahallesi'nde yalnızca Müslüman çingeneler bulunmaktaydı. Şehirde herhangi bir mahallede yaşamayan göçebe hayatı süren çingeneler de vardı. Bunların 37'si Müslüman, 71'i ise Gayrimüslim'di.

1835 sayımında şehir merkezinde yaşayan Gayrimüslim'lerin toplam sayısı her haneyiikiyle çarptığımızda 12.822'ye ulaşmaktaydı.

2.1.3.4. Şehrin 1843/1844 Yılı Müslüman Nüfusu

“*Rum ili Eyâleti dâhilinde kâ'in kazâlardan nefis-i Manastır kazâsında sâkin ve mütemekkin kâffe-i ehl-i İslâmın mikdârını mübeyyin tahrîr defteri sûretidir*” başlığı ile şehir merkezindeki 16 Müslüman mahallesindeki erkek nüfus sayılmıştır.

Tablo-31: 1843/1844 Yılı Manastır Merkezin Müslüman Nüfusu²³.

Mahalle	Hane	Nüfus	Mahalle	Hane	Nüfus
Eyne Bey	123	269	Zindancı	36	74
Emir	455	998	Azab Bey	97	159
Sinan Bey	168	364	Kara Oğlan	169	332
Hamza Bey	313	629	Kara Debbağı	142	279
Yakub Bey	219	425	Oğul Paşa	25	50
Bali Voyvoda	112	245	Hüseyin Subaşı	4	9
Kâsım Çelebi	125	245	Dımışki Bey	9	14
Firuz Bey	86	199	Ali Çavuş	3	8
TOPLAM	1.601	4.975	TOPLAM	485	925
Genel Toplam				2.086	5.900

1843/1844 sayımında şehir merkezindeki Müslüman mahallelerde 2.086 hanede toplam 5.900 kişi kaydedilmiştir. Bu rakamı ikiyle çarptığımızda şehrin Müslüman nüfusu 11.800 olarak karşımıza çıkar ki bu sayı 1831 sayımında 7.810’ti. En kalabalık nüfus 1831 sayımında olduğu gibi yine Emir Mahallesi’ndedir. 1831 sayımında 894 olan kişi sayısı 998’e yükselmiştir. Nüfusu belirgin bir oranda artan bir diğer mahalle de 177 kişiden 245 kişiye çıkan Bali Voyvoda Mahallesi’dir. 1831 sayımında 13 olan içgüveyi bu sayımda 41’e yükselmiştir. Gulamların sayısı 14 olup bunların bir tanesi “*Zenci Gulamı*” diye kaydedilmiştir. Bu 14 gulamın 5 tanesi Kara Oğlan Mahallesi’nde yaşayan 62 yaşındaki Dergâh-ı Âlî’den El-Hac İbrahim Ağa bin Ahmed’e aittir. Bu defterde bir önceki sayımda 7 tane olan köleye rastlamamaktayız. Üvey evladı olanların sayısı 66 iken üvey babasıyla yaşayanların sayısı 21, üvey kardeşleri olanların sayısı da 9’dur. Şehirdeki iki hanede ise kayınpederler damatlarının evlerinde kaydedilmişlerdi. Uşak sayısı 2 olup 2 tane de hizmetkâr vardı. Bir önceki defterde rastlayamadığımız bir grup olan “*Besleme*”ler 7 kişiydi. Defterde kaydedilen en yaşlı kişi Emir Mahallesi’nde yaşayan 100 yaşındaki Buharalı Hacı Şerif bin Abdullah’tı. Kaydedilen en kalabalık hane de Emir Mahallesi’ndeydi ve 9 kişiden yazılmıştı.

²³BOA. Nüfus Defterleri (NFS.d), No:5459, 1259 (1843-1844).

2.1.3.5. Şehrin 1843/1844 Yılı Hristiyan ve Yahudi Nüfusu

“Rum ili Eyâleti dâhilinde kâ’in kazâlardan Manastır kazâsının nefs-i varoşu mahallâtlarında sâkin ve mütemekkin kâffe-i ehl-i zimmet re’âyâ ve millet-i Yahudiyân mikdârını mübeyyin tahrîr defteri sûretidir” başlığı ile şehir merkezindeki Hristiyan ve Yahudiler sayılmıştır.

Tablo-32: 1843/1844 Yılı Manastır Merkez Hristiyan ve Yahudi Nüfusu²⁴.

Mahalle	Hane	Nüfus	Mahalle	Hane	Nüfus
Papas Hristo	158	825	Yeni Havlu	74	195
Papas Anastas	111	541	Dragor Havlusu	37	128
Papas Trayçe	126	873	Paşan Havlusu	56	204
Papa Hristo Drahor	138	603	Büyük Havlu	77	282
Papa Vasil	61	246	Yegeni Havra Havlusu	22	60
Papas Yorgi Kilise	65	301	Eski Havra	26	105
Papa Dimitri Bair	84	356	Ali Çavuş	74	262
Papas Yorgaki Kornerdisi	110	492	Toplam Hristiyan	1.012	4.938
Papas Naum Kara Debbağ	92	349	Toplam Yahudi	366	1.236
Papas Atanas	67	352	Genel Toplam	1.378	6.174

Hristiyanların yaşadığı 10 mahallenin en kalabalığı Papas Trayçe Mahallesi’dir. Bu mahallede 138 hanede 873 kişi kaydedilmiştir ki bu da yaklaşık 1.746 kişi yapar. En fazla haneye sahip mahalle ise Papas Hristo’dur. Papa Vasil Mahallesi ise 61 hane ve 246 kişi ile en küçük mahalledir. Hristiyanlarda da Müslümanlarda olduğu gibi bazı evlerde içgüveyi hayatın yaşandığı görülmektedir. Deftere kaydedilen 50 damat bu durumun göstergesidir. Şehirdeki 10 Hristiyan mahallesinin hepsinde görülen içgüveyilerin en fazlası 12 içgüveyin bulunduğu Papas Trayçe Mahallesi olup Papas Anastas ve Papas Naum Kara Debbağ mahallelerinde ise birer tane içgüveyi vardır. 61 hanede üvey evlat varken, Papa Hristo Drahor, Papas Yorgi Kilise ve Papas Naum Kara Debbağ mahallelerinde birer olmak üzere 3 hanede üvey baba, Papas Hristo’da 3, Papas Anastas, Papa Hristo Drahor ve Papa Vasil’de 2’şer olmak üzere toplamda 9 hanede de üvey kardeş bulunmaktadır. 11 evde ise kayınpederler damatlarının evlerinde yaşıyorlardı. Şehirdeki 40 evde ise “kayın” bulunmaktaydı. Bu mahallelerde toplam 19 hizmetkâr

²⁴BOA. Nüfus Defterleri (NFS.d), No:5465, 1259 (1843-1844).

ve 6 da besleme bulunmaktaydı. Hristiyan mahallelerinde, hanelerde yaşayanların sayısı fazlaydı. En büyük mahalle olan Papas Trayçe’de 138 hanede 1.746 kişinin yaşadığı göz önüne alındığında hane başına neredeyse 13 kişi düşer ki bu gerçekten de çok fazladır. Bunda en önemli etken hemen her hanede çoğu zaman da birden fazla sayıda görülen “*müste’cir*” ifadesi ile kayıt altına alınan kiracılarıdır. Örneğin Papas Hristo Mahallesi’nde yaşayan 60 yaşındaki Yanko veled-i Marko hanesinde 4 oğlu, damadı, iki torunu ve bir hizmetkârı yanında iki tane de kiracısı ile toplamda 11 kişiye ulaşıyordu ki bu sayıya evde yaşayan kadınları da eklediğimizde evde 15’ten fazla kişinin yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Hristiyanlarda gördüğümüz bu kiracılık sisteminin hem kiracının düşük bir fiyat ödemesi hem de ev sahibine ek gelir getirmesi açısından karşılıklı fayda sağladığından yaygın bir biçimde kullanıldığını düşünmekteyiz.

Deftere kaydedilmiş bir başka Gayrimüslim unsur ise Yahudilerdi. 1831 yılı sayımında 5 mahallede bulunan Yahudilerin Eski Havra ve Yeni Havlu mahallelerinin kurulmasıyla yaşadıkları mahallelerin sayısı 7’ye çıkmıştır. Bu mahallelerden 6’sında yalnızca Yahudiler yaşarken Ali Çavuş Mahallesi’nde Müslümanlarla birlikte yaşamaktaydılar. Yahudiler 366 hanede 1.236 kişi olarak kaydedilmişlerdir ki bu da 2.472 kişiye tekabül eder. Müslüman ve Hristiyan mahallelerinde sıklıkla gördüğümüz içgüveyi ve üvey evlat Yahudilerde neredeyse yoktur. Sayımı yapılan Yahudi hanelerinde Ali Çavuş’ta iki, Yeni Havlu ve Dragor Havlusu’nda birer tane olmak üzere sadece 4 içgüveyi yaşarken, üvey evladın kaydedildiği ev de yalnızca Büyük Havlu’da kaydedilen bir evdir. Üvey baba, üvey kardeş, uşak, besleme, hizmetkâra ise rastlanmamaktadır.

Defterde kayıt altına alınan bir diğer grup ise “*Dükkânlarda temekkün eden bekâr tâ’ifesi*” adı altında Manastır’ın köylerinden çalışmak üzere şehir merkezine gelen ve çalıştıkları dükkânlarda kalanlardır. 23 kişiden oluşan bu grupta; 2 semerci, 2 bakkal, 4 Pabuşçı, 2 ince kürkçü, 2 kaba kürkçü, 1 terzi çukacı, 3 boyacı, 4 meyhaneci, 2 Bulgar simitçi ve 1 tâbci bulunmaktadır.

Şehirde bulunan bir başka Gayrimüslim unsur ise “*Kazâ-i âherden ticâret tarikiyle gelib Medine-i Manastır’da temekkün eden perâkende esnâf*” başlığı altında verilmiştir. 81 kişiden oluşan bu grup içinde: 28 Rum simitçi, 24 Bulgar simitçi, 10 bozacı, 9 bakkal, 4 tüccar, 3 saatçi ve 3 ince kürkçü vardı.

2.1.3.6. Şehrin 1843/1844 Yılı Kıpti Nüfusu

“Rum ili Eyâleti dâhilinde kâ’in kazâlardan Manastır kazâsında sâkin ve mütemekkin bi’l-cümle İslâm ve re’âyâ kıptiyânın mikdârını mübeyyin tahrîr defterinin sûretidir” başlığı ile şehir merkezindeki Müslüman ve Gayrimüslim çingeneler sayılmıştır.

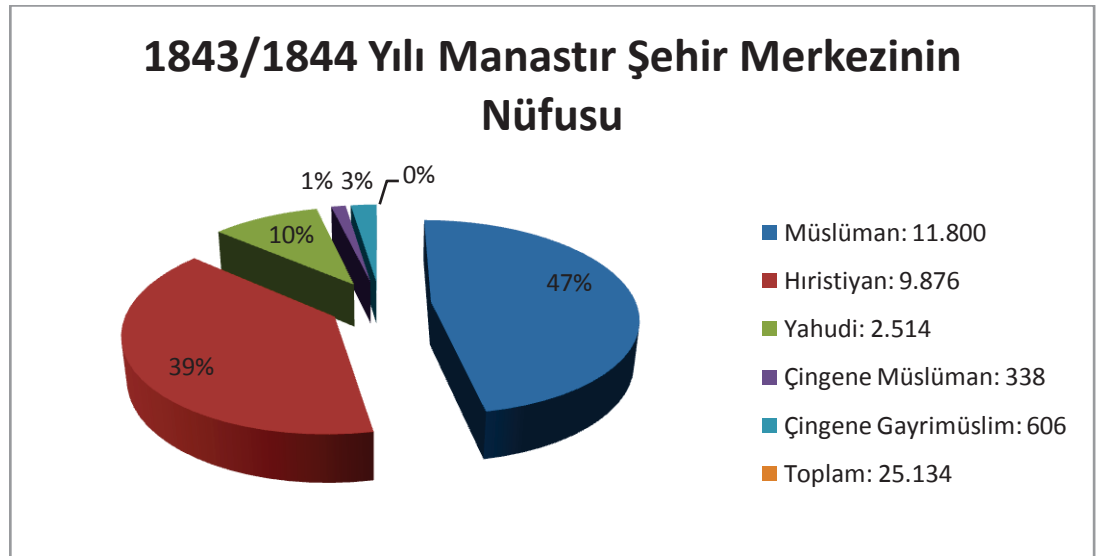
Tablo-33: 1843/1844 Yılı Manastır Merkezin Müslüman ve Gayrimüslim Çingene Nüfusu²⁵.

Mahalle	Hane	Nüfus	Mahalle	Hane	Nüfus
Kasab Müslüman	17	33	Kara Debbağ Müslim	52	119
Kasab Zımmi	7	10	Bayır Zımmi	102	221
Çerge-nişîn Müslim	0	17	Çerge-nişîn Zımmi	0	72
Toplam Müslüman	69	169	Toplam Zımmi	109	303

Şehirdeki üç mahallede ve göçebe olarak yaşayan Müslüman ve Gayrimüslim kıptilerin toplam sayısı 944’tür. Çingeneler içinde bir adet Müslüman içgüveyi ve üç tane de Gayrimüslim içgüveyi kaydedilmiştir. Kıptiler içindeki 7 üvey evladın hepsi de Müslümanlardır.

Böylelikle Manastır Şehir merkezindeki genel nüfus yapısı şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Grafik-3: 1843/1844 Yılı Manastır Şehrinin Nüfus İstatistiği.

²⁵BOA. Nüfus Defterleri (NFS.d), No:5477, 1259 (1843-1844).

Görüleceği üzere şehrin 25.134 olan nüfusunun %48’lik kısmı Müslümanlardan oluşmaktaydı. Hristiyan ve Yahudilerden oluşan Gayrimüslimler ise geri kalan %52’yi oluşturuyor ve çok az farkla Müslümanlardan daha fazla sayıya ulaşıyorlardı.

Manastır’ın nüfusu hakkında bilgi veren önemli bir veri de 1844 yılında yapılan temettuat sayımıdır. Bu sayımda şehir merkezinde 4.668 hane kaydedilmiştir²⁶. Hane başı ortalama nüfus beş olarak alındığında Manastır’ın nüfusu 23.340 olarak karşımıza çıkar. Bu rakam daha önce verdiğimiz 1843/1844 yılı nüfus istatistiğinden 1.794 kişi eksiktir ki bu tür küçük farklılıklar dönemin şartları göz önüne alındığında normal olarak kabul edilmelidir. 1859 senesinde Manastır’daki Gayrimüslimlerden “*İ’âne-i Askeriye*” bedeli almak için yapılan sayımda Manastır Kazâsı’nda 35.753 kişi sayılmıştır. Ancak bu sayı yalnızca Manastır merkezindeki nüfusu değil merkeze bağlı köyleri de içine almaktadır. Manastır Sancağı’na bağlı merkez kaza haricindeki diğer kazalarda ise: Eğribucak’ta 2.365, Cehârçanba’da 2.848, Serfice’de 3.809, Pirlepe’de 19.836, Tikveş’ta 7.438, Kırçova’da 7.622, Köprülü’de 14.797, Filorina’da 10.691, Usturva’da 1.819 ve Prespe’de 2.571 kişi bulunmaktaydı ki tüm kazadaki iane-i askeriye ödemekle yükümlü Gayrimüslimlerin sayısı 109.549²⁷.

1877/1878 yılında Manastır’ın nüfusu kazaları olan İstarova, Eğribucak, Ohri, Pirlepe, Serfice, Filorina, Kırçova, Kolonya, Kesriye, Görice ve Nasliç ile birlikte 74.135 olup şehirde 20.439 ev bulunmaktadır²⁸.

Şehrin nüfusu ile ilgili en sağlıklı bilgi 1881/1882-1893 genel sayımında elde edilebilmektedir. Bu sayımda şehrin nüfusu aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo-34: 1881/82-1893 yılı nüfus sayımına göre Manastır’ın Nüfusu²⁹.

Manastır Merkez Kaza					
Müslümanlar		Rumlar		Ermeniler	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
15.535	14.982	19.503	21.574	12	14
Katolikler		Yahudiler		Protestanlar	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
29.816	31.678	2.095	2.179	16	18

²⁶ Safet Alimoski, “Aynı Tez”, s. 10.

²⁷ BOA. C.ML, 361/14795, 29 Z 1275 (30 Temmuz 1859).

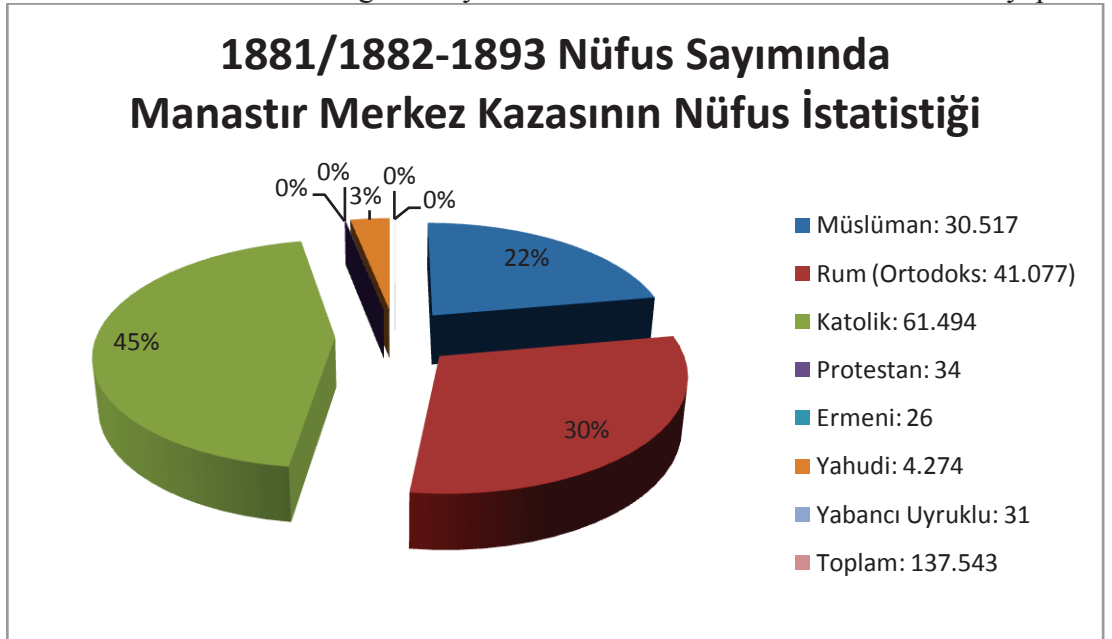
²⁸ Kemal Karpat, Aynı Eser, s. 252.

²⁹ Aynı Eser, s. 304.

Yabancı Uyruklular		Toplam		TOPLAM
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
15	16	66.992	70.461	137.453

Bu sayımda yine Manastır'ın şehir merkezi ve merkeze bağlı köyleri sayılmıştır. Önceki sayımlarda nüfus Müslüman, Hristiyan, Yahudi ve Kıpti olarak hesaplanırken, bu sayımda Rum, Ermeni gibi millet ayrımına gidildiğini görmekteyiz. Ayrıca Hristiyanlar da; Katolik ve Protestan olarak sınıflandırılmıştır. Nüfusun milletlere ayrılması ve aynı dinin mezheplerinin bile ayrı sayılması dönemin en önemli özelliklerinden birisi olan ulus devletlerin oluşma çabalarını ve dini grupların bölge üzerindeki hâkimiyet kurma çabalarında nasıl kullanılmaya çalışıldığının önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Hristiyanlar arasında Ortodoks mezhebi yazılmamış bunun yerine Ortodoks mezhebinde olan Rum milletin adı verilmiştir. Bu sayımda dikkati çeken bir diğer özellik ise önceki sayımda şehirde az da olsa varlıkları görülen çingenelere rastlanmamasıdır. Bu durumun çingene nüfusun tamamen bölgeden gittiği değil de Hristiyan ve Müslüman nüfus içerisinde yazılmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bu sayımda gruplara ayrılan kesimlerin şehrin genel nüfusuna oranı ise aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik-4: 1881/1882-1893 genel sayımında Manastır merkez kazasının nüfus yapısı.

Grafikte görüldüğü üzere kaza merkezindeki 137.543 olan nüfusun yalnızca %22'si Müslümanlardan oluşmaktaydı. Hristiyanlar içinde en kalabalık nüfusa %45 ile Katolikler sahipken onu %30 ile Ortodokslar takip ediyordu. Protestanlar ise sadece 34 kişiydi. Şehirdeki bir başka Hristiyan millet olan Ermeniler'da yok denecek kadar az bir nüfusa sahiptiler. Manastır'daki Yahudiler ise nüfusun %3'lük bir kısmını oluşturmaktaydı. Böylelikle kaza genelindeki Gayrimüslim nüfus genel nüfusun %78'i gibi yüksek bir oranı içermektedir.

Şehrin nüfusu sonraki senelerde de artmıştır. XX. yüzyılın başında, 1908 yılında şehirdeki nüfus aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-35: 1908 yılı nüfus sayımına göre Manastır'ın Nüfusu³⁰.

Manastır Merkez Kaza					
Müslümanlar		Rumlar		Bulgarlar	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
8.015	7.915	4.565	4.597	3.807	4.093
Katolikler		Yahudiler		Protestanlar	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
11	14	3.047	3.260	16	27
Ulahlar		Sırlar		Gayrimüslim Kıpti	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
214	232	128	147	130	137
Toplam				TOPLAM	
Kadın		Erkek			
19.944		20.417		40.461	

2.2.MANASTIR'IN MAHALLELERİ

2.2.1. Fetihden XIX. yüzyıla Kadar Mahalleler

Şehirler farklı işlevlere sahip bölümleri bünyesinde toplayan yapılardır. Bunların en önemlilerinden bir tanesi de şüphesiz ki mahallelerdir. Mahallede birbirini tanıyan insanlar belli bir noktaya kadar birbirlerinin davranışlarından sorumlu ve sosyal dayanışma içerisinde olan bir topluluk olarak göze çarpmaktadır³¹. Bu mahalleler sayıları 10 ile birkaç yüz arasında değişen evlerden oluşmaktaydı. Mahallede meydana gelen bir suçun ya da kazanın faili bulunmazsa tazminatı mahalle sakinleri ödüyordu. Bu durum mahallede yabancıların çok hoş

³⁰ Mehmed Tevfik, **Aynı Eser**, s. 100.

³¹ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. 4, 1984, s. 69-70.

karşılanmaması gibi birdurumu da beraberinde getiriyordu³². Osmanlı mahallelerinde toplumsal merkez olarak cami ön plandadır. Bu nedenden olsa gerek hemen her mahallede bir cami olduğunu görmekteyiz. Manastır'ın fethinden itibaren sayıları hızla artan Müslüman nüfus beraberinde mahalle sayılarında da artış meydana getirmiştir. Şehire yerleştirilen Türkler burada kendi mahallelerini kurmuşlardır. Bu mahallelerin isimleri genelde Türkçedir. Mehmed Tevfik şehirdeki mahalle isimlerinin fatih ve gazilerin isimleri verilmesiyle oluştuğunu ifade etmektedir³³. Şehirde klasik dönemdeki mahalle sayılarıyla ilgili ilk veri 1460 tarihli bir tapu tahrir defteridir. Bu deftere göre şehirde yedisi Müslüman biri Hristiyan olmak üzere sekiz mahallenin bulunduğunu görmekteyiz. Müslüman mahalleleri: Yusuf ve İsmail Bey mahallesi, Kara Hamza mahallesi, Alâeddin mahallesi, Börekçi Ali mahallesi, Tabakhane mahallesi, Saraç Davut Bey mahallesi, Hristiyan mahallesi ise Dabijiv mahallesidir³⁴.

Tablo-36: Klasik Dönemde Manastır'ın Mahalle Sayıları³⁵.

1468 Yılı	1530 Yılı	1544 Yılı	1613 Yılı	1622/23 Yılı
6	21	24	25	32

Manastır'daki nüfus artışı ile birlikte şehirdeki Müslüman, Hristiyan ve Yahudi mahallelerinin sayısında da artış gözlenmiştir. Bu dönemdeki Müslüman ve Gayrimüslim mahalleler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo-37: Klasik Dönemde Manastır'ın Müslüman ve Hristiyan Mahallelerinin İsimleri³⁶.

Müslüman Mahalleleri	Hristiyan Mahalleleri
Demirci Yusuf ve İsmail	Kolo Dimo
Kara Hamza	Todor Miço (Lukaç)
Börekçi Ali	Dolye Niko(la)/Niko Dolye
İlaldı (Dımışk)	Niko Veled-i Maslo
Tabak Kavvafân	Kon
Eymir	Koliç
İshak Çelebi (İnebeyi)	Dadye
Karaoğlan	Diğer Kraliç

³² Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve..., s. 712.

³³ Mehmed Tevfik, Aynı Eser, s. 86.

³⁴ Sevil Bülbul, "Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Camii", Karadeniz Araştırmaları, S. 38, Yaz 2013, s. 19.

³⁵ Galip Çağ, "Aynı Tez", s. 128.

³⁶ Galip Çağ, "Aynı Tez", s. 130-182.

Haydar Bey	Peyo Veled-i Dayco ve Yovan Dede
Kara Debbag ³⁷ (Tanrıvermiş)	Tornik (Kaliç)
Oğul Paşa	Peyo Nikola (Peyo Pop)
Mehmet Sinan	Todor Patak
Çavuş Ali Bey	Dımaşk Bey
Firuz Subaşı	Hüseyin Bey
Yusuf Debbag (Suhte Hoca)	Türbe (Sozanbolid)
Karaca Bey	Maliçyami Dadye (Daç İstayko)
diğer Karaca Bey	Todor Batova
Türbe (Sozanbolit)	Pato Dobno
Kasım Çelebi	Cedid Çömlekçiyan
Hasan Bey	Kürkçü
Bostancızâde	
Hüseyin Subaşı	
Kemal Bey (Bet)	
Yakup Bey	
Hacı Bey	
Nasuh Bey	
Köpek Bey	
Cedid Bali Bey	
Behram Paşa	
Bali Voyvoda	

Ancak bu ayrım çok kesin çizgilerle çizilmiş değildi. Gerek klasik dönemde gerek XIX. yüzyılda mahallelerde Müslüman ve Gayrimüslimlerin bir arada yaşaması oldukça sık görülen bir durumdu. Örneğin Müslüman Mahallesi olarak zikredilen Kara Debbag mahallesinde 16 Aralık 1839 tarihli bir tereke kaydında burada yaşayan kişi Kola veled-i Vedin adlı bir Hıristiyandan başkası değildi³⁸. Yine tabloda Hıristiyan Mahallesi kısmında verilen Dımaşk Bey Mahallesi'nde Müslümanlar da yaşamaktaydı.

³⁷ Debbaglık yapısı itibarıyla pis bir iştir. Derinin üzerindeki tüylein dökülmesi için deriler köpek dışkısına yatırılıyordu. Bu da etrafa çok fazla pis bir koku yayılıyordu. Bu nedenle bu işleri yapanlar dere kenarlarında ve şehrin olabildiğince dışında yerleştirilirdi. Bkz.: Halil İnalçık, Bülent Arı, "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, S. 6, İstanbul, 2005, s. 50.

³⁸ **MNS.**, No: 105, v. 49, 9 L 1255 (16 Aralık 1839).

Bu dönemde şehirde yaşayan Yahudilerin haneleri 1528’de 47 olup bu sayı 1591’de 200’e yükselmiştir³⁹. Galip Çağ çalışmasında Yahudilerin oturdukları herhangi bir mahalle ismi vermemiştir. Her ne kadar böyle bir veri olmasa da şehirdeki Yahudilerin de çoğunlukla kendi milletlerinden olanlarla birlikte yerleşim yerleri oluşturduğu düşünülebilir.

2.2.2. XIX. Yüzyılda Mahalleler

XIX. yüzyıla geldiğimizde klasik dönemdeki birçok mahallenin var olmadığını görmekteyiz. Bu mahallelerden kimisinde yerleşim tamamen bitmiş, kimi mahalle de yeni isimler almıştır. Demirci Yusuf ve İsmail, Nasuh Bey, Behram Paşa, Tabak Kavvafân, Haydar Bey, Kemal Bey (Bet), Bostancızâde mahallelerine bu yüzyılda raslayamamaktayız.

Selanik gazetesinde Manastır’da ismine daha önceden rastlamadığımız bazı mahallelere rastlamaktayız. Bu mahalleler:Yeni Mahalle⁴⁰,Salataş⁴¹ mahallesi veKara Batak⁴² mahallesidir. Söz konusu mahallelerin hangi mahallenin yerine kurulduğu veya isminin neden değiştiği konusunda ise herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Mahalleler kaba bir ayrımla; Müslüman, Hristiyan, Yahudi ve Kıpti mahalleleri olarak ayrılmışlardır. Dini yapıya göre ayrılan bu mahalleleri daha ayrıntılı incelemeye çalışacağız.

2.2.2.1.Müslüman Mahalleleri

1460 tarihli bir tapu tahrir defterine göre şehirde yedisi Müslüman biri Hristiyan olmak üzere sekiz mahallenin bulunduğunu daha önce ifade etmiştik. Bu tarihte şehirdeki yedi Müslüman Mahallesi: Yusuf ve İsmail Bey mahallesi, Kara Hamza mahallesi, Alâeddin mahallesi, Börekçi Ali mahallesi, Tabakhane mahallesi, Saraç Davut Bey mahallesiydi. Zaman içinde mahallelerde de değişiklikler meydana gelmiştir. Şehrin artan nüfusuna oranla yeni mahalleler kurulmuştur. Eski mahallelerin isimlerine rastlayamamamız bunların ya tamamen yerleşim dışı kaldıklarını ya da isimlerinin değiştiğini göstermektedir. 1831 ve 1843 yıllarında

³⁹ Galip Çağ, “Aynı Tez”, s. 191.

⁴⁰ Selânik, No: 79, 15 L 1286 (18 Ocak 1870), s. 157.

⁴¹ Selânik, No: 91, 27 Za 1286 (28 Şubat 1870), s. 191.

⁴² Selânik, No: 190, 28 S 1288 (19 Mayıs 1871), s. 380.

yapılan nüfus sayımlarında şehir merkezinde 16 Müslüman Mahallesi sayılmıştır. Bu mahalleler ve mahallelerdeki hane sayıları ise şu şekildedir:

Tablo-38: 1831-1843 Sayımlarında Manastır'daki Müslüman Mahalleler ve Hane Sayıları⁴³.

Mahalle	Hane 1831	Hane 1843	Mahalle	Hane 1831	Hane 1843	Mahalle	Hane 1831	Hane 1843
Eyne Bey	105	123	Firuz Bey	93	86	Yakub Bey	202	219
Hamza Bey	294	313	Kâsım Çelebi	117	125	Oğul Paşa	30	25
Sinan Bey	154	168	Bali Voyvoda	84	112	Hüseyin Subaşı	5	4
Zindancı	37	36	Kara Oğlan	151	169	Ali Çavuş	6	3
Dımışki Bey	8	9	Kara Debbağı	131	142	Emirler	429	455
Azab Bey	96	97	Toplam			16 Mahalle	1.942 Hane	2.086 Hane

1831 ve 1843 sayımlarına göre şehrin en büyük mahallesi Emirler mahallesi idi. 1831'de 429 olan hane sayısı 1843'te 455'e yükselmiştir. 1831'de 294 haneli Hamza Bey 313 haneye çıkarken ve 202 haneli Yakub Bey Mahallesi 219 hane olmuştur. Şehrin diğer büyük mahalleleri olan Kara Oğlan, Kara Debbağı, Kâsım Çelebi, Eyne Bey ve Sinan Bey mahallelerindeki hane sayısı 100'ün üzerinde olup 1831 sayımına göre hane sayılarını az da olsa arttırmışlardır. Hane sayısı azalan mahalleler ise 93 haneden 86 haneye inen Firuz Bey, 30 haneden 25 haneye inen Oğul Paşa, 37 haneden 36'ya inen Zindancı, 5 haneden 4'e inen Hüseyin Subaşı mahalleleridir. Ali Çavuş Mahallesi'nde Müslümanların yaşadığı hane de yarı yarıya azalarak 3'e düşmüştür. Her iki sayımın arasında 12 yıl olduğu göz önüne alınırsa hane sayısındaki 144 adetlik artış çok da fazla değildir. Bu bize mahallelerin genişleme kapasitelerinin sınırlarında olduğunu gösterebilir. Dikkate değer bir diğer konu da her iki sayımda da hane sayısı 10'dan az olan Hüseyin Subaşı ve Dımışki Bey mahallelerinin varlıklarını sürdürmeleridir.

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte vergi toplamada yeni bir usul belirlenmiş ve bunun uygulanması için herkesin gelirinin ne olduğunun tespiti yoluna gidilmiştir. Bu tespit çalışmaları neticesinde dönemin en önemli kaynakları arasında olan

⁴³BOA. Nüfus Defterleri (NFS.d), No:5448, Tarihsiz; BOA. Nüfus Defterleri (NFS.d), No:5459, 1259 (1843-1844).

“*Temettuat Defterleri*” ortaya çıkmıştır⁴⁴. Manastır’da da temettuat sayımı yapılmış olup bu defter Safet Alimoski tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Buradaki verilere göre şehir 1844/45 yıllarında 33 mahalleden oluşmaktadır. Bu mahallelerden 13 tanesinde defter kayıtlarına göre yalnızca Müslüman nüfus bulunmaktadır. Bu mahalleler: Eyne Bey, Emir Çelebi, Sinan Bey, Hamza Bey, Yakup Bey, Bali Voyvoda, Kasım Çelebi, Firuz Bey, Zindancı, Azab Bey, Oğul Paşa, Hüseyin Subaşı ve Dımişki Bey mahalleleridir⁴⁵. Ancak 1842 tarihli Manastır şer‘iye sicilinde sadece Müslüman nüfusun olduğu söylenen Dımişki Bey mahallesine ait bir kayıt pratikte durumun böyle olmadığını göstermektedir. Şöyle ki; sicildeki bu tereke kaydı tutulan kişi “*Medine-i Manastır mahallâtından Dımişki Bey mahallesi mütemekkinlerinden iken bundan akdem mürd olan Simon veled-i Dimo nâm...*” ifadesinde de görüldüğü gibi bir Gayrimüslimdir⁴⁶. Temettuat sayımında Emir Çelebi olarak verilen mahalle ismi 1843/1844 nüfus sayımında Emir olarak verilmiştir ki bu mahallenin ismini 1831 sayımında Emirler olarak görmekteyiz.

2.2.2.2. Gayrimüslim mahalleleri

2.2.2.2.1. Hristiyan Mahalleleri

Şehirdeki Hristiyanlar da genelde kendi cemaatlerinin oluşturduğu mahallelerde yaşamayı tercih ediyorlardı. Bunda şu unsur etkili olabilir. Osmanlı şehrinde Müslümanların çoğunlukta olduğu bir mahallede diğer dinlere mensup kişilere ibadethane açma izni verilmemekteydi. Bu durum farklı dinden bireylerin kanunla olmasa da yaşam alanlarını birbirinden ayırmaları için önemli bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. 1835 yılına ait bir nüfus defterinde şehir merkezindeki Hristiyan mahallesi dokuz tanedir. Bu mahalleler: Papa Gorgi Sakilyo Kilise, Papas Gorgi Sakiladiyos (Kara Batağ), Papas Gorgi Sakilyo (Bair), Papa Hristo (Meçkar), Papas Trayçe (Arnabut), Papas Naum (Ali Çavuş), Papas Vasil (Dörtgöz), Papas

⁴⁴ Temettuat Defterleri ve bu defterler kullanılarak yapılmış çalışmalara örnek çalışmalar için Bkz.: Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten*, S. 225, 1995, s. 395-412; Tevfik Güran, “19. Yüzyıl Temettüat Tahrirleri”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 2000, s. 75-94; Mahir Aydın, “Tatarpazarcığı” *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, İstanbul, 2008, s. 649-689; Haydar Çoruh, “Temettüat Defterlerine Göre Erzurum Şehri (1260-1844)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1997.

⁴⁵ Safet Alimoski, “Aynı Tez”, s. 7.

⁴⁶ *MNS*., No: 107, v. 37b, 13 Za 1257 (27 Aralık 1841).

Angle (Dragor) ve Uzun Papas Gorgi (Ekşi Kilise) mahalleleridir⁴⁷. Mahallelerin yanında parantez içinde verilen isimler ise nüfus defterinde; “*nâm-ı diğer*” tabiri ile mahallelere verilen diğer isimlerdir. 1835 sayımına göre şehirdeki en büyük Hristiyan mahallesi 132 hane ile Papa [H]risto Mahallesi’ydi. Bu mahalleyi 123 hane ile Papas Angle ve 106 hane ile Papas Trayçe mahalleleri izlemektedir. En küçük mahalle ise yalnızca 37 mahallenin bulunduğu Papas Gorgi Sakilyo Mahallesi’ydi. Tanzimat’ın ilk yıllarında yapılan temettuat sayımında ise şehirde tamamen Hristiyanların yaşadığı mahalle sayısı sekizdi. Bu mahalleler: Kilise, Meçkar, Radička, Arniyot, Papa Hristo Dragor, Dört Göz, Ekşi ve Yeni mahalledir⁴⁸.

Ancak Gayrimüslimlerden toplanan cizyelerin kaydedildiği defterlerde Hristiyanların yaşadığı mahallelerin sayısında farklılıklar görülmektedir.

Tablo-39: 1256/1257 Yıllarında Manastır’daki Hristiyan Mahalleleri⁴⁹.

Hristiyan Mahalleler	
Papas Hristomeçkar	Papas Naum
Papas Anastas	Papas Atanas
Papas Trayçe	Papas Yorgi Kilise
Papas Hristodirahor	Papas Dimitri Bair
Papas Vasil	Papas Yorgaki

Yukardaki tabloyu destekleyen bir başka veri de 1843/1844 nüfus sayım defterindeki mahalle isimleridir. Defterde yukardaki tablodaki sekiz mahalle adı uyuşmaktadır. Farklı olarak Papas Hristo Mahallesi Papas Hristomeçkar Mahallesi’nin yerine yazılmış, Tabloda Papas Naum olarak görülen mahalle nüfus defterinde Papas Naum Kara Debbağ olarak verilmiştir. Şehirdeki Hristiyan mahallelerinin en büyüğü 158 haneyi içine alan Hristo Mahallesi’dir. Bu mahallenin 1835 yılında en büyük mahalle olan Hristo Mahallesi ile aynı mahalle olma ihtimali bulunmaktadır. 1835 sayımında şehirdeki dokuz Hristiyan mahallesinden yalnızca

⁴⁷BOA. Nüfus Defterleri (NFS.d), No:5453, 1250 (1835-1836).

⁴⁸ Safet Alimoski, “Aynı Tez”, s. 7.

⁴⁹BOA. ML.VRD.CMH., No: 19, 1256, s. 3-7.

üçü 100 hanenin üzerindeydi. 1843/1844 sayımında ise mahalle sayısı 10'a yükselmiş ve beşi de 100 haneden fazla

Bu mahallelere daha sonra eklenenler de olmuştur. 1262 (1846/47) yılına ait başka bir cizye defterinde Papa Nahum Tani, Papa Likor Kilise, Papa Panaki mahalleleri yeni mahalleler olarak görülmektedir⁵⁰. Bundan bir sene sonraki cizye defterinde ise Kara Debbağ Mahallesi, Papa Nahum Kara Debbağ olarak verilmiştir⁵¹.

Manastır temettüat defterine göre bu dokuz Hristiyan mahallesinde toplamda 1.930 hane bulunmaktadır ki bu da 9.650 kişi olarak hesaplanabilir⁵².

2.2.2.2.2. Yahudi Mahalleleri

Her ne kadar Osmanlı Devleti'nde Makedonya coğrafyasına Yahudilerin yerleşimi 1492'de İspanya'dan gelen Yahudilerle birlikte olduğu düşünülse de bu tarihten önce de ülkede Yahudiler bulunmaktaydı Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Yahudilerin yerleşim merkezlerinden birisi de Manastır şehriydi. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Avrupa'nın birçok ülkesinden Yahudiler yeni başkente yerleştirilmişlerdir. Bu Yahudilerin bir kısmı daha sonra Manastır'a gitmişlerdir. Bu Yahudilere Sefardim Yahudileri deniyordu. Şehirde kendi topluluklarını oluşturup kendilerine ait mahallelerde yaşamaktaydılar⁵³.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi klasik dönemde Yahudilere ait mahalle ismi gösterilmemiş olsa da bu mahallelerin olmadığı anlamına gelmemektedir. Aslında Yahudilerin sayıldığı bir nüfus defterinin başında yer alan: "*Millet-i mersûmun derûn-ı Kasabada temekkün ettikleri mahal beş havlıdan 'ibâretidir Havlu be Havlu yazılmışdır*"⁵⁴ ifadesinden Yahudilerin yaşadıkları yerlerin mahalle olarak değil de "*Havui*" olarak adlandırıldığını anlamaktayız. XIX. yüzyılda şehirdeki Yahudilerin yaşadığı mahallelerin isimlerine ulaşabilmekteyiz.

1835 yılında yapılan nüfus sayımında şehirdeki 7 mahallede Yahudi hanesi bulunmaktaydı. Bu mahalleler ve hane sayıları ise; Yeni Havlu 18 hane, Dragor

⁵⁰BOA. ML.VRD.CMH., No: 656, 1262, s. 6-11.

⁵¹BOA. ML.VRD.CMH., No: 816, 1263, s. 10.

⁵²Safet Alimoski, "Aynı Tez", s. 8.

⁵³Shlomo Alboher, *Aynı Eser*, s. 15.

⁵⁴BOA. Nüfus Defterleri (NFS.d), No:5450, Tarihsiz.

Havlusu 9 hane, Havlu Paşan 16 hane, Büyük Havlu 28 hane, Yeni Havra Havlusu 9 hane, Eski Havra Havlusu 19 hane ve Ali Çavuş mahallesinde 35 haneydi⁵⁵. Yahudilerin yaşadığı en büyük mahalle Ali Çavuş mahallesiydi. Onu 28 hane ile Büyük Havlu takip ediyordu.

Manastır'ın 1844 yılında yapılan temettüat sayımına göre Yahudiler; Yeni Havlu mahallesinde 69 hane, Drahor Havlusu mahallesinde 31 hane, Paşa Havlusu mahallesinde 57 hane, Büyük Havlu mahallaesinde 85 hane, Yeni Havra mahallesinde 19 hane ve Eski Havra mahallelesinde 32 hane ile nüfusun tamamını oluşturuyorlardı⁵⁶. Burada dikkati çeken nokta Müslüman, Gayrimüslim ve Çingenelerin mahallelerde bir arada yaşadığını tespit edebildiğimiz halde Yahudi mahallelerinin birisi hariç (Ali Çavuş mahallesi) diğer bütün mahallelerde sadece kendi dinlerinden olan kişilerle bir arada yaşamalarıdır. Bu da Yahudilerin Müslüman ve Hristiyanlara göre daha homojen bir mahalle yapısı içinde yaşadıklarını göstermektedir.

2.2.2.3. Kıptiler (Çingeneler)'in Oturduğu Mahalleler

Dünyaya Hindistan'dan yayılan çingeneler Osmanlı Devletinde özellikle de Rumeli coğrafyasında daha fazla olarak yaşamaktaydılar. Hatta Rumeli Beylerbeyliği'nde bir “Çingene Sancağı” bile kurulmuştu. Bu sancak İstanbul dâhil olmak üzere bütün Rumeli coğrafyasını kapsamaktaydı⁵⁷. Bu sancağın merkezi ise Kırkkilise yani günümüzün Kırklareli vilayetidir⁵⁸. Çingenelerin çoğunluğu Gayrimüslim olsa da bu grubun içinde Müslümanlığı kabul edenler de bulunmaktaydı. XVI. yüzyılın ilk yarısında Rumeli'de çingenelerin oturduğu hane sayısı 14.997'dir ki bu yaklaşık 74.985 kişilik bir nüfus yapar. Bu hanelerin 4.203'ü Müslüman, 10.294'ü de Gayrimüslim'dir. Yani Rumeli'de Müslüman Çingene sayısı 21.015 ve Gayrimüslim çingene nüfusu ise 51.470'tir⁵⁹. Aynı dönemde Manastır'daki çingene hanesinin sayısı 20 olup bu ise yaklaşık 100 kişilik bir nüfusa tekâbül etmektedir⁶⁰.

⁵⁵ BOA. Nüfus Defterleri (NFS.d), No:5453, 1250 (1835/1836).

⁵⁶ Safet Alimoski, “Aynı Tez”, s. 7.

⁵⁷ Emine Dineç, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 20, Aralık 2009, s. 35.

⁵⁸ Tayyib Gökbilgin, “Çingene” **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, C. 3, 1988, s. 423.

⁵⁹ Emine Dineç, “Aynı Makale”, s. 36.

⁶⁰ Galip Çağ, “Aynı Tez”, s. 187.

1835 ve 1843/1844 yılı nüfus sayımlarında Kıpti nüfusun yaşadığı mahalleler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-40: 1835-1843/1844 Yılı Manastır Merkezin Müslüman ve Gayrimüslim Çingenelerin Yaşadığı Mahalleler⁶¹.

Mahalle	Hane 1835	Hane 1843	Mahalle	Hane 1835	Hane 1843
Kasab Müslüman	18	17	Bayır Müslüman	3	---
Kasab Zımmi	5	7	Bayır Zımmi	78	102
Kalburcu Müslüman	44	---	Kara Debbağ Müslim	---	52
Göçebe Müslüman	37	17	Göçebe Zımmi	71	72

Her iki sayım karşılaştırıldığında hane sayılarında çok fazla değişiklik görmemekteyiz. Bayır Mahallesi'nde 1835 sayımında 3 hanede Müslüman Çingene yaşıyorken 1843 sayımında bu mahallede artık Müslüman Çingene olmadığını görürüz. Bayır Mahallesi'nin zımmi haneleri aradan geçen 8 senede 78'den 102'ye çıkmıştır ki bu diğer mahallelerdeki hane artışı ile karşılaştırıldığında yüksek bir oran olarak görülür. Yine iki sayımda dikkati çeken başka bir nokta 1835 sayımında Kara Debbağ Mahallesi'nde hiç Kıpti Müslüman hanesi yokken 1843'de 52 hane olması ve Kalburcu Mahallesi'nde 1835 yılında 44 Müslüman hanesi varken 1843 yılında hiç olmamasıdır. Büyük ihtimalle Kara Debbağ olarak yazılan Mahalle aslında Kalburcu mahallesidir. Bunu şehirde yapılan temettuat sayımından anlayabilmekteyiz. Çingeneler yaşantıları itibariyle aslında yerleşik hayattan çok göçebe kültürün bir unsurudurlar. Bu durum şehirde herhangi bir mahallede yaşamayan evsiz, göçebe Kıptilerin varlığını ortaya çıkarmıştır. 1835 yılında 37 kişiden oluşan göçebe Müslüman Çingenelerin sayısı 1843'te 17'ye düşmüş, yine 1825'te sayıları 71 olan Gayrimüslim Çingenelerin sayısı 1843 yılında sadece bir kişi artarak 72 kişi olmuştur. Temettuat sayımında şehirdeki Çingenelerin durumu ise şu şekildedir. Bu sayıma göre Müslüman kıptiler Kalburcu mahallesindeki nüfusun tamamını oluşturmaktaydılar. Tamamen Hristiyan kıptilerden oluşan bir mahalle ise görülmemektedir. Müslüman çingeneler Kalburcu mahallesinde 65 hane ve Kasabhane mahallesinde de 21 hane olmak üzere toplamda 86 hanede ve 430 kişiyken, Hristiyan çingeneler Bayır mahallesinde 99 hane ve Kasabhane

⁶¹BOA. Nüfus Defterleri (NFS.d), No:5453, 1250 (1835-1836); BOA. Nüfus Defterleri (NFS.d), No:5477, 1259 (1843-1844).

mahallesinde 20 hane ile toplam 119 hanede 595 kişiydiler⁶². Manastır temettuat defterine göre 1844 yılında şehirde Müslüman ve Gayrimüslim 1.025 kişi bulunmaktaydı. Şehirdeki Kasabhane Mahallesi de 21 Müslüman ve 20 Gayrimüslim çingene hanesinin bulunduğu diğer unsurlardan kimsenin bulunmadığı bir mahalle durumundadır. Bayır mahallesindeki Gayrimüslim çingeneler mahalleyi 138 haneden oluşan Hristiyanlarla paylaşıyorlardı. Temettuat defterlerindeki Kıptilerle ilgili bu veriler hemen aynı yıl yapılan 1843/1844 sayımındaki verilerle farklılık göstermektedir. Temettuat defterinde nüfus defterlerinde gördüğümüz Müslüman ve Gayrimüslim Çingene Kıptilere rastlayamamaktayız. Bunun nedeni ise çok yüksek ihtimal bu kişilerden herhangi bir vergi alınamamasıydı. Her iki veri arasındaki bir başka fark hane sayılarından. Bayır Mahallesi'nin hane sayısı 1843 sayımında 102 olarak görülürken temettuat defterinde ise 36 hane fazla yani 138 hane olarak görülmektedir.

2.2.2.4. Müslüman ve Gayrimüslimlerin Birlikte Oturdıkları

Mahalleler

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Manastır şehrinde homojen yapıda ve bir dini gruba mensup mahalleler teorikte görülse de bunun pratikte çok fazla karşılığı olmuyordu. Birçok mahallede gerek Müslüman gerekse Gayrimüslim kesim bir arada yaşamaktaydılar. Buna rağmen şehirdeki temettuat sayımında kimi mahalleler tek bir dine bağlı kimselerin yaşam alanı olarak gösterilmişti. Müslümanlarla Hristiyanların, Müslümanlarla Yahudilerin aynı mahallede bir arada bulundukları mahalleler ise Temettuat defterine göre çok az sayıdaydı.

Tablo-41: Temettuat Defterine Göre 1844 Yılında Manastır'da Müslüman-Gayrimüslim sakinlerin ortak yaşadıkları mahalleler⁶³.

Mahalle	Hane Sayısı	Müslüman	Hristiyan	Yahudi	Müslüman Kıpti	Reaya Kıpti
Kara Debbag	298	141	157	—	—	—
Ali Çavuş	84	7		77	---	
Bayır	138	---	----	----	---	99
Kasabhane	---	---			21	20

⁶² Safet Almoski, "Aynı Tez", s. 8.

⁶³ Aynı Yer.

Yukarıdaki tabloda yer alan mahallelerden Ali Çavuş Mahallesi ve yine Müslümanlarla Hristiyanların bir arada oturduğu bir mahalle olan Dımışki Bey Mahallesi'nde az sayıda olan Müslümanlar zaman içinde evlerini satarak başka mahallelere taşınmışlardır. Bu bilgiye 1858 yılında meydana gelen bir vergi anlaşmazlığının kayıt altına alınmasıyla ulaşmaktayız. Söz konusu olayda; *“İslâm ‘uhdelerinde bulunub sonradan teba-i Hristiyâna satılan hânelere vergi tarh ve tahsîl dâ‘îyesiyle mu‘âmele-i gadr vukû‘a geldiği mukaddemâ bu taraftan bâ-mazhar olunan ifâde üzerine icrâ-yı icâbı husûsu Rum Patriki tarafından istid‘â olunduğu..”*⁶⁴ ifadeleriyle Müslümanların evlerini Gayrimüslimlere sattıkları görülmektedir. Bu satışlar neticesinde Gayrimüslimlerin yaşadığı ve varoş olarak adlandırılan mahallelere yakın olan Dımışki Bey ve Ali Çavuş mahallelerinde hiçbir Müslüman hânesi kalmamıştır.

⁶⁴BOA. MVL., 888/27, 5 Za 1274 (17 Haziran 1858).

2.3. Dini Mekanlar

2.3.1. Cami ve Mescitler

Şehirde fetihle birlikte yerleşmeye başlayan Müslüman nüfus ibadetlerini yerine getirmek için dini yapılar inşa etmeye başladılar. 17. yüzyılda şehri gezen Evliyâ Çelebi şehirde yetmiş adet caminin varlığından bahseder⁴⁰². Ayverdi eserinde Evliyâ Çelebi'nin ve Mehmed Tevfik'in eserlerinde bahsettikleri ve kendi tespit ettiklerini ile birlikte 70 kadar cami ve mescitin bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlar:

Tablo-42: Manastır Merkezde Bulunan Cami ve Mescitlerin İsimleri⁴⁰³.

Abdi Bey Mescidi	Abdü'l-Cebbar Mescidi	Ahmed Efendi Camii	Ahmed Paşa Camii
Ali Paşa Camii	Atmaca Bey Mescidi ⁴⁰⁴	Azab Bey Camii	Bali Voyvoda Camii
Burgucu Mescidi	Cüneyd Kadı Camii	Çekirgecik Camii	Çelebi Mehmed Bey Camii
Eğrikaş Camii	Emin Efendi Camii	Emir Bey Camii	Eyne Bey Mahallesi Mescidi
Faik Paşa Camii	Fatih Sultan Mehmed Camii	Hacı Bey Camii	Hacı Doğan Mescidi
Hacı Halil Camii	Hacı Hasan Camii	Hacı Kurd Camii	Hacı Mahmud Camii
Hacı Mehmed Camii	Hacı Nuri Efendi Mescidi	Hamza Bey Camii	Hasan Baba/Başı Kesik Tekye Camii
Hâtuniye Camii ⁴⁰⁵	Haydar Kadı Camii ⁴⁰⁶	Hoca Piri Camii	Hoca Hızır Ağa Camii
Hüseyin Paşa Camii	Hüsrev Kethüdâ Câmii	İsa Fakih/ Çınar Müfti Camii	İshâkiye Camii ⁴⁰⁷
İskender Bey Camii	Kadı Muhyiddin Camii	Kadı Yahya Camii	Kara Debbağ Camii
Kasım Çelebi Camii	Koca Kadı Camii ⁴⁰⁸	Kurd Ağa Camii	Kurd Bey Camii
Kurd Efendi	Mahmud Ağa	Mâlik Paşa Camii	Mısırlı Hoca

⁴⁰² Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, C. 5, s. 307.

⁴⁰³ Ayverdi, Aynı Eser, s. 95-107

⁴⁰⁴ Bu Mescit Eyne Bey mahallesinde olup, 1848 senesinde Rumeli Ordu-yı Hümâyûnı Topcu Alayı Mirlivası Besim Paşa tarafından tamir ettirilmiştir. Bkz.:BOA, BEO.AYN.d, No: 275, 23 M 1265 (19 Aralık 1848), s. 159.

⁴⁰⁵ Bkz.: Ek-4.

⁴⁰⁶ Bkz.: Ek-3.

⁴⁰⁷ Bkz.: Ek-5.

⁴⁰⁸ Bkz.: Ek-6.

Camii	Camii		Ahmed Camii
Muhyidin Efendi Camii	Murad Bey Camii	Nasuh Bey Camii	Osman Efendi Mescidi
Ömer Ağa Camii	Paftalı Cami	Pîrî Bey Camii	Poyraz Burak Camii
Saraçhâne Başî Mescidi ⁴⁰⁹	Seyyid Mustafa Paşa Zâde Abdülkerim Bey Mescidi	Silahdar Mehmed Paşa Camii	Softa Hoca Camii
Sungur Çavuş Camii	Şehzâde Hâtun Mescidi	Şerif Bey Camii	Uluca Doğan Camii
Uluca Halil Ağa Camii	Üç Şeyhler Camii	Yahya Kadî Camii	Yakup Bey Camii
Yahyüddin Camii	Yeni Cami-Kadî Mahmud Efendi Camii	Yıkık Cami	Toplam: 71

Ancak Manastır'da Ayverdi'nin bahsetmediği camiler de bulunmaktadır. Adından, Zindancı mahallesinde bulunduğunu anladığımız Zindancı Camii ve Eyne Bey mahallesindeki Eğri Kaş Camii bunlardan iki tanesidir⁴¹⁰. Bu camilerden en eskisi 1421-1422 yıllarında Abdullah oğlu Hacı Çavuş tarafından yaptırılan Sungur Çavuş Camiidir. Cami şehrin kuzeydoğusunda Tereke Pazarı adı verilen yerde inşa edilmiştir. Bir külliye bünyesinde inşa edilen Caminin dışında medrese, han, zaviye ve bir köprü de bulunmaktaydı⁴¹¹. Manastır'daki 1863 yılındaki büyük yangında üç cami ve iki mescit kullanılamaz duruma gelmiştir⁴¹².

Camilerde görevli imam ve müezzinlerin aldıkları maaşlara örnek olarak Hacı Mahmud Bey Camii görevlilerinin 1855/1856 tarihindeki maaşları şu şekildeydi:

Tablo-43: Hacı Mahmud Bey Camii imam ve müezzininin aylık ücretleri⁴¹³.

Hacı Mahmud Bey Cami'-i Şerîfi Hademesi Ma'âşları	Kuruş
İmam Sâlih Efendi	60
Mü'ezzin Hüseyin Efendi	25

⁴⁰⁹ Bu cami 6 Ağustos 1897 tarihinde Manastır'da meydana gelen yangında tamamen harap olmuştur. Caminin yapımına ise yaklaşık bir sene sonra başlanmıştır. Bkz.: **BOA, İ. DH, 1349/4**, 11 Ra 1315 (10 Ağustos); **BOA, İ. EV, 21/47**, 21 S 1316 (11 Temmuz 1898).

⁴¹⁰ **MNS, 109, 29.a-30b**, 1261-1262.

⁴¹¹ Sevil Bülbül, "Aynı Makale", s. 20.

⁴¹² **BOA, MVL, 432/90**, lef 2.

⁴¹³ **BOA, KK.d. 6177**, 1272 (1855/1856) s. 2.

Şehirdeki hasar gören camiler için merkeze sık sık dilekçeler yazılmaktaydı. Bunlardan 8 Ekim 1860 tarihli bir belgede o sırada Manastır'da olan Sadrazam'dan şehirde harap durumda bulunan yol, köprü ve camilerin tamiri için yardım istenmiş ve bu işler için Üsküp Mal Sandığı'ndan alınan 100.000 kuruştan bu işler için gerekli harcamanın yapılması talimatı verilmiştir⁴¹⁴. Tamire ihtiyaç duyulan başka bir Câmî ise bânisi ile aynı ismi taşıyan Hacı Mahmud Bey Câmisi'dir. Uzun süredir tamir görmeyen Câmî harap duruma düşmüştür. Tamiri için 28.530 kuruşa ihtiyaç duyulmaktaydı⁴¹⁵. Tamir masrafları için Câminin vakıf gelirleri kullanılacaktı. Sofya Kazâsi'nda bulunan Çam Boğa? Mukataasının senelik bedeli olan 8.450 kuruş ve ayrıca hazineye bulunan nakit 25.185 kuruş gereken parayı fazlasıyla karşılamaktaydı⁴¹⁶. Meclis-i Vâlâ'nın tamirle ilgili olumlu görüşü üzerine gereken paranın verilmesi ile ilgili irade 1 Eylül 1860 tarihinde çıkmıştır⁴¹⁷.

2.3.2. Tekke ve Zâviyeler

Balkan coğrafyasında son derece etkin bir dini yapı da tekke ve zaviyelerdir. Ayverdi şehirde sekiz tane tekke ve zaviye tespit etmiştir. Bunlar: **1.** Abdurrahman Efendi Dergâhı **2.** Kurd Ağa Zâviyesi **3.** Mehmed Ağa Zâviyesi **4.** Mehmed Efendi Tekkesi **5.** Mehmed Nazmi Efendi Rufâi Tekkesi **6.** Mahmud Ağa Zâviyesi **7.** Şeyh Mehmed b. Mahmud Tekkesi **8.** Şeyh Zekeriyâ Efendi Tekkesi⁴¹⁸. Ayverdi'nin Mehmed Efendi Tekkesi dediği tekke büyük ihtimalle Dilâver Paşa kasrındaki Yeni Tekke olmalıdır. Bu tekkenin şeyhi Hacı Mehmed Efendi'dir⁴¹⁹. Bu tarikatlardan Rufai tarikatı şehirde Dilâver Paşa Köşkü adlı mahalde bulunmaktaydı. Bu tekkeyi Rumeli ordusu muhasebecisi Nazmi Efendi yaptırmıştır. Bu tarikata gelen fakirlerin yiyeceklerini sağlamak için tekkeye gelir getiren yerler lazımdı. Bunun için tekke civarında bulunan boş bir arsaya iki tane dükkân yapılması hususunda Nazmi Efendi Manastır Meclisi'ne bir dilekçe vermiştir. Mevcut arsa 140 arşınlık bir yer olup

⁴¹⁴BOA, A.AMD, 93/37, 22 Ra 1277 (8 Ekim 1860).

⁴¹⁵BOA, İ.MVL, 436/19258, 14 L 1276 (5 Mayıs 1860).

⁴¹⁶Aynı Belge, lef 5, 8 S 1277 (26 Ağustos 1860).

⁴¹⁷Aynı Belge, lef 6, 14 S 1277 (1 Eylül 1860).

⁴¹⁸Ekrem Hakkı Ayverdi, Aynı Eser, s. 109.

⁴¹⁹BOA, BEO.AYN.d, No: 281, 26 R 1268 (18 Şubat 1852), s. 37.

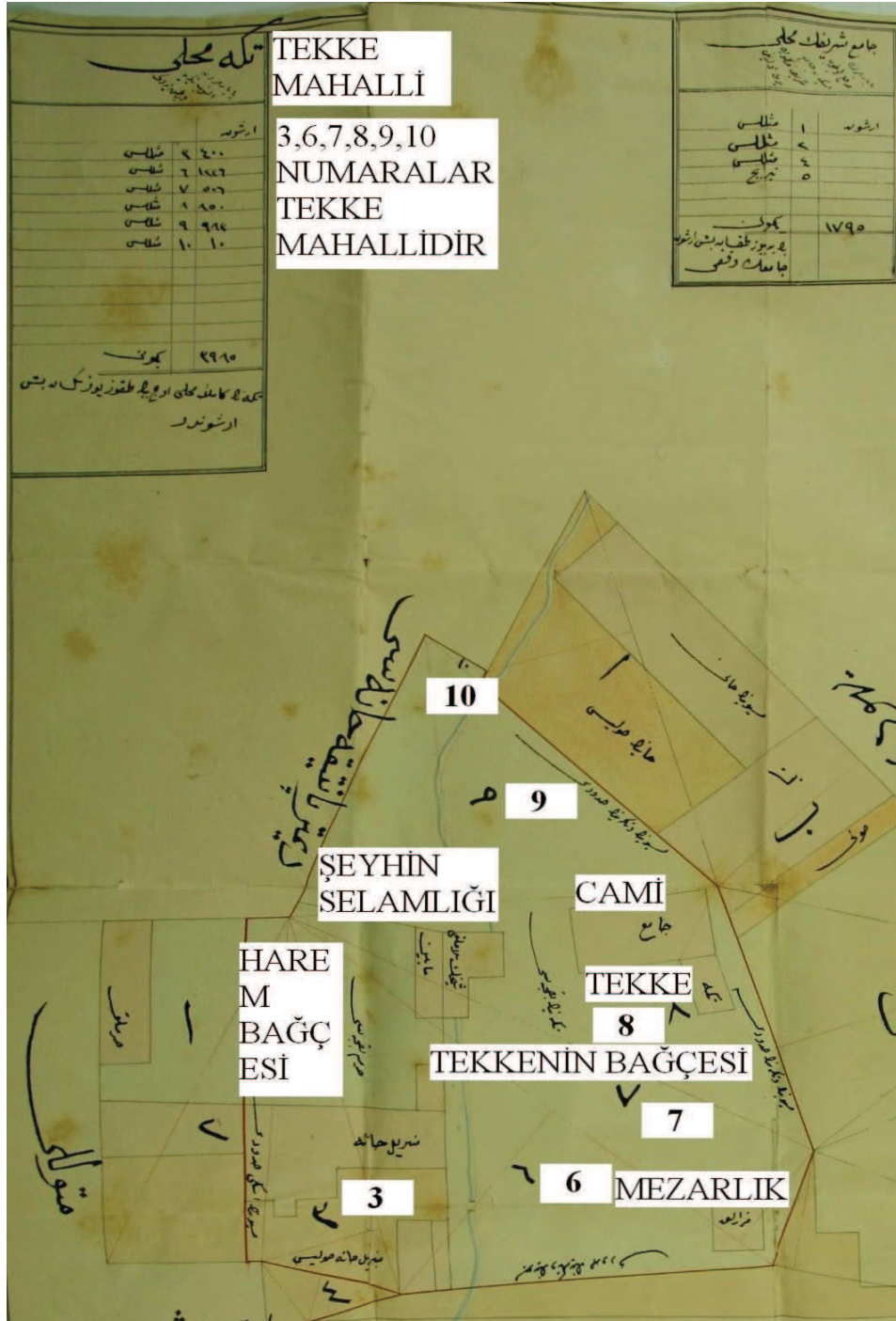
üzerine dükkân yapılmasında ise herhangi bir sakınca olmadığı meclis tarafından belirlenerek Nazmi Efendi'nin isteği kabul edilmiştir⁴²⁰. Manastır Meclisi'nin uygun gördüğü yazı Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de görüşülmüş ve yapılması düşünülen dükkânların da içinde bulunduğu arazinin Damat İbrâhim Paşa ve eşi Fatma Sultan'ın vakfı dâhilinde olduğundan konu ile ilgili evkaf nezaretinden görüş alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır⁴²¹. Evkaf nezareti cevabında; bu tür vakıf arazilerinin ücretsiz verilmesinin vakıf şartına aykırı olacağından söz konusu araziye ancak kiralama usulü ile dergâhın kullanımına verebileceklerini ifade etmiştir⁴²².

Bu tekkelerden adını tespit edemediğimiz bir tanesinin yerleşim planında; caminin hemen bitişiğinde tekke binası, tekkeye ait bahçe, tekke şeyhinin selamlığı, harem kısmının bahçesi ve mezarlık bulunmaktaydı.

⁴²⁰ BOA, MVL, 946/67, 13 N 1278 (14 Mart 1862).

⁴²¹ Aynı Belge, lef 2, 14 L 1278 (14 Nisan 1862).

⁴²² Aynı Belge, lef 4, 29 L 1278 (29 Nisan 1862).

Resim-6: Tekke yerleşim planı⁴²³.

Bu tekkenin hemen yakınında Lazarist papazların satın aldıkları bir arsa bulunmaktaydı. Bu durum ise uygun görülmediğinden papazlara ait olan bu arsa devlet tarafından zirası 20 kuruştan 70.700 kuruşa satın alınmıştır⁴²⁴.

⁴²³ BOA. İ. MVL, 566/25441, lef 1, 28 R 1283 (9 Eylül 1866).

⁴²⁴ BOA. MVL, 1024/34, 11 Ş 1283 (19 Aralık 1866).

Şehirde Ayverdi'nin tepit ettiklerinin haricinde de tekkeler olması kuvvetle muhtemeldir. Buna delil olarak gösterebileceğimiz bir belgede şehirde bir Kadiri tarikatı şeyhinin yaşadığını görmekteyiz. Bağdatlı Şeyh Hıfzı Efendi ailesiyle birlikte geldiği Manastır'da yaşamaktadır. Şeyh geçimini sağlayacak maaşının olmadığını belirterek kendisine maaş bağlanması talebinde bulunmuş ve bu isteği merkez tarafından da kabul görmüştür⁴²⁵.

2.3.3. Kiliseler

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Gayrimüslim halk ibadetlerini istedikleri şekilde yapabilmekteydi. Bunu sınırlayıcı herhangi bir kural yoktu. Şehirde yaşayan Hristiyan halk da ibadetlerini kiliselerinde yapmaktaydılar. Manastır'ın fethi sırasında şehirde 72 kilisenin mevcut olduğu ve bu kiliselerin her birisinin kendilerine ait su kanalları sayesinde birbirlerine de bağlandığını söyleyen bir efsane vardır⁴²⁶. Şehirdeki önemli camilerden olan İshâkiye Camisinin de Aziz Giorgi kilisesinden çevirildiği iddia edilmektedir⁴²⁷. Anastovski'ye göre Manastır merkezde 1830 senesinde yapılan Sv Dimitrija, 1854'te Katolik kilisesi, 1863'te Sv Nedela Kilisesi, 1871'de Sv Bogoroja kilisesi, 1874'te ise Protestan kilisesi açılmıştır⁴²⁸. 1833 yılında Sadrâzam masraflarını kendisi karşılayarak 80.000 kuruşa Manastır'da bir Yunan Kilisesi yaptırmıştır⁴²⁹. Kiliselerin tamiri ve yeniden inşası hakkında devletin belirlediği bazı kurallar bulunmaktaydı. Bu kurallar Manastır'a bağlı Magarova köyünde bulunan ve yıkık vaziyette olan Aya Dimitri adlı kilisenin yeniden inşası için gönderilen bir yazıda şu ifadelerle dile getirilmiştir: *"kilise-yi mezbur mine'l-kadim müstakilen inşâsını istid'â eden millete mensûb olub milel-i sâ'irenin 'alâka ve medhal ve iştirâki ve İslâm mahallesinde ve vakıf dâhilinde olmadığı ve mahall ve mevki'ce bir gûna mahzûrî kimesneye mazarrat-ı sahîhası bulunmadığı ve masraf-ı inşâiyesi mukaddemâ bâ-irade-i seniyye-i şâhâne te'sîsi ve mu'ahharan tâdil kılınmış olan usûl ve kaideye tevâfuk eylediği halde bâlada beyân olunan tûl ve 'arz ve hadd-i zira'larının tecâvüz etmemek ve bu vesîle ile 'aceze-i millet ve merkûmeden cebren akce toplanılmak ve yâhut âher sûretde iz'âc olunmak*

⁴²⁵ BOA. A.MKT.,69/87,19 Ra 1263 (7 Mart 1847).

⁴²⁶ Nick Anastovski, Aynı Tez, s.175.

⁴²⁷ Aynı Tez, s. 202.

⁴²⁸ Aynı Tez, s. 201.

⁴²⁹ The Dublin University Magazine, A Literary and Political Journal, Vol: 2, Dublin 1833, s. 355.

misillü hâlât vukû'a getürülmemek üzere müceddeden binâ ve inşâsına muhâlefet olunmamış ve bir gûna mahzûrî olduğu sûretde dahi verilen emr-i ali ahz olunarak keyfiyetin bâ-mazbata ve tahrîrât Der-sa'âdete inhâ ve iş'âr kılınması zımında ruhsatı hâvî emr-i âlî itâsı.."⁴³⁰. Belgeden de anlaşılacağı üzere yapılacak olan kiliseler: eskiden beri aynı millete ait olmalı ve diğer milletler ile ilgisi olmamalı, yine İslâm mahallesinde ve vakıf arazisinde olmamalı, belirtilen ölçüler dâhilinde yapılmalı, bölge halkından masraflar için zorla para toplanmamalıydı. Bu şartlara uyulursa inşasına izin verilecek olan kilisenin eğer bu şartlardan biri ihlal edilirse izin belgesinin derhal iptal edileceği de açıkça belirtilmekteydi. Bu şekilde Manastır'a bağlı köylerden gelen birçok kilise yapım isteğinin gerekli şartlar sağlandığı takdirde yapımına izin verildiğini görmekteyiz. Bunlardan birkaçını söyleyecek olursak; Manastır Kazasına tabi Sekrat köyündeki Rumların mabetleri olmadığından eski kilisenin olduğu yere Aya Nikola adında yeni bir kilise inşası izni⁴³¹. Manastır'a bağlı Bukrı köyündeki Rumların ibadethaneleri olmadığından eski kilise yıkıntısı üzerine Meryem Ana adlı yeni bir kilise yapımı⁴³². Manastır'a bağlı Yelce köyündeki Rumların ibadethaneleri olmadığından eski kilise yıkıntısı üzerine Aya Nikola adlı yeni bir kilise yapımı⁴³³. Manastır'a bağlı Belanik köyündeki Rumların ibadethaneleri olmadığından kendilerine ait arsa üzerine Aya Nikola adlı yeni bir kilise yapımı⁴³⁴. Manastır'a bağlı Kırşova köyündeki kilisenin oradaki nüfusa yetmediği için mahalle kenarında bulunan mezarlık üzerine Aya Tarpade adında yeni bir kilise yapımı⁴³⁵. Manastır'a bağlı İslimova köyündeki Aya Yorgi kilisesinin tamamen yıkıldığı için yıkılan kilise yakınındaki uygun bir arsaya yeni bir kilise yapımı⁴³⁶. Manastır'a bağlı Ebniye-i Bâd köyündeki Bulgar kilisesinin harap olmasından dolayı yıkılarak masrafının köy halkı tarafından karşılanacağı ve kireç, taş gibi malzemesinin önceden hazırlandığından buraya aslına uygun olarak yeni bir kilise yapımı⁴³⁷. Manastır'a bağlı Beralova köyündeki Rumların mabetleri

⁴³⁰ BOA, Bâb-ı Âsâfî Muktezâ Defterleri (Bundan Sonra BOA, BAM.d. olarak gösterilecektir), Dn. 3, BelgeNo: 2058, 18 Ca 1287 (16 Ağustos 1870), s. 104.

⁴³¹ BOA, BAM.d, Dn. 2, Belge No: 1343, 25 Şubat 1285 (9 Mart 1870), s. 65.

⁴³² BOA, BAM.d, Dn. 4, Belge No: 2228, s. 9.

⁴³³ Aynı Defter, Belge No: 2705, 29 S 1289 (8 Mayıs 1872) s. 191

⁴³⁴ Aynı Defter, Belge No: 2866, 2 Ca 1289 (8 Temmuz 1872), s. 235.

⁴³⁵ BOA, BAM.d, Dn. 5, Belge No: 3438, 17 Ca 1290 (13 Temmuz 1873), s. 217.

⁴³⁶ BOA, BAM.d, Dn. 7, Belge No: 21, 3 B 1290 (27 Ağustos 1873), s. 11.

⁴³⁷ Aynı Defter, Belge No: 465, 27 C 1291 (11 Ağustos 1874), s. 163.

olmadığından kendi mezarlıkları üzerine Meryem Ana adında yeni bir kilise yapımı⁴³⁸. Bütün bu dilekçelere baktığımızda kiliselerin köy halkının ihtiyacına cevap veremeyecek kadar küçük olması, tamamen ya da kısmen yıkılmış olması gibi sebeplerle yeniden inşaları istenmiştir.

Bu izin dilekçelerinden birisi de Manastır Merkez mahallelerinden Drahor mahallesindeki Bulgarlar tarafından verilmiştir. Bulgarlar burada bir mabetleri olmadığını belirtmişler ve Esvati Pezleço adında bir kilise kurmak için yörenin zenginlerinden 30.000 kuruş topladıklarını ifade etmişlerdir. Bu istek Müslümanların da yoğun olarak bulunduğu bir yerde olduğundan devlet ihtiyatla yaklaşmış ve şu sorulara cevap aramıştır. Orada bulunan Bulgarlar şimdiye kadar ibadetlerini nerede yapmaktaydılar? Kilise yapılacak yer vakıf arazisi dâhilinde midir? Sahibi kimdir? Müslümanların nüfusca çok olduğu bir yerde midir? Bulgarlar tarafından yeni bir kilise inşası istenmekte midir? Toplandığı söylenen 30.000 kuruş akçe usulüne uygun mu toplanmıştır? Bu sorulara cevap verildikten sonra inşaat izni için gereken cevabın verileceği bildirilmiştir⁴³⁹.

1871-1872 senesinde Manastır'da altı adet yeni Kilise açıldığını görmekteyiz⁴⁴⁰. Aynı yıla ait Selânik vilâyet salnâmesinde ise Manastır'daki kilise sayısı iki olarak gösterilmiştir⁴⁴¹. Üç yıl sonraki vilâyet salnâmesinde Kilise sayısı üçe çıkmıştır⁴⁴². 1875/76 ve 1876/77 seneleri Manastır vilâyet salnâmelerinde Kilise sayısı iki olarak gösterilmiştir⁴⁴³. Mehmed Tevfik 1908 senesinde şehirde altı adet Kilise bulunduğunu yazmıştır⁴⁴⁴.

2.3.4. Havra ve Sinagoglar

Her ne kadar Osmanlı Devleti'nde Yahudilerin göçü 1492'den itibaren olsa da bu tarihten önce de ülkede Yahudiler bulunmaktaydı Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Yahudilerin yerleşim merkezlerinden birisi de Manastır şehriydi. Bu nedenle şehirde bu ilk Yahudi yerleşimleri ile beraber Havra ve Sinagog

⁴³⁸BOA, BAM.d, Dn. 8, Belge No: 705, 2 M 1292 (8 Şubat 1875), s. 10.

⁴³⁹BOA, BAM.d, Dn. 4, Belge No: 2792, 6 R 1289 (13 Haziran 1872), s. 65.

⁴⁴⁰BOA, T.TRM, 1782/47, lef 2, 26 Z 1288 (7 Mart 1872).

⁴⁴¹Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 2, 1288, s. 97.

⁴⁴²Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 4, 1291, s. 99.

⁴⁴³Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def'a 1, 1292, s. 103; Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def'a 2, 1293, s. 99.

⁴⁴⁴Mehmed Tevfik, Aynı Eser, s. 101.

bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Avrupa'nın birçok ülkesinden Yahudiler yeni başkente yerleştirilmişlerdir. Bu Yahudilerin bir kısmı daha sonra Manastır'a gitmişlerdir. Bu Yahudilere Aşkenazi deniyordu. Şehirde kendi topluluklarını oluşturan Yahudiler sinagoglarda ibadetlerini kendi dillerinde icra etmekteydiler⁴⁴⁵. Manastır'da Kilise açmak için verilen çok sayıda dilekçe göze çarpmaktayken Sinagog veya Havra açılması için verilen bir kayda rastlayamadık.

Manastır'da 17. ve 18. yüzyıllarda iki adet sinagog bulunmaktaydı. Bu iki sinagog şehir halkı için yeterli olmadığı için dini ibadetler kiralanan evlerde yapılmaktaydı⁴⁴⁶. Normalde Gayrimüslim yerleşimlerinin Camilerin yakınına yapılması yasak olmasına rağmen Yahudi yerleşimlerinde bu kural gözardı edilmiştir.

Şehirde çıkan yangınlar neticesinde zarar gören dini yapıların yeniden yapılması talep edilmiştir. Bu çerçevede 1834 yılındaki yangında hasar gören üç havra ve 1863 yangınında hasara uğrayan beş adet Yahudi mabedi tekrar yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin ibadethane yapmasına nüfusça çoğunluk oldukları ve yakın yerlerinde ibadet edecek yerleri bulunmamaları şartıyla izin verilmekteydi. Bu nedenle şehirdeki bu Yahudi ibadethaneleri nüfusunun tamamını Yahudilerin oluşturduğu; Yeni Havlu, Drahor Havlusu, Paşa Havlusu, Büyük Havlu, Yeni Havra ve Eski Havra ile nüfusunun büyük bölümünün Yahudilerden olduğu Ali Çavuş mahallelerinde⁴⁴⁷ bulunduğunu söyleyebiliriz. 1871-1876 yılları arasındaki Selânik ve Manastır vilayet salnâmelerinde şehirde bulunan Havra sayısı ise şu şekildedir.

Tablo-44:1871-1876 yılları arasında Selânik ve Manastır vilayet salnâmelerine göre Manastır şehrinde bulunan Havralar.

Yıl	Havra
⁴⁴⁸ 1288 (1871-1872)	2
⁴⁴⁹ 1291 (1874-1875)	1

⁴⁴⁵ Shlomo Alboher, *Aynı Eser*, s. 15.

⁴⁴⁶ *Aynı Eser*, s. 21.

⁴⁴⁷ Safet Alimoski, "Aynı Tez", s. 8.

⁴⁴⁸ *Selânik Vilâyet Salnâmesi*, Def'a 2, 1288, s. 97.

⁴⁴⁹ *Selânik Vilâyet Salnâmesi*, Def'a 4, 1291, s. 99.

⁴⁵⁰ 1292 (1875-1876)	2
⁴⁵¹ 1293 (1876-1877)	2

1886 senesinde Manastır'da İspanya'dan gelen Yahudilere ait dokuz Sinagog bulunmaktaydı⁴⁵². Mehmed Tevfik 1908 yılında ise şehirde altı adet havranın varlığından bahseder⁴⁵³.

⁴⁵⁰Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def'a 1, 1292, s. 103.

⁴⁵¹Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def'a 2, 1283, s. 99.

⁴⁵²Shlomo Alboher, **Aynı Eser**, s. 35.

⁴⁵³Mehmed Tevfik, **Aynı Eser**, s. 101.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MANASTIR'IN EKONOMİK YAPISI

3.Manastırdaki İş Kolları Ve Esnaflar

Osmanlı Devleti'nde esnaf yapılanmasını oluşturan kurum; ortaya çıkışı Roma İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarına kadar uzanan Lonca teşkilatıdır¹. Üreticiler arasında bir işbölümü yapılması ilkesinden hareketle oluşan zanaat örgütlerinde aynı yerde aynı işi yapan esnaf ve zanaatkârlar dinlerine bakılmaksızın o lonca içerisinde yer bulabiliyordu².

Manastır şehri kuruluşundan itibaren ticari faaliyetler ile iç içeydi. Şehrin kurulduğu bölgeden geçen “*Via Egnatia*”³ adındaki ticaret yolu sayesinde şehirdeki ekonomik canlılık çok fazlaydı. Bu yol, Osmanlı Devleti zamanında da etkin bir şekilde kullanılmıştır. Şehrin ticaret faaliyetlerini önemli ölçüde etkileyen bu yolun yanında bir diğer önemli husus da şehrin coğrafik özellikleridir. Manastır nispeten engebeli ve tarıma çok da elverişli olmayan bir arazi üzerine kurulmuştu. Buna bağlı olarak şehirdeki meslek kollarının büyük bir çoğunluğu hayvancılık ve buna bağlı endüstri alanlarında kendisini göstermiştir⁴. 1569 yılında şehirdeki meslek kolları, aşağıda Tablo 45'te gösterilmiştir.

Tablo-45: 1569 Tarihinde Manastır'daki Meslekler⁵.

Meslek	Adet	Meslek	Adet
Akıncılar ⁶	72	Arabacı	1
Attâr ⁷	5	Pâbuccu	5

¹ Selahattin Bayram, “Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayâtın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, 2012, s. 96.

² *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 2, Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul 2004, s. 712.

³ Bu yol, Roma'dan Brindisi'ye uzanan Via Appia'nın devamı niteliğindedir ve deniz yolu ile Brindisi'den Draç'a , Apollonia'ya ve Avlonya'ya ve Hydrous'tan Avlonya'ya ulaşır. Bu büyük Roma yolunun Draç ve Apollonia olmak üzere çifte başlangıç noktası vardı. Ve Apollonia Avlonya'ya bağlı bulunuyordu. Yol Ohri, Manastır, Edessa ve Pella üzerinden Makedonya'nın dağlık bölgelerini kat ediyor, kent merkezine girmeden Selanik'e varıyor ve oradan Doğu Roma'ya devam ediyordu. Daha sonra Pilav Dağı'nı dolanıyor, Yeniköy, Philippos ve Kavala'yı geçerek kıyı boyunca ilerliyor, Arda üzerindeki İpsala'ya ulaşıyor ve İstanbul'a ya da Çanakkale'ye doğru yöneliyordu. Anna Avramea, “MÖ. 2. Yüzyıl İle MS. 6. Yüzyıl Arasında Via Egnatia'nın Güzergahı ve İşlevi”, *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380 - 1699)*, Ed. Elizabeth A. Zachariadou, Çev. Ela Gültekin vd., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 5.

⁴ Galip Çağ, *Aynı Tez*, s. 210.

⁵ Bahaeddin Yediyıldız, “Aynı Makale”, s. 35.

⁶ Her ne kadar bu listede Akıncılık bir meslek grubu olarak gösterilmişse de aslında Askeri unsurlar arasındadır.

Balıkçı	1	Basmacı	6
Berber	2	Celeb ⁸	31
Cerrâr ⁹	1	Cüllâh (Cülâh) ¹⁰	20
Çanakçı	1	Çerçi ¹¹	1
Debbâğ ¹²	30	Değirmenci	2
Dellâk ¹³	2	Dellâl	3
Demirci	2	Dülger	7
Haddâd ¹⁴	2	Halvâî	8
Hammâmî	2	Harrât ¹⁵	3
Hayyât ¹⁶	3	Hubbâz (Habbâz) ¹⁷	1
Kalaycı	1	Kassâb	1
Kazzâz ¹⁸	2	Kılınçcı	1
Kilârî	1	Kilimci	1
Kirişci	1	Kuyumcu	1
Kürekçi	1	Mumcu	1
Muytâb ¹⁹	1	Na'lbend	5
Na'lçacı	3	Neccâr ²⁰	9
Semerci	3	Serrâc ²¹	6
Şem'ci ²²	2	Tahtacı	4
Terzi	14	Yamak	2
Zerger ²³	2	Dânişmend	1
Eşkinici	2	Hatib	5
İmam	46	Kadı	4
Kâtib	5	Kayyım	1
Muhassıl	33	Muhtesib	1
Muhzır ²⁴	5	Müderriş	1
Müezzîn	26	Mülâzım	3
Mütevellî	4	Nâib	1

⁷ Güzel koku veya iğne iplik gibi şeyler satan.

⁸ Kesilecek hayvanları ve bilhassa koyun sürüsünü celbederek kasaplara satan tacir.

⁹ Cer yapan, para toplayan, Desti satıcısı.

¹⁰ Dokuyucu, dokuyan, çuhacı.

¹¹ Köy, pazar vb. yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiyeye eşyası satan kimse.

¹² Debbâğlık/Tabakçılık; deriyi işleyerek mamul madde haline getiren meslektir. Bu meslek dalıyla ilgili yapılmış ayrıntılı bir çalışma için Bkz.: Zeki Tekin, "İstanbul Debbâğhâneleri", **OTAM**, S. 8, Ankara 1997, s. 349.

¹³ Hamamlarda müşterileri keseleyip yıkayan kimse, tellâk.

¹⁴ Demir işleri yapan usta, demirci. Hemen yukarda demirci ayrı olarak gösterildiğine göre bu iki esnaf grubu muhtemelen demircilik alanında farklı işler yapmaktaydı.

¹⁵ Doğramacı, çıkırıkçı. Tornacı.

¹⁶ Terzi. Dikiş diken sanatkâr.

¹⁷ Ekmekçi. Ekmek yapan veya satan kimse.

¹⁸ İpekçi. İpek yapan veya satan kimse.

¹⁹ Kıl dokuyan. Kıldan eşya yapan.

²⁰ Marangoz.

²¹ Koşum ve eyer takımları yapan ya da satan kimse.

²² Mumcu.

²³ Altın işleyen, kuyumcu.

²⁴ Şeriat mahkemelerinde mübâşir hizmetini gören kimse.

Sipâh	1	Sipâhîzâde	1
Subaşı	1	Yamak	2

Manastır'ın nüfusunun artmasıyla birlikte bu mesleklerin sayılarında artışlar meydana gelmiştir. 1569 tarihli listedeki bir kalem olan “Mesleği Belirtilmeyenler” 814 gibi yüksek bir rakamı ihtiva ediyordu. Bu da listede adı geçmeyen daha birçok meslek gurubunun olduğunu göstermektedir. 17. yüzyılda Manastır'a gelen Evliya Çelebi şehirdeki dükkân sayısını 900 olarak vermektedir²⁵. 1827 ve 1837 yıllarına ait Manastır'daki dükkânlardan alınan “İhtisab Rûsûmu²⁶”nun kayıt edildiği defterlerde görülen meslek listeleri bize şehirdeki mesleklerin hangileri olduğu konusunda daha sağlıklı bilgiler vermektedir. Bu iki listedeki meslekler ve şehirdeki dükkân sayıları aşağıda tablo 31’de verilmiştir.

Tablo-46: 1827 ve 1837 yıllarında Manastır’da dükkân sayılarındaki değişiklikler²⁷.

Dükkân	1827 Sayı	1837 Sayı	Dükkân	1827 Sayı	1837 Sayı
Hamam	2	3 ²⁸	Han ve Ahır	30	25
Fişenkeçi	1	15	Börekçi	7	15
Attar	17	24	Bakkal	97	117
Kuzu Derisi İşliyen Kürkcü	16	20	Tahmis ²⁹	1	1
Habbâz	13	11	Enfiyeci	1	1
Berber	31	38 ³⁰	Meyhâne	44	84 ³¹
Kahvehâne	25	24	Bezzâz	29	41 ³²
Helvacı ve Kadayıfçıyân	11	9	Tenekeciyân	7	7
Duhancıyân	23	40	Nalburcıyân	17	19
Saatçıyân	5	4	Leblebiciyân ve Yemişciyân	6 ³³	15

²⁵ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, C. 5, s. 308

²⁶ İhtisab Rûsûmu eskiden alınan vergilerden birisidir. Alışveriş işleminden alınan verginin adıdır. Bu vergi Damga, mizan, evzan ve ekyal gibi vergileri “yevmiye-i dekkâkîn”, “bâc-ı Pazar” gibi unvanlarla şehir ve kasabalarda ve pazarla panayır yerlerinden alınır. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, Aynı Eser, C. II, s. 43.

²⁷ BOA. MAD.d, No: 19450, 14 S 1243 (6 Eylül 1827); BOA, Bâb-ı Asafî Tevziat Zehâir Esnaf ve İhtisab Defterleri (Bundan sonra, BOA. A.DVNS.TZEİ.d şeklinde gösterilecektir), No: 32, s. 153, 13 B 1253 (13 Ekim 1837);

²⁸ Hamza Paşa ve Çarşı hamamlarına “Cedîd” hamam eklenmiştir.

²⁹ Kahvenin kavrulup öğütülüp satıldığı yer.

³⁰ Bu 38 dükkânın 20’si Müslüman 18’i Reaya berberi olarak kayıtlara geçmiş önceki listedeki cerrahlık işi ise gösterilmemiştir.

³¹ Şehirdeki 84 meyhanenin 13’ü Yahûdi meyhânesi olarak kaydedilmiştir.

³² Bezzazlık yani manifaturacılık mesleğinin Gayrimüslimlerin tekelinde olduğunu şehirdeki mevcut 32 dükkandan 28’inin “Bezzazân-ı Re’âyâ” adıyla gösterilmesinden anlamaktayız.

³³ Bu 6 dükkân sadece Leblebici olarak gösterilmiştir.

Kazzâzân	127	92 ³⁴	Haffâr ³⁵	10	22
Doğramacıyân	-	25 ³⁶	Dellâlân	20	32
Simitçi	35	33	Nühasân	7	5
Kantarcıyân	32 ³⁷	27	Sarracân	40	70
Terzi	60	77 ³⁸	Çerçiyân	14	18
Şa‘irciyân/Arpacıyân	33	26	Yazıcı	4	5
Simsarân	-	5	Kiçeciyan	3	4
Pekmezciyan	4	2	Çamaşırcı	1	1
Nal ve Mihciyan	5	5	Fişenkeciyan	-	15
Simlihâne	2	-	Boyacıyan	30	34
Kürkciyan	22	14	Kuyumciyan	29	40 ³⁹
Muytâbcıyan ve Urganıciyan	16 ⁴⁰	18	Kebeciyan	65	61
Alaca Dokuyan Culhacıyan	3	2	Abacıyan	12	6
Yorgancı ve Hallâc	25	20	Keresteciyan	-	10
Bozacı	10	-	Şabcı	1	1
Değirmenciyan	30	-	Sebzeci ve Balıkciyan	6	4
Aşciyan	3	4	Susam Yağciyan	-	1
Kasnakçı ve Sandıkçı	29	-	Büzücü ve Burgucu	-	20
Çömlekciyan	5	14 ⁴¹	Eski Dökümcüyan	2	-
Çilingirân	28	25	Tarakciyan	6	6
Hükemâ	-	4	Nalbandân	23	23
Dekâkîn-i Kılıççı, Kundakçı ve Bıçakçıyan	14	7 ⁴²	Debbâğân ve Kirişci	14	19
Havlucuyan	8	7	Basmacıyan	2	2
Cullâhân	14	11	Bezirciyan	8	42 ⁴³
Kassabân	-	6	Semerciyan	20	25
Kalaycıyan	10	12	Çorbacı	1	-
Lüleci	-	1	Çukacı	-	44
Takyeciyan	12	-	İşciyan	4	-
Eskici, Derzi ve Eskici Kebeci	97	-	Çarıkçıyan ve Pabuşcu	41	80 ⁴⁴
Pabuşciyan ve	77	10 ⁴⁵	Çubukciyan	6	18

³⁴ Bunların 68 tanesi Müslüman 24 tanesi Yahudilere aitti.

³⁵ Ayakkabı, terlik vb. gibi şeyler yapan ve satan. Kavaf.

³⁶ Doğramacı dükkanlarının 12’si Müslüman 13’ü Hristiyanlara aitti.

³⁷ Kantarcı dükkanlarının 27’sini Yahudiler işletmektedir.

³⁸ Terzilerin 27’si Yahudi idi.

³⁹ Burada kuyumcunun yanı sıra “dökümcü” ifadesi de kullanılmıştır.

⁴⁰ Listede ayrı ayrı verilmiş olup 9 muytabcı ve 7 urgançı dükkanı vardır.

⁴¹ Bu 14 dükkanın 4 tanesi “Çömlek Yapıcıyan” adıyla ayrı olarak verilmiştir.

⁴² Bu sayı yalnız Kundakçı dükkanlarının sayısı olup, kılıççı ve bıçakçı dükkanları yazılmamıştır.

⁴³ Bu 42 dükkanın 9’u “Bezir Yağciyan” adıyla diğerleri de “Bezirhâne” adıyla ayrı ayrı kaydedilmiştir.

⁴⁴ Bu sayının 66’sı Pabuşcu olarak diğer 24’ü de Çarıkçıyan ve derici olarak ayrı ayrı kayıt altına alınmıştır.

Çizmeciyan					
Çıkırıkcıyan	7	3	Tanbureciyan	-	2
Neft Yağcıyan	-	2	Koltukcuyan	3	-
Ayak Sarrafı Yahudiyân ⁴⁶	5	-	Bıçkıcıyan	-	5
Mumhâne	-	1	Canbaz Hacı Hasan Canbazhânesi ⁴⁷	1	-
Toplam				1.469	1.861

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1569’dan 1827’ye kadar geçen sürede şehirdeki ticari hareketlilik oldukça artmış ve buna mukabil yeni mesleklere ait esnaf dükkânları açılmıştır. Listeye göre aynı meslek koluna ait birden fazla esnaf mevcuttu. Örneğin ayakkabı sektörüne ait çizmeci, haffaf, çarıkçı ve pabuçcu dükkânları hizmet vermektedir. Yine meyhaneler ve kahvehanelerde de “*Koltuk Meyhânesi-Koltuk Kahvehânesi*” adında farklı bir dükkân bulunmaktaydı. 1827’de 1.469 olan dükkân sayısı 1837 yılında 1.581’e yükselmiştir. Meyhâneler 1827’den 1837’ye kadar neredeyse iki kat artmıştır 15. yüzyılda şehirde bir tane olan bozacıların⁴⁸ sayısı 10’a ulaşsa da 1837 yılındaki listede kaydı görülememektedir. Ayrıca bazı mesleği icra edenlerin dini kimlikleri de belirtilmiştir. Örneğin şehirdeki kantarcıların 5’i Müslüman 27’si ise Gayrimüslimler’den meydana gelmekteydi. O dönem göz önüne alındığında şehirdeki ilginç mesleklerden birisi de saatçilerdi. 1827 yılında beş adet ve 1837 yılında dört adet bulunduğu belirtilen saatçiler ile ilgili ne yazık ki ayrıntılı bilgiye sahip değiliz.

İhtisap rüsumunun kayıtlarına 1839 ve 1843 yıllarına ait Manastır şeriye sicillerinde rastlamaktayız bu listelerde de yeni meslek kolları görmekteyiz.

Tablo-47: 1839 ve 1843 Manastır Şeriye Sicilleri’ne göre şehirdeki dükkânların listesi⁴⁹.

Dükkan	1839 Sayı	1843 Sayı	Dükkan	1839 Sayı	1843 Sayı
Han ve Ahur	25	25	Habbazân	9	9

⁴⁵ Bu sayı “*Eşkinciyan an Pabuşcu*” başlığı altında verilmiştir.

⁴⁶ Ayak Sarrafı: Bu kişiler sabit bir yerleri olmaksızın sokaklarda dolaşarak kaimeyi %25-%30 iskonto ile bozarak halkı zarara uğratan kişilerdir. Bkz.: Şevket Kâmil Akar, “Tanzimat Döneminde Para Bozdurma Sorunu ve Köşe Sarrafları (1839-1879)”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C. 3, No 1, 2011, s.127.

⁴⁷ Bu mesleğin Can ile oynayan, canını tehlikeye koyan, canbaz mı yoksa hayvan alış verişi ile uğraşan kimse mi olduğu belirtilmese de ikinci olma ihtimali daha kuvvetli görülmektedir.

⁴⁸ Galip Çağ, *Aynı Tez*, s. 214.

⁴⁹ *MNS*, No: 105, 1255(1839/40), s. 33; *MNS*, No: 109, 1258(1843/44), s. 53-54

Diğer Habbazân	2	2	Tahmishane	1	1
Enfiyeciyân	1	1	Meyhaneciyân	71	71
Kürkciyan	14	14	Kuzu Derisi İşciyan Kükrcü	20	20
Diğer Bakkalan	40	40	Bakkalan	40	40
Kassabân	6	6	Diğer Bakkalan	37	37
Bezzazân-ı Müslim	4	4	Attaran	24	24
Diğer Bezzazân-ı Mezbur	5	5	Bezzazân-ı Der bedestan- ı atık	10	10
Fişenkçi	1	1	Börekciyan	11	11
Çukacı ve Derziyan	44	44	Diğer Derziyan	20	20
Diğer Derziyan	12	12	Duhancıyan	10	10
Diğer Duhancıyan	18	18	Diğer Duhancıyan	12	12
Nalburciyan	4	4	Diğer Nalburciyan	10	10
Diğer Nalburciyan	5	5	Kantarcıyan	4	4
Helvacı ve Kadayıfciyan	9	9	Doğramacıyan-ı Müslim	12	12
Diğer Doğramacıyan reaya	13	13	Kuyumciyan ve Dökümcıyân	40	40
Bezir Yağciyan	9	9	Abacıyan	6	6
Hükemâ	4	4	Berberân-ı Müslim	20	20
Berberân-ı Reaya	18	18	Muytabcıyan ve Urgancı	18	18
Şabcı	1	1	Na'lbandan	19	19
Diğer nalbandan	4	4	Boyacıyan	34	34
Nühasân	5	5	Haffafân	22	22
Pabuşciyan	66	66	Kazzazan-ı Müslim	68	68
Kazzazan-ı Yahudi	24	24	Leblebiciyan ve 'Aşciyân	9	9 ⁵⁰
Diğer Leblebiciyan ve 'Aşciyân	13	13	Diğer Leblebiciyan ve 'Aşciyân	2	2
Keresteciyan	7	7	Diğer Keresteciyan	3	3
Kebeciyan ⁵¹	56	56	Diğer Kebeciyan	50	50
Alaca Çulhagân ⁵²	2	2	Şa'irciyan	26	26
Miskciyan	15	15	Bozacı ve Yoğurtcu	10	10
Çilingiran	25	25	Diğer Bozacı ve Yoğurtciyân	10	10
Serracân ⁵³	70	70	Çölmekciyan	10	10
Yorgancı ve Hallaç ⁵⁴	20	20	Tarakciyan	16	16
Nal ve Mihciyan	5	5	Kundakciyan	7	7
Çubukciyan	7	7	Çölmekciyan yapıciyân	4	4
Neft Yağciyan	2	2	Derziyan-ı Müslim	44	44
Derziyan-ı Yehud	21	21	Kahveciyan	24	24

⁵⁰ 1843 yılındaki listede “*Leblebiciyân ve Yemişciyân*” olarak yazılmıştır.

⁵¹ Aba yapıp satan.

⁵² El tezgâhında bez dokuyan kimse.

⁵³ Sarac, eğer vesaire at takımı yapan ve satan adam.

⁵⁴ Pamuk, yatak, yorgan atan kimse.

Simitciyan	23	23	Çıkrıkeciyan	3	3
Dellalan	32	32	Havlıciyan	7	7
Çerçiyan	7	7	Basmacıyan	2	2
Tenekeciyan	8	8	Cullahân ⁵⁵	11	11
Katrancıyan	23	23	Meyhaneciyan Yehûd	13	13
Eskiciyan an Pabuşcu	10	10	Yazıcıyan	5	5
Pekmezciyan	2	2	Kebçeciyan	4	4
Çamaşurcu	1	1	Tanbureciyân	2	2
Mahalle arasında çerçiyan	11	11	Simsaran	5	5
Çarıkciyan ve Derici	14	14	Lüleci	1	1
Mumhâne	1	1	Hamza Paşa Hamamı	1	1
Çarşu hamamı	1	1	Cedid Hamam	1	1
Debbağan ve Kirişçi	14	12	Semerciyan	25	25
Sebzeci ve Bağcı	4	3	İşciyan	4	4
Saatçi	4	3	Bezzazan ‘an Reaya	28	28
Simciyân	-	25	Makascıyân	-	12
Susam Yağcıyân	-	1	TOPLAM	1587	1621

Tabloya göre Manastır’da 1839 senesinde 1.587 dükkân varken 1843’te bu sayı 1.621’e çıkmıştır. Şehirde yeni olarak miskçi, simci, makascı gibi dükkânlar faaliyete girmiştir. Şehirdeki bozacıların sayısı 20’ye çıkmış ve bozacı dükkânları aynı zamanda yoğurtçu olarak da hizmet vermiştir. 1827 yılında şehirde beş tane saatçi dükkânı varken bu sayı 1843’te üçe düşmüştür. Şehirdeki mevcut dükkânlarınsa sayılarında ise 1839-1844 yılları arasında çok az değişiklik olmuştur. Sadece; sebze ve bağcı, saatçi, debbağan ve kirişçi dükkânlarının sayısında küçük azalmalar olmuştur.

Mehmed Tefvik eserinde 1908 yılında şehirdeki dükkânların istatistiğini vermiştir. Buna göre;

Tablo-48: 1908 Yılı Manastır’da Bulunan Dükkânların istatistiği⁵⁶.

Dükkan	Adet	Dükkân	Adet
Hamam	6	Değirmen	26
Fırın	36	Otel	16
Han	106	Kırathane	15
Kahvehane	65	Mağaza	1.140
Dükkan	1.384	Debbağhâne	20
Meyhâne	40	Gazino	5

⁵⁵ Dokumacı.

⁵⁶ Mehmed Tefvik, *Aynı Eser*, s. 101.

20. yüzyılın başına ait bu istatistiğe göre şehirdeki dükkân sayılarında 1843'teki sayıya göre önemli bir artış meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra şehrin mağaza, gazino, otel, kıraathane gibi yeni iş kollarıyla da tanıştığını görmekteyiz. Kıraathanelerin kahvehanelerden ayrı tutulması dikkate değerdir. 1843 yılında sayıları 84 olan meyhanelerin sayısı aradan geçen 45 senede yarı yarıya azalmıştır. Belki bazı meyhaneler gazinoya dönüşmüştür.

Manastır'daki bu zanaat kolları arasında tel simden zarf ve ayna gibi aletlerin yapımıyla ketenden bez ve çarşaf imaliöne çıkmaktadır⁵⁷. Şehirde şöhret bulan bu gümüş tel işi hakkında: “*Nefs-i Manastır'da öteden beri şöhret bulan gümüş tel işi masnû'âtı şu yolda gâyet dikkat ve mahâret üzere yapılan âyine ve cigara tabakası ve cigara ağızlığı ve sâ'ir evânî-i zarîfe Dersa'âdet ve bilâd-ı sâ'irede hâ'iz-i revâc ve i'tibâr bulmakda olub*” ifadeleri bu mesleğin şehirde uzun zamandan beri yapıldığı ve şöhret kazandığını ifade etmektedir⁵⁸.

3.1. Gedik Sistemi.

Şehirdeki bu iş kollarında faaliyet gösterebilmek için eskiden beri uygulanan bir sistem mevcuttu. Ticâret ve sanat yapma yetkisi olarak nitelendirebileceğimiz bu sistem “*Gedik*” sistemiydi. Bu sistemde bir iş kolunda kendisine gedik verilenler haricinde başkalarının bu işi yapması yasaktı. Gedikler; Havaî ve Müstakar olmak üzere iki kısımdı. Havaî gedikler şahıslara ait olup sahibi istediği yerde mesleğini icrâ edebilmekteydi. Müstakar gedikler ise; dükkân, mağaza gibi yerler olup mutasarrıfı başka yerde çalışamazdı. Başka bir yere gidecek olursa gedik senedini de nakil ettirmeliydi. İnhisar maiyetinde ve nakledilebilir olan gedikler 1860 yılına kadar devam etmiş olup gayr-i menkullerdeki gedikler ise 1913 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir⁵⁹.

Manastır şehrindeki gediklerden “*Çarıkçı Gediği*”nde ortaya çıkan olaylar dikkate değerdir. 30 Mayıs 1840 tarihli bir belgede Çarıkçı esnafından kendilerine gedik verilen ve Rumeli'deki Manastır, Görice, Ohri ve Kolnica'da çarık yapım

⁵⁷ Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 2, 1288, s. 147.

⁵⁸ Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def'a 1, 1292, s. 115.

⁵⁹ Mehmet Zeki Pakalın, Aynı Eser, C. 1, s. 656-659.

satmahakkı elde edenlere bazı kimselerin müdahale ettiği görülmektedir. Bunun için gedik sahipleri merkeze müdahalenin engellenmesi için dilekçe göndermişlerdir⁶⁰.

Bundan üç sene sonra yani 1843 senesinde çarıkçı gediği yine şikâyet konusu olmuştur. Bu tarihte Ohri ve Manastır kazalarının çarıkçı gediği Enikli, Kostantin, İlya Vesterlo ve İstefan adlı kişilerdeydi. Ancak bu yörenin halkı çoğunlukla çiftçilikle uğraştığından ihtiyacı olan çarıkları da kendileri yapmaktaydı. Bu nedenle kendilerine gedik verilenlerden bu gediğin alınması ve yöredeki esnafa verilmesi talep edilmekteydi. Ancak bu yürürlükteki kanunlara aykırılık teşkil ettiğinden böyle bir işlemin yapılamayacağı yönünde kendilerine cevap verilmişti. Verilen bu cevaba da itiraz gelmişti. Şöyle ki; Manastır kazasında yaşayan Yahudilerden 300-400 tanesinin çarıkçılık sanatıyla uğraştığı ve adı geçen kimselere gedik verildiğinden bildikleri tek iş olan bu mesleği yapamadıkları ifade edilmekteydi. Çalışacak bir işleri kalmayan bu kimseler evlerini geçindiremiyorlardı. Sorunun çözüm yolu için ise şöyle bir formül bulunmuştu. Gedik sahiplerinin kendi rızalarıyla çarıkçılık gediği yöredeki esnafa terkedilmeliydi. Gediğin yeni sahipleri peşin 5.000 kuruş ve senelik 500 kuruş olan gedik bedelini de üzerlerine alacaklardı⁶¹.

Her esnaf kendi mesleği doğrultusunda faaliyetlerini sürdürür ve bir başka iş koluna el atamazdı. Az da olsa meydana gelen bu türden olaylar mahkeme konusu olmuştur. Şehir merkezindeki simitçi esnafıyla ekmekçi esnafı arasında bir anlaşmazlık çıkmıştır. Dava konusu simitçilerin çarşı içinde ekmek satmalarıydı. Ekmekçilerin şikâyeti ile kadı huzuruna gelen davada alınan karar ise simitçilerin çarşı içinde ekmek satamayacakları yönünde olmuştur⁶². Dükkân açmak için bağlı bulunduğu yerden izin alınması yeterliydi. Manastırlı Abdülatif adlı kişi sahibi olduğu arsasına bir ekmekçi ve bir boyacı dükkânı inşâ etmek istemiştir. Şehirde yeterli sayıda ekmekçi ve boyacı dükkânı olduğu gerekçesiyle bazı kimseler buna engel olmak istemişlerse de bu tür müdahalelerin doğru olmadığı ve adı geçen dükkânların yapılmasına müsaade edildiği görülmektedir⁶³.

Esnaflarla ilgili dava konusu olan bir diğer husus da borçlarla ilgilidir. Esnaflar gerek birbirlerine gerekse müşterilerine nakdi olarak veyahut sattıkları

⁶⁰BOA, BEO.AYN.d, No: 253, 28 Ra 1256 (30 Mayıs 1840), s. 136.

⁶¹BOA, BEO.AYN.d, No: 262, 15 M 1259 (15 Şubat 1843), s. 79-81.

⁶²MNŞ., No: 105, 6 Ca 1255 (18 Temmuz 1839), s. 4.

⁶³BOA, BEO.AYN.d, No: 251, 22 C 1256 (21 Ağustos 1840), s. 5.

mallar neticesinde olan alacakları nedeniyle mahkemelik olmuşlardır. Bunlardan bir tanesinde Manastır'da bakkalı olan Hırsto, Manastır karantina memuru olan Mehmed Ağa'dan alacağı olan 500 kuruşu tahsil edemediğinden mahkemeye başvurmuş ve konunun araştırılarak eğer ortada gerçekten böyle bir borç var ise tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır⁶⁴. Şehirde pekmezcilik yapan Abdüllatif Efendi, Sakız Helvacı Manul'a bulama bahası için verdiği 500 kuruşu defalarca istemesine rağmen alamamıştı. Bu nedenle mahkemeye başvuran Abdüllatif Efendi söz konusu paranın “*ma'rifet-i şer'le*” meclis tarafından tahsilini talep etmiştir⁶⁵. Bir diğer alacak davasında şehirde İmameci esnafı olan Abdülhamid adlı kişinin Ohri'de yaşayan Tatar Hacı Venrik'ten imâme bahâsından 4.322 kuruş alacağını bir türlü tahsil edemediği görülmektedir. Abdülhamid de duruma meclis tarafından el konulup paranın tahsili için gerekli işlemlerin yapılmasını istemiştir⁶⁶. Bakırcı esnafı olan Osman Efendi, Manastır kirâcılarında Abdülhalim adlı kişideki bakır bedelinden olan 820 kuruş alacağını tahsil edemeyince konu ile Manastır meclisinin ilgilenmesini ve borcun kendisine ödenmesini talep etmiştir⁶⁷.

Manastır şehrinin ortasından geçen Drahor nehri üzerinde birçok köprü bulunmaktaydı. Bu köprüler yalnızca ulaşımı sağlamıyorlar ayrıca üzerindeki dükkânlarla alışveriş merkezi işlevini görüyorlardı. 1848 yılında meydana gelen bir taşkın Manastır ve çevresini etkilemiş, Manastır sınırı ve civarındaki Dobka mezrasında bulunan Çubukçular köprüsündeki 21 dükkânı, Brusnik köyündeki papuşçular köprüsündeki 16 dükkânı, Eflahçe köyündeki kasaphane köprüsü üzerindeki 15 adet dükkânı zarara uğratmıştır⁶⁸. Üzerlerinde dükkânların bulunduğu köprülerle ilgili bir başka belgede geçen “*Manastır kasabası derûnunda cereyân eden nehir ziyâde taşub ma'lûmü'l-'aded köprülerin ba'zısını bütün bütün götürmüş ve ekserisini dahi harâb etmiş olduğundan bunlardan dekâkîn ashâbı tarafından inşâ olunagelen cisrler kemâkân ânlar ma'rifetiyle inşâ olunacak.*”⁶⁹ ifadeleri bu köprülerin üzerlerindeki dükkân sahipleri tarafından yapıldığı ve tamir işlerinin de bunlar tarafından karşılandığını göstermektedir. Görüleceği üzere köprüler

⁶⁴BOA, BEO.AYN.d, No: 250, 27 Ca 1256 (28 Haziran 1840), s. 150.

⁶⁵BOA, BEO.AYN.d, No: 255, 24 S 1257 (17 Nisan 1841), s. 41.

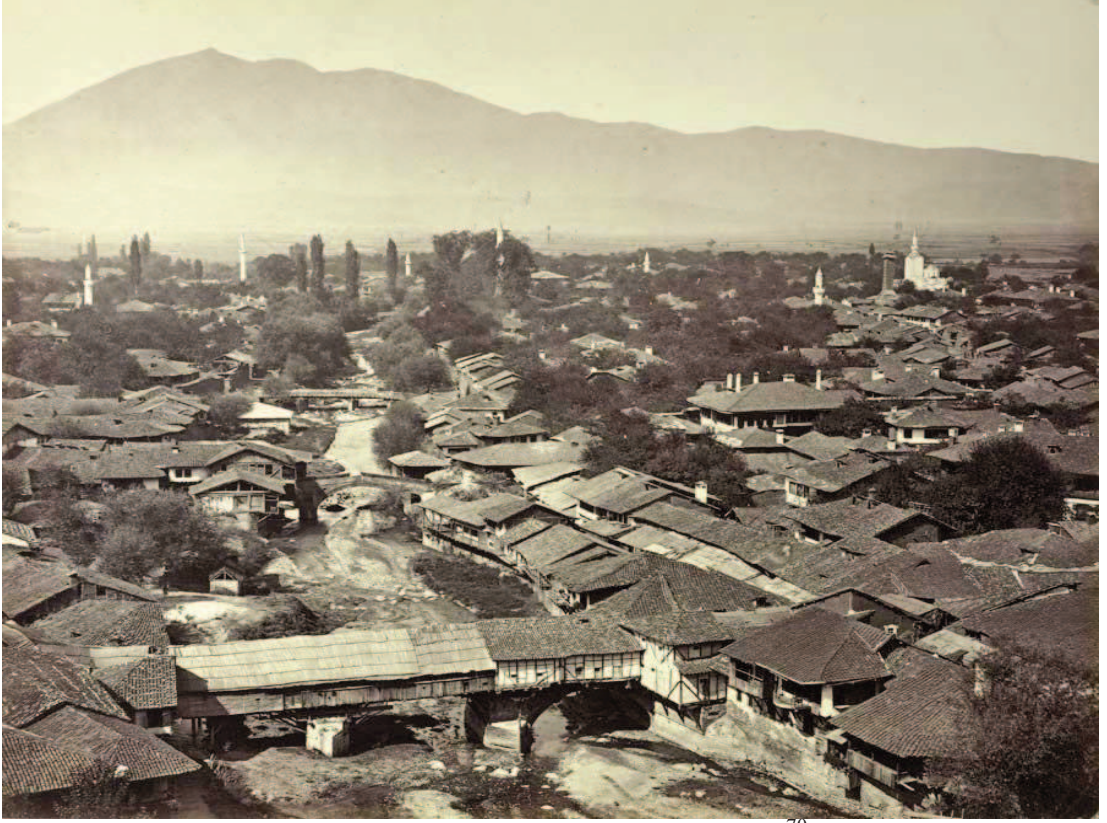
⁶⁶BOA, BEO.AYN.d, No: 257, 8 N 1257 (24 Ekim 1841), s. 58.

⁶⁷BOA, BEO.AYND.d, No: 261, 5 N 1258 (10 Ekim 1842), s. 24.

⁶⁸BOA, C.NF,41/2043, lef 2, 13 B 1264 (15 Haziran 1848).

⁶⁹BOA, A.MKT.,100/42, 15 Ra 1263 (3 Mart 1847).

üzerlerinde bulunan dükkânların adını almıştır. Yapılan mesleklerin adı ile anılan köprüler büyük ihtimalle yalnızca o mesleğe ait dükkânlardan oluşmaktaydı. 1863 senesinde bölgeyi gezip fotoğraflayan Josef Szekey'nin Prizren'de çektiği bir manzara fotoğrafında dükkânların olduğu bir köprüyü de görmekteyiz.

Resim-7: 1863 yılında Prizren'de bulunan bir dükkânlı köprü⁷⁰.

3.1.1. Pazar ve Panayırlar

3.1.1.1. Pazarlar

Şehirdeki bu esnaf dükkânlarının yanı sıra ekonomik faaliyetlerin sürdürüldüğü önemli bir merkez de pazarlardı. Tarımsal ürünlerin alıcısıyla buluştuğu bu pazarlar önemli bir ticaret merkeziydi.

Manastır'daki pazar uzun zamandan beri pazar günleri kurulmaktaydı. 1831 yılında Manastır'da yaşayan Hristiyanlar bir dilekçeyle pazarın ayin günlerinde kurulduğundan bahsederek bu nedenle kurulan pazardan yeterince faydalanamadıklarını ifade etmişler ve pazarın cumartesi gününe alınmasını talep

⁷⁰http://szekely.albanianphotography.net/data/images1/vues_iv41070.jpg

etmişlerdir. Hristiyanların bu talebi uygun görülmüş ve şehrin pazarı cumartesi gününe alınmıştır⁷¹. Bu olayda da görüldüğü üzere merkezi yönetim şehirde yaşayan her bir dini grubun makul isteklerine olumlu yanıt vermektedir.

En küçük idari yapılanma olan köylerde bile pazar yeri açmak için merkezin onayı gerekmektedir. 1869 tarihinde Filorina kazasına bağlı olan Nevesil köyünde eskiden beri pazar kurulmadığından köy halkı tarafından her pazartesi burada bir pazar kurulması talebi bir dilekçeyle Manastır Meclisi'ne iletilmiş konu buradan merkeze iletilmiştir⁷². Bu talebin karşılanması için bazı şartlar gerekiyordu. Buna göre; kurulacak olan bu pazarın diğer köylerde kurulan pazarlara bir zararının olmaması ve köy halkının ekseriyetinin bu pazarın açılması yönünde istekleri olması gerekmektedir. Bu örnekte aranan şartlar oluşmuş ve Manastır Mutasarrıflığı'na pazarın açılması için gereken izin verilmiştir⁷³.

3.1.1.2 Panayırlar

Osmanlı Devleti'nde panayırlar yılda bir veya daha fazla olmak üzere belirli zamanlarda bir haftadan bir buçuk aya kadar sürelerde yapılan ve yöredeki yerli-yabancı tüccarların mallarını pazarladığı fuar alanlarıdır⁷⁴. Suraiya Faroqhi, 1650'den sonra Balkan panayırlarına ilişkin kaynak bulmanın giderek zorlaştığını belirterek bu panayırların 17. yüzyılda iç ticaretteki etkisini kaybettiği ve 18. yüzyılda yeniden canlandığında ise artık ithâl edilen mamul maddelerin dağıtım işlevini gördüğünü söylemektedir⁷⁵. Birbirlerine yakın bölgede bulunan panayırların aynı zamanlarda açılması engellenmiş bu gibi durumlarda bir panayırların zamanı değiştirilmiştir.

Manastır merkezde panayır kurulması ile ilgili ulaşabildiğimiz tek bir belge mevcuttur. Bu belgede: “*Manastır kasabasında beher sene şehir-i nisânı ibtidâsından yirmisine kadar mümtedd olmak üzere ve senede bir kere küşâd olunmak üzere bir hayvan panayırı açılmasına lüzum görüldüğünden icrâsı icâbı menûr rey-i âlî idüğünü şâmildir*”⁷⁶ denilerek bir hayvan panayırı açılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

⁷¹BOA, C. İKTS.,639, 1 R 1247 (9 Eylül 1831).

⁷²BOA, DH.MKT.,12/57, 1 S 1286 (13 Mayıs 1869).

⁷³Selânik, No: 8, 11 M 1286 (23 Nisan 1869), s. 15.

⁷⁴Ömer Şen, *Osmanlı Panayırları (18.-19. Yüzyıl)*, İstanbul, Eren Yayınları, 1996, s. 9.

⁷⁵Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 2, s. 617.

⁷⁶BOA, DH.MKT.PRK, 92/104, lef 7, 14 L 1286 (17 Ocak 1870).

Ancak bu panayırın açıldığına dair gerek belgelerden gerekse vilâyet salnâmelerinden bir bilgiye ulaşamadık. Bununla birlikte Manastır’a bağlı kazalarda bölge için çok önemli panayırlar kurulmaktaydı.

Tablo-49: 1846-1874 Yılları Arasında Devlet Salnâmelerine Göre Manastır’daki Panayırlar.

Kurulduğu Yer				
YIL	Pirlepe	Ohri	Filorina	Serfice
1846 ⁷⁷	—	Mayıs Ayı 15 Gün	—	Eylül Ayı 15 Gün
1847 ⁷⁸	—	Mayıs Ayı 15 Gün	—	Eylül Ayı 15 Gün
1848 ⁷⁹	—	Mayıs Ayı 15 Gün	—	Eylül Ayı 15 Gün
1849 ⁸⁰	—	Mayıs Ayı 15 Gün	—	Eylül Ayı 15 Gün
1850 ⁸¹	—	Mayıs Ayı 15 Gün	—	Eylül Ayı 15 Gün
1851 ⁸²	—	—	—	—
1853 ⁸³	—	Mayıs Ayı 15 Gün	—	Eylül Ayı 15 Gün
1854 ⁸⁴	—	Mayıs Ayı 15 Gün	—	—
1855 ⁸⁵	—	Mayıs Ayı 15 Gün	—	Eylül Ayı 15 Gün
1856 ⁸⁶	—	Mayıs Ayı 15 Gün	—	Eylül Ayı 10 Gün
1857 ⁸⁷	—	Mayıs Ayı 15 Gün	—	Eylül Ayı 10 Gün
1858 ⁸⁸	—	Mayıs Ayı 15 Gün	—	Eylül Ayı 10 Gün
1861 ⁸⁹	—	Mayıs Ayı 15Gün	—	Eylül Ayı
1862 ⁹⁰	—	Mayıs Ayı	—	Eylül Ayı 15 Gün

⁷⁷Devlet Salnâmesi, Defa 1, 1263.

⁷⁸Devlet Salnâmesi, Defa 2, 1264.

⁷⁹Devlet Salnâmesi, Defa 3, 1265.

⁸⁰Devlet Salnâmesi, Defa 4, 1266.

⁸¹Devlet Salnâmesi, Defa 5, 1267.

⁸²Bu senenin salnâmesinde hiçbir panayıra yer verilmemiştir. Bkz.:Devlet Salnâmesi, Defa 6, 1268.

⁸³Devlet Salnâmesi, Defa 8, 1270.

⁸⁴Devlet Salnâmesi, Defa 9, 1271.

⁸⁵Devlet Salnâmesi, Defa 10, 1272.

⁸⁶Devlet Salnâmesi, Defa 11, 1273.

⁸⁷Devlet Salnâmesi, Defa 12, 1274.

⁸⁸Devlet Salnâmesi, Defa 13, 1275.

⁸⁹Devlet Salnâmesi, Defa 16, 1278.

		15Gün		
1863 ⁹¹	—	Mayıs Ayı 15Gün	—	Eylül Ayı 15 Gün
1864 ⁹²	—	Mayıs Ayı 15Gün	—	Eylül Ayı 15 Gün
1865 ⁹³	—	Mayıs Ayı 15Gün	—	Eylül Ayı 15 Gün
1866 ⁹⁴	—	Mayıs Ayı 15Gün	—	Eylül Ayı 15 Gün
1867 ⁹⁵	—	—	—	Eylül Ayı 10 Gün
1868 ⁹⁶	Eylül Sonu	Mayıs Ayı 15Gün	—	Eylül Ayı 10 Gün
1869 ⁹⁷	Eylül Sonu	Mayıs Ayı 15Gün	—	Eylül Ayı 10 Gün
1870 ⁹⁸	Eylül Sonu	Mayıs Ayı 15Gün	—	Eylül Ayı 10 Gün
1872 ⁹⁹	Eylül Sonu	Mayıs Ayı 15Gün	—	Eylül Ayı 10 Gün
1873 ¹⁰⁰	Ağustos Ayı 15 Gün	—	Rûz-ı Hızır 8 Gün	—
1874 ¹⁰¹	Ağustos Ayı 15 Gün	—	Rûz-ı Hızır 8 Gün	—

Listede sadece Ohri ve Serfice panayırlarının bir iki sene hariç düzenli olarak açıldığını görmekteyiz. Tabloda Pirlepe Panayırı'na ilk olarak 1868 yılında yer verilse de panayır bu tarihten çok önce ve Ağustos ayında yapılmaktaydı. 1863 yılının Ağustos ayında Manastır'da meydana gelen yangında çok fazla sayıda dükkân yanmıştır. Ancak bu dükkânlardaki malların büyük çoğunluğu Pirlepe'deki panayıra götürüldüğü için zararın çok fazla olmadığı ifadeleri bunu açıkça göstermektedir¹⁰². Ayrıca Manastır'a bağlı olan fakat listede yer verilmeyen Kesriye panayırını da bu panayırlara eklemek gerekmektedir. 1869 yılında Selânik gazetesinin bir haberinde her sene mutad olarak kurulan Kesriye panayırının bu sene de çevreden gelen

⁹⁰Devlet Salnâmesi, Defa 17, 1279.

⁹¹Devlet Salnâmesi, Defa 18, 1280.

⁹²Devlet Salnâmesi, Defa 19, 1281.

⁹³Devlet Salnâmesi, Defa 20, 1282.

⁹⁴Devlet Salnâmesi, Defa 21, 1283.

⁹⁵Devlet Salnâmesi, Defa 22, 1284.

⁹⁶Devlet Salnâmesi, Defa 23, 1285.

⁹⁷Devlet Salnâmesi, Defa 24, 1286.

⁹⁸Devlet Salnâmesi, Defa 25, 1287.

⁹⁹Devlet Salnâmesi, Defa 27, 1289.

¹⁰⁰Devlet Salnâmesi, Defa 27, 1290.

¹⁰¹Devlet Salnâmesi, Defa 28, 1291.

¹⁰²BOA, MVL, 432/90, lef 7, 9 B 1280 (20 Aralık 1863)

tüccarların katılımıyla yapıldığı ve herhangi bir olay çıkmadığı ifade edilmiştir¹⁰³. Yine listede bazı yıllarda düzenli olarak açılan panayırlara rastlayamamaktayız. Bunda sefer kararının çıkması, ihtilal ve tüccarın katılmaması gibi olayların etkili olduğu görülmektedir¹⁰⁴.

3.1.1.2.1. Pirlepe Panayırı

Pirlepe panayırı rûmi tarihle her yıl Ağustos ayının ilk günü başlayan ve on beş gün süren uluslararası bir panayırdı¹⁰⁵. 19 Ağustos 1869 tarihli Selânik gezetesindeki habere göre; Bu panayır bölgesindeki en büyük panayır olma özelliğini taşımaktaydı. O yıl panayırda her zamankinden fazla tüccarın bulunduğundan güvenlik önlemleri de sıklaştırılmış ve bir miktar piyade ile iki bölük süvari askeriyle iki tane de yangın tulumbası getirilmişti. Haberde Pirlepe’de kurulan ancak henüz faaliyete geçmeyen telgraf hattının da tüccarın işlerini kolaylaştıracağı için bir an önce açılması gerektiği vurgulanmış ve panayıra 3. Ordu Müşiri ve Manastır valisinin de teşrif edecekleri bildirilmiştir¹⁰⁶. Gazetenin Manastır muhabiri bölgenin askeri ve mülki erkânının panayırı ziyaret etmeye karar vermesi üzerine Pirlepe’ye gitmiş ve panayır ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Muhabirin anlattıklarına göre; panayırın kurulduğu sokakların üzerleri gerek satıcıları gerekse müşterileri yağmurdan korumak için tamamen örtülmüştür. Panayır karşılıklı yaklaşık 2.000 dükkândan meydana gelmektedir. Muhabir burada panayırı İstanbul’daki kapalı çarşı ile karşılaştırarak: “*âdetâ Dersa ‘âdetin çarşu-yı kebîri gibi her nev’ emti’a ve eşyâya mahsûs bir sokak ve çarşı olarak...*” ifadelerini kullanmıştır. Muhabir panayıra Viyana, Londra, İstanbul, Şam ve Halep ve daha birçok şehirden getirilen malların ticaretinin yapıldığını bildirerek bu sene Pirlepe’ye getirilen malların değerinin tahminen 332.000 lira olduğu ve 268.500 liralık malın satılıp geriye 63.500 liralık mal kaldığını da yazısında belirtmiştir¹⁰⁷. Ancak muhabirin bu haberi ile ilgili Manastır’dan bir tektip yazısı gönderilmiştir. Yazıda; Pirlepe panayırının muhabirin panayırın güvenliği ile ilgili yazılanların doğru olduğu ancak panayır mahalli ile ilgili bildirdiklerinde mübalağalar olduğu ifade edilmiştir. Öncelikle Pirlepe panayır

¹⁰³Selânik, No: 64, 14 Ş 1286 (19 Kasım 1869), s. 127.

¹⁰⁴Ömer Şen, Aynı Eser, s. 105.

¹⁰⁵Selânik Vilâyet Salnâmesi, Defa 2, 1288, s. 104.

¹⁰⁶Selânik, No: 38, 11 Ca 1286 (19 Ağustos 1869), s. 75.

¹⁰⁷Selânik, No: 42, 25 Ca 1286 (2 Eylül 1869), s. 83.

mahallinin İstanbul'daki kapalı çarşıya benzetilmesi büyük hatadır. Pirlepe'de panayırın kurulduğu yer “*Bedesten*” adı ile bilinip çok muntazam bir yer değildi. Gerek dükkânlar gerek üzerlerinin örtüsü rendesiz ve tesviyesiz tahtalardan salaş bir şekilde gelişigüzel şekilde yapılmıştır. Sokakların genişliği ise üç arşın (yaklaşık 2 metre) olduğundan karşılıklı olan dükkânlarda bir alışveriş yapıldığında diğer müşterilerin buradan geçmesi imkânsız hale geliyordu. Bu kadar birbirine yakın bir şekilde olan panayır mahallinde çıkacak olası bir yangında eşyanın nakli bir yana dükkân sahipleri bile canlarını kurtaramayacaklardır. Yangın tehlikesine karşı, Manastır'dan tulumba, balta ve kanca gibi aletler getirtilmiş, asker tarafından çarşıda sürekli devriyeye gezilmiş ve çarşı içinde sigara içmek yasaklanmıştır¹⁰⁸. Haberde ayrıca bu kadar önemli bir panayırın mevcut tehlikelerden dolayı daha uygun bir yere taşınmasının bazı tüccarlar tarafından önceden talep edildiğini görmekteyiz. Pirlepe merkezinde olan bu panayırın diğer emsalleri gibi şehir dışında uygun bir yere taşınması, sokaklarının geniş, dükkânlarının düzenli bir şekilde yapılması ayrıca etrafının surlarla çevrilerek dört tarafına yapılacak birer kapı ile panayıra giriş çıkışın sadece bu kapılardan yapılmasının uygun olacağı ifade edilmiştir. Böylelikle her alım-satım yapan kimseler açısından çok uygun bir panayır alanına kavuşmuş olunacak hem de panayırın her türlü güvenliği sağlanmış olacaktır.

Birbirine yakın bölgede kurulan panayırların aynı günlerde kurulmamasına özen gösterildiğini daha önce ifade etmiştik. Pirlepe Panayırı gibi Nevrekop Panayırı da 1-15 Ağustos arası kurulmaktaydı. Bu nedenle Pirlepe Panayırı'nın zamanının değiştirilmesi 1861 senesinde teklif edildiyse de eğer böyle bir değişiklik yapılırsa bundan panayırdan istifade eden halkın ve tüccarın zarar göreceği ifade edilmiştir. Çözüm ise Pirlepe Panayırı'nın aynı tarihte kurulması Nevrekop Panayırı'nın ise Ruz-ı Kasım mevsiminde kurulması olarak bulunmuştur¹⁰⁹.

Pirlepe Panayırı hakkında Manastır İngiltere Konsolosu'nun hazırladığı bir rapor bize burada satılan ürünler, hangi devletlerin burada ticaret yaptığı konusunda ayrıntılı bilgiler vermektedir.

¹⁰⁸ *Selânik*, No: 43, 29 Ca 1286 (6 Eylül 1869), s. 85.

¹⁰⁹ Ömer Şen, *Aynı Eser*, s. 115.

Tablo-50: 1864 Yılı Pirlepe Panayırı’nda Satılan Mallar¹¹⁰.

Pirlepe Panayırı’nda Satılan Mallar (Ağustos 1864)				
Üretildiği Yer	Ürün	Paket Sayısı	Fiyatı Kuruş	Toplam Değer
Karlova	Mendil	500	3,000	1,500,000
“	Kurdale	40	3,500	140,000
Samako	Yünlü Kumaş	180	2,000	360,000
Serez	Pamuk Yorgan	80	1,200	96,000
Negrita	Çizgili Pamuk Kumaş ve İpekli Kumaş	20	6,000	120,000
Sarıgöl ve Koçana	Kalitesiz Pamuk İpliği	54	1,500	81,000
“	Halı ve Kilim	30	1,500	45,000
Şarköy	“	14	5,000	70,000
Vrania ve Leskovats	Urgan ve Sicim	180	750	135,000
Manastır	Hazır Elbise	40	8,000	320,000
Manastır ve Mayadan	Kalitesiz Elbise	20	3,000	60,000
Manastır, Pirlepe ve Kastorya	Ayakkabı	40	750	30,00
Manastır ve Üsküp	Koşum Takımı	25	1,000	25,000
Manastır, Kastorya ve Ohri	İyi Kalite Kürk	60	20,000	1,200,000
Manastır, Kastorya ve Ohri	Bayağı Kürk	300	1,000	300,000

¹¹⁰Commercial Reports Recieved At The Foreign Office From Her Majesty’s Consuls During The Year 1865, London 1866, s. 587-588.

Mayadan, Vodina ve İzmir	Mükemmel Palto	100	2,000	200,000
Kruşova	Yünlü Çorap ve Elbise	20	2,000	40,000
Yakova	Düğme, Kurdale, Şerit (İpekten)	20	6,000	120,000
Debre	Filinta Çakmağı	4	500	2,000
Prizren	Ateşli Silah	10	1,500	15,000
“	Demir Tüfek	12	600	7,200
Bosna	Pamuklu Divan Örtüsü ve Battaniye	4	1,500	6,000
Üsküp	Lüle	10	300	3,000
Belgrat	Cam Eşyâ	40	300	12,000
Suriye	İpekli Kumaş	20	15,000	300,000
Toplam				5,187,000
İngiliz Malları				
Ürünler		Paket Sayısı	Fiyatı Kuruş	Toplam Değer
Madenler ve İlaçlar		400	400	160,000
Demir Levha		40	150	6,000
Kalay Tabaka		40	150	6,000
Pamuklu Patiska, Basma, Muslin		2,400	3,500	8,400,000
Toplam				8,952,000
Avusturya, Almanya ve İsviçre Malları				
Ürünler		Paket Sayısı	Fiyatı Kuruş	Toplam Değer

Elbise, Fes, Yarıpamuklu, Mendil, Kuşak	1,600	3,500	5,600,000
Kalın Yünlü Elbise (Viyana'dan)	80	4,000	320,000
Nuremberg Porseleni	500	800	400,000
Cam Eşya	200	1,000	200,000
Toplam			6,520,000
Fransız Malları			
Ürünler	Paket Sayısı	Fiyatı Kuruş	Toplam Değeri
Şeker ve Kahve	500	800	400,000
İpekli	10	5,000	50,000
Toplam			450,000
Ürünlerin Ait Olduğu Ülke		Kuruş = Sterlin	
Türk Ürünleri		5,187,200 = 45,905	
İngiliz Ürünleri		8,572,000 = 75,858	
Avusturya & diğerleri		6,520,000 = 57,699	
Fransız Ürünleri		450,000 = 3,982	
113 Kuruş= 1 Sterlin		20,729,000 = 183,444	
1864 Yılında Tacirler ve Eşyaları için Kiralanan Dükkanlar			
Türk ve diğer ülke ürünlerinin satışı için		200 Dükkan	
İngiliz ürünlerinin satışı için		80 “	
Avusturya ve İsviçre ürünlerinin satışı için		40 “	

Raporda ayrıca fuardaki yabancı tacirlerin fazla stok yaptıkları belirtilmekteydi. Tacirler, bir önceki yıl aldıkları taleplerle satabileceklerinden büyük miktarda ürün getirmeye teşvik ediliyorlardı. Fuardaki ticarete faiz oranları %12-15 idi. Peşin para ile ödeme çok nadir olduğu ve peşin ödemenin yalnızca fiyatta önemli ölçüde indirim yapıldığı zaman sağlanabildiği ifade edilmektedir.

Uluslararası bir panayır olan Pirlepe Panayırı'nda İngiltere, Avusturya, Almanya, İsviçre'nin mallarının satıldığını görmekteyiz. Panayırda 320 dükkân kiralanmıştır. Bunun 200'ü Türk ve diğer unsurlara ait ürünler için, 80 tanesi İngiliz ürünleri için ve 40 tanesi de Avusturya ve İsviçre ürünlerinin satışı için kiralanmıştır. Tabloya göre İngiliz ürünleri: çeşitli madenler, ilaçlar, demir levha, kalay tabaka, pamuklu patiska, basma ve muslinden ibaretti. Avusturya-Almanya ve İsviçre'nin ürünleriyse: elbise, fes, yarı pamuklu, mendil, kuşak, Viyana'dan kalın yünlü elbise, Nuremberg porselenive cam eşyadan oluşmaktaydı. Fransız malları ise: Şeker, kahve ve ipeklilerdi. Panayırda satılan ürünlerin değerlerine baktığımızda İngiliz ürünleri 8,572,000 kuruşla ilk sırada yer almaktadır. Onu 6,520,000 kuruşla Avusturya-Almanya ve İsviçre ürünleri, üçüncü olan Türk ürünlerinin değeri 5,187,200 kuruş ve Fransız ürünlerinin değeri de 450,000 kuruştur. Raporda Pirlepe Panayırı'nın Kuzey Arnavutluk bölgesinin ihtiyacını karşıladığı da vurgulanmıştır.

3.1.1.2.2. Ohri Panayırı

Rûmi takvime göre Mayıs ayında ve 15 gün süreyle kurulan bu panayırın adı Dolyan'dı. Buraya İlbasan, Selânik, Tırhala, Yenişehir, Siroz, Filibe, Sofya, Edirne, İstanbul, İzmir ve Bursa'dan tüccarlar katılmaktaydı¹¹¹.

3.1.1.2.3. Filorina Panayırı

Filorina Panayırı Rûz-ı Hızır¹¹² başlangıcında kurulup sekiz gün sürmektedir¹¹³. Devlet salnâmelerinde Filorina'da panayır kaydına ancak 1873 yılında rastlayabilmekteyiz. Oysaki bu tarihten çok önce bile burada bir panayır olduğu bilinmekteydi. 27 Mayıs 1869 tarihli Selânik gazetesindeki bir haberde Filorina'daki “*Hayvan Panayırı'nın*” geçen sene olduğu gibi bu sene de kurulduğu

¹¹¹ Ömer Şen, *Aynı Eser*, s. 73.

¹¹² Miladi Mayıs ayının 6. Gününe denk gelen ve Hidrellez gününün bir diğer adıdır. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı Eser*, C. III, s. 59.

¹¹³ *Selânik Vilâyet Salnâmesi*, Def'a 2, 1288, s. 104.

ve evvelki senelerden daha fazla tüccarın panayırda bulunduğu ifade edilmektedir. Panayır boyunca herhangi bir uygunsuz vaziyetin meydana gelmediği de önemle belirtilmiştir¹¹⁴.

3.1.1.2.4. Serfice Panayırı

Serfice panayırı Rumeli'deki önemli ticaret alanlarından birisiydi. Rûmi takvime göre Eylül ayında 15 gün süreyle kurulmaktaydı. Diğer panayırlarda olduğu gibi bu panayırda da herhangi bir olay çıkmaması için azami ihtimam gösterildiği; *“herkesin bilâ istisnâ istirahatte olmaları meşhûd olan himmet-i mütevâliyeye bir kat daha itina kılınmasından”* ifadelerinden anlaşılmaktadır¹¹⁵.

3.1.2. Selânik-Manastır Arasında Araba İşletmek İçin Şirket Kurulması

Manastır şehri ticâretinin önemli bir kısmını komşusu ve aynı zamanda önemli bir liman şehri olan Selânik vasıtasıyla gerçekleştirmekteydi. Bu nedenle Selânik-Manastır arasında yolcu ve eşyâ taşınması için bir araba şirketi kurulması hedeflenmekteydi. Konu ile ilgili ilk bilgiye Selânik gazetesinin bir haberinden ulaşmaktayız. Haberde; Selânik'ten Manastır'a kadar olan şose yol ve bu yol üzerindeki yüzden fazla köprünün gayet sağlam olarak yapıldığı belirtilmiştir. Bu yolun çok işlek bir mevkide olması ve araba gibi nakliye araçlarının fazla olmaması gerek yolcu ve gerek eşya nakli için yol üzerinde konak yerleri ve arabalar tedarik edilmesinin gayet uygun olacağı ve bunun için de bir şirket kurulmasının önemini ifade ederek, şirketin hisselerinin tanzim işini Manastır'ın ileri gelenlerinden Halil Paşa'nın üstlendiği bildirilmiştir¹¹⁶. Selânik Vilâyeti'nden 22 Aralık 1869 tarihinde gönderilen bir yazıda; Selânik'ten Manastır'a kadar yapılmış olan şose yolda eşyâ ve yolcu nakliyesi için bir kumpanyanın teşkili düşünülmüş ise de masrafının fazlalığından dolayı işin bir şirket teşkili ile bu şirkete 7-8 sene müddetle yolcu ve eşyâ taşınması imtiyazının verilmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir¹¹⁷. Şirketin tam kuruluş tarihini tespit edemesek de konu ile ilgili 23 Ocak 1870 tarihli bir yazıda Selânik'ten Manastır'a kadar araba işletmek üzere teşekkül edecek olan şirkete

¹¹⁴Selânik, No: 31, 16 S 1286 (27 Mayıs 1869), s. 31.

¹¹⁵Selânik, No: 157, 16 Ş 1287 (11 Kasım 1870), s. 364.

¹¹⁶Selânik, No: 38, 11 Ca 1286 (19 Ağustos 1869), s. 75.

¹¹⁷BOA. DH. MKT. PRK. 82/69, lef 6, 18 N 1286 (22 Aralık 1869).

gerekli imtiyâzın verildiğini görmekteyiz¹¹⁸. Kurulan bu şirketin imtiyaz sâhipleri ise: Manastır hânedânından Halil Paşa ile Selânik tüccârından Abdülkerim Efendi ve Osmanlı Bankası'nın Selânik şubesi direktörü mösyö Boyle'den ibarettir¹¹⁹. Mevcut şirketin işi nasıl yapacağı 14 maddeden oluşan bir nizamnâme ile kayıt altına alınmıştır. Bu nizamnâmeye göre kurulan şirket Selânik Vâlisi'nin nezâreti altında olacaktı. Bir diğer maddede ise, arabalar çalışmaya başlamadan önce şirket tarafından arabaların hareket saatlerini içeren tarifeler neşredilecek ve bu tarifeler 3 ay kadar geçerli olacaktı. Nizamnâme metnine konulmak istenilen “*Şirket-i mezkûre müdürünün Teb‘a-i Devlet-i ‘Aliyye’den bulunması kaydının 10. Maddeye idhâli*” ise kabul görmemiştir. Nizamnâmeye göre şirket hissedarları en az senede bir kere toplantı yapacaklardı. Bu toplantı tarihinden 30 gün önce Selânik ve İstanbul gazetelerinde ilan edilecekti. Toplantıda ise şirketin önceki seneki genel durumu tartışılacaktı. Müdür şirketin durumunu içeren bir rapor hazırlamakla yükümlüydü¹²⁰.

Böylelikle Selânik-Manastır arasında 10 yıllığına¹²¹ eşyâ ve yolcu taşıması için bir şirket bu hakkı elde etmiş oldu. Şirketin seferlere başlaması Manastır'ın ticâretinde şüphe yok ki bir canlanma sağlamıştır.

3.2. Manastır'da Ticaret

3.2.1. İngiliz Konsolos Raporlarına Göre Şehrin Ticari Durumu

Manastır'da birçok konsolosluğun kurulduğunu daha önce ifade etmiştik. Bu konsolosluklar şehirdeki her türlü faaliyetle ilgili rapor hazırlamıştır. Bu raporların en önemlilerinden birisi de ticaret hakkında yazılanlardır. Mübahat Kütükoğlukonsolos raporlarının Osmanlı Devleti'nin iktisadi tarihi ile ilgili ilk olarak nitelendirilebilecek makalesinde “*iktisadi tarihimiz bakımından pek ehemmiyetli olan konsolos raporlarından..*” ifadelerini kullanarak söz konusu raporların önemini

¹¹⁸BOA. DH. MKT. PRK. 92/105, lef 3, 20 Ş 1286 (23 Ocak 1870).

¹¹⁹BOA. T.NF.M. 703/58, 20 Ş 1287 (15 Kasım 1870).

¹²⁰BOA. T.NF.M. 703/54, 25 B 1287 (21 Ekim 1870).

¹²¹BOA. DH. MKT. PRK. 123/17, 14 S 1287 (16 Mayıs 1870).

vurgulamıştır¹²². Bu bağlamda şehirdeki İngiliz konsolosları hariciyelerine düzenli olarak Manastır'ın ticaretiyle ilgili ayrıntılı raporlar yollamışlardır.

3.2.1.1. 1854 Yılı Manastır'ın Ticareti

Manastır konsolosu Mr. Longworth 1854 yılında şehrin ve kazalarının ticaretini anlatan raporunda, 1854 yılı başında bölgenin ticaretinin Kırım Savaşı nedeniyle çok stresli olduğu ancak Türk ordusunun komşu bölgelerdeki ayaklanma çabaları arasında Tuna'da gösterdiği başarı bölgedeki huzur ve güven ortamı yeniden sağlamıştır. Bu da ticaretin canlanmasına katkıda bulunmuştur. 1854 yılında bol miktarda ürün hasat edilmiş ihracatın canlılığı nedeniyle fazla kâr elde edilmiştir. Ancak bu kârın artmasını engelleyen bazı durumlar mevcuttur. Yüksek ihrâc vergisi yanında taşıma giderlerinin artması da bu dönemde bölge ticareti için önemli bir sorun teşkil etmiştir. Bölgedeki yük hayvanlarının büyük çoğunluğu ordunun hizmetine verilmiş, diğerleri de özellikle Eflak-Boğdan'dakiler başıbozuklar tarafından talan edilmiştir. Bu dönemde sadece Manastır Sancağı'ndan yılda 1.270 tondan fazla buğday ihrâc edilmiştir.

Bu tahıl ihrâcatı ve elde edilen gelir bölgedeki kürk ve diğer kumaş üreticilerinin de işlerini arttırmıştır. Yapılan bu ticaretin sadece küçük bir kısmı nakit para ile yapılmaktaydı. Konsolos bölgede İngiliz ihrâcâtının belirgin oranda arttığından bahsederek özellikle Manchester ürünlerinin burada satışa sunulduğunu belirtir. Bu ürünlerden; gömlekler, pamuklu bez, emprime kumaş, pamuklu kumaş ve çıkırık bükümü pamuğa büyük talep olmuştur. Konsolos ayrıca yıllık Lucca¹²³ fuarının Manastırlı tüccarların uğrak yeri olduğunu söylemektedir. Konsolos, bölge ticaretindeki bu dönemde görülen Alman ve Saksonya üreticilerinin savaş zamanında Osmanlı Devleti'nin yapacağı ithâlatın askıya alınacağı düşüncesiyle üretimlerini

¹²² Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 10-11, İstanbul, 1983, s. 151.

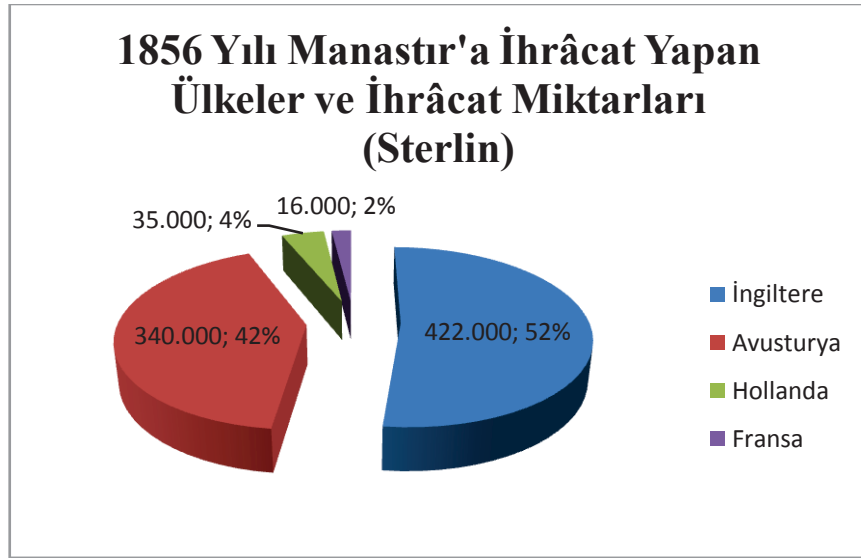
¹²³ Lucca, İtalya'nın kuzeyindeki Toscana yönetim bölgesinde Serchio nehrinin içinden geçtiği, Liguria denizi kıyısındaki verimli bir düzlükte kurulmuş İtalya kentidir.

azaltma politikasını Manchester'in de uyguladığını ve bunun da yetersiz arza sebep olduğunu belirtmiştir¹²⁴.

3.2.1.2. 1856-1859 Yılları Arasında Manastır'ın Ticareti

J. Lewis Farley'in Manastır İngiltere Konsolosu Mr. Longworth'un yazmış olduğu raporu aynen verdiği kitabında, Manastır ve ona bağlı olan Ohri ve Kastorya'nın dış ticaretinin belirli bir ölçüde Draç limanı ile yapıldığı ancak ticaretteki ana kanalın Selânik olduğu belirtilmektedir. 1856 yılında toplamda 813.000 Sterlinlik ithâlat yapılmıştır¹²⁵. Bu ithâlatın yapıldığı ülkeler ve oranlaraşağıdaki grafikte verilmiştir.

Grafik-5: 1856 Yılı'nda Manastır'ın İthâlat Yaptığı Ülkeler ve Miktarları (Sterlin)¹²⁶.

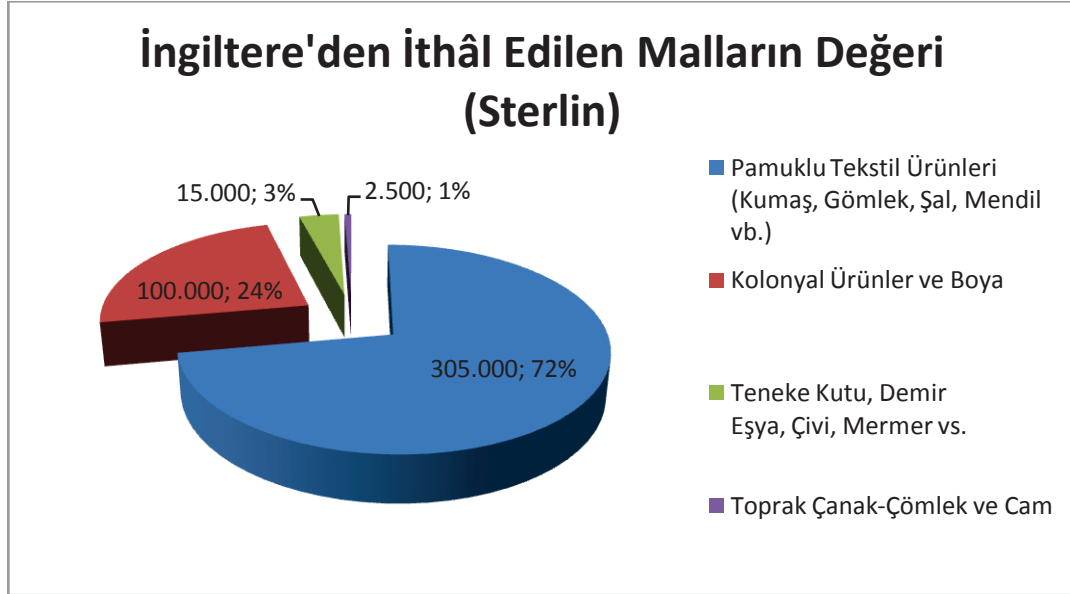
Grafikte ilk sırada yer alan İngiltere yapmış olduğu 422.000£'lik ihrâcatta bölgeye gönderdiği malların grafiği ise şu şöyledir.

¹²⁴The Sessional Papers Printed by Order Of The Lords, Or Presented By Royal Command, C. 44, Printed By: George E. Eyre and William Spottiswoode, London, 1855, s. 138-139.

¹²⁵ J. Lewis Farley, *The Resources Of Turkey Considered With Especial Reference To The Profitable Investment Of Capital In The Ottoman Empire*, London, 1862, s. 143.

¹²⁶ Aynı Yer.

Grafik-6: İngiltere'den İthâl Edilen Mallar ve Oranları¹²⁷.

Avusturya'dan yapılan ithâlatta ise yünlü kumaşlar, yarı pamuklular, postlar, ipekliler ve porselen eşyalar yer almaktaydı. Fransa'dan ipekli mamuller ve Hollanda'dan da kolonyal ürünler ithâl ediliyordu.

1859 yılı ithâlat verileri Selânik ve Belgrat yoluyla yapılanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Tablo-51: Manastır'ın 1859 Yılı İthâlat Verileri¹²⁸.

Selânik Yoluyla		
Ürün	Birim Fiyat £.s.d. ¹²⁹	Toplam Fiyat (£)
Kahve	Okkası 1s.6d-1s 10d.Arası	42.000
Şeker	Okkası 1s. 2d-1s. 4d.Arası	84.000
Rom	Okkası 1s.-1s.4d Arası	23.000
Pirinç	Okkası 6d.'den	3.000
Sabun	Okkası 11d'den	10.000
Demir Çubuk	Okkası 4d.-5d. Arası	76.000
Demir Çivi	Okkası 8d.-10d. Arası	
Tabaka Demir	Okkası 5d.-9d. Arası	
Kurşun	Okkası 6d.-7d. Arası	
Kalay (Kutuda)	1£.3s.-1£.6s.	
Pamuklu Eşyâlar Tamâmen İngiliz Üretimi		

¹²⁷ Aynı Yer.

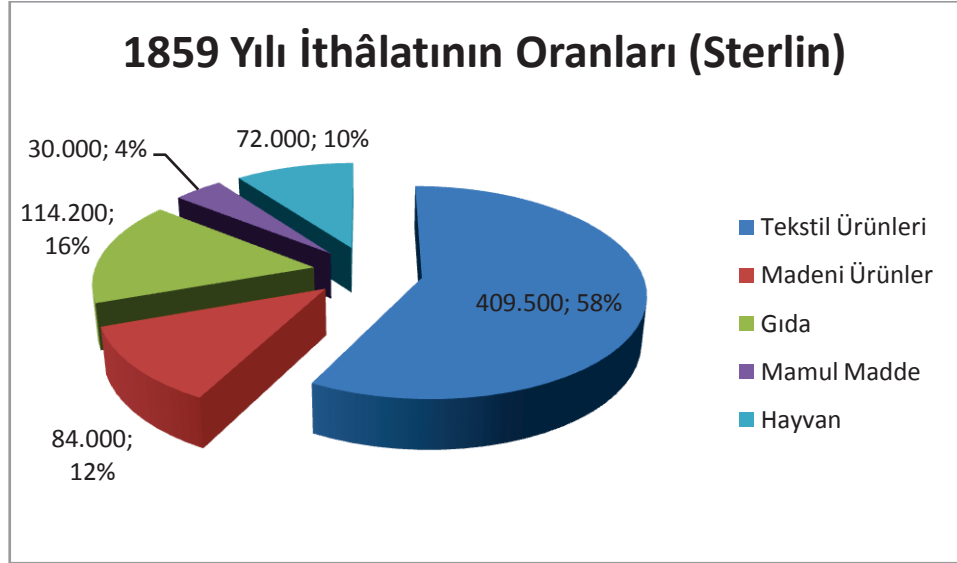
¹²⁸ Aynı Eser, s. 147-148.

¹²⁹ Tabloda; £ Pound'u, s. Shilling'i ve d. Pence'i göstermektedir.

Makine Büküm İpi	No: 4-14, 4.535 Kg'lık Her Destesi 12s.	298.000
“	No: 16-24, “	
“	No: 26-32, “	
“	No: 38-42, “	
“	No: 48-52, “	
Baskılı Patiska	25.603m'lik her parçası, 7s. 10d.-11s.	
“	32.918m'lik her parçası, 12s. 2d.-1£. 3s.	
Madapolam ¹³⁰	36.567m'lik her parçası, 11s.-18s. 7d.	
Gömlek	36.567m'lik her parçası, No: 1,2,3,4,5, 11s.-18s. 7d.	
Beyaz İnce Pamuk	18.288m'lik her parçası, 4s.-6s.	
Mavi Kumaş	25.603m'lik her parçası, 6s.-11s.	
Desenli Gömlek	36.567m'lik her parçası, 12s.-15s.	
Renkli Cep Mendili	Düzinesi 2s.-5s.	6.000
İndigo (Çivit)	Okkası 10s. 1£ Arası	
Kırmızı Boya	Okkası 1£.3s.-1£.10s. Arası	
Bakır Plaka	Okkası 4s.	
İpekli	---	7.500
Belgrat Yoluyla		
Cam	---	8.000
Altın nakış (süs)	---	4.000
Kumaş	---	50.000
Fes	---	22.000
Yarı Pamuklu	---	28.000
Cep Mendili	---	4.000
Koyun	Tanesi, 8s.	8.000
Öküz	Tanesi, 4£	40.000
At	Tanesi, 6£	24.000
Toplam İthâlat		747.500

¹³⁰ İnce ipliklerden üretilmiş pamuklu kumaş.

Grafik-7 : Manastır'ın 1859 Senesi İthâlatının Ürünlere Göre Dağılımı.

Grafikte de görüleceği üzere 1859 yılı ithâlatında da pastanın büyük parçasını tekstil ürünleri %58'lik bir oranla almaktaydı. Onu sırasıyla %16 ile gıda ürünleri, %12 ile madeni ürünler, %10'luk bir oranla hayvan ve %4 ile mamul maddeler izlemiştir.

Raporda bölgenin ihrâcatı ile ilgili veriler de bulunmaktaydı. 1856 yılındaki ihrâcatın hemen tamamını tahıl ürünleri oluşturup 220.000£'lik bir toplam karşımıza çıkmaktadır ki bu rakam bir önceki yılın ihrâcat toplamı olan 500.000£'den çok daha azdı. Tahıl ihrâcında görülen azalmanın aksine kürk ticareti gibi belli bazı alanlarda artış gözlemlendi. Yine Manastır'ın yalnızca Rumeli coğrafyası için değil Osmanlı Avrupası'nın diğer bölgelerine de hazır yapılmış giysi (nakışlı ve sade), yünlü ürünler gibi maddeleri sağlamaktaydı. Manastır'ın ticari hayatına katkı sağlayan öğelerden birisinde; çobanlar her yıl koyun sürülerini Rumeli'nin dağlarından Selânik'in düzlüklerine indiriyor ve kışı burada geçirdikten sonra hayvanların kırılan yünlerinden elde ettikleri gelirle geri dönüyorlardı. Şehirdeki deri tabakçıların ve pirinç işçilerinin ürünleri Osmanlı Avrupası'nda daima alıcı bulabiliyordu. Bunların yanı sıra Rumeli'nin dağlık bölgelerinde gezici ve göçmenlerden oluşan “Gurbetçiler”in oluşturduğu topluluk, duvar ustalığı, inşaatçı, marangoz, fırıncı gibi meslekleri icra ediyorlar ve ticaretlerini Osmanlı Devleti'nin her yerinde yapıyorlar ve elde ettikleri kazançla birkaç yıl sonra evlerine

dönüyorlardı. Bu gurbetçilerin tahminen 25.000 kişi oldukları sanılmakta olup yıllık ortalama birikimleri 375.000£’e ulaşabiliyordu. Bu rakam ya şehirde harcanıyor ya da sermayelerine ekleniyordu¹³¹. 1859 yılındaki ihrâcat ise temelde tahıl ürünleri ile postlardan oluşmaktaydı. Diğer ürünler ya evde tüketim için ya da Ohri ve Üsküp gibi komşu kazalara satılmaktaydı. Aşağıdaki tabloda Selânik ve Belgrat yoluyla yapılan ihrâcâtın tahmini rakamlarını görebilmekteyiz.

Tablo-52:1859 Senesi Bölgeden Selânik ve Manastır Yoluyla Yapılan İhrâcât¹³².

Selânik Yoluyla		
Ürün	Birim Fiyat £.s.d.¹³³	Toplam Fiyat (£)
Buğday	21s.	103.782
İpek Koza	---	2.500
Belgrat Yoluyla		
Koyun Postundan Üretilmiş	1s. 5d.	3.670
Sahtiyandan Üretilen veya Keçi Postu	3s.	15.380
Kuzu Postu (Hammadde)	10d.	5.380
Keçi Postu (Hammadde)	2s.	5.500
Koyun Postu (Hammadde)	1s. 1d.	4.400
Tavşan Postu	5d.	4.500
Yıkanmamış Yün Okkası	1s. 5d.	3.000
Yünlü Çorap	Çifti 6d.	1.000
Toplam		149.112

Tablodaki ürünlerin yanı sıra Ohri’de üretilen zeytinyağının transit ticareti de çok önemliydi. Bu yağ Manastır yoluyla Sırbistan ve Lehistan’a ihrâc edilmekteydi.

¹³¹ J. Lewis Farley, **Aynı Eser**, s. 144-145

¹³² **Aynı Eser**, s. 146-147.

¹³³ Tabloda; £ Pound’u, s. Shilling’i ve d. Pence’i göstermektedir.

3.2.1.3. 1864 Yılında Manastır'ın Ticareti

1864 yılında Manastır'da İngiltere Konsolosu olarak bulunan Mr. Calvert, Ohri, Manastır, Kesriye, Üsküp ve Prizren'in yaptığı ithalat-ihraat verilerini tespit etmiş, yine Manastır şehrindeki ticari ürünleri de saymıştır.

Mr. Calvert şehirdeki ithâlât ile ilgili verileri de vermiştir. Bu verileri bölgenin önde gelen bazı tacirlerinden elde etmiş ve her ne kadar bazı uyuşmazlıklar olsa da yine de raporun doğru olduğu yönünde görüş belirtmiştir.

Tablo-53: 1864 Yılı Rumeli'deki İthalat Oranları¹³⁴.

Rumeli Vilâyeti				
İthâlât Miktar ve Değeri				
Ürünler	Paket Sayısı	Paketin Ayrıntısı	Değeri Sterlin	Toplam Değer Sterlin
İngiltere				
Pamuk İpliği	13,000	Her 16 Paketi	85,000	—
Basma İplik	6,000	Her 40 Parçası	15,000	—
Gri Uzun Kumaş	5,000	“	100,00	—
Mavi Uzun Kumaş	400	“	8,000	—
Kalın Patiska	500	Her 25 Parçası	10,000	—
Pamuklu Bez, Patiska	100	Her 28 Parçası	900	—
Sık dokunmuş parlak, ince, yumuşak kumaş	200	Her 30 Parçası	2,000	—
Demir, çubuk	10,000	160-170lb (72-77 Kg)	10,000	—
Demir Levha	1,000	“	1,500	—
Kalay	100	“	1,000	—

¹³⁴Commercial Reports Recieved At The Foreign Office From Her Majesty's Consuls During The Year 1865, London 1866, s. 579.

Kalay Levha	300	“	600	—
Kurşun	600	“	2,500	—
Bakır	1,000	“	25,000	—
Çelik	200	“	800	—
Çivit	150	150 lb Net (68 Kg)	6,400	—
Kırmızı Boya	100	“	3,100	—
İlaç ve Baharatlar	—	“	6,000	—
İçki	2,000	Varil	8,000	Toplam 420.000
Avusturya ve Almanya				
Yünlü Kumaş	3,000	—	150,000	—
Keten ve Kenevir Kumaş	100	—	1,000	—
Fes	500	—	25,000	—
Pamuk Şal	50	—	2,500	—
Yarı pamuklu Eşarp	3,000	—	80,000	—
İpekli Kumaş	100	—	10,000	—
Kürk	200	—	30,000	—
Altın ve Gümüş İplik	—	—	15,000	—
Nuremberg Porseleni	1,500	—	15,000	—
Hırdavat	1,000	—	5,000	—
Metal Folyo ve Tel	300	—	3,000	—
Cam Eşyalar	1,000	—	3,000	—
Cam Levha	3,000	—	4,500	—
Alkol	10,000	Varil	60,000	Toplam 404.000
Fransa				

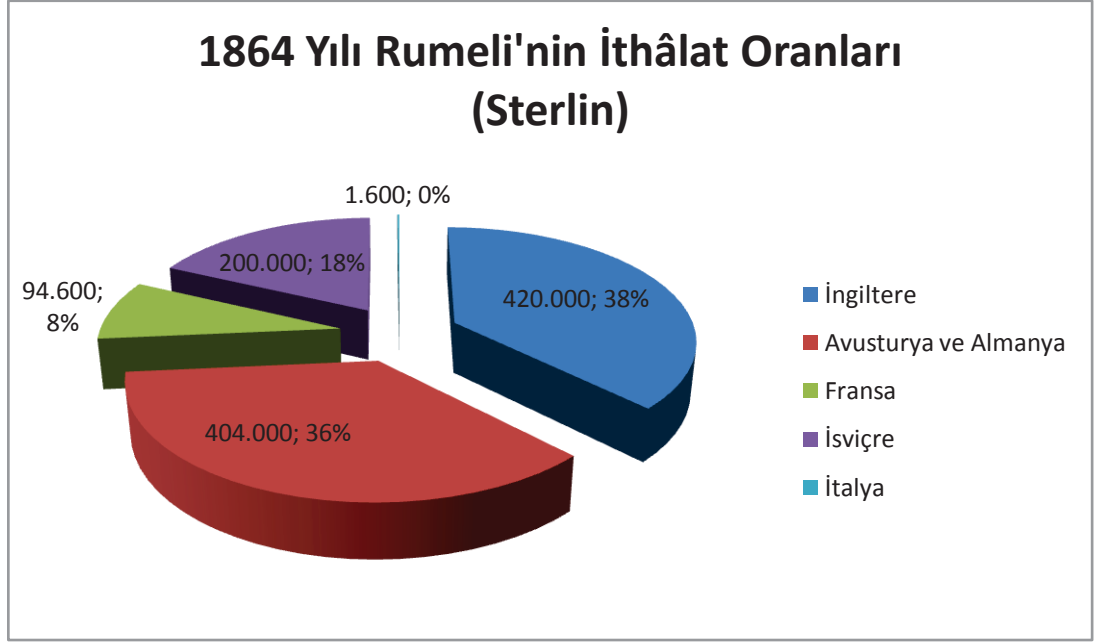
Şeker	16,000	56 Okka (71Kg)=177 lb (80Kg)	52,000	—
Kahve	5,000	“	31,000	—
Çivi	2,000	“	3,000	—
Dana Derisi	50	7 Düzine Deri	2,100	—
Kösele	200	“	3,400	—
İpekli	—	“	2,000	—
Brendi (Konyak)	2,000	12 şişeli kutu	1,100	Toplam 94.600
İsviçre				
Yünlüler (Yün Güysiler)	4,500	—	—	—
		—	—	—
		—	—	—
		—	—	Toplam 200,000
İtalya				
Prinç	700	—	—	Toplam 1,600
Genel Toplam: 1,121,000				

Tabloda görüleceği üzere bölge ile ithalat yapan ülkelerden İngiltere maddi değer olarak en çok hacme sahip olan ülkeydi. Bu ülkenin ihrâç ettiği mallar arasında en fazla gelir getirenler tekstil ürünleriydi. Bunların yanı sıra çeşitli madenler, ilaç, baharat ve içki de diğer ihrâç ürünleri arasındaydı. Listenin ikinci sırasında yer alan Avusturyave Almanya’nın ihrâc ürünlerinin ağırlığı da İngiltere gibi tekstil üzerineydi. Ayrıca Nuremberg porseleni ve cam eşyalar gibi ürünler de bu ülkeden ihrâc edilen mallardı. Fransa ise bölgenin adeta şeker ve kahve ihtiyacını karşılamış ve ihrâcatının büyük çoğunluğunu bu iki üründen gerçekleştirmiştir. Az miktarda da olsa tekstil ürünüyle içki de bu ülkeden ihrâc edilen mallar arasındaydı. İsviçre’nin

ihraç mallarının tamamını tekstil ürünleri oluşturuyordu. Listenin sonuncu sırasındaki İtalya bölgeye 1864 yılında az miktarda pirinç ihraç etmiştir.

Tabloya göre 1864 yılında Rumeli ile ticaret yapan ülkelerin ithalat yüzdeleri şu şekildedir.

Grafik-8: 1864 Yılı Rumeli'nin İthâlat Oranları.

Mr. Calvert Rumeli'deki bu genel tabloyu verdikten sonra Manastır özelindeki ithalat verilerini ayrıntılı bir şekilde vermiştir. Buna göre:

Tablo-54: 1864 Yılında Manastır'daki İthâl Malların Piyasa Fiyatları¹³⁵.

Rumeli Vilâyeti			
1864 Yılı Manastır'ın İthâlât Piyasa Fiyatları			
Ürünler	Özelliği	Nasıl Satıldığı	
		Ağırlığı ve Ölçü Birimi	Para (Kuruş)
İngiltere			
Makine Büküm İpi	Numara. 8-14	Paketi 10 lb. (4.535 Kg)	36-00
“	12-20	“	37-00

¹³⁵ Commercial Reports Recieved At The Foreign Office..., s. 583-585.

“	16-24	“	38-00
Çıkrık Büküm İpi	8-14	“	40-00
“	12-20	“	42-00
“	16-24	“	45-00
“	“ 28-32	“	51-00
“	“ 38-42	“	62-00
“	“ 44-52	“	75-00
Pamuklu Basma	Enine Göre	24-29 Yarda Parçası (21.94- 26.51Metre)	80-00
			136-00
Gri Uzun Kumaş	3,5 lbs (1.587Kg)	24 Yarda Parçası (21.94 Metre)	53-00
“	4 lbs (1.814Kg)	“	60-00
“	4,5 lbs (2.041Kg)	“	65-00
“	5 lbs (2.267Kg)	“	70-00
“	5,5 lbs (2.494Kg)	“	77-00
“	6 lbs(2.721Kg)	“	83-00
“	6,5 lbs(2.948Kg)	“	90-00
“	7 lbs(3.175Kg)	“	100-00
Kalın Patiska	1 Numara	40 Yarda Parçası (36.57 Metre)	145-00
“	2 Numara	“	125-00
“	3 Numara	“	115,00
“	4 Numara	“	105-00
“	5 Numara	“	100-00
“	6 Numara	“	90-00

Mavi Uzun Kumaş	En İyi	24 Yarda Parça (21.94 Metre)	65-00
“	Orta Seviye	“	55-00
“	Sıradan	“	45-00
Cıvalı Renkli Patiska	—	38-40 Yarda Parçası (34.74- 36.57 Metre)	100-00
Muslin Shavashpoor?	32 İnç (81.28cm) Eninde	20 Yarda Parçası (18.28 Metre)	28-00
“	36 İnç (91.44cm)Eninde	“	34-00
“	45 İnç (114.3)Eninde	“	44-00
Muslin Mermer ?	32 İnç (81.28cm) Eninde	“	30-00
“	36 İnç (91.44cm) Eninde	“	40-00
“	45 İnç (114.3) Eninde	“	50-00
Muslin Tenzif	32 İnç (81.28cm) Eninde	“	32-00
“	36 İnç (91.44cm) Eninde	“	33-00
“	45 İnç (114.3) Eninde	“	35-00
“	54 (137.16cm) İnç Eninde	“	45-00
Yünlü Elbise, yaygın	54 İnç (137.16cm) Eninde	Her bir Yardası (0.91 Metre)	24-00
Demir	Çubuk	Her bir Okkası (1.282Kg)	2-06
Demir	Levha	“	3-20
Bakır	Levha ve Daire Plaka	“	20-00
Çelik	Çubuk	“	3-20

Kalay	Çubuk	“	20-00
Kalay Levha	220 Kutu	Her Kutusu	180-00
Kurşun	Levha	Her Okkası (1.282Kg)	4-10
“	Külçe	“	4-00
“	Küçük saçma	“	4-20
İçki	Varili 100 Okka (128Kg)	“	4-20
Çivit	1. Kalite	“	130-00
Çivit	2. Kalite	“	100-00
Çivit	3. Kalite	“	80-00
Çivit	4. Kalite	“	60-00
Kırımızı Boya	—	“	65-00
Bakkam Ağacı Kırımızı Boyası	—	“	1-20
Bakkam Ağacı Kırımızı Boyası	—	“	6-00
Bakkam Ağacı Kırımızı Boyası	—	“	16-00
Demir Sülfatı	—	“	1-20
Demir Sülfatı	—	“	7-00
Güherçile	—	“	12-00
Tarçın	—	“	15-00
Küçük Hindistan Cevizi	—	“	20-00
Biber	-	“	6-20
Karanfil	—	“	7-20
Zencefil	—	“	20-00
Avusturya-Almanya			

Yünlü Elbise (Saksonya)	60 İnç genişliği (152.4cm), 30-85 Riffs (23.62-66.92 Metre)	Her bir Riffs (78.74cm)	33-20
“	“	“	30-00
“	“	“	26-30
“	“	“	23-10
Yünlü Elbise İmperials	50 İnç genişliği (127cm) parçası 30-45 Yard (27.43-41.14 Metre)	Her bir Yardası (0.91 Metre)	23-10
“	“	“	22-10
“	“	“	16-30
Yünlü Elbise En İyi Londra	42 İnç genişliği (106.68cm) parçası 40 riff (31.49Metre)	Her bir Riff (78.74cm)	46-30
“	“	“	44-20
Yünlü Elbise Gevers Londra	“	“	40-00
“	“	“	44-20
Yünlü Elbise Tibet	30 İnç genişliği (76.2cm) her parçası 28-30 riff (22-23.62 Metre)	“	7-30
“	“	“	5-20
“	“	“	5-10
Fanila Renkli	62 inç genişliği (157.48cm)Her parçası 28 aune (3.248cm)	Her bir Aunesi (116cm)	4-20
“	“	“	22-20
Fanila Beyaz	65 inç genişliği (165.1cm)Her parçası 28 aune (3.248cm)	Her bir Aunesi (116cm)	9-00
“	“	“	13-10

Desenli İpek	Parçası 8 Aunes (928cm)	Her Aunesi (116cm)	FCS 50-00
“	“	“	100-00
“	Parçası50-70 Metre	Her Metresi	5-00
“	“	“	10-00
Hareli İpek	Parçası 50-80 Metre	Her Metresi	5-00
“	“	“	6-50
Fes	Kalitesine Göre	Her Düzinesi	Kuruş 24-00
			40-00
			50-00
			120-00
			140-00
			180-00
			210-00
Avusturya ve İsviçre			
Altın Tel(Klabudan) Nakış İçin	Bayağısı 2 Nullas	Her Kangalı	FCS 40-00
“	Orta Hallisi 2,5 Nullas	“	42-00
“	İyisi	“	44-00
Altın Tel (Sırma)	1. Kalite	Her Dirhemi	Kuruş 6-00
“	2. “	“	6-20
Gümüş Tel	—	“	6-00
İsviçre			
Kaşmir	1,13 Metre Genişliğinde Parçası 25-30 aune (29-34.80Metre); 10 Kalite	Her Aunesi (116cm)	FCS: 8-75
“	“	“	17-50

Şam Kumaşı, Tamamen Yün	0.90 Metre Genişliğinde Parçası 30-33 Riff (23.62- 25.98Metre)	Her Parçası	65-00
“	“	“	90-00
S. 585 Şam Kumaşı Karışık Kumaş	0.90 Metre genişliğinde parçası 30-33 Riff (23.62- 25.98Metre)	“	FCS: 46-00
“	“	“	48-00
Şam Kumaşı Tamamen Pamuklu	0.70 Metre genişliğinde parçası 30-33 Riff (23.62- 25.98Metre)	“	26-00
“	“	“	28-00
Kaba Pamuklu Kumaş, Yün, Pamuk, İpek	26 inç genişliğinde parçası 27-30 Aune (31.32-34.80Metre)	Her annuesi (116cm)	2-00
Pamuk Dokuma, Yazma (Kalemkâr)	Karton Kutuda Numara.7-10 Her birinde 1 Düzine	No. 7 Karton	7-00
“	“	No. 8 Karton	8-00
“	“	No. 9 Karton	9-50
“	“	No. 10 Karton	12-50
Pamuk Muslin Eşarp (Tenzif)	“	No. 7 Karton	6-00
“	“	No. 8 Karton	7-00
“	“	No. 9 Karton	8-50
“	“	No. 10 Karton	11-50
Yarı pamuklu	20 İnç genişliğinde Parçası 40 Yarda (35.57 Metre)	Her Yardası (0.91 Metre)	0-45
“	“	“	0-57

“	“	“	0-90
Pamuk Dokuma Printanniers?? (İsviçre)	Parçası 40 Aune (46.40Metre)	Her annuesi (116cm)	0-45
“	“	“	0-57
“	“	“	0-80
Çizgili Pamuklu Kumaş (Tapia??)	23-23,5 inç(58.42- 59.69cm)genişliğinde, parçası 7 Yard (6.40Metre)	Her Yardası (0.91 Metre)	5-55
“	“	“	7-00
“	“	“	7-05
Gingham Pamuğu Stout??	20 İnç (50.8cm) genişliğinde	Her Yardası (0.91 Metre)	5-00
“	“	“	7-00
“	“	“	9-25
Pamuk, Türkiye Kırmızı Bez	20 İnç (50.8cm)genişliğinde 22-28 Yarda (20.11- 25.60 Metre)	Her Parçası	18-00
“	“	“	23-00
Desenli Pamuk, Kırmızı Bez	“	“	20-00
“	“	“	25-00
Pamuk, Basılmış, Cep Mendili	Kartonda Numara. 4- 10 Her birinde Bir Düzine	No. 4 Karton	2-55
		No. 5 Karton	3-55
		No. 6 Karton	4-55
		No. 7 Karton	5-55
		No. 8 Karton	6-30
		No. 9 Karton	7-10
		No. 10 Karton	9-50

Pamuk Mavi Cep Mendili	Kartonda Numara. 7-12 Her birinde Bir Düzine	No. 7 Karton	6-00
		No. 8 Karton	8-00
		No. 9 Karton	10-00
		No. 10 Karton	13-50
		No. 12 Karton	15-00
Pamuk İpekli, Sade	Parçası 70-75 Metre	Her Metresi	3-70
“	“	“	4-20
“	“	“	5-00
Pamuk İpekli, Desenli	“	“	6-50
“	“	“	11-00
“	“	“	14-00
Fransa			
Beyaz Toz Şeker	Çuvalı 56 Okka (71.68Kg)	Okkası (1.282 Kg)	Kuruş 6-20
Kahve	“	“	12-20
Dana Derisi	—	Derinin Her Düzinesi	700-00
Kösele	—	Okkası (1.282 Kg)	35-00
Çivi	Çuval	Okkası (1.282 Kg)	3-10
Stearine ¹³⁶ Mum	Kutu	Okkası (1.282 Kg)	16-00

Görüleceği üzere Manastır'daki ticaret oldukça canlı olup ithâl edilen ürünlerin çeşitliliği dikkati çekmektedir. Hazır tekstil ürünlerinin listenin ilk sırasını oluşturduğu listede, Stearik asit, güherçile, çivi, demir, demir sülfat, zencefil, altın tel

¹³⁶ Stearik Asit

gibi maddeler de bulunmaktaydı. İthâlatla ilgili bu verilerden sonra Mr. Calvert bölgenin ihrâcatı hakkında bilgiler vermiştir. Rapora göre: Bölgenin ana ihrâcât maddesi buğdaydır. Buğday, bütün vilâyette çokça üretilir. Buğdayın yarısından fazlası sallar ile Vardar'dan Selânîk'e taşınır. Kinsili(?) şehri bu iş için önemli bir şehirdir. 1864'te Buğday üretimi çok olmasına rağmen ihrâcat ise çok az olmuştur. Avrupa pazarlarından ya çok az talep olmuş ya da hiç olmamıştır. Rumeli Vilâyeti'nin yılda 90.000-100.000 Quarter (1.143.052Kg-1.270.058Kg) ihrâc edecek kadar buğday üretimi vardır¹³⁷.

Tablo-55 : Rumeli'den İhrâc Edilen Ürünler ve İhrâc Edildiği Ülkeler¹³⁸.

Draç Limanı'ndan Yapılan İhrâcât			
Ülke ve İhraç Malları	Değeri Sterlin		
	1861	1862	1863
Avusturya: Arpa, Fasülye, Deri, Keten Tohumu, Darı, Yulaf, Zeytin Yağı, Yumurta, Post, Baga, Buğday, Yün.	56.589	100.215	94.256
Nakit	31.812	13.682	34.340
Toplam	88.401	113.897	128.596
İyon Adaları: Fasülye, Darı, Kümes Hayvanları, Post, Ceviz, Buğday, Yün	869	3.227	3.635
Nakit	3.262	8.342	6.609
Toplam	4.131	11.569	10.244
Türkiye: Arpa, Peynir, Kahve, Pamuk, Basma ve Kumaş, Hırdavat, Kına, Demir, Darı, Çivi, Portakal, Biber, Kuru Üzüm, Pirinç, Rom, Sabun, Alkol, Şeker, Tütün, Buğday	7.347	19.984	14.528
Nakit	7.220	33.649	28.968
Toplam	14.577	53.633	43.496

¹³⁷ Commercial Reports Recieved At The Foreign Office..., s. 586.

¹³⁸ Aynı Yer.

Kuzey İtalya: Arpa, Fasülye, Sülük, Darı, Yulaf, Post, Baga, Ceviz, Buğday, Yün	1.511	22.836	16.465
Yunanistan: Fasülye, Küçük Kerestelik Ağaç, Ceviz	317	300	690
Yıllık Toplam	108.937	202.235	199.491

Bölgedeki bazı malların ortalama fiyatları ise 1863-1864'te şu şekildedir.

Tablo-56: Bölgede Üretilen Temel Mallar ve Ortalama Fiyatları¹³⁹.

Bölgede Üretilen Temel Malların Ortalama Fiyatları					
Ürün	Birimi	Miktarı Kuruş- Para	Ürün	Birimi	Miktarı Kuruş- Para
Öküz Gönü	Postu	50,00	Bufalo Derisi	Postu	80-00- 120,00
İşlenmemiş Keçi Derisi	Derisi	7,20	İşlenmemiş Koyun Derisi	Derisi	4,20
İşlenmemiş Kuzu Derisi	Deri	3,20	İşlenmemiş Tavşan Derisi	Derisi	1,20
Koyun Yünü	Okkası	10,00	Yıkanıp taranmış Koyun Yünü	Okkası	20,00
Keçi Yünü	Okkası	7,00	Kenevir Tohumu	Okkası	2,00
Keten Tohumu	Okkası	1,15	Kenevir	Okkası	1,25
İşlenmemiş Keten	Okkası	1,20	Yerli Pamuk	Okkası	25,00 – 30,00
Zeytin Yağı	Okkası	6,20	Susam Yağı	Okkası	7,20
Keten Tohumu Yağı	Okkası	8,00	Prinç	Okkası	3,00
Kuru Fasülye	Okkası	1,10	Bakla	Okkası	2,00

¹³⁹ Commercial Reports Recieved At The Foreign Office..., s. 588-589.

Nohut	Okkası	1,20	Tütün (Okkasından Alınan 12 Kuruş Gümrük Hariç)	Okkası	1,20-3,00
Zeytin	Okkası	3,00	Sarı Mum	Okkası	28,00
Don Yağı	Okkası	5,20	Koyun Tereyağı	Okkası	9,00
Sabun	Okkası	5,00	Reçine	Okkası	0,30
Rakı	Okkası	6,00	Sabun(DomuzYağından)	Okkası	3,20
Kırmızı Şarap	Okkası	1,30-2,20	Beyaz Şarap (Bayağı)	Okkası	2,00-3,00
Yakacak Odun	100 Okkası	6,20	Samako'dan Demir	Okkası	3,00
Odun Kömürü	Okkası	0,10			

Yukarıdaki tablo dönemin tüketim mallarının fiyatını göstermesi açısından son derece önem arz etmektedir. Hayvan derilerinin en pahalısı Bofalo derisiyken, yünlerde yıkanıp temizlenmiş koyunyünü okkası (1.282Kg) 20 kuruş ile en değerli üründür. Tütünün okkası 1 kuruş 20 para ile 3 kuruş arasındayken her okkasından 12 kuruş gümrük alınması dikkati çekmektedir. Günlük yaşantımızda mutfağımızda sürekli yer bulan pirinç, kuru fasulye, nohut, bakla, zeytin, tereyağı, keten tohumu yağı, zeytinyağı, susam yağı arasında en pahalı oran ürün 9 kuruşluk fiyatıyla koyun tereyağıdır. Ekseriyetle şehirde yaşayan Gayrümüslim kesimin tükettiği alkollü içki kategorisindeyse okkası 6 kuruş ile rakı şaraptan çok daha pahalıydı. Odun kömürünün okkası 10 para, kışlık odunun 100 okkası yani 128 kilosu 6 kuruş 20 para olup tonu 62 kuruşa alınabiliyordu.

Mr. Calvert son olarak Manastır'daki tahılın üçer aylık fiyatlarını vermiştir. Listede verilen tahıllar: Buğday, arpa, çavdar, yulaf ve mısırdır.

Tablo-57: Manastır'daki Tahılların Fiyatları¹⁴⁰.

Dönem	Buğday (1 Imperial Quarter, IQ= 12.70 Kg)							
	1.Kalite Sert Buğday		2.Kalite Sert Buğday		1.KaliteYumuşak Buğday		2.KaliteYumuşak Buğday	
	E.d. ¹⁴¹	E.y. ¹⁴²	E.d.	E.y	E.d.	E.y	E.d.	E.y

¹⁴⁰ Tabloda; £ Pound'u, s. Shilling'i ve d. Pence'i göstermektedir.

31Mart1863	s. d. 35 0	s. d. 36 6,5	s. d.	s. d.	s. d. 22 3	s. d. 23 10	s. d.	s. d.
30 Haziran “	25 5,5	25 5,5			21 7,5	22 3	17 10	19 1
30 Eylül “	28 7,5	28 7,5			19 1	20 8	15 11	17 6
31 Aralık “	31 10	31 10			19 1	20 9		
31Mart1864	23 0	25 3	20 8	2110	13 9	16 0	11 11	128
30 Haziran “	25 0	28 1			18 9	20 3		
30 Eylül “	19 1	28 9	1511	20 8	13 7	19 1	11 9	17 4
31 Aralık “	17 6	20 8	13 7	15 3	11 5	12 1	10 9	11 9
Dönem	Arpa 1(IQ)	Çavdar1(IQ)	Yulaf1(IQ)	Mısır1(IQ)				
31Mart1863	11 1	13 4	13 8	14 4	7 7,5	8 10	13 8	14 4
30 Haziran “	9 6,5	12 9	9 6	12 9			14 0	14 8
30 Eylül “	9 6,5	6 6,5	11 2	12 1	6 4,5	6 4,5	12 8	12 8
31 Aralık “	10 6	11 5,5	12 9	13 5	7 11	8 3	12 9	13 5
31Mart1864	8 0	8 3	8 8	9 2			11 11	12 5
30 Haziran “	9 5	10 8	10 11	10 11	7 8	7 8	11 11	12 6
30 Eylül “	7 8	11 1	7 10	12 9	4 7	8 11	8 11	12 9
31 Aralık “	7 0	7 7,5	7 0	7 7,5	6 4	6 4	10 2	10 9

3.2.1.4. 1869 Yılında Manastır’ın Ticareti

Mr. Calvert’in 1869 yılı Manastır konsolosluk bölgesinde esnaf ve sanayi sınıflarının durumu başlığı altında sunduğu rapor dokuz kazasıyla birlikte Manastır Sancağı’nın ticari faaliyetleri hakkında bilgiler vermektedir.

Sancak genelindeki nüfusun 3/4’ünün uğraşısı tarımdır. Kalanı ise ticaretle uğraşmaktaydı. Üretici olmayan bu kesimde tüccarlar, tefeciler, perakende

¹⁴¹ En Düşük.

¹⁴² En Yüksek.

dükkâncıları olup faaliyetlerini kasabalarda yürütürdü. Bunlar parçası oldukları şehirlere şirketler haline gelirlerdi.

Buradaki günlük işçilerin büyük çoğunluğu 6-12 ay arası, hatta bazan daha fazla sürelerle evlerini terk ederek imparatorluğun diğer bölgelerinde iş aramaya çıkarlardı. Bunlar gurbetçi diye adlandırılmaktaydılar. Bunların büyük çoğunluğu Hristiyan olup hemen tamamı erkeklerden ibaretti. Örneğin Resne ve Prespa'daki gurbetçiler evlerini Şubat ve Mart'ta terk ederler Ekim'de kazandıklarıyla geri dönerlerdi. Verimli bir dönemde kişi başı ortalama 25-30 £ kazanabiliyorlardı. Genel ortalama ise 12£'di. Resne'den İstanbul ve çevresi ile Varna'ya kadar giden gurbetçilerin meslekleri; bahçıvanlık, seyyar satıcılık ve gündelik işçilikti. Prespa ise Çanakkale ve Marmara denizi kıyısındaki şehirlere; marangoz, bıçkıcı, duvar ustası, seyyar satıcı, işportacı ve gündelik işçi gönderiyordu. Gurbetçiler nadir de olsa arazi kiralayıp pamuk ve sair ürünler yetiştiriyorlardı¹⁴³.

Konsolosun tespitlerini Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bazı belgelerden de takip edebilmekteyiz. “*Medîne-i Manastır nefs-i varoşıyla kazâ-i mezbûrenin hâvî olduğu kasabası re‘âyâsından ticâret suretiyle kazâ-i âherde bulunan re‘âyânın elli altı ve elli yedi seneleri cizye-i şer‘iyyeleri Manastır’dan tahsîl olunmamış olduğundan re‘âyâ-yı mezbûrenin mikdârını mübeyyin tanzîm olunan defterdir*” ifadeleri ile başlayan defter hangi mahalleden kaç kişinin nereye gittiğini belirtmektedir. Buna göre:

Tablo-58: 1840-1842 Yıllarında Manastır’dan Dışarıya Ticaret İçin Gidenler¹⁴⁴.

Mahallesi	Gittikleri Yerler	Sayısı
Papaz Rastomeçkar	Anadolu(3kişi), Ayranoz, Belgrad(11kişi), Çorlu, Der-i Aliyye (21kişi), Edirne(2Kişi), Eflak, İzmir(4kişi), Kuds-i Şerif, Niş, Siroz, Şam-ı Şerif(2kişi), Yenişehir(2kişi)	51
		Cizye 3060
Papaz Anastas	Belgrad(4kişi), Der-i Aliyye (7kişi), Eflak(5kişi), Filibe, Lofça, Mısır, Şam-ı Şerif(2kişi), Üsküb, Yenişehir	23
		Cizye 1350

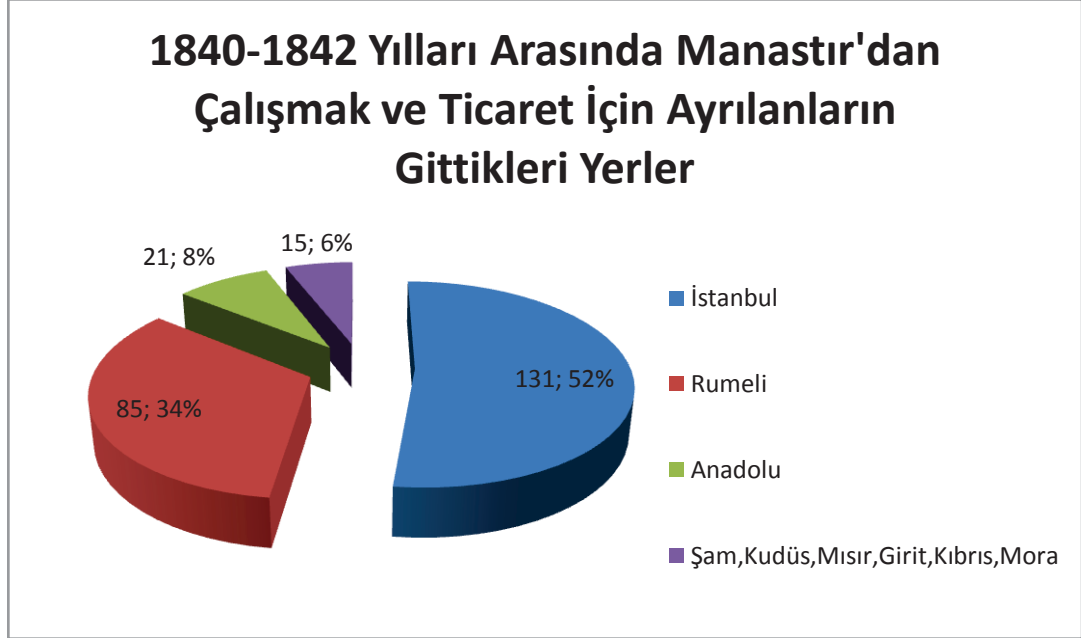
¹⁴³ Reports From Her Majesty’s Representatives Respecting The British And Foreign Diplomatic Services 1869-1870, London, 1870, s. 240-241.

¹⁴⁴ BOA.ML.VRD.CMH, No: 20, 1256-1257, s. 2-10.

Papas Tariçe	Anadolu(3kişi), Belgrad(2kişi), Der-i Aliyye (16kişi), Eflak(4kişi), Nemçe, Prizrin, Rahova, Selanik, Yanya(2kişi)	31
		Cizye 1740
Papas Rastodirahor	Belgrad(7kişi), Der-i Aliyye (24kişi), Edirne(2Kişi), Mora, Selanik, Siroz	36
		Cizye 1890
Papas Vasil	Anadolu(2kişi), Belgrad, Der-i Aliyye (6kişi), Edirne, Eflak, Girit, Mısır(2kişi), Selanik Tırhala, Yenişehir	17
		Cizye 1020
Kilise	Anadolu(2kişi), Belgrad(2kişi), Der-i Aliyye (3kişi), Eflak, İştib, İzmir, Kıbrıs, Kozan, Kuds-i Şerif(2kişi), Selanik	15
		Cizye 870
Papas Dimitri	Bosna, Der-i Aliyye (8kişi), Sivas(2kişi), Yanya	12
		Cizye 720
Papas Yorgaki	Belgrad(4kişi), Der-i Aliyye (21kişi), Eflak(3kişi), İşkodra(3kişi), Mağnisa, Şam-ı Şerif(2kişi)	34
		Cizye 2010
Papas Nahum	Belgrad, Der-i Aliyye (14kişi), Mihaliç(2kişi)	17
		Cizye 900
Papas Atnas	Anadolu, Belgrad(2kişi), Der-i Aliyye (11kişi), Yenişehir	15
		Cizye 870

Görüldüğü üzere şehirdeki 10 Gayrimüslim mahallesinden toplam 253 kişi farklı coğrafyalara çalışmaya ve ticaret yapmaya gitmişti.

Grafik-9: 1840-1842 Yıllarında Manastır Merkezden Çalışmaya Gidilen Yerler.

Manastırlıların çalışmak ve ticaret için gittikleri yerlerin başında günümüzde de olduğu gibi İstanbul gelmektedir. %52'lik bir oranla ilk sırada yer alan İstanbul'u %34'le Rumeli coğrafyasındaki şehirler izlerken, Manisa, Sivas, İzmir gibi Anadolu kentlerine gidenlerin sayısı 21 ve oranı %8 olmuştur. Son sırada %6 lık oranla Afrika ve Kıbrıs, Girit gibi adalar yer almıştır.

1844-1845 yılında ise dışarıya çalışmaya gidenlerin sayısında büyük artış olmuştur. Bu dönemde toplamda 722 kişi şehir dışına çıkmış olup gittikleri yerler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-59: 1844-1845 Yılında Manastır'dan Çalışmak İçin Şehir Dışına Çıkanların Gittikleri Yerler¹⁴⁵.

Mahallesi	Gittikleri Yerler
Papas Rastomeçkar	119 Kişi olup gittikleri yerler şunlardır: Aynaroz, Belgrad, Çorlu, Dersaâdet, Diyarbekir, Edirne, Eflak, Filibe, Harput, İlbasan, İškodra, İzmir, Kesriye, Kuds-i Şerif, Mısır, Midilli, Mihaliç, Niş, Ohri, Pirlepe, Presbe, Prizrin, Ruscuk, Selanik, Siroz, Şam-ı Şerif, Üsküb, Yenişehir.
Papas Anastas	77 Kişi olup gittikleri yerler şunlardır: Belgrad, Çorlu, Dersaâdet, Diyarbekir, Edirne, Eflak, Kıbrıs, Köprülü,

¹⁴⁵ BOA.ML.VRD.CMH, No: 436, 1260, s. 2-17.

	Lofça, Mısır, Selanik , Mora, Niş, Ruscuk, Şam-ı Şerif, Üsküb, Yenişehir.
Papas Taryçe	145 Kişi olup gittikleri yerler şunlardır: Aynaroz, Belgrad, Çorlu, Dersaâdet, Diyarbekir, Edirne, Eflak, Filibe, İlbasan, İştib, İzmir, Kozan, Kuds-i Şerif, Mısır, Mora, Nemçe, Niş, Prizrin, Ruscuk, Selanik, Serfice, Silivri, Siroz, Şam-ı Şerif, Üsküb, Vardar Yenicesi, Yanya, Yenişehir.
Papas Rastodırahor	76 Kişi olup gittikleri yerler şunlardır: Belgrad, Beyrut, Dersaâdet, Edirne, Görice, İşkodra, Kıbrıs, Mora, Ohri, Pirlepe, Selanik, Üsküb, Yenişehir
Papas Vasil	47 Kişi olup gittikleri yerler şunlardır: Belgrad, Dersaâdet, Edirne, Eflak, Filibe, İzmir, Mısır, Ohri, Prizrin, Prut, Üsküb, Yanya, ,Yenişehir
Papas Gorgi Kilise	51 Kişi olup gittikleri yerler şunlardır: Bağdad, Belgrad, Dersaâdet, Der-i Aliyye, Diyarbekir, Eflak, Filibe, Harput, Kozan, Kuds-ü Şerîf, Mısır, Mora, Nemçe, Niş, Selanik, Siroz, Sofya, Yanya, Yenişehir
Papas Dimitri Ba'ir	31 Kişi olup gittikleri yerler şunlardır: Dersaâdet, Mihaliç, Pirlepe, Selanik, Sivas, Üsküb, Yanya, Yenişehir
Papas Yorgaki	79 Kişi olup gittikleri yerler şunlardır: Belgrad, Bursa, Dersaâdet, Der-i Aliyye, Diyarbekir, Edirne, Eflak, Filibe, Filorina, İşkodra, Kalkandelen, Lofça, Mağnisa, Mısır, Ohri, Priştine, Sarigöl, Selanik, Üsküb, Vidin
Papas Nahum	45 Kişi olup gittikleri yerler şunlardır: Aydın, Belgrad, Debre, Dersaâdet, Filibe, Kesriye, Mağnisa, Niş, Pirlepe, Siroz, Üsküb, Yanya, Yenişehir
Papas Atnas	52 Kişi olup gittikleri yerler şunlardır: Belgrad, Beyrut, Çehârşanba(Sarigöl), Dersaâdet, Filibe, Gostuvar, Mağnisa, Pirlepe, Prizrin, Siroz, Üsküb, Yanya, Yenişehir

Tablodan da anlaşılacağı üzere bir önceki listenin neredeyse üç katı kadar kişi çalışmak gayesiyle şehri terketmiştir. Mısır'dan Eflak'a, Prut'tan Diyarbakır'a kadar çok geniş bir sahaya yayılan gurbetçilerin bazılarının meslekleri de belirtilmiştir.

Bunlar arasında, Ayranoz’a iki bakkal, İstanbul’a üç pabuççu, bir meyhaneci ve bir Bulgar simitçiyle bir terzi Şehirköy’e gitmiştir.

İngiliz konsolosu gurbetçilerin hemen tamamının Hristiyanlardan oluştuğunu belirtmişse de Manastır şehrinde yaşayan Yahudi nüfus arasında da gurbetçiler de bulunmaktaydı.

Tablo-60: 1844-1845 Yılları Arasında Çalışmak İçin Şehir Dışına Çıkan Yahudilerin Gittikleri Yerler¹⁴⁶.

Mahallesi	Gittikleri Yerler
Büyük Havlu	6 kişi gitmiştir: Dırma, Kesriye, LeskofçaPordoriçe, Priştine, Yenişehir
Eski Havra	2 kişi gitmiştir: Kuds-ü Şerif, Leskofça
Yeni Havlu	1 kişi gitmiştir: Drama
Ali Çavuş	10 kişi gitmiştir: Belgrad, Berat, Köprülü, Leskofça, Selanik, Üsküb, Yenişehir

Şehirdeki Yahudi mahallelerinin dördünden toplamda 19 kişiden 18’i Rumeli coğrafyasındaki çeşitli şehirlere giderken bir kişi de Kudüs’e gitmiştir.

1846-1847 yılında ise şehirden ayrılan Hristiyanların sayısı 391’e düşmüştür. Bu arada şehirde Papas Naum Tani adlı yeni bir Hristiyan mahallesinin kurulduğunu görmekteyiz. Gittikleri yerler ise yine ağırlıklı olarak Rumeli coğrafyasıydı. Yahudiler ise yukarıdaki tablodaki beş mahalleden 20 kişiyi çalışmak için dışarıya göndermişlerdi. Çalışmaya gidenlerin meslekleri ve isimleri belirtilenler ise; Köprülü’ye bir bakkal ve bir terzi, Selânik’e bir Rum simitçi, Kıbrıs’a bir Bulgar simitçi Yenişehir’e bir Rum simitçi ile bir kasap, Kesriye’ye bir terzi ve bir ince kürkçüyle Filorina’ya iki terzi olarak görülmektedir¹⁴⁷. Bir sonraki sene yani 1847-1848 yılında dışarıya gidenlerin sayısı önceki yıldakine yakındır. Bu yılda Hristiyanlardan 410 ve Yahudilerden de 18 kişi çalışmak ve ticaret yapmak için evini terketmiştir¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Aynı Belge, s. 17.

¹⁴⁷ BOA.ML.VRD.CMH, No: 656, 1262, s. 4-14.

¹⁴⁸ BOA.ML.VRD.CMH, No: 816, 1263, s. 2-11.

Konsolos bu çalışmaya giden gurbetçilerin 1869 yılında aldıkları ücretlerle ilgili de bilgiler vermektedir. Yaz ve kış ücretlerinin farklılık gösterdiği bu listede şu meslek grupları yer almaktadır:

Tablo-61: 1869 Senesinde Gurbetçilerin Aldıkları Ücretler¹⁴⁹.

Meslek	Yaz Ücreti	Kış Ücreti
Doğramacı, Marangoz	2s. 6d.	2s. 0d.
Ev Marangozu	2s. 0d.	1s. 6d.
Tuğlacı	2s. 0d.	1s. 6d.
Duvar Ustası	2s. 0d.	1s. 6d.
Vasıfsız İşçi	0s. 10d.	0s. 8d.
Erkek Orakçılar (Yiyecek Ekmekleriyle birlikte)	1s. 4d. - 2s. 8d. Arası	--- ---
Kadın Orakçılar (Yiyecek Ekmekleriyle birlikte)	1s. 4d. - 2s. 8d. Arası	--- ---
Bağcı	1s. - 1s. 4d. Arası	--- ---

Çalışanlar iş aletlerini kendileri getirmek zorundaydılar. Hasat ve tarla işiyle uğraşanların kış mevsiminde çalışma olanağı bulunmazken, marangoz, tuğlacı, duvar ustası gibi meslek kolları senenin bütününde kendisine iş imkanı bulabilmekteydi. Yaz sezonunun başlangıç tarihi olarak 23 Nisan'daki St. George bayramı¹⁵⁰ alınırken kış sezonunun başlangıcı ise 26 Ekim'deki St. Demetrius bayramıydı¹⁵¹. İşçilerin güneşin doğuşundan batışına kadar çalışmaktaydılar. Yazları yarım saat kahvaltı ve bir saat akşam yemeği izni verilirdi. Kışın ise yemek izni yarım saat düşürülerek bir saate inmekteydi¹⁵². Çalışma zamanı gün doğumu ve gün batımı ile sınırlandırıldığından yazın artan ve kışın azalan çalışma saatleri işçilerin aldıkları ücretleri de aynı oranda etkilemekteydi. Yazın daha çok çalışıldığı için artan ücretler, kışın kısa günlerinde düşüyordu.

¹⁴⁹ **Reports From Her Majesty's Representatives Respecting The British And Foreign Diplomatic Services 1869-1870**, s. 242. Tabloda; £ Pound'u, s. Shilling'i ve d. Pence'i göstermektedir

¹⁵⁰ St. George bayramı; Jülyen takvimine göre 23 Nisan'da kutlanan, Yorgi'ye ithaf edilmiş, Hristiyanlara özgü bir Güneydoğu Avrupa bayramıdır. Hıdrellez bayramının Hristiyan karşılığıdır. Bkz.: http://en.wikipedia.org/wiki/Saint_George's_Day

¹⁵¹ St. Demetreus Bayramı, Selânik'te 4. yüzyılın başlarında yaşayan Aziz Demetrius adına yapılmakta olup 26 Ekim'de kutlanmaktaydı . Bkz.: Eugenia Russel, **St Demetrius of Thessalonica: Cult and Devotion in The Middle Ages**, Oxford 2010, 130.

¹⁵² **Reports From Her Majesty's Representatives Respecting...**, s. 242.

3.2.2. Köle Ticareti

Kölelik yakın bir zamana kadar dünyanın hemen her yerinde mevcut bir sistemdi. Taşınır mal olarak görülen köleler Afrika'dan Kafkasya'ya çok geniş bir coğrafyadan temin edilmekteydiler.

En temel manasıyla kişinin özgürlüğünün sınırlandırılması olarak tanımlanabileceğimiz kölelik Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi İslâmiyet'te de mevcuttu. M. Akif Aydın ve Muhammed Hamîdullah'ın: *“İman ve namaz, oruç gibi malî yönü bulunmayan şahsi nitelikteki dini mükellefiyetler açısından hür insandan farksızken hukukî, sosyal ve iktisadi bakımdan farklıdır. Her şeyden önce o hukukî işlemlere konu olması bakımından “mal” kabul edilir; hür insanlardan farklı bir statüde edâ ehliyetinden tamamen, vücûb ehliyetinden kısmen mahrûm tutulur*”¹⁵³ ifadeleri İslâm'ın köle tanımını ifade etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde de kölelik 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiş bir uygulama olarak görülmektedir. Klasik dönemde devletin en önemli köle kaynağını savaşlar oluşturmaktaydı. Devlet kazanılan esirlerin 1/5'ini vergi olarak topluyor, esirler 5'ten az ise kişi başı 25 akçe alıyordu. Köleler köleyi ithal eden kişiye pencik vergisini ödediğinde kendisine verilen bir belge olan Pencik Varakası olmadan satılamamaktaydı. Bu belge aynı zamanda esirlerin kanunlara uygun bir şekilde köle yapıldıklarının da ispatıydı¹⁵⁴. Savaşılan coğrafya gelen kölelerin de milliyetini belirliyordu. Suraiya Faroqhi'nin belirttiği üzere 16. ve 17. yüzyıllar arasında Anadolu'daki kölelerin en çok Macar ve Ruslardan oluşması da bu sebebe dayandırılabilir¹⁵⁵.

19. yüzyılda köle sahipleri çoğunlukla kentlerde yaşayan kimselerdi ve bu durumda köle ticaretinin yapıldığı yerler Osmanlı Devleti'nin büyük kent merkezleriydi¹⁵⁶. Bu yüzyıl aynı zamanda köle ticaretinin yasaklanmaya başladığı bir dönemdi. 18. yüzyılın sonunda 1789 Fransız İhtilali ile birlikte çıkartılan Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi'nin ikinci maddesi insanların tabii

¹⁵³ M. Akif Aydın, Muhammed Hamîdullah, “Köle”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 26, Ankara, 2002, s. 237.

¹⁵⁴ Y. Hakan Erdem, **Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2004, s. 34-35.

¹⁵⁵ **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 2, s. 719.

¹⁵⁶ Ehud R. Toledano, **Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890**, Çev. Y. Hakan Erdem, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 12.

haklarından hürriyet hakkına vurgu yapmıştır. 1807’de İngiltere köleliği yasaklamış ve bu diğer Avrupa devletleri tarafından da ilerleyen yıllarda uygulanmıştır.

Avrupa’daki bu gelişmelerle gözler köleliğin hala devam ettiği Osmanlı Devleti üzerine çevrilmiştir. Özellikle İngiltere bu dönemden itibaren köleliğin kaldırılması için baskı politikası uygulayacaktır.

İngiltere’nin konu ile ilgili ilk teşebbüsü 1812 yılında İngilizlerin Bağdat valisinden buraya Hintli kadınların ithalinin durdurulmasını istemeleriyle olmuştur¹⁵⁷. 1840 yılında ise Dışişleri bakanı Lord Palmerston İngiltere’nin İstanbul büyükelçisi olan Lord Ponsonby’e gerekli girişimlerin yapılması için talimatlar gönderdiyse de Osmanlı Devleti bu girişimlere kayıtsız kaldı¹⁵⁸. Osmanlı Devleti’nde köle ticaretini sınırlayan ilk uygulama ise 1847 yılında İstanbul köle pazarının kapatılmasıyla başlamıştır. Elbette bu kölelik kurumunu tamamen ortadan kaldıran bir uygulama değildi fakat İstanbul köle pazarının o dönemdeki canlılığı düşünüldüğünde yine de bu işle uğraşanlar için önemli bir kayıptı. İngiltere baskılarını ilerleyen yıllarda iyice arttırdı ve aradığı fırsatı Kırım Savaşı ve sonrasında çıkartılan Islahat Fermânı ile buldu. Stratford de Redcliff sadrazamlığa getirilen Mustada Reşit Paşa ile yaptığı görüşmeden en kısa sürede Afrikalı köle ticaretinin yasaklanması ile ilgili Meclis-i Vükelâ’dan olumlu görüş alınacağı sözünü almıştı. Gerçekten de Padişah 22 Ocak 1857 tarihinde Trablus valisine gönderdiği fermanla birlikte Trablus, Mısır ve Bağdat’tan köle çıkmayacak ve yasak köle tacirlerine bildirilecekti¹⁵⁹. Bu yasak Hicaz bölgesini ise kapsamamaktaydı. Osmanlı Devleti’nde köleliğin ve ticaretinin yasaklanması çalışmaları bu dönemden sonra da devam etmiş ve nihayetinde 30 Aralık 1889 tarihinde siyah köle ticaretine karşı kanun yürürlüğe girdi. Beyaz köle ticareti ise 1909’a kadar devam etti¹⁶⁰.

3.2.2.1.Manastır’da Köle Ticareti

Tanzimat döneminde Manastır’daki köle ticareti ile ilgili Osmanlı arşivinde herhangi bir belgeye rastlayamadık. Ancak 1858-1859 yılları arasında yapılan köle ticareti ile ilgili İngiliz konsolosluğunun yazışmaları bize konu hakkında bazı veriler sunmaktadır. 1857’de Afrikalı köle ticaretinin yasaklanmasından hemen sonra ortaya

¹⁵⁷ Aynı Eser, s. 78.

¹⁵⁸ Y. Hakan Erdem, Aynı Eser, s. 92.

¹⁵⁹ Ehud R. Toledano, Aynı Eser, s. 115.

¹⁶⁰ Y. Hakan Erdem, Aynı Eser, s. 181-190.

ıkan bu durum hem köle ticaretinin hemen birden ortadan kalkmadığının hem de İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ndeki köleliğin kaldırılması ile ne kadar ilgili olduğunun açık göstergesidir. 1858 yılında İngiltere'nin Manastır konsolosu olan John E. Blunt'un Malmesbury Lordu'na yazmış olduğu 30 Nisan 1858 tarihli kısa bilgi notunda Manastır'da Ahmet Paşa tarafından Trablus'tan 20 zencinin getirildiğini bildirir. Mr. Blunt aynı gün daha ayrıntılı bir yazıyı da İngiliz Başkonsolosu General Herman'a yazmıştır. Konsolos yazıda; yakın zamanda Trablus'tan Manastır'a gelen Bacaksız Ahmet Paşa'nın yanında 20 köle getirdiği ve bunları satmak niyetinde olduğunu belirtir. Rumeli Müşiri İsmail Paşa'ya durumu anlatmıştır. İsmail Paşa; Ahmet Paşa'nın henüz bunlardan hiçbirisini satmadığını ancak iki tanesini kendisine önerdiğini söyleyerek bunu kabul etmediğini söylemiştir. Konsolos Ahmet Paşa'nın bu kölelere sahip olmasını meşru göstermeye çalıştığını bildirmektedir. Ahmet Paşa bir süre önce çıkan köle ticaretini yasaklayan fermana rağmen kendisinin Trablus'taki yetkililerden izin aldığını ifade eder. Konsolos raporunu Ahmet Paşa'nın bu köleleri satmak istediğini belirterek bitirir¹⁶¹.

Ahmet Paşa'nın Trablus'tan Manastır'a yaptığı bu seyahatte yanında İyon uyruklu Panayotti Paronzi bulunmaktaydı. Kendisi Ahmet Paşa'nın hizmetinde olup beraber yaptıkları yolculuk hakkında 17 Mart 1858 tarihinde bir ifade mektubu yazmıştır. Paronzi Ahmet Paşa'nın kendisine 12.000 kiloluk bagaj ve diğer eşyaları taşıyacak bir yelkenli tekne kiralaması için yetki verdiğini söyledikten sonra emirleri doğrultusunda 6.000 kuruşa kendilerini Trablus'tan Selânik'e kadar götürecek bir yelkenli tekne kiraladığını belirtir. Paronzi kendilerinin Trablus'ta olduğu sırada İngiltere'nin Trablus konsolosunun Ahmet Paşa'nın konağına ziyarete geldiğini, burada Paşa'nın Arap erkek ve kadınları yanına çağırıp sonsuza kadar kendi yanında kalmaktan mutlu olup olmayacaklarını sorduğunu ve hepsinin evet cevabını verdiğini söyler. Ahmet Paşa Trablus konsolosundan Selânik ve Manastır konsoloslarına verilmek üzere iki mektup talep eder ve bu mektupları Paronzi'ye verir. Konsolos Paronzi ile yaptığı görüşmede kendisine Arapları izlemesi tavsiyesinde bulunur. Ahmet Paşa ve beraberindekilerle 13-14at, bagajları ve 10 Arap erkek ve 10 Arap

¹⁶¹Correspondance With British Ministers And Agents In Foreign Countries, And With Foreign Ministers In England Relating To The Slave Trade From April 1, 1858 to March 31, 1859, London, 1859, s. 215.

kadın ile birlikte 33 günlük bir deniz yolculuğundan sonra Selânik'e ve 6 Aralık 1857'de de Manastır'a varırlar. Söz konusu Araplar'a Paronzi, Katip Ahmet Efendi ve Mülazım Yakup Ağa Manastır'a kadar eşlik etmişlerdir. Paronzi Ahmet Paşa'nın hasta olduğu ve başka konakta olduğu bir gün Kâtip Ahmet Efendi'nin kendisine bu araplardan iki tanesinin satışı ile ilgili bir mektup aldığını ve tavsiyesini istediğini belirtir. Paronzi bunun Ahmet Paşa ve kendisi için olumsuz bir durum oluşturduğunu ifade ederek böyle bir işi yapmamasını tavsiye eder. Ahmet Efendi bu tavsiyeye uyar ve köleleri satmaz. Paronzi ifadesini Ahmet Paşa'nın konağında ne kadar Arap olduğunu bilmediğini söyleyerek bitirmiştir¹⁶².

Mr. Blunt, Mr. Alison'a gönderdiği yazıda ise Ahmet Paşa'nın getirdiği 20 Arabı satma niyetinde olduğu ile ilgili şüphelerinin olduğunu Rumeli valisi ve müşiri ile görüştüğünü, Padişahın köle ticaretini yasakladığı belgenin bir kopyasını istediğinde Manastır'daki arşivlerde olup olmadığının bilinmediğini kendisine söylediklerini ifade etmiştir. 8 Haziran 1858 tarihinde Malmesbury Lordu'na gönderdiği raporda da köle ticaretinin Manastır ve Rumeli'nin diğer merkez şehirlerinde devam ettiğini ifade etmiştir¹⁶³.

Mr. Blunt'un Mr. Alison'a yazdığı 2 Haziran 1858 tarihli raporda Köle Ticaretinin feshedildiği ile ilgili fermanın Trablus, Tunus ve Mısır paşalarına yazıldığı haberini verir. Konsolosa göre büyük ihtimalle Draç'taki Osmanlı yetkililerinin böyle bir belgenin varlığından haberleri yoktu ve Draç kıyıları düzenli gözetim altında tutulmuyordu. Netice itibarıyla köleler buradan karaya çıkıyor ve hemen iç bölgelere sevk edilerek büyük miktarda kârla satılıyorlardı. Draç yolu ile birkaç hafta önce beş genç Arabın Manastır'a getirilerek açık arttırmayla satılmıştır. Mr. Blunt bu haberi alınca 4 Mayıs 1858 tarihinde Kerim Paşa'ya bir mektup yazar ve bunların özgürlüklerine kavuşmaları için kendisine yalvardığını, şehrin Islah Mahkemesi üyesi Sait Ağa'nın bu köleler hakkında kendisine bir açıklama yapabileceğini ifade eder. Ancak yazmış olduğu bu mektuba Kerim Paşa'nın hiç ehemmiyet göstermeyip konuyla ilgilenmediğini vurgulayan konsolos Manastır Meclisi'nden bir üyenin bu kölelerden birini satın aldığını da bildirmektedir. Draç'taki konsolos yardımcısı olan Mr. Wilkinson'a Padişahın köle ticaretini

¹⁶² Aynı Eser, s. 216.

¹⁶³ Aynı Eser, s. 217.

yasakladığı fermanı ve konuyla ilgili bütün bildiklerini anlatacağını ifade eden Mr. Blunt kölelerin getirilip satıldığı yerin sadece Manastır olmadığını bölgedeki önemli pek çok şehirde bu ticaretin yapıldığını ifade eder. Padişahın fermanı maalesef yerel yetkililer tarafından ihmal edilmiştir. Konsolos 7 Haziran’da yukarıda belirttiği gibi Draç yardımcı konsolosu Mr. Wilkinson’a Padişah’ın köle ticaretini yasaklayan fermanını haber vererek konu ile ilgili gereken duyarlılığı göstermesini istemektedir. Mr. Blunt Manastır’a getirilen beş genç Arabın Draç’a çok uzak olmayan Kavaye’den getirildiğini de söylemektedir¹⁶⁴.

Tüm bu yazışmalardan çıkan sonuç Manastır’ın Osmanlı Devleti’nin diğer şehirlerinde olduğu gibi köle ticaretinin yapıldığı bir yer olduğudur. 1857’de çıkan yasa köle ticaretine hemen son verememiştir. Bu ticarettten gelir elde edenler gelirlerinin kesilmemesi için her türlü çabayı göstermiş ve kaçak yollardan da olsa ticarete devam etme eğilimi göstermişlerdir. Devlet yetkililerinin de bu ticaret ile ilgilenmesi işin kârlılığını ortaya koyan bir diğer unsurdur. Kölelerin açık arttırmayla satıldığı ifadesi de şehirde bir “Köle Pazarı” olabileceği izlenimini güçlendirmektedir.

3.2.3. Şehirde Fabrikalaşma Çabaları

Osmanlı Devleti, Avrupa’nın 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılın başında gerçekleştirmiş olduğu sanayi devrimine cevap verememiş ve zaman içinde sanayi ürünlerinde bu devletlere bağımlı bir hale gelmişti. Yine de bu dönemde III. Selim (1789-1808) ile başlayan sanayileşme çabaları öncelikle askeri kurumların ihtiyaçlarını gidermek ve onları modernize etmek için kullanılmıştır.

Donald Quataert, Osmanlı Devleti’nde ve özellikle de 1840’tan önce İstanbul ve çevresinde kurulan fabrikaların hemen hepsinin devlet eliyle yapıldığını ifade ederek bu tarihten sonra özel müteşebbislerin fabrikalaşma alanında devletin farklı şehirlerinde girişimlerde bulunduğunu belirtmektedir¹⁶⁵.

19. yüzyılın ikinci yarısının başında Osmanlı Devleti’ndeki fabrikalar: İzmit’te çuha ve askeri elbise fabrikası, İstanbul (Feshâne) fabrikası ki burada çuha, fes, battaniye ve kravat üretimi yapılmaktaydı. Zeytinburnu fabrikasında pamukbezi, emprime, alacabez, yün ve çorap üretimi, Hereke fabrikasında Şam usulü çiçekli

¹⁶⁴ Aynı Eser, s. 218-219.

¹⁶⁵ Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 2, s. 1011.

ipekli kumaşlar, saten, tafta, kurdele üretimi, Beykoz askeri techizat fabrikasında askeri kunduralar, çizmeler, fişeklikler, Tophane fabrikasında tüfek ve tabancalar, Beykoz'daki İnceköy Fabrikası'nda da porselen, cam ve fincan üretimi yapılmaktaydı¹⁶⁶. Tophane yakınlarında bir kereste vebakır levha fabrikası II. Mahmut döneminin son yıllarında hizmete girmiş, Balkan coğrafyasında bulunan İslimye'de ise bir yün-iplik ve dokuma fabrikası 1836 yılında açılmıştır¹⁶⁷. Ancak ülkedeki asıl fabrikalaşma XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren görülmüştür. Bu nedenle 1839-1876 yılları arasında şehirde açılan fabrika sayısı çok az sayıda olmuştur. 1305 (1887-1888) yılı Manastır Vilâyet Salnâmesi'ndeki şu ifadeler şehirdeki fabrikalaşma hakkındaki *“terakkiyât-ı medeniyenin rûhu olan fabrikalar vilâyetimizde ancak birkaç seneden beri nazar-ı dikkate alınmağa başlamış olduğundan”* ifadeleri ülke genelinde sanayileşmedeki gecikmenin Manastır'da da görüldüğünü göstermektedir¹⁶⁸.

3.2.3.1. Askeri Elbise Fabrikası Açma Teşebbüsü

Tanzimat Döneminde Manastır'da fabrika açma teşebbüslerinden birisi askeri ihtiyaçtan olmuştur. Manastır'ın 3. Ordu merkezi olması dolayısıyla ordudaki askerlerin elbise ihtiyacını karşılamak için bir askeri elbise fabrikası açılması için talepte bulunulmuştur. 1862 yılındaki bu istekte fabrikada kullanılmak üzere iki adet makinenin getirilmesi ve fabrika binasının inşasının yapılması istenmiştir¹⁶⁹. Ancak bu fabrikanın açıldığı yönünde gerek arşivde gerekse salname ve gazetelerde yaptığımız araştırmalarda herhangi bir bilgiye rastlayamadığımızdan bunun bir girişim olarak kalarak faaliyete geçmediğini düşünmekteyiz.

3.2.3.2. Arpa Suyu, Sirke ve Rakı Fabrikası Açılması

Askeri elbise fabrikasının açılma teşebbüsü ile aynı yıl yani 1862'de Manastır'da bir müteşebbis içki fabrikası açmak için talepte bulunmuştur. Rumeli Ordusu Kazak Alayı mülâzımlığından çıkma Konceski adlı kişi Manastır'a yarım saat mesâfedeki Kastimor adlı köyde bir tarla ve değirmen yeri kiralamış ve burada

¹⁶⁶ Ömer Celal Sarc, “Tanzimat ve Sanayiimiz”, **Tanzimat**, C. 1, İstanbul Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 1999, s. 435.

¹⁶⁷ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 28, S. 46, Ankara, 2009, s. 58-59.

¹⁶⁸ **Manastır Vilâyet Salnâmesi**, Def'a 1, Manastır, 1305, s. 345.

¹⁶⁹ **BOA. A.MKT.NZD.**, 406/46, 5 N 1278 (6 Mart 1862).

‘Arak, Sirke ve Arpa Suyu Fabrikası inşâsı için ruhsat talebinde bulunmuştur¹⁷⁰. İsteğin kabul edilmesi ile ilgili Meclis-i Me‘âbir “*Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânenin icâbına harâcgüzâr olmasına sebep olan bilcümle sarfın derûn-ı memlekette tevsi‘i emrinde teshilât ve teşvîkât gösterilmesi dahi Saltanat-ı Seniyye’nin menâfi‘inden olduğu*” ifadelerini kullanarak bu gibi faaliyetlere izin verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Konu Meclis-i Me‘abir ve Ticaret Meclisi’nde uygun görüldükten sonra Meclis-i Vâlâ’ya taşınmış ve burada yapılan görüşmede bu fabrikanın herhangi bir uygunsuzluğa sebebiyet vermeyeceğinin anlaşıldığı bu nedenle Rumeli Eyâleti vali kaymakamına gerekli emrin verilebileceği yönünde görüş bildirmiştir¹⁷¹. Böylelikle Konceski yapımında herhangi bir mahzur görülmeyen fabrikayı belediye kurallarına uygun olarak yapmak, kiralanan yer miri arazi olduğundan öşürünü her sene düzenli olarak vermek şartıyla gerekli izni elde etmiştir¹⁷².

Bu fabrikalardan başka üretiminde makinelerin faaliyet gösterdiği iki alan ipekçilik ve sabun imalatı olmuştur. İpekçilik alanında Manastır’a bir saat mesafedeki Dihve köyünde manastırlı tüccar Anisti Efendi ve ortaklarının 15.000 lira masrafla açtıkları gaytan¹⁷³ fabrikasında yılda 102 ton hâlis yün gaytanı üretilmekteydi. Yine aynı fabrikada şayak¹⁷⁴ üretim kısmı hizmete girmiştir. Avrupadaki her çeşit sabunla rekabet edebilecek kadar kaliteli sabun üreten fabrika ise Vladika Efendi tarafından kurulmuştur¹⁷⁵. 1890 yılında şehirde bir başka bira fabrikası ve 1896’da un fabrikası açılmıştır¹⁷⁶. Şehirdeki bu fabrikaları açan müteşebbislerin hepsinin Gayrümüslim olması Manastır şehri özelinde Müslüman kesimin sanayi hamlesi içinde Gayrimüslimler kadar etkin olmadıklarını göstermektedir.

¹⁷⁰ BOA. İ.MVL., 475/21527, lef 1-3, 13 M 1279 (11 Temmuz 1862).

¹⁷¹ Aynı Belge, lef 4, 3 R 1279 (28 Eylül 1862).

¹⁷² Aynı Belge, lef 4-5, 25-26 R 1279 (20-21 Ekim 1862).

¹⁷³ Pamuk veya ipekten ip.

¹⁷⁴ Kaba dokunmuş, dayanıklı bir çeşit yün kumaş.

¹⁷⁵ Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def‘a 1, s. 345.

¹⁷⁶ Pars Tuğlacı, Aynı Eser, s. 372.

3.3. Manastır'daki Tarımsal Faaliyetler

*“Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda çökene kadar Osmanlı İmparatorluğu başlıca faaliyeti ziraat olan bir ülkeydi. Tarımın mâhiyeti ve önemi İmparatorluğun ömrü boyunca çok az değişti. 1800’de de 1900’de de nüfusunun beşte dördü ziraatla meşguldü ve hayatlarını topraktan kazanıyorlardı”*¹⁷⁷. Donald Quataert’in bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti’nde yaşayan halkın büyük kesimi toprağa bağlı bir hayat sürmekte ve geçimini topraktan sağlamaktaydılar.

Osmanlı Devleti’nde tarım arazileri özellikle klasik dönemde %90’lara varan miktarda devlete ait topraklar yani “*Mirî Arazi*”ydi. Bu tarım arazilerinden nişancı sorumlu olup kanunnâmelerle nasıl işleneceği düzenlenmekteydi¹⁷⁸.

Tanzimat’ın ilânının ve devlette süregelen yenileşme çalışmalarının önemli noktalarından birisi iktisâdi alanda yapılacak olan modernleşme hamleleriydi. Bu yeni iktisâdi politikanın yansıması ise kendisini tarım sektöründe çok açık bir şekilde göstermiştir¹⁷⁹. Bu dönemde ziraat ve ticaretin yaygınlaştırılması, zirai üretimin arttırılması gibi alanlarda çalışacak olan Meclis-i Ziraat 4 Şubat 1843 tarihinde kurulmuştur¹⁸⁰. Kurulduğu ilk dönemde Maliye Nezâreti’ne bağlı olan bu meclis daha sonra Ticaret Nezâreti’ne bağlanmıştır. Tanzimat döneminde tarımsal üretimini arttırmak amacıyla yaptığı çok önemli bir gelişme şüphesiz tarım ürünlerindeki mirî mübâyaa usulünün kaldırılarak herkesin ürettiği ürünü istediği fiyatta ve yerde satma serbestisi getirmesiydi¹⁸¹.

Manastır’ın kurulduğu bölge olan Makedonya diye adlandırdığımız bölgede bulunan Pelagonia Ovası 112 km uzunluk ve 20 km genişliğiyle bölgenin en büyük alanlarından birisiydi. Bu topraklarda bol miktarda tahıl yetişirken, pirinç, haşhaş ve tütün üretimi de yapılmaktadır¹⁸². Ancak şehrin dağlık yapısı özellikle şehir

¹⁷⁷ Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 2, s. 961.

¹⁷⁸ Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 1, s. 147.

¹⁷⁹ Tevfik Güran, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı, İstanbul, Eren Yayınları, 1998, s. 45.

¹⁸⁰ Aziz Tekdemir, “Aynı Tez”, s. 101.

¹⁸¹ Tevfik Güran, “Tanzimat Döneminde Tarım Politikası”, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalcık, İstanbul, Phoenix Yayınları, 2006, s. 485-486.

¹⁸² Bernard Lory-Alexandre Popovic, “Aynı Makale”, s. 61.

merkezinin bulunduğu bölgede geniş ölçekli tarımın yapılamaması sonucunu doğuruyordu¹⁸³.

Bölgede yetişen tahıl ürünleri; buğday, genellikle hayvan yemi olarak kullanılan ve buğdayla arpa karışımından meydana gelen mahlût, arpa, çavdar, keten, giyah (ot), yulaf ve burçaktır. Yulaf ve burçak ise şehirde kısa bir süre yetiştirilmiştir¹⁸⁴. 1750'lerden sonra gelişimi artan uzmanlaşmış ticari tarım için uygun yerlerden birisi olan Manastır ve Ohri'de büyük dutluklar görülmeye başlanmıştır¹⁸⁵. Bu dutlukların mevcudiyeti başka bir zirai faaliyeti, ipek böcekçiliğini beraberinde getirmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısına geldiğimizde Manastır ve Ohri'de ipek üretiminin yaygın bir şekilde yapıldığını görmekteyiz. Manastır ve Ohri'de üretilen ipekten öşür alınmamaktaydı. Konu ile ilgili Divân-ı Muhâsebât ve Mâliye nezaretinden 26 Aralık 1865 tarihinde çıkan bir yazıda belirttiğine göre: Üretiminden öşür alınmayan ipeğin pazarlarda satıldığında satış tutarından Rûsûm-ı İhtisâbiye olarak 1 kuruşta 1 para alınmaktaydı. İpek üretiminin yapıldığı bir başka yer olan Manastır'a bağlı İlbasan'da ise ipek üretimi yapan her evden 13 kuruş tahsil edilmekteydi. Ancak buralarda çok fazla miktarda ipek üretiliyordu, üretilen bu ipekten öşür alındığı takdirde yıllık 1.000 keseden fazla gelir elde edilebilecekti¹⁸⁶. İpek üretiminden öşür alınması: “*Seksen iki senesinden i'tibâren mezkûr kazâlar harîr hâsılâtından 'öşr istihsâli zımında hazînece îfâ-yı muktezâsının Mâliye nezâret-i celîlesine havâlesiyle 'öşr-i mezkûrun sene-i merkûmeye mahsûben icrâ-yı müzâyedesiyile takarrür edecek bedel ve tâlib ve kefilî isminin bâ mazbata hazîneye bildirilmesi..*” ifadeleriyle 16 Mart 1866 tarihinde teklif edilmiş ve iradesi bir gün sonra çıkmıştır¹⁸⁷.

Tanzimat döneminin uygulamalarından birisi olan Temettüat sayımları yapıldığı yerdeki tarımsal faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Manastır şehri temettüat defterine göre 1844-1845 yıllarında şehirdeki tarım yapılan araziler şu şekildeydi:

¹⁸³ Galip Çağ, “Aynı Tez”, s. 198.

¹⁸⁴ Galip Çağ, “Aynı Tez”, s. 206-208.

¹⁸⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 2, s. 811.

¹⁸⁶ BOA, İ.MVL., 549/24618, lef 1, 16 L 1282 (4 Mart 1866).

¹⁸⁷ Aynı Belge, lef 2, 29 L 1282 (17 Mart 1866).

Tablo-62: 1844-1845 Yıllarında Şehirdeki Tarım Arazileri ve Kullanım Alanları¹⁸⁸.

Arazi (Dönüm)	Sahibi Tarafından Ekilen (Dönüm)	Kiraya Verilen (Dönüm)	Toplam (Dönüm)
Mezru‘ Tarla	1.147	753,5	1.900,5
Bağ	241,25	2	243,25
Bahçe	0	248,5	248,5
Çayır	26,5	22	48,5
Bostan Tarlası	4	0	4
Yayla	0	9	9
Gayr-i Mezru‘ Tarla	0	83	83
Toplam	1.418,75	1.118	2.536,75

Şehirdeki toplam arazinin %44’ünü teşkil eden 1.118 dönümlük kısım kiraya verilmiştir. Bahçelerin ve yaylaların tamamı kiracılar tarafından işlenmiş olup şehirdeki Oğul Paşa, Hüseyin Subaşı, Dımışki Bey, Kalburcu, Kasabhâne, Drahor Avlusu, Paşa Havlusu, Büyük Havlu, Yeni Havra ve Eski Havra mahalleleri sakinleri arazilerini kendileri işlemeyip kiraya vermişlerdir¹⁸⁹.

Temettüat defterine göre şehirde yetiştirilen ürünlerin başında 267,75 kile¹⁹⁰ile buğday gelmektedir. Buğdaydan sonra üretim miktarlarına göre sırasıyla 179,5 kile Mısır, 71,5 kile arpa, 40 kile çavdar elde edilmiştir. 1844-1845 yıllarında şehirdeki tahıl üretimi toplamda 558,75 kileye ulaşmıştır¹⁹¹. Bu tahıl ürünleri haricinde şehirdeki tarım arazilerinde az miktarda da olsa fasülye yetiştiriciliği yapılmaktadır. Yeni, Kara Debbağ ve Ekşi mahallelerinde görülen bu üretim 93 kıyyelik¹⁹² bir üretimden ibaretti ki bu da yalnızca 119,313 kg’lık bir miktardı¹⁹³.

¹⁸⁸ Safet Alimoski, “Aynı Tez”, s. 45.

¹⁸⁹ “Aynı Tez”, s. 47.

¹⁹⁰ Hububat ölçüsü olup, Osmanlı Devleti’nde en yaygın olarak kullanılan ölçü birimidir. Fakat, bu ölçünün bölgelere hatta mahallere göre farklı değerlere sahip olduğu görülmektedir. Ahmet Esat Paşa’ya göre Manastır, Filorina kilesi 80 okkaya tekabül etmektedir. George Young’a göre 4 yeni kileye tekabül eden ortalama 160 litre hacmindeki Selânik ve Manastır kilesi 87-100 okka sert buğday, 85-95 okka yumuşak buğday, 87-92 okka mısır, 80-90 okka çavdar, 68-80 okka arpa ve 45-55 okka yulaf alırdı. Bkz.: Ünal Taşkın, “Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005, s. 63-71.

¹⁹¹ Safet Alimoski, “Aynı Tez”, s. 50.

¹⁹² Kıyye, vukıyye ve vakıyye gibi okka ölçüsünün diğer adlarındandır. Halil İnalıcık standart Osmanlı okkasını 1.282945 kg olarak vermiştir. Bkz.: Ünal Taşkın, “Aynı Tez”, s. 96-97.

¹⁹³ Safet Alimoski, “Aynı Tez”, s. 53.

Tahıl ürünlerinden sonra şehirdeki en önemli tarımsal faaliyet bağcılıktı. Manastır'daki 241,25 dönüm bağlık araziden 10.418,5 kıy ye yani 13 tondan fazla üzüm elde edilmiştir. Yalnızca YakupBey, Kasım Çelebi, Kara Oğlan ve Bayır mahallelerinde yapılmayan bağcılık faaliyeti diğer mahallelerde mevcuttu¹⁹⁴. Üzüm genelde kuru olarak gerek Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerine gerekse yurt dışına gönderiliyordu. 1850'lerden sonra kuru üzüm ihracatı önemli oranda arttıysa da yüzyılın sonunda üzüm kütüklerinde görülen filokserit hastalığı ve bir numaralı üzüm ihrâc ettiğimiz ülke olan Fransa'nın uyguladığı yüksek gümrük tarifeleri ihrâcatın artmasını engellemiştir¹⁹⁵. Vilâyet genelindeki bağlar ise 335.628 dönüm olup bu bağlardan senelik yaklaşık 1.500.000 kıy ye taze üzüm ve bazıları yörede şöhret bulmuş 2.356.000 kıy ye kadar da şarap elde edilmekteydi¹⁹⁶. Manastır'da yetiştirilen bu ürünlerden başka çayırarda kestane yetiştirilmekte ve ot toplanmaktaydı. 1844-1845 yıllarında 1642,5 kıy ye kestane ve 155 kıy ye ot yetiştirilen mahalleler ise; Emir Çelebi, Hamza Bey, Bali Voyvoda, Firuz Bey, Zindancı, Azab Bey ve Papa Hırsto Drahor'dur¹⁹⁷.

Şemseddin Sâmî eserinde vilâyet genelinde 2.673.312 dönüm olan ekilebilir arazide yetiştirilen ürünler ve üretim miktarları hakkında şu bilgileri vermektedir:

Tablo-63: Şemseddin Sâmî'ye Göre Manastır Vilâyeti'nde Üretilen Tarım Ürünleri ve Yaklaşık Üretim Miktarları¹⁹⁸.

Ürün	Üretim Miktarı	Ürün	Üretim Miktarı
Mısır	2.705.000 Kile ¹⁹⁹	Buğday	2.594.000 Kile
Çavdar	1.415.000 Kile	Arpa	1.158.000 Kile
Yulaf	240.000 Kile	Burçak	133.000 Kile
Keten Tohumu	24.505 Kile	Darı	15.000 Kile
Kenevir Tohumu	3.000 Kile	Fasülye	1.432.000 Kıy ye
Tütün	415.000 Kıy ye ²⁰⁰	Nohut	157.000 Kıy ye

¹⁹⁴ Aynı Yer.

¹⁹⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 2, s. 968.

¹⁹⁶ Şemseddin Sami, Kâmusul-Alam, C. 6, İstanbul, Mihran Matbaası, 1316, s. 4439.

¹⁹⁷ Safet Alimoski, "Aynı Tez", s. 54.

¹⁹⁸ Şemseddin Sami, Aynı Eser, s. 4438-4439.

¹⁹⁹ Bkz.: Dipnot 643.

²⁰⁰ Bkz.: Dipnot 644.

Bakla	130.000 Kıyye	Pamuk	81.000 Kıyye
Patates	35.000 Kıyye	Mercimek	18.000 Kıyye
Kök Boya	2.750 Kıyye		

3.3.1.Kanunsuz Bir Uygulama: Su Parası Alınması

Manastır tarım ürünlerinin sulanması açısından problemin yaşanmadığı bir şehirdi. Şehrin içinden geçen Drahor ve Kurd nehirleri tarlaların sulanması için çok önemli kaynaklardı. Ziraatle uğraşan halk özellikle de bu iki nehrin kenarında arazisi bulunanlar sulama işlemini bu nehirleri kullanarak yapmaktaydılar. Tarlalarında kullandıkları bu sular için de herhangi bir ücret ödememekteydiler.

Ancak 18 Haziran 1850 tarihinde merkeze gönderilen bir yazı bu durumun aksine uygulamaların yapıldığını göstermektedir. Yazıda; yaz aylarında Drahor ve Kurd nehirlerinin alt ve üst taraflarına zabtiyeler konularak kasaba halkının tarla ve bahçelerinin her dönümünden 8-10 kuruş “*Su Akçesi*” adı altında para alındığı bildirilmektedir. Şehir halkının şikâyet ettiği bu durum neticesinde buradaki devlet memurları devletten almış oldukları maaşlar yanında haksız kazanç elde ediyorlardı. Su parası alınmasındaki bir başka sıkıntı ise tarlalarını sırasıyla sulayan halktan bazılarının bu memurlara fazla miktarda su parası yani rüşvet vermesi ve böylece yeterince rüşvet vermeyenlerin tarlalarının ya sulanmaması ya da çok az sulanmasıydı²⁰¹. Yapılan bu uygulamanın kanunlara aykırı olduğu: “*hâlbuki sâlifü’z-zikr sular bâ emr-i bârî ‘âdeten cârî olan nehirlerden ve ta’yîn olunan zabtiyeler ise taraf-ı eşref-i saltanat-ı seniyyeden muvazzaf me’mûrlardan bulunması cihetiyle ahâlîden bu makûle akçe tahsîli bir nev’i zulm ve ta’addîden ‘ibâret idüğü..*” ifadeleriyle açıkça belirtilmiştir. Su akçesi adı altında toplanan paranın 20-25.000 kuruşa ulaştığı ve bu paralara hiçbir memurun ihtiyacının olmadığı da ayrıca ifade edilmiştir²⁰². Meclis-i Vâlâ’nın ifadelerine göre bu uygulama Tanzimat’a aykırıydı. Üstelik toplanan para da hazine ya da maliyeye kaydettirilmemişti. Bu nedenle şehirdeki tarla ve bahçe sahiplerinden su parası alınması yasaklanmıştır²⁰³. Su parasının alındığı söylenen yıllarda Rumeli Eyaleti Mutasarrıfı bulunan Esseyid

²⁰¹ BOA, MVL., 234/8, lef 1, 7 Ş 1266 (18 Haziran 1850).

²⁰² Aynı Belge, lef 2, 19 Ş 1266 (30 Haziran 1850).

²⁰³ Aynı Belge, lef 3, 25 N 1266 (4 Ağustos 1850).

Mehmed Efendi nehirlerin alt ve üst taraflarına yerleştirilen zabtiye memurlarının suyun tarla ve bahçe sahipleri tarafından sırayla sulanmasının ve aralarında bir kavganın çıkmasının engellenmesi amacını taşıdığını ifade etmiştir. Sabık mutasarrıf su akçesi adıyla da yalnızca 2.500 kuruş toplandığını ve bu parayı şahsı için değil nehirler üzerindeki köprülerin ve şehirdeki kaldırımların tamiri için kullandığını dile getirerek kendisini savunmuştur²⁰⁴. Rumeli Eyaleti'nin yeni mutasarrıfı olan Hüseyin Hüsnü Efendi de kendisinin göreve geldikten sonra halktan su akçesi alınması uygulamasını sona erdirdiğini ifade eden bir yazı kaleme almıştır²⁰⁵. Manastır Meclisi'nde konu ile ilgili yazısında 1266 (1849-1850) yılında su akçesi adı altında herhangi bir para toplanmadığını belirterek yağmurun yağmadığı senelerde bu nehirlerden su alımının arttığı ve halk arasında anlaşmazlık çıkması diye nehirlerle zabtiye yerleştirildiği ifade edilmiştir. Meclis toplanan akçenin kavas ve tüfekçi başılar tarafından alındığı ve bu paranın bir miktarının bu kişilerin elinde kalıp geriye kalan 2.500 kuruşun Arif Paşa tarafından söz konusu köprü ve kaldırım tamiri işlerinde kullandığı ifade edildikten sonra gerek su akçesi gerekse diğer bir isimle böyle bir paranın alınmaması ve kimseye de aldırılmaması yönünde görüş bildirilmiştir²⁰⁶. Hükümet konunun takipçisi olmuş ve yürürlüğe konan bu yasağın özenle uygulanması konusunda Besim Paşa'ya bir emirname göndermiştir²⁰⁷.

3.3.2. Tarım İşçileri

Manastır'daki İngiltere konsolosu Mr. Calvert şehrin zirai durumunu içeren bir raporunda; tarımsal faaliyetlerde çalışan kesim üç sınıftan ibaret olup onların hemen tamamının Hristiyanlardan oluştuğunu ifade etmekteydi²⁰⁸.

Bunlardan ilki “Ortakçı”ydı. Ortakçılar işledikleri toprakların hukukî statüsüne göre; reâyâ toprağı üzerinde çalışanlar, timar erlerinin hassa çiftlikleri

²⁰⁴BOA, MVL.,95/93, lef 1, 4 S 1266 (20 Aralık 1849).

²⁰⁵Aynı Belge, lef 3, 5 S 1266 (21 Aralık 1849).

²⁰⁶Aynı Belge, lef 4, 5 M 1267 (10 Kasım 1850).

²⁰⁷BOA, C.NF.,2450, 22 Ca 1267 (25 Mart 1851).

²⁰⁸Reports From Her Majesty's Representatives Respecting The British And Foreign Diplomatic Services 1869-1870, s. 242.

üzerinde çalışanlar ve pâdişâh haslarında çalışanlar olmak üzere üç gruba ayrılırlar²⁰⁹. Ortakçı belirli bir miktar tohum ekmek zorunda idi. Tohumun yarısını toprak sahibi yarısını kendisi sağlardı. Öşür bir vakfa tahsis edilmişse harman vaktinde önce öşür sonra tohum çıkarılır geri kalan mahsûl ikiye bölünürdü. Bir hisseyi toprak sahibi diğerini ortakçı alırdı. Ortakçıların tarım yaptıkları araziler çoğu zaman sulanabilen topraklardı²¹⁰.

Bir diğer sınıf çiftlik işçileri, bir başka ismiyle “*ter oğlanları*”dır. Bunlara ücret yerine öngörülen miktarda tahıl verilmekteydi. Manastır’da kendilerine verilen bu ödenek 15-17 kilo mısır ve çavdar ile 100 kuruştı. Şehrin kazalarından Pirlepe’de kendilerine verilen ödenek 16 kilo buğdayken, Köprülü’de 10 kilo çavdar, arpa ve darı yanında yarım at yükü pırasa veya kabakla 60-80 kuruş verilmekteydi²¹¹.

Tarımsal faaliyetlerde çalışan üçüncü sınıf ise “*Kesimci*”lerdi. Bunlar muayyen miktarda bir ekini, bazen miktarı sabit bir nakditoprak sahibine vermeyi taahhüt etmiş çiftçilerdi. Kesimciler ortakçılardan farklı olarak ürünün verimine bakmaksızın toprak sahibine anlaştıkları miktarda ürün vermekle sorumluydu²¹².

3.3.3.Şehirdeki Hayvancılık

Ziraatin bir kolu olan hayvan yetiştiriciliği gerek hayvanların gücünden tarımsal faaliyetlerde yararlanma ve gerekse hayvansal ürünlerin elde edilmesi açısından önem arz etmektedir.

Manastır merkeze ait temettüat defterindeki verilere göre şehirde 635 küçükbaş, 406 büyükbaş ve 188 binek hayvanı olmak üzere toplamda 1.229 hayvan vardır. Şehirdeki mevcut 4.667 hanenin yalnızca 437’sinde hayvancılık yapılmaktadır ki bu da %9,3 gibi az bir orandır. Müslüman ve Yahudi mahallelerinde küçükbaş hayvancılık yapılmaması dikkati çekmektedir.

²⁰⁹Irene Beldiceanu-Steinherr “ XV. ve XVI. Asırlarda Anadolu’da Ortakçılar”, **VIII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 11-15 Ekim 1996 Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981, s. 1321.

²¹⁰“Aynı Makale”, s. 1321-1325.

²¹¹**Reports From Her Majesty’s Representatives Respecting The British And Foreign Diplomatic Services 1869-1870**, s. 243.

²¹²Aynı Yer.

Küçükbaş hayvanların 615 tanesi sağman koyun 20 tanesi de kısır koyundur. Kümes hayvanları, keçi, kuzu, erkek koyun gibi diğer küçükbaş hayvanların olmamasını Safet Alimoski sayımın yalnızca şehir merkezini içermesi ile açıklamaktadır. Şehirdeki 406 adet büyükbaş hayvanlarsa; 146 sağman inek, 52 sağman manda, 53 kısır inek, 13 kısır manda, 136 öküz ve 6 dişi buzağıdan ibarettir. 188 binek hayvanı ise 174 bargir, 6 binek bargir, 7 merkep ve 1 kısırak olarak kaydedilmiştir²¹³.

Temettuat defterlerindeki bu kayıt yalnız şehir merkezindeki binek hayvanlarının sayısını verdiğinden mevcut az görülebilir. Oysaki Manastır binek hayvanı alım satımında önemli bir merkezdi. Temettuat sayımının yapıldığı yılın hemen ertesinde 1847 yılında Yanya ile birlikte Manastır'dan çok sayıda beygir satın alımı için birkaç tüccarın buraya geldiğini görmekteyiz. Bu tüccarların aldıkları beygirler kiracı ve semer beygiri olmayıp ücretleri 900,1.000 ve 1.200 kuruş veya daha fazlaydı. Şehirdeki canbâz esnafı tarafından verilen bu bilgiye göre bu tüccarların satın aldıkları hayvanlar “*Topkeşân Bârgiri*” gibi güzide ve kuvvetli hayvanlardı. Satın almış oldukları 5-10 baş beygir için bu tüccarlara izin verildiği ama artık bunlara beygir satılmasına müsaade edilmeyeceği de canbâzlara gizlice haber verilmişti²¹⁴.

Osmanlı Devleti İslâm'ın gereklerinden birisi olan hayvanlara iyi davranma hususunda dönemin diğer devletlerine nazaran çok daha ileri bir vaziyetteydi. Hayvanlara kötü davrananlar cezalandırılıyor, hayvanlar için vakıflar kuruluyordu. Sahipsiz kedilere ciğer vakfedilmesi, kış mevsiminde hayvanların beslenmesi, hasta ve garip leyleklerin bakımı ve tedavisi ve hayvanlara gıda ve su temini için kurulan vakıflar bunlara örnek olarak gösterilebilir²¹⁵. Bu bağlamda Manastır şehrinde rastladığımız bir belge bu durumu destekler niteliktedir. Belgede; “*Rumelinin ekser mahallerinde kullanılmakta olan iki tekerlekli ‘arabalar dört tekerlekli ‘arabalar gibi olmayub ya’ni dört tekerlekli ‘arabanın hamûlesi ziyâde olduğu hâlde hayvanâta olderece zahmet vermeyeceği misillü bil’akis iki tekerlekli ‘arabanın hem*

²¹³ Safet Alimoski, “Aynı Tez”, s. 91-94.

²¹⁴ BOA. A.MKT, 73/76, 11 R 1263 (29 Mart 1847).

²¹⁵ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukûkunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1996, s. 256.

hamûlesi kalîl ve hem de yük külliyyen hayvanâtın bütûn bütûn aşurî meşakkat vereceğine” ifadeleriyle yük arabalarını çeken hayvanların iki tekerlekli arabayı çektiklerinde çok zorlandıklarını bu nedenle dört tekerlekli arabaların kullanılmasını öngörmektedir. Arabaların dört tekerlekli olmasının sahiplerine çok fazla masrafı olmayacağı vurgulanarak iki tekerlekli araba kullananlara dört tekerlekli arabanın kullanılmasının daha iyi olacağının anlatılması ve dört tekerlekli araba kullanmaya teşvik edilmeleri istenmiştir. İki tekerlekli arabadan dört tekerlekli arabaya geçişte bir uyum süresinin bırakıldığını da görmekteyiz. İki tekerlekli arabaların kullanımı birden yasaklanırsa hâlihazırda bu arabaları kullananların zorlanacağı, ayrıca Rumeli’de dört tekerlekli araba yapımının bilinip bilinmediği de ifade edilmiştir. Bu şekilde bölgede kullanılan iki tekerlekli arabaların eskiyip kullanılamaz hale gelinceye kadar kullanılmasına izin verildiği Meclis-i İmâr memurlarına verilen talimatta yer almıştır. Bu arada eski Ziraat Müdürü Süleyman Bey tarafından 302 kuruşa dört tekerlekli örnek bir araba yaptırılmıştır. Ancak İmar Meclisi memurlarına verilen talimatnamede bu arabanın masrafının hazineден ödenmesiyle ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktaydı. Süleyman Bey arabanın kendisine sürekli lazım olduğunu belirttiğinden 302 kuruş yapım masrafının kendisinden alınarak Mal Sandığı’na teslim edilmesi ve arabanın Süleyman Bey’e verilmesi de uygun görülmüştür²¹⁶.

3.3.4. Manastır’da Ziraati Arttırıcı Önlemlerin Alınması

Tanzimât Fermânı’nın ilanıyla birlikte ülkenin ekonomik kalkınması için bir dizi yenileşme hareketlerine gidilmişti. Bu hareketler ziraat sahasında da kendisini göstermiştir. Manastır’da da ziraati arttırıcı bir dizi önlemler alınmıştır. Beş madde altında dile getirilen bu önlemler²¹⁷:

1.Manastır Kasabası’nda ziraat ile uğraşan kesim daima çiftiyle meşgul vemiri araziden ziraate elverişli olan yerleri sürerek geçimini sürdürmektedir. Burada kullanılmayan bir arazi olmasa da bazı çiftçiler çiftlikleri terk ederek ara sıra şehir merkezine gelerek burada bahçivanlık ve bostancılık ve buna benzer başka işlerle ilgilenmektedirler. Bu gibi çiftçilerin yerlerini terk etmeleri ziraat faaliyetlerini olumsuz yönde etkilediğinden bulundukları yerden ayrılmayarak çiftçilik

²¹⁶BOA. C. İKTS.,28/1358, 29 Ra 1262 (27 Mayıs 1846).

²¹⁷BOA. A. MKT.,21/10, 29 Z 1260 (9 Ocak 1845).

faaliyetlerini sürdürmeleri ve bu durumun Manastır'a bağlı bütün kazalarda uygulanması gerekmektedir.

2. Manastır'a iki saat uzaklıkta bulunan Sava Nehri'nin bazı zararları olup, bu nehrin önü açılıp düzenli şekilde akması sağlandığı takdirde tarıma elverişli bir hayli arazi ortaya çıkacak ve bu gerek halka gerekse devlete büyük faydalar sağlayacaktır.

3. Manastır'a yaklaşık bir saat mesafede Dihve köyünde suların fazlalığı sebebiyle burada bir aba fabrikasının hazimete girmesi halinde bu hem devletin menfaatine olacak hem de yöre halkı buradan gelir elde edecektir.

4. Manastır'a bağlı kazalardan Ustrova kazasındaki bir göl birkaç seneden beri suyun akmamasından dolayı alanı genişlemektedir. Bu durum Ustrova ile yedi sekiz köyün bütün tarım arazilerinin su altında kalması ve ekilecek arazinin çok azalmasına neden olduğundan yöre halkının zor durumda kalmasına neden olmaktadır. Mecrası her geçen gün genişlemekte olan gölün suyunun bir kanal vasıtasıyla akıtılması halinde ziraate elverişli topraklara kavuşan yöre halkı yeniden ihya olacaktır.

5. Manastır'a bağlı Köprülü kazasından akan Vardal Nehri'nin suyunun bazı köylere getirilmesi durumunda bu köylerde pirinç üretimi yapılabilecek ve bu da devlet ve yöre sakinleri açısından yeni bir gelir kaynağı olacaktır.

Maddelerde de görüleceği üzere yapılması gerekli görülen düzenlemelerin ekserisi tarımsal faaliyetler için olmazsa olmaz olan “Su” ile ilgilidir. Köylere su götürme, kanal açma gibi önerilerle yöredeki zirai hayat canlandırılmaya çalışılmıştır. Düzenli bir tarımsal faaliyet için en önemli unsurlardan birisi olan insan gücüne de dikkat çekilen önerilerde tarımla uğraşan kimselerin bulundukları yeri terketmelerinin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bölgede kurulmasının çok faydalı olacağı ifade edilen aba fabrikası da tarımsal sanayinin önemli bir örneğini teşkil etmektedir.

3.4. Manastır'ın Ormanları

Bir ülkede iktisadi hayatın önemli bir ögesini de ormanlar teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde ormanların mülkiyeti beş başlık altında

toplanmıştır. Bunlar: 1. Vakıf, 2. Özel, 3. Cibâl-i Mübaha, 4. Köy ve kasaba baltalıkları, 5. Tersane ve tophanelerin gereksinimlerine ayrılmış olanlar²¹⁸.

Tanzimat ile birlikte hız kazanan kurumsallaşma hareketleri ormancılık alanında da kendisini göstermiştir. 1840 yılında Ticaret Nezâreti'ne bağlı olarak bir Orman Müdürlüğü kurulmuştur. Taşraya da kereste veya yakacak odun ticareti ve ihracatı yapan kıyı bölgelerinde orman müdürleri görevlendirilmiştir²¹⁹. Ancak bu uygulama hiçbir fayda vermeden bir sene sonra kaldırılmıştır. Kırım Savaşı ile iyiden iyiye ortaya çıkan ekonomik bunalım orman gelirlerini arttırma çabalarını da hızlandırmıştır. Bu bağlamda 1856 yılında Fransız ve İngiliz uzmanlardan oluşan bir kurul göreve getirilmiş ve Tanzimat döneminde meydana gelecek orman tahribatının temelleri atılmıştır²²⁰. Ormanların idaresi daha sonra kurulan Nâfia Nezâreti'ne verilmişti. Bu dönemde ormancılıkla ilgili eserler incelenerek yeni planlamalar yapılmış, devlet ve halk için gerekli olan kereste ve odun nakli konusunda kolaylık sağlanmasına çalışılmış ve Tersane-i Amire için alınan keresteler konusunda özel kanunlar hazırlanmıştır. Tüm bu çalışmalarla ormanlardaki kiralama ve gereksiz kesimlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır²²¹.

Manastır orman bakımından zengin bir bölgede bulunmaktaydı. Şehrin eteklerinde kurulduğu Pelister Dağı Prespe'nin kuzeydoğusu ve Manastır'ın güneybatısında bulunmaktaydı. Bu dağda çam ve kayın ağaçlarının oluşturduğu ormanlar ve yaylalar vardır.²²² Manastır Kazası'ndaki ormanlar ise 91.561 dönüm olup ayrıca 28.022 dönüm de baltalık bulunmaktaydı. Bu ormanlarda, meşe, çam ve kayın ağaçları mevcuttu²²³. Manastır'daki ormanlar her ne kadar fazla ise de onlardan elde edilen gelir çok fazla değildi. Çünkü bu ormanların iskelelere olan uzaklığından dolayı elde edilecek ürünlerin nakliyesi çok zordu. Bu da ormanlardan elde edilen kereste ve yakacak odun gibi ürünlerin sadece bulundukları yerde satılmasını mecbur kılıyordu. Bir istisna ise vilayetin doğusundaki Morihova

²¹⁸ Yücel Çağlar, "Tanzimattan Cumhuriyet'e Ormancılık ve Gelişimi", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 6, s. 1563.

²¹⁹ "Aynı Makale", s. 1565.

²²⁰ M. Tefik Pehlivanoglu, "Tanzimattan Sonra Orman Yıkımı ve Çevre Tahribatı", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 6, s. 1578.

²²¹ Aziz Tekdemir, "Aynı Tez", s. 44-45.

²²² **Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def'a 1**, 1292, s. 112-113.

²²³ **Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 2**, 1288, s. 144.

ormanlarından elde edilen kerestenin yakında bulunan Kara Su vasıtası ile Vardar'a nakledilmesidir²²⁴.

Şehirdeki odun ve kömür temini işini “*Kömür ve Hatab Emini*” yürütmekteydi. 1842 yılında Sandık Emini bulunan Köse Hüseyin Ağa, 10.000 kuruş borç aldığı Ömer Efendi'yi aylık 50 kuruş maaş ile kömür ve hatab emini görevine getirmiştir. Ömer Efendi'nin görev yaptığı dönemde odunun çekisi²²⁵ 9 kuruşa satılmaktaydı²²⁶.

1876 yılına kadar Manastır'ın ormanları Tırhala ve Yanya'nın ormanları ile birlikte Selânik orman müfettişinin görev alanında bulunuyordu. Bu tarihte Manastır ormanları Selânik müfettişliğinin görev alanından çıkartılarak müstakil bir hale getirilmiştir. Müfettişi Ali Efendi olan bu yeni kuruma 575 kuruş maaş ile bir süvari ve 200 kuruş maaş ile üç adet piyade orman korucusu tayin edilmesi, müfettişlik merkezinin Katrin Nâhiyesi olması, Orman mektebinden mezun Mihran Efendi'nin 1.140 kuruş maaş ve yıllık 3.600 kuruş masrafla müfettiş-i sâni tayini ve tüm bu görevlilere verilecek olan maaşların orman bütçesindeki ihtiyat tertibinden verilmesi talep edilmiştir. Talep edilen bu değişiklik ile yeni kurulacak müfettişlik için yapılan masrafın 8-10 katı kâr elde edilebileceği düşünülüyordu²²⁷. Bu istekler Padişah tarafından da uygun görülmüş ve 3 Nisan 1876 tarihinde Müstakil Manastır Orman Müfettişliği'nin kurulduğu, müfettişinin Ali Efendi, ikinci müfettişin Mihran Efendi ve birisi süvari üçü piyade olmak üzere dört adet orman korucusunun belirtilen maaşlar ile tayininin uygun olduğuna dair irade yayımlanmıştır²²⁸.

²²⁴ Şemseddin Sami, **Aynı Eser**, s. 4439.

²²⁵ 1 Çeki: 225, 789 Kg'dır.

²²⁶ **BOA, BEO.AYN.d, No: 258**, 2 Ra 1258 (13 Nisan 1842), s. 143.

²²⁷ **BOA. İ. ŞD.,30/1466**, lef 1, 2 Ra 1293 (28 Mart 1876).

²²⁸ **Aynı Belge**, lef 2, 8 Ra 1293 (3 Nisan 1876).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MANASTIRDA SOSYAL HAYAT

4. Eğitim Ve Öğretim

4.1. Müslüman Okulları

4.1.1 Medreseler

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren eğitimin sürdürüldüğü yer “*Medrese*”lerdi. Medrese, Eğitim-Öğretim faaliyetlerine ayrılan ve bu amaca yönelik gerekli ekipmanların sağlandığı belirli mekânlara verilen özel bir anlamı ifade etmektedir¹. Osmanlılar döneminde, orta ve yüksek öğretimi gerçekleştiren medreselerin ilki Orhan Gazi tarafından kurulan ve İznik Orhaniyesi olarak bilinen medresedir². Manastır'daki medreselerin de şehrin fethinden az bir zaman sonra açıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. 17. yüzyılda şehri gezen Evliya Çelebi, şehirde dokuz adet medrese olduğu bilgisini vermektedir³. Bu medreseler genellikle camilerin yanında bulunup bir kompleks halindeydiler. Mehmed Tevfik de eserinde şehirde; 1- İshâkiye Medresesi (İshâkiye Camii yanında), 2- Yeni Cami-i Şerîf Medresesi, 3- Türkler Medresesi, 4- Sungur Çavuş Bey Medresesi (Sungur Çavuş Camii yanında), 5- Şerif Bey Medresesi (Şerif Bey Camii yanında), 6- Tefvikiye Medresesi, 7- Feyziye Medresesi (Üç Şeyhler Camii yanında), 8- Koca Kadı Medresesi (Koca Kadı Camii yanında), 9- Haydar Kadı Medresesi (Haydar Kadı Camii yanında) olduğunu ifade etmektedir⁴. Bunlardan başka 10- Dülbend Kadı Medresesi, 11- Kadı Yahya Medresesi de vardır⁵. Bu medreselerden başka vakıf kayıtlarında adı geçen 12- Şehzâde Hâtun Medresesi, 13- Zâim-Zâde Seyyid Ali Bey Medresesi ve 14- Ahmed Paşa Medresesi⁶ de bulunmakta ve Manastır'daki medrese sayısı 14'e

¹ Mustafa Şanal, “Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme Ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 14, : 2003/1, s. 149.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, Ankara 1965, s. 351.

³ **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, C. 5, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 308.

⁴ Mehmed Tefvik, **Aynı Eser**, s. 45-47.

⁵ Galip Çağ, **Aynı Tez**, s. 161-168.

⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya, C. III**, İstanbul, Bilmen Basımevi, 1981, s. 95-108.

ulaşmaktadır. Bu 14 medresenin hepsi aynı anda hizmet vermeyip zaman içinde kimisinin yıkıldığı ve kimisinin de sonradan açıldığı görülmektedir.

1288 (1871-1872) senesinde Manastır merkezde dokuz, Pirlepe’de dört ve Filorina’da iki ve Serfice, Ohri, Tikveş ve Kırçova kasabalarında ise birer tane olmak üzere toplamda 19 adet medrese bulunmaktadır⁷. 1291 (1874-1875)’de şehirde 10 medrese⁸ olduğu görülürken sonraki iki sene yine dokuz medrese kaydedilmiştir⁹.

4.1.2. Sıbyan Mektepleri

Osmanlı Devleti’nde eğitim ve öğretimin ilk olarak başladığı yer olarak bugünkü ilkokulun karşılığı olan mahalle/sıbyan mektepleri görülmektedir. Belli bir yönetmeliği bulunmayan bu okulların hedefi öğrenciye okuma-yazma öğretmek ve yanı sıra İslâm dininin temel kuralları ve Kur’ân-ı Kerîm okumayı öğretmekten ibaretti. Sıbyan mekteplerinde, Elifba, Kur’an, İlm-i hal, Tecvid, Türkçe ahlâk risaleleri, Türkçe ve Hat dersleri okutulmaktaydı¹⁰.

Aşağıdaki iki tabloda Manastır şehrinde 1845/1846 senesindeki sıbyan okullarının yeri ve fiziki durumu, hocalarının isimleri, öğretmenlerin maaşları hakkında bilgiler verilmektedir.

Tablo-64: 1845/46 Yılı Manastır’daki Sıbyan Okulları ve Öğretmenleri¹¹.

Medîne-i Manastır’daKâ’inŞirket Olunan MekteplerinEsâmîlerini Mübeyyin Defteridir			
Okul	Hamza Bey mahallesiinde Mescid İttisâlinde Mekteb	Firuz Bey mahallesiinde Ömer Ağa Mescidi Mektebi	Emir mahallesiinde Hacı Doğan Câmi’i Kurbunda Hacı Doğan Mektebi

⁷Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def’a 2, 1288, s. 97.

⁸Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def’a 4, 1291, s. 99.

⁹Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def’a 1, 1292, s. 102; Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def’a 2, 1293, s. 99.

¹⁰ Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayını, 1999, s. 57.

¹¹MNS, 109, 29.a, 1261-1262.

Hocası	Mu'allimi Abdülhalim ve Ömer Efendiler olup bu dahi bilâ vazîfe ma'âş etfâlin babalarından	Mu'allimi El-hâc Abdullah Efendi bilâ vazîfe ma'âş etfâlin babalarından	Bilâ mu'allim mu'attal imiş
Okul	Eyne Bey mahallesinde İshâkiye Câmî'inin Kütübhânesinde Mekteb	Kara Oğlan mahallesinde İmâret civârında harab mekteb	Kara Debbağ mahallesinde Alaca Han kurbunda mekteb
Hocası	Vazîfe bilâ ma'âş Ömer Efendi	Bilâ vazîfe bu dahi etfâlden	Bilâ mu'allim vazîfe harâb imiş, bu dahi etfâlden
Okul	Oğul Paşa mahallesinde Hacı Bey Cami'inde mekteb	Zidancı Cami'i Kurbunda Harab Mekteb	İshâkiye cami'-i şerîfî ittisâlinde mu'attal mekteb
Hocası	Mu'allimi El-Hac Sâlih Efendi bilâ vazîfe	Bilâ mu'allim harab imiş	İstanbul çarşısında bir bâb Pabuşçı dükkânı icâresinden şehriye 10 kuruş

Tablo-65: 1845/46 Yılı Manastır'daki Sıbyan Okulları ve Öğretmenleri-2¹².

Medîne-i Manastır Derûnunda Mevcûd Mekteb-i Etfâlin Esâmî ve Hocalarının İsim ve Şöhretini Mübeyyin Defterdir ki Ber-vech-i âtî Zıkr Olunur			
Okul	Ya'kub Bey MahallesiMektebi Silahdar Mehmed Paşa Mektebi Deyu Meşhûr ve Ta'mîr ve tevsî'e muhtâc: Tahmînen Mesârifi: 1.500 Kuruş	Bali Voyvoda mahallesinde Mekteb Bu Dahi Ta'mîr ve tevsî'e muhtâc.	'Azab Bey mahallesi'nde merhûm Hacı Tâ'ib Yazıcı Mektebi bu dahi ta'mîr ve tevsî'e muhtâc. Tahmînen Mesârifi: 300 Kuruş

¹²MNS, 109, 30b, 1261/1262.

Hocası	Hocası Eyüb Efendi bilâ vazîfe ma‘âş ancak etfâlin babalarından almış	Mu‘allimi Selim ve Mustafa Efendiler medâr-ı ma‘âş ancak etfâlin babalarından almış	Bilâ vazîfe bu dahi kezâlik mu‘allimi ma‘âş etfâlin babalarından almış
Okul	Eyne Bey mahallesinde Eğri Kaş Câmi‘-i Şerîfi havlusunda mekteb bu dahi Ta‘mîr ve tevsi‘e muhtâc: Tahmînen Mesârifi: 1.500 Kuruş	Emir mahallesinde Yeğen Ali Paşa Câmi‘i ittisâlinde mekteb bu dahi Ta‘mîr ve tevsi‘e muhtâc: Tahmînen Mesârifi	Yine Eyne Bey mahallesinde İshâkiye Câmi‘i Medresesi’nde mekteb bu dahi Ta‘mîr ve tevsi‘e muhtâc: Tahmînen Mesârifi:
Hocası	Mu‘allimi Ali Efendi bilâ vazîfe medâr-ı ma‘âş etfâlin babalarından almış	Mu‘allimi Nu‘man Efendi bilâ vazîfe medâr-ı ma‘âş etfâlin babalarından almış	Mu‘allimi İlyas Efendi bilâ vazîfe medâr-ı ma‘âş etfâlin babalarından almış
Okul	Kara Debbağ mahallesinde Mahalle Mektebi bu dahi Ta‘mîr ve tevsi‘e muhtâc: Tahmînen Mesârifi	Hamza Bey mahallesinde merhûm Ragıb Ağa Mektebi	Sinan Bey mahallesinde Câmi‘ Havlusunda Mekteb
Hocası	Mu‘allimi Hâfız Süleyman Efendi bilâ vazîfe bu dahi etfâlden	Mu‘allimi Câmi‘ müezzini Molla Ahmed bilâ vazîfe bu dahi etfâlden	Mu‘allimi Küçük Efendi Zâde Abdullah Efendi bilâ vazîfe ma‘âş ancak etfâlin babalarından
Okul	Kâsım Çelebi mahallesinde Mescid ittisâlinde Mekteb	Yine Eyne Bey mahallesinde Hasan Efendi Meydanı’nda Mekteb	Kara Oğlan mahallesinde merhûm Abdülkerim Bey Mektebi
Hocası	Mu‘allimi İbrâhim Efendi bilâ vazîfe medârı ancak etfâlin babalarından almış	Mu‘allimi El-Hac Sâlih Efendi bilâ vazîfe	Mu‘allimi Zekeriyâ Efendi bilâ vazîfe ma‘âş etfâlin babalarından
Okul	Yine Kara Oğlan mahallesinde Câmi‘-i atîk ittisâlinde Rüstem Bey Mektebi ve yine	Cem‘an Yekûn	
		Muhtâc-ı Ta‘mîr Mekteb Bâb	7

Hocası	mekteb-i mezbûr ittisâlinde diğer mekteb ikisi birleşmek tensîb görülmüş	Ta'mîre Gayr-ı Muhtâc Mekteb Bâb	6
		Lüzûmu Olmayan Mekteb Bâb	9
	Mu'allimi Süleyman Efendi diğer mu'allimi Bahri Efendi bilâ vazîfe medârı etfâlin babalarından	TOPLAM	22

1844-1845 yıllarında 33 mahalleden¹³ oluşan şehrin 10 mahallesinde 14 adet sıbyan okulu olduğunu görmekteyiz. Eyne Bey ve Kara Debbağ mahallelerinde üç adet okul bulunup, Kara Debbağ'da bulunan iki okul birleştirilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere okulun öğretmenlerinin düzenli maaşları bulunmayıp ücretleri öğrencilerin velileri tarafından ödenmektedir. Buna istisna olarak yalnızca İshâkiye Camiinin yanındaki okulun öğretmen maaşı için İstanbul çarşısındaki ayakkabıcı dükkanı kirasından aylık 10 kuruş ayrılmıştı. Okulların hemen hepsi “*ta'mîr ve tevsî'e muhtâc*” ifâdesi ile tamiri ve alanının genişletilmesi ihtiyacında bulunuyorlardı. Ancak söz konusu tamir masrafları ve öğretmen maaşlarının halk tarafından karşılanması, ekonomik durumu zaten iyi olmayan velilerin işini daha da zorlaştırmaktaydı. Örneğin Ohri'ye tabi Oktis köyünde Ömer Efendi adlı hayırseverin yaptırdığı sıbyan okulu köy halkının “*mektebin hocasını idâre ve i'âşeye muktedir olamadıklarından*” dolayı okulda görev yapacak öğretmen için maaş yardımı yapılmasını istemişlerdir. Merkez ise köy halkının gerçekten gereken maaşı karşılayamayacak durumda olup olmadıklarının araştırılmasından sonra gerekenin yapılması yönünde karar almıştır¹⁴. Genel olarak zor şartlar içinde bulunan bölge halkı çocuklarının eğitim araç-gereçlerini bile karşılayamıyordu. Bu nedenle devlet tarafından zaman zaman kitap yardımı yapılmaktaydı 1854 senesinde Balkan coğrafyasında bulunan Drama, Serez, Selânik, Manastır ve Ohri'ye 10.000 adet Elifbâ Cüz'ü gönderilmiştir¹⁵. Manastır'da zaman içerisinde sıbyan mekteplerinin sayısı da

¹³ Safet Alimoski, “Aynı Tez”, s.7.

¹⁴ BOA. MF.MKB, 3/76, 17 Ra 1289 (25 Mayıs 1872).

¹⁵ Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslâmlaşma, Otokrasi ve Disiplin**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 104-105.

talebe göre artmıştır. 1870/71 senesinde şehir merkezinde 22 adet sıbyan okulu bulunmaktaydı. Sancak genelinde ise bu sayı 68’di¹⁶. 1291 (1874-1875) senesinde sıbyan okullarının sayısı 52’ye çıkmıştır¹⁷. Ancak bu sayı muhtemelen hatalıdır. Çünkü 1292 (1875-1876) ve 1293 (1876-1877) senesinde Manastır Vilâyet Salnâmeleri’nde “*Mekteb-i İslâm*” sayısı 25 olarak verilmiştir¹⁸.

Osmanlı Devleti ilköğretim alanında bu coğrafyada yaşayan Gayrimüslim unsurların Türkçe’den gittikçe uzaklaşmaları nedeniyle bir takım önleyici faaliyetlerde de bulunmuştur. Konu ile ilgili: “*Arnavutluk içinde Lisân-ı Türki gâ’ib olmak derecesine gelmiş ve ahâlî çocuklarını bütün Rum lisânı üzere okutub, yazdırmakda bulunmuş olduğundan şu hâl te’essüf...*” ifadeleri bölgedeki mevcut durumu gözler önüne sererken bunun önüne geçebilmek için de Pirlepe’deki çocuklara gereken sayıda kitap yardımıyla bulunulması amacıyla Kaymakam Ali Bey’e 300 kitap verilmiş bunun yanı sıra iş için merkeze gelecek olan diğer kazaların müdürlerine de peyder pey birkaç bin kitap verilmesi kararlaştırılmıştır¹⁹.

4.1.3. Manastır Mekteb-i Rüştîyesi

Osmanlı Devleti’nde ilk rüştiye okulu 1838 tarihinde açılan Mekteb-i Ma’ârif-i Adlî’ ve hemen bir yıl sonra 1839’da kurulan Ulûm-ı Edebiye olarak karşımıza çıkar²⁰. Bu okulların daha da yaygınlaşması ise Meclis-i Muvakkat’ın Ekim-Kasım 1845 tarihinde sunduğu öneriden sonradır. Meclis-i Muvakkat temeli yine dini kurallar çerçevesinde çizilen, bunun yanı sıra zamanın gereklerine uygun ve herkesin öğrenmesi gereken bilimlerin gösterildiği bir kurum olarak rüştiye okullarının açılmasını önermekteydi²¹. Bu öneri neticesinde İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Devleti’nin önemli merkezlerinde rüştiyeler açılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda taşrada yirmi beş adet mekteb-i rüştiye açılması kararlaştırılmıştır. Ancak bu okullardan ilk etapta Tekfur Dağı Mekteb-i Rüştîyesi açılmış diğer açılması kararlaştırılan yirmi dört adet okuldan şimdilik önemlerine binaen Tırhala,

¹⁶ Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def’a 2, 1288, s. 97.

¹⁷ Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def’a 4, 1291, s. 99.

¹⁸ Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def’a 1, 1292, s. 103 ; Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def’a 2, 1293, s. 99.

¹⁹ BOA, A.MKT.MHM, 267/45, lef 1, 1 M 1280 (18 Haziran 1863).

²⁰ Bayram Kodaman, Aynı Eser, s. 91-92.

²¹ Selçuk Akşin Somel, Aynı Eser, s. 61.

İşkodra, Yanya, Delvine ve Manastır'da birer rüştiye mektebi açılması teklif edilmiştir²². Açılacak rüştiye mekteplerinin İstanbul'daki okullara uygun bir şekilde faaliyete geçmesini sağlamak amacıyla, Mekâtib-i 'Umûmiye Nezâreti memurlarından olan ve daha önce Selânik Eyâleti ile Manastır ve Ohri Sancakları'ndaki Müslüman çocukların eğitimi için gönderilen 10.000 adet Elifbâ Cüzünün dağıtımında gösterdiği başarıdan dolayı Mustafa Vehbi Efendi bu okulların açılması işiyle ilgilenmesi için görevlendirilmiştir. Vehbi Efendi'nin görevi; açılacak olan okullara gerekli hocaların gönderilmesi, şehirlerdeki mekteb-i rüştiye binaları yapılmıyaya kadar eğitimin sürdürülebileceği uygun bina bulunması, öğrencileri Kaymakam vasıtası ile toplayıp derslerin başlattırılması, bunun yanı sıra Mekâtib-i 'Umûmiye Kütüphânesi'nde bulunan Elifbâ Cüzleri'nden 20.000 adedinin ve ahlâk ve 'İlmihâl risâlelerini kasaba ve köylerdeki sıbyân mekteblerine dağıtması olarak belirlenmiştir²³. Manastır'da rüştiye mektebi binası için uygun bina bulunduğundan yeni bir bina inşası yerine bu binanın tamir ettirilmesi ve tamir masraflarının da vakıfları tarafından karşılanması gerektiği ifade edilmiştir²⁴. Neticede, Manastır'da bir Mekteb-i Rüştiye'nin açılmasına, bu ve diğer açılacak rüştiye mekteplerine Vehbi Bey'in nezaret etmesine karar verilmiştir²⁵. Açılacak bu okula bir mu'allim ve bir de yardımcı tayin edilecekti²⁶. Manastır Mekteb-i Rüştiyesi'nin tam açılış tarihini tespit edemesek de 1272 (1855/1856) yılı devlet salnamesinde Rumeli'de beş merkezde rüştiye okulu açılmak üzere olduğu ifade edilmiştir²⁷. 1273(1856-1857) yılı salnamesinde rüştiye ile ilgili bir bilgi yer almazken aynı yıla ait bir defterde ise okulun Öğretmenleri 600 kuruş maaşla Ahmed Efendi ve 300 kuruş maaş ile yardımcısı Mehmed Efendi ve 100 kuruş maaşla kapıcı Mustafa Efendi ile faaliyette olduğu görülmektedir²⁸. Yine 1274 (1857-1858) yılındaki salnamede de Manastır Mekteb-i Rüştiyesi'nin yer aldığını görmekteyiz²⁹. Mehmed Tevfik rüştiyenin 1274

²²BOA, İ.MVL, 333/14308, lef 1, Receb 1271 (Mart/Nisan 1855).

²³BOA, Aynı Belge, lef 2, 7 N 1271 (24 Mayıs 1855).

²⁴BOA, Aynı Belge, lef 3, 5 N 1271 (22 Mayıs 1855).

²⁵BOA, Aynı Belge, lef 4, 22 N 1271 (8 Haziran 1855).

²⁶BOA, A.MKT.NZD, 152/28, 9 L 1271 (25 Haziran 1855).

²⁷Devlet Salnâmesi, Def'a 10, 1272, s.113.

²⁸BOA, KK.d, No: 6177, Teşrin-i Sâni 1272, s.2.

²⁹Devlet Salnâmesi, Def'a 12, 1274, s.131.

senesinde açıldığını ifade etse de bundan bir sene öncesinde de okulun faaliyette olduğunu görmekteyiz³⁰.

Manastır rüştiye mektebi açıldıktan kısa bir süre sonra ihtiyaca cevap veremez duruma gelmişti. Rüştiye binası “Dârü’l-kura” adı verilen eski kârgîr kubbeli bir yapı ve sonradan eklenen iki odadan ibaret bir binaydı. Öğrencilerin eğitim gördüğü yer ise kubbeli oda olup burada okulun şimdiki mevcudu olan 50 öğrenci çok güç şartlar altında ders yapmaktaydılar. Ayrıca rüştiyeye devam etmek isteyen daha bir çok çocuk da yer olmadığından geri çevirilmekteydi. Bu nedenlerden ötürü okulun 50 öğrenci daha alacak şekilde genişletilmesi ve yine öğrencilerin abdest alması ve diğer ihtiyaçlarının giderilmesi için okula yapılacak bir çeşme ile su getirilmesi Rumeli Vilâyeti Meclisi tarafından istenmiştir³¹. Bu arada yapılacak olan yeni bölümlerle ilgili bir keşif defteri hazırlanmıştı. Bu deftere göre 21.032 kuruşa gerekli inşaat yapılabilecekti³². Okulun mevcut durumu göz önüne alındığında bu genişletme çalışmasının yapılması zaruri görülüyordu. Bu nedenle istenilen miktarın verilmesi gerektiği belirtmekle birlikte inşaatta kullanılacak malzeme ve işçi ücretlerini ayrıntılı olarak gösteren ikinci bir keşif defterinin hazırlanması istenilmekteydi³³. Neticede rüştiye binasının genişletilmesi ve okula bir çeşme yapılması ve masrafinin Nâfi‘a bütçesinden verilmesi karara bağlanmıştır³⁴. Böylece yenilenen rüştiye okulu artık 100 öğrenciye hizmet verecek kapasiteye çıkartılmıştı.

Okulun bu yeni hali de yeterli olmamış ve aradan beş sene geçtikten sonra yeni bir genişletme çalışması yapılmıştır. Gerekli işin yapımı için 1.500 kuruş masraf istenen bu çalışma bir öncekine göre nispeten daha küçük bir genişletme olmuştur³⁵. Bu sırada okulda Mu'allim-i Evvel Ahmed Efendi, Mu'allim-i Sâni Râfet Efendi, Mu'allim-i Sâlis Efendi, Rık'a Hocası Şükrü Efendi ve Bevvâb (Kapıcı) İsmâ'il

³⁰ Mehmed Tevfik, **Aynı Eser**, s. 49.

³¹ **BOA, İ.MVL, 394/17156**, lef 2, 20 C 1274 (5 Şubat 1858).

³² **BOA, Aynı Belge**, lef 4, 25 B 1274 (11 Mart 1858).

³³ **BOA, A. MKT.MHM, 127/70**, 22 N 1274 (6 Mayıs 1858); **BOA, MVL, 884/39**, 28 N 1274 (12 Mayıs 1858).

³⁴ **BOA, İ.MVL, 394/17156**, lef 8, 7 L 1274 (21 Mayıs 1858).

³⁵ **BOA, A.MKT.MHM, 268/45**, Lef 2, 14 M 1280 (1 Temmuz 1863).

olmak üzere aylık maaşları toplamı 2.027 kuruş 25 para olan dört öğretmen ve bir kapıcı görev yapmaktaydı³⁶.

1865 yılında bir başka genişletme ve tamir geçiren okul için halk tarafından 8.944 kuruş toplanmış kalan 565 kuruş da hazineden verilerek gerekli masraf bu şekilde karşılanmıştır³⁷. İlerleyen yıllarda okulun mevcudu 100'ü aşmıştır. 1871-1872 senesinde okulda Ahmed Efendi, Dâniş Efendi³⁸ ve Ömer Efendi olmak üzere üç öğretmen ve 113 öğrenci bulunmaktaydı³⁹. 1872-1873 ve 1873-1874'te 112⁴⁰, 1874-1875'te 110⁴¹, 1875-1876 ve 1876-1877'de ise mevcut 106⁴² olarak görülmektedir. Vilâyet Salnâmeleri'nde ise öğrenci sayısında daha farklı rakamlar görülmektedir. 1291 (1874/75) senesi devlet salnamesinde Manastır rüştiyesinde 110 öğrenci olduğu görülürken aynı yılın Selânik Vilâyet Salnâmesi'nde ise Mu'allim-i Evvel Hüseyin Sârim, Mu'allim-i Sâni Ahmed ve Mu'allim-i Sâlis Sâlih Efendilerin görev aldığı okulun mevcudu 135 olarak görülmekteydi⁴³. 1874 senesinde okulun ihtiyaca cevap verememesi ve binanın tamire ihtiyaç duyması yeni bir genişletme çalışmasını da berâberinde getirdi. Okulun kârgir olan binası etrafına yapılmış olan ahşap odalar zaman içerisinde hasar görmüştü. Bu nedenle hasar gören bu odaların yıkılması ve yerine yeni odalar yapılması, masrafının da Manastır'ın zenginlerinden toplanmasının uygun olacağı kararlaştırılarak yapılan keşfine göre hemen inşasına başlanması istenmiştir⁴⁴. 1292 (1875/76) yılı Manastır Vilâyet Salnâmesi'nde okulun öğretmen kadrosu ve öğrenci sayıları şu şekildeydi:

Tablo-66: 1875/76 Senesi Manastır Rüştiye Okulu Öğretmen Kadrosu ve Öğrenci Sayıları⁴⁵.

Hey'et-i Mekteb-i Rüştiye	
Mu'allim-i Evvel: Hüseyin Sârim Efendi	Mu'allim-i Sâni: Ahmed Efendi, Hatt-ı Sülûs 'Uhdesindedir

³⁶BOA, KK.d, No: 6211, 1280, s.18.

³⁷BOA, MVL, 1019/12, 5 Ş 1282 (24 Aralık 1865).

³⁸Dâniş Efendi Manastır Rüştiyesi'ndeki görevinden 1873 tarihinde istifa etmiş yerine Ahmed Efendi 30 Mart 1873 tarihi itibarıyla atanmıştır. Bkz.:BOA. MF. İBT, 3/72, 24 Ra 1290 (22 Mayıs 1873).

³⁹Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 2, 1288, s.36.

⁴⁰Devlet Salnâmesi, Def'a 27, 1289, s.234; Devlet Salnâmesi, Def'a 28, 1290, s.207.

⁴¹Devlet Salnâmesi, Def'a 29, 1291, s.210.

⁴²Devlet Salnâmesi, Def'a 30, 1292, s.151; Devlet Salnâmesi, Def'a 31, 1293, s.154.

⁴³Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 4, 1291 s. 32.

⁴⁴BOA, MF.İBT, 4/113, 29 Ca 1291 (14 Temmuz 1874).

⁴⁵Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def'a 1, 1292 s. 51.

Mu‘allim-i Sâlis: Sâlih Efendi		Riyâziye Hocası: Kolağası Hâfız Mehmed Efendi	
Rık‘a Hocası: Rızâ Efendi			
Sınıf-ı Evvel	Sınıf-ı Sânî	Sınıf-ı Sâlis	Sınıf-ı Râbi‘
18 Şâkirdân	19 Şakirdân	39 Şakirdân	63 Şakirdân
Toplam			139 Şakirdân

Manastır Rüştîye Mektebi’ndeki öğrenci sayısı kurulduğu yıl olan 1856-57 yılından 1876 yılına kadar geçen yirmi yıllık sürede 50’den 139’a çıkmıştır. Öğrenci sayısındaki bu artış ile birlikte okulda bir “mubassır”⁴⁶ görevlendirilmesi zorunlu hâle gelmişti. Bu nedenle 9 Kasım 1876 tarihinden itibaren mubassırlık görevi Mu‘allim-i Sâlis Sâlih Efendi’ye verilmiştir⁴⁷. Sâlih Efendi kendisine verilen bu ek görev nedeniyle maaş zammı istemiş ve öğretmenlik maaşı olan 140 kuruşa 110 kuruş daha zam yapılarak maaşı 250 kuruşa çıkarılmıştır.⁴⁸ Bu süre içinde Manastır’a bağlı kazalardan Ohri, Pirlepe, Filorina, Eğri Bucak, Görice, Naslic ve Kesriye’de de rüştiye okulları açılmıştır.

Manastır rüştiyesinin karşılaştığı önemli problemlerden bir tanesi de öğretmen sorunu idi. Gerek alınan maaşın azlığı gerekse bölgenin iklimi ile uyum sağlayamama nedenlerinden dolayı okulda çalışacak öğretmen bulmakta sıkıntı çekiliyordu. Maddi imkânsızlıklar devletin genelinde olduğu gibi eğitim alanında da kendini gösteriyordu. Aylık 100 kuruşla okulun geometri hocası olarak Ahmed Câvid Efendi getirilmek istenmiş fakat şu sıralar bu gibi harcamaların uygun olmayacağı belirtilerek kararın daha sonra verileceği Meclis-i Vâlâ tarafından ifade edilmiştir⁴⁹. Yine aylık 200 kuruş maaş ile rüştiyede rık‘a dersi vermesi için tayin edilen Manastırlı Şükrü Efendi’nin haftada sadece iki gün ders vereceği için maaşı 100 kuruşa indirilmiştir⁵⁰. Bir başka örnekte ise rüştiyenin muavini Hâfız Ömer

⁴⁶ Okullarda öğrencinin durumu ile yakından ilgilenen, düzeni sağlayan kimse. Bkz.: Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi, Ankara 1997, s. 660.

⁴⁷ **BOA, MF.MKT, 55/103**, 19 Ra 1295 (22 Nisan 1878).

⁴⁸ **BOA, MF.MKT, 56/127**, 27 Ca 1295 (29 Mayıs 1878).

⁴⁹ **BOA, MVL, 918/49**, 13 Ra 1277 (29 Eylül 1860).

⁵⁰ **BOA, A.MKT.MHM, 106/53**, 5 C 1273 (31 Ocak 1857).

Efendi'nin aldığı maaş ile ailesini geçindiremediğine dair dilekçesi⁵¹ üzerine 125 kuruş olan maaşına 25 kuruş zam yapılması konusu bile üzerinde uzun tartışmalara konu olabilmıştır⁵². Yazışmalar neticesinde Ömer Efendi istediği 25 kuruşluk zammı almıştır⁵³. Hocaların ve diğer okul çalışanlarının maaşlarıyla ilgili 1869 Maarif Nizamnâmesi'nde bir düzenleme yapılmışsa da bu sadece kağıt üzerinde kalmış pratikte nizamnâmede bahsedilen ücretler öğretmenlere verilememiştir⁵⁴. Okulda görülen öğretmen eksikliği ise zaman zaman Manastır İdâdisi öğretmenlerinin burada görevlendirilmesiyle giderilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda; Manastır Rüştîye Okulu'nda matematik ve rık'a öğretmenlerinin olmadığı ve bu okula devamlı statüde hoca tayininin mali nedenlerden dolayı mümkün olmadığı ifade edilerek yine Manastır'da bulunan Mekteb-i İdâdiye'nin matematik ve rık'a öğretmenlerinin haftada bir gün rüştîye okulunda görev yapmaları doğrultusunda Rumeli Ordusu Müşiri'ne gerekli emrin yazılması yönünde talep iletilmiştir⁵⁵. Ancak Manastır İdâdisi'nde rık'a hocası olmayıp bu işi okulun katipleri üstlenmekteydi. Bu nedenle öncelikle İdadi'ye bir rık'a hocası tayinine karar verilmiş ve bu tayin edilecek hocaya Rüştîye Okulu'nun da öğretmenliği de ilave edilmiştir. İdadi'nin matematik öğretmenin ise bir an evvel haftada bir gün Rüştîye Okulu'nda ders vermesi kararlaştırılmıştır⁵⁶. Rüştîye'nin bir başka öğretmen açığı da resim dersinde olmuştur ve yine Manastır İdâdisi resim öğretmeni, Rüştîye'de ders vermek için görevlendirilmesi talep edilmiştir⁵⁷. Yapılan değerlendirme neticesinde bu talep haklı bulunarak İdadiye Okulu'nun resim öğretmeni Kolağası Ahmed Efendi bu göreve tayin edilmiştir⁵⁸. 4 Nisan 1876 tarihili bir belgeden anlaşıldığı üzere Rüştîye Okulu'na daimi statüde resim öğretmenin tayini yapılmıştır⁵⁹. Manastır Rüştîyesi'nde 1873 senesinden itibaren “*Mu'allim-i Evvel*” olarak görev yapan Hüseyin Sârim Efendi 5 Kasım 1876 tarihinde hükümete verdiği dilekçede Manastır'ın iklimine bir türlü uyum sağlayamadığını ifade ederek İstanbul'daki okullardan birine tayinini

⁵¹ BOA, İ.ŞD, 7/385, lef 3, 1 Ra 1285 (22 Haziran 1868).

⁵² BOA, A.MKT.MHM, 414/60, 5 R 1285 (26 Temmuz 1868).

⁵³ BOA, İ.ŞD, 7/385, lef 4, 26 Ra 1285 (16 Ağustos 1868).

⁵⁴ Ma'arif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin tam metni için Bkz.: **Düstur, I. Tertip**, C. 2, s. 184-219.

⁵⁵ BOA, A.MKT.MHM276/9, lef 4, 23 M 1280 (10 Temmuz 1863).

⁵⁶ BOA, Aynı Belge, lef 1, 22 Ra 1280 (6 Eylül 1863).

⁵⁷ BOA, MVL1020/71, 23 Z 1282 (9 Mayıs 1866).

⁵⁸ BOA, T.NF.VRK, 3/29, 24 S 1283 (8 Temmuz 1866).

⁵⁹ BOA, MF.MKT, 46/142, 9 Ra 1293 (4 Nisan 1876).

istemişse de İstanbul'da boş kadro olmadığından dolayı bu isteği geri çevrilmiştir⁶⁰. Okullarda okutulacak kitapları Meclis-i Ma'ârif belirlemektedir. 1872 yılında rüştiye öğrencilerine verilmek üzere istenilen 20 adet Muntehabât-ı Arabiye Risâlesi yerine Ahfûnu'l-Kelâm Risâlesi verilmesi Meclis-i Ma'ârif tarafından uygun görülmüştür⁶¹. Aynı yıl Manastır'da yeni bir rüştiye binası yapılmıştır⁶². 1909 senesinde Manastır Vilâyeti'nde bir adet askeri rüştiye, 21 adet erkek rüştiyesi bulunmaktaydı⁶³.

4.1.4. Kız Rüştiyesi

Osmanlı Devleti'nde kadınların eğitimi ile ilgili ilk faaliyetler 1842 yılında Mekteb-i Tıbbiye'de Avrupa'dan getirilen ebeler ile başlamış ve neticesinde 10 Müslüman ve 26 Hıristiyan ebe 1845 senesinde diplomalarını almıştır⁶⁴. İlk kız rüştiye okulu ise Maarif Nezâreti'nin Sadâret'e kız çocukları için rüştiyeler açılmasını teklif eden yazısının uygun görülmesinin ertesinde 6 Ocak 1859 tarihinde İstanbul'da açıldığını görmekteyiz⁶⁵.

Manastır Kız Rüştiyesi'nin açılışı ise şu şekilde olmuştur. 13 Ocak 1876 tarihinde Manastır'da yeni bir rüştiye okulu yaptırılacağı ve bu okulun yapımınayarımda bulunanların isimlerinin gazetelerde yayınlanacağı bildirilmektedir. Eski rüştiye binası ise bundan sonra "*İnas Rüştiye Mektebi*" olarak hizmet vereceği ifade edilmektedir⁶⁶. Bu okulun açılması için gereken para için şu yola başvurulmuştu. Bölgede kesilen kurban derilerinden elde edilecek gelirin şehirde bir Islahhâne ile kız rüştiyesi için kullanılması planlanmıştır. Bu derilerin hükümet tarafından toplanması bazı köyler tarafından normal görülmeyip, toplanan bu derilerin paralarının nereye harcandığının bildirilmesi yolunda dilekçeler verilmiştir. Halka bu derilerin kullanılacağı yer anlatılmış ve bu iş için eşrâftan Hacı Mahmud Bey başkanlığında bir komisyon kurulmuştu. Manastır'da her sene 4.000

⁶⁰ BOA, MF.MKT, 44/63, 17 L 1293 (5 Kasım 1876).

⁶¹ BOA, MF.MKB, 2/171, 6 Ra 1289 (14 Mayıs 1872).

⁶² BOA, T.TRM, 1782/47, lef 2, 26 Z 1288 (7 Mart 1872).

⁶³ Mehmed Tevfik, *Aynı Eser*, s. 108.

⁶⁴ Gülay Arıkan, "Tanzimat Döneminde Kadınlar", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 1989, s. 324.

⁶⁵ Hasan Ali Koçer, "Türkiye'de Kadın Eğitimi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 1, Ankara 1972, s. 92; Şefika KURNAZ, *Cumhûriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 9.

⁶⁶ BOA, MF.MKT, 33/11, 16 Z 1292 (13 Ocak 1876).

kadar kurban kesildiği halde çoğunluğu asker ve memurların verdiği deri sayısı 399'da kalmış ve bunlardan 4.800 kuruş gelir elde edilebilmiştir. Manastır'a bağlı kazalardan Serfice'den 381, Filorina'dan 900, Kolonya'dan 149, Resne'den 100 kuruş kurban derisi parasıyla Kozana'dan yardım olarak toplanan 580 kuruş belediyeye teslim edilmiştir⁶⁷. Böylelikle İstanbul'da ilk Kız Rüştîye Okulu'nun açılmasından 17 sene sonra Manastır'da da Müslüman kızlar Rüştîye imkânına kavuşmuş oldular. 1909 senesine geldiğimizde Manastır Vilâyeti'nde 11 adet kız rüştîyesinde 950 öğrenci eğitim görmekteydi⁶⁸.

4.1.5. Manastır İdâdîsi

İdadi okullarının ilk örneklerini ordu karargâhlarının bulunduğu vilayetlerin merkez şehirlerinde askerî amaçlı olarak görmekteyiz⁶⁹. Bu okullardan yetişen öğrenciler İstanbul'da bulunan Mekteb-i Harbiye'ye gönderileceklerdi⁷⁰. İdadilerin kuruluş felsefesinin önemli bir noktası da Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumunun kötülüğü ve eğitilmiş öğretmen yetersizliği gibi nedenlerden ötürü yeterli sayıda ilk, orta ve yüksek okulu açmak ve bunların ihtiyaçlarını karşılamanın imkânsızlığıydı. Bu nedenle eldeki olanaklar dâhilinde eğitimde ilk ve ortaokul öğretimini belli bazı meslek dersleri ile birlikte karışık bir şekilde veren idadi okulları üzerinde önemle durulmuştur⁷¹. Manastır'da da idadi okulu ilk olarak askerî amaçlı açılmıştır. Okulun yeri olarak *Ekşi Zararlık* adı verilen yerin karşısında bulunan vakıf arazisi uygun görülmüştü. Okulun inşaat masrafı ise 242.197,5 kuruş olarak hesaplanmıştır⁷². 1845 Kasımı'nda yapımı kararlaştırılan bu okul 1846 senesinde hizmete girmiştir⁷³. Bu okullarda; Arapça, Farsça, Hüsn-ü Hat, Rık'a, Matematik, Geometri, Trigonometri, Coğrafya, Astronomi, Resim, Edebiyat, Tarih ve Fransızca⁷⁴ gibi dersler

⁶⁷BOA. ŞD, 1996/20, 11 Ra 1293 (6 Nisan 1876).

⁶⁸ Mehmed Tevfik, *Aynı Eser*, s. 108.

⁶⁹ Askerî amaçlı ilk idâdî, 1845'te İstanbul'da açılan Mekteb-i Fünûn-ı İdâdîye'dir. Bu okul 1872 yılında Kuleli'ye taşınınca Kuleli Askerî İdâdîsi olarak anılmaya başlanmıştır. Bkz.: Derya Demirel, "Osmanlı Devleti'nde Sultaniler ve İdadiler", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2007, s. 82.

⁷⁰ Selçuk Akşin Somel, *Aynı Eser*, s. 44.

⁷¹ Selçuk Akşin Somel, *Aynı Eser*, s. 211.

⁷²BOA, C.AS, 307/12682, lef 2, 2 Za 1261 (2 Kasım 1845).

⁷³ Mehmed Tavfik ise eserinde okulun 1264 (1847-1848) senesinde açıldığını söylemektedir. Bkz.: Mehmed Tevfik, *Aynı Eser*, s. 49.

⁷⁴ Fransızca dersinin taşra idadilerinde 1863 senesinden itibaren verildiği ifade edilmesine rağmen Manastır Askerî İdadîsi'nde bu dersin 1866/1867 döneminden itibaren verildiğini görmekteyiz Bkz.: Selçuk Akşin Somel, *Aynı Eser*, s. 44.

okutulmaktaydı. Gerek devlet gerekse vilayet salnamelerinden Manastır Askeri İdadisi'nin kadrosunu ve öğrenci sayılarını takip edebilmekteyiz. Aşağıdaki tablo 1862'den 1876 yılına kadar okulun idari yapısını, öğretilen dersleri ve öğrenci sayılarını göstermektedir.

Tablo-67:1862-1876 Yılları Arasında Manastır Askerî İdâdîsi Personeli ve Öğrenci Sayıları.

1861/62 Senesi Manastır Askeri İdadisi'nde Verilen Dersler ve Öğretmen Kadrosu⁷⁵		
Okul Müdürü: Kaymakam Halil Bey	Ders Nâzırı, Matematik ve Coğrafya Hocası: Yüzbaşı Selâmi Efendi	Resim Hocası: Kol Ağası Ali Efendi
Arapça Hocaları: Şerif ve Selim Efendiler	Farsça Hocası: Osman Efendi	Kâtip, Yazı Dersi ve Rık'a Hocası: İsmâil Efendi
Öğrenci Sayısı: 80		
1862/63 Senesi Manastır Askeri İdadisi'nde Verilen Dersler ve Öğretmen Kadrosu⁷⁶		
Okul Müdürü: Kaymakam Ahmed Bey	Ders Nâzırı ve Matematik ve Coğrafya Hocası: Kol Ağası Selâmi Efendi	Resim Hocası: Kol Ağası Ali Efendi
Arapça Hocaları: Şerif ve Selim Efendiler	Farsça Hocası: Osman Efendi	Kâtip, Rık'a ve Yazı Dersi Hocası: İsmâil Efendi
Öğrenci Sayısı: 80		
1863/64 Senesi Manastır Askeri İdadisi'nde Verilen Dersler ve Öğretmen Kadrosu⁷⁷		
Okul Müdürü: Kaymakam Ahmed Bey	Matematik Hocası: Kol Ağası Selâmi Efendi	Resim Hocası: Kol Ağası Ali Efendi
Arapça Hocaları: Şerif ve Selim Efendiler	Farisî Hocası: Osman Efendi	Kâtip ve Rık'a ve Yazı Dersi Hocası: İsmâil Efendi
Öğrenci Sayısı: 80		
1864/65 Senesi Manastır Askeri İdadisi'nde Verilen Dersler ve Öğretmen Kadrosu⁷⁸		
Okul Müdürü: Binbaşı Ahmed Rüşdü	Resim Hocası: Kolağası Necib	Ders Nâzırı: Yüzbaşı Besim Efendi

⁷⁵Devlet Salnâmesi, Def'a 17, 1279, s. 71.

⁷⁶Devlet Salnâmesi, Def'a 18, 1280, s. 74-75.

⁷⁷Devlet Salnâmesi, Def'a 19, 1281, s. 81-82.

⁷⁸Devlet Salnâmesi, Def'a 20, 1282, s. 63.

Efendi	Efendi	
Arapça Hocaları: Ahmed ve Hurşit Efendi	Farsça Hocası: İbrâhim Efendi	Öğrenci Sayısı: 88
1865/66 Senesi Manastır Askeri İdadisi’nde Verilen Dersler ve Öğretmen Kadrosu⁷⁹		
Okul Müdürü: Binbaşı Hacı Ahmed Rüşdü Efendi	Resim Hocası: Sağ Kolağası Necib Efendi	Lisan Hocası: Yüzbaşı Mehmed Şerif Efendi
Matematik Hocası: Yüzbaşı Mehmed Nûri Efendi	Kozmoğrafya ⁸⁰ ve Coğrafya ve Târih Hocası: Mülâzım-ı Evvel Mustafa Efendi	Fransızca Hocası Mülâzım-ı Evvel Osman Efendi
Arapça1. Hocası Ahmed Efendi	Arapça 2. HocasıAbdurrahman Efendi	Farsça Hocası: Bahâeddin Efendi
‘İlm-i Kitâb ⁸¹ Hocası: İbrâhim Edhem Efendi	Hüsn-ü Hat Hocası Mehmed Şâkir Efendi	
1866/67 Senesi Manastır Askeri İdadisi’nde Verilen Dersler ve Öğretmen Kadrosu⁸²		
Okul Müdürü: Binbaşı Ahmed Efendi	Resim Hocası: Sağ Kolağası Necib Efendi	Arapça 1. Hocası: Müderrisînden Ahmed Efendi
Arapça 2. Hocası: Abdurrahman Efendi	Yazı Dersi ve Rık’a Hocası: İbrâhim Efendi	‘İlm-i Kitâb Hocası: Tabur Kâtibi Hasan Rıf’at Efendi
Ders Nâzırı ve Matematik Hocası: Yübaşı Nazif Efendi	Matematik ve Hesâp Hocası: Yüzbaşı Mustafa Nûri Efendi	Coğrafya ve Kozmoğrafya Hocası:Mülâzım-ı Evvel Mustafa Efendi
Dil Hocası: Mülâzım-ı Evvel Şükrü Efendi		
1867/68 Senesi Manastır Askeri İdadisi’nde Verilen Dersler ve Öğretmen Kadrosu⁸³		

⁷⁹ **Devlet Salnâmesi**, Def'a 21, 1283, s. 67. Ancak 1283 tarihli Askeri Salnâme'de öğretmenlerin isminde farklılıklar görülmektedir. Müdür: Binbaşı Selâmi fendi, Resim Hocası: Sol Kol Ağası Ahmed Efendi, Riyâziye Hocası: Sol Kol Ağası Tahsin Efendi, Riyaziye Mu'âvini: Mülâzım-ı Evvel Emin Efendi, Lisan Hocası: Mülâzım-ı Evvel Tâhir Efendi, Coğrafya ve Kozmoğrafya ve Tarih-i Osmânî Hocası: Abdullah Efendi, Dahiliye Zâbiti: Yüzbaşı Hüseyin Ağa, Arabî Hocası: Şerif Efendi, Arabi Hocası: Selim Efendi, Farisi Hocası: Osman Efendi, Kâtib: İsmail Rahmi Efendi, Hüsn-ü Hat Hocası: Ahmed Nazif Efendi. Bkz.: **Salnâme-i Askerî**, Def'a 2, 1283, s.474-475.

⁸⁰ Kozmoğrafya: Kâinâtın var oluşunu bir bütün olarak ele alıp inceleyen bilim dalı. Bkz.: İlhan Ayverdi, **Aynı Eser**, s. 700.

⁸¹ İm-i Kitâb: Kur'ân'ın açıklanma ve yorumuna özgü bilim dalı. Bkz.: Ferit Devellioğlu, **Aynı Eser**, s. 429.

⁸² **Devlet Salnâmesi**, Def'a 22, 1284, s. 87.

⁸³ **Devlet Salnâmesi**, Def'a 23, 1285, s. 86; Bu tarihte Manastır'daki İngiliz konsoloslu Charles J. Calvert'in verdiği bilgiye göre İdadi'de 70-90 arasında öğrenci eğitim görmekteydi ve yalnız Müslümanlar bu okula kabul ediliyorlardı. Bkz.: **Reports Received From Her Majesty's**

Okul Müdürü: Binbaşı Selâmi Efendi	Resim Hocası: Sol Kolağası Ahmed Efendi	Matematik Hocası: Kolağası Tahsin Efendi
Matematik Hocası: Yüzbaşı Emin Efendi	Dil Hocası: Yüzbaşı Tâhir Efendi	Coğrafya, Kozmoğrafya ve Osmanlı Tarihi Hocası Yüzbaşı Abdullah Efendi
Dâhiliye Zâbiti: Yüzbaşı Hüseyin Ağa	Arapça Hocası: Şerif Efendi	Arapça Hocası: Selim Efendi
Farsça Hocası: Osman Efendi	Kâtib ve Münşe'ât Hocası: İsmâ'il Rahmi Efendi	Hüsn-ü Hat Hocası Ahmed Nazif Efendi
Dil Hocası: Mülâzım-ı Evvel Süleyman Bey		
1868/69 Senesi Manastır Askeri İdadisi'nde Verilen Dersler ve Öğretmen Kadrosu ⁸⁴		
Okul Müdürü: Kolağası Tahsin Efendi	Arapça Hocası: Şerif Efendi	Arapça Hocası: Selim Efendi
Farsça Hocası: 'Osman Efendi	Resim Hocası: Kolağası Ahmed Efendi	Matematik Hocası: Yüzbaşı Emin Efendi
Dil Hocası: Yüzbaşı Tâhir Efendi	Hesâp Hocası: Yüzbaşı Süleyman Efendi	Geometri ve Tarih Hocası Yüzbaşı Abdullah Efendi
Kâtib Ahmed Nazif Efendi		
1869/70 Senesi Manastır Askeri İdadisi'nde Verilen Dersler ve Öğretmen Kadrosu ⁸⁵		
Okul Müdürü: Piyâde Sağ Kol Ağası Tahsin Efendi	Resim Hocası: Süvârî Sol Kol Ağası Ahmed Efendi	Coğrafya ve Kozmoğrafya ve Osmanlı Tarihi Hocası: Piyâde Sol Kol Ağası Abdullah Efendi
Dil Hocası: Piyâde Sol Kol Ağası Tâhir Efendi	Dil Hocası: Piyâde Sol Kol Ağası Süleyman Bey	Matematik Hocası: Piyâde Sol Kol Ağası Emin Efendi
Kâtib: Tabur Kâtibi: Mahmud Bey	Arapça Hocası: Şerif Efendi	Arapça Hocası: Selim Efendi
Farsça Hocası: 'Osman Efendi	İmam ve Dürr- i Yektâ Hocası: Ömer Efendi	Hüsn-ü Hat Hocası: Ahmed Nazif Efendi
Vekilharç: Mehmed Efendi		Öğrenci Sayısı: 100 Nefer

Ambassador And Consuls Relating To The Condition of Christians In Turkey 1867, London 1867.

⁸⁴Devlet Salnâmesi, Def'a 24, 1286, s. 100.

⁸⁵Devlet Salnâmesi, Def'a 25, 1287, s. 109.

1871/72 Senesi Manastır Askeri İdadisi'nde Verilen Dersler ve Öğretmen Kadrosu⁸⁶		
Okul Müdürü: Piyâde Binbaşısı Beşinci Mecidi Nişanlı Tahsin Efendi	Resim Hocası: Süvârî Sağ Kol Ağası: Ahmed Efendi	Fransızca Hocası: Piyâde Sağ Kol Ağası Süleyman Bey
Kâtip ve Münşe'ât Hocası: Alay Kâtibi Na'im Efendi	Ders Nâzırı, Matematik Hocası Piyâde Sol Kol Ağası Emin Efendi	Fransızca Hocası: Piyâde Sol Kol Ağası Tâhir Efendi
Resim Hocası Yardımcısı: Piyâde Yüzbaşısı Hüseyin Hüsnü Efendi	Kozmoğrafya ve Coğrafya Hocası: Piyâde Yüzbaşısı Fâ'ik Efendi	Geometri Hocası: Piyâde Yüzbaşısı Hâfız Efendi
Arapça 1. Hocası: Şerif Efendi	Arapça 2. Hocası: Müderresinden Selim Efendi	Farsça Hocası: Müderresinden 'Osman Efendi
İmam ve İlm-i Hâl Hocası: Hâfız Ömer Efendi	Vekilharç: Mehmed Efendi	Çavuş: Sâlih Efendi
1872/73 Senesi Manastır Askeri İdadisi'nde Verilen Dersler ve Öğretmen Kadrosu⁸⁷		
Okul Müdürü: Binbaşısı Beşinci Mecidi Nişanlı Tahsin Efendi	Dil Hocası: Piyâde Sağ Kol Ağası Süleyman Bey	Kâtip ve Münşe'ât Hocası: Alay Kâtibi Na'im Efendi
Kozmoğrafya Hocası: Piyâde Sol Kol Ağası Hüseyin Efendi	Dil Hocası: Piyâde Sol Kol Ağası Tâhir Efendi Ders Nâzırı	Resim Hocası: Piyâde Yüzbaşısı Hüseyin Efendi
Matematik Hocası: Piyâde Mülâzım-ı Evveli Hâfız Mehmed Efendi	Kozmoğrafya Hocası Yardımcısı: Mülâzım-ı Sâni Receb Efendi	Arapça 1. Hocası: Müderresinden Şerif Efendi
Arapça 2. Hocası: Müderresinden Selim Efendi	Farsça Mu'allimi: Osman Efendi	İmam ve İlm-i Hesâb Hocası Ömer Efendi
1873/74 Senesi Manastır Askeri İdadisi'nde Verilen Dersler ve Öğretmen Kadrosu⁸⁸		
Okul Müdürü: Binbaşı Hasan Tahsin Efendi	Arapça 1. Hocası: Şerif Efendi	Umûr-ı Tahrîriye ve Hesâb ve Münşe'ât Hocalığına Me'mûr: Alay kâtibi

⁸⁶Devlet Salnâmesi, Def'a 27, 1289, s. 132.

⁸⁷Devlet Salnâmesi, Def'a 28, 1290, s. 115.

⁸⁸Devlet Salnâmesi, Def'a 29, 1291, s. 116-117.

		Na'ım Efendi
Ders Nâzırı ve Cebir ve Hesap Hocası: Sol Kol Ağası Hüseyin Fâ'ik Efendi	Fransızca Hocası: Sol Kol Ağası Tahsin Efendi	Resim Hocası: Sol Kol Ağası Hüseyin Hüsni Efendi
Farsça Hocası: Hâfız Osman Efendi	Farsça 2. Hocası: Ali Selim Efendi	Geometri ve Müsellesât ⁸⁹ Hocası: Yüzbaşı Hâfız Mehmed Efendi
Resim Hocası Yardımcısı: Yüzbaşı Hüseyin Sârim Efendi	Coğrafya ve Kozmoğrafya ve Tarih Hocası: Mülâzım-i Evvel Receb Efendi	Mekteb İmamı Hâfız Ömer Efendi
Dâhiliye Yüzbaşısı Müttekâ'idinden İzzet Süleyman Ağa	Diğeri Mülâzım Yusuf Ağa	Mekteb Çavuşu Sâlih Ağa
Mehteb Vekilharıcı Mehmed Efendi		
1874/75 Senesi Manastır Askeri İdadisi'nde Verilen Dersler ve Öğretmen Kadrosu⁹⁰		
Okul Müdürü: Beşinci Mecidi Nişanlı Binbaşı Hasan Tahsin Efendi	Arapça Hocası: Mu'allim-i Evvel Şerif Efendi	Umûr-ı Tahrîriye ve Hesâbiye Me'mûru: Alay Kâtibi Na'ım Efendi
Ders Nâzırı ve Cebir Hocası: Sol Kol Ağası Hasan Fâ'ik Efendi	Fransızca Hocası: Sol Kol Ağası Ali Tahsin Efendi	Resim Hocası: Sol Kol Ağası Hasan Hüsni Efendi
Farsça Hocası: Hâfız Osman Efendi	Arapça Hocası: Mu'allim-i Sânî Selim Efendi	Geometri ve Trigonometri Hocası: Sol Kol Ağası Hâfız Mehmed Efendi
Resim Hocası Mu'âvini: Yüzbaşı Hüseyin Sârim Efendi	Coğrafya ve Kozmoğrafya ve Târih Hocası Yüzbaşı Receb Efendi	Fransızca Hocası: Mülâzım-ı Evvel Sâdık Efendi
Kâtib Hocası: Mülâzım-ı Sâni Mehmed Efendi	İmam Hâfız Ömer Efendi	Dâhiliye Zâbiti Müttekâ'id Yüzbaşı Süleyman Ağa
Dâhiliye Zâbiti Müttekâ'id Mülâzım Yusuf Ağa	Vekilharç: Mehmed Efendi	Çavuş Sâlih Ağa

⁸⁹ Trigonometri. Bkz.: Ferit Devellioğlu, **Aynı Eser**, s. 739.

⁹⁰ **Devlet Salnâmesi**, Def'a 30, 1292, s. 120-121.

Bu okullarda yapılan sınavlar gazetelere haber olmaktadır. 26 Kasım 1869 tarihli Selânik gazetesinin bildirdiğine göre; Manastır idadi okulunun öğrencileri yapılan sınavlarında gayet başarılı olmuşlardır. Bu başarı okulun öğretmen ve idareci kadrolarının gayretkeşlikleriyle olmuş olup kendilerine teşekkür edilmektedir⁹¹.

Bu askeri idadinin yanı sıra ilerleyen yıllarda sivil idadi okulları da açılmıştır. 1909 senesinde Manastır Vilâyeti'nde bir askeri idadi, beş Resmî İdâdi-i Mülkî, 2 Husûsî İdâdi-i Mülkî olmak üzere sekiz adet idadi bulunuyordu⁹².

4.1.6. Gayrimüslim Okulları

Tanzimatla birlikte Osmanlı Devleti'nde kıpırdanma içine giren Gayrimüslimlerin eğitim faaliyetleri Islahat Fermânı'nda Gayrimüslim azınlık cemaatlerinin haklarının açıkça vurgulanmasıyla hız kazanmıştır⁹³. Islahat Fermanı'yla halkının tamamı bir mezhepten olan şehir, kasaba ve köylerde ibadethâneler, okullar, hastaneler ve diğer yapıların tamirlerine izin verilmiş yeniden inşâ edilmesi hâlinde de patrik veya cemaat reisleri gibi dini önderlerin onayıyla resmi ruhsat alınmasının önü açılmıştır. Özel okulların açılması ile ilgili bir maddenin bulunmadığı fermanla her milletin belirlenen şartlar altında okul açmaya ancak Maarif Meclisi'nin izniyle hakkı olduğu da ifade edilmiştir⁹⁴. Bu eğitim faaliyetlerinin en önemli amacı farklı etnik unsurlara sahip Osmanlı Devleti vatandaşlarında “*Milliyetçilik*” duygusu uyandırmaktır. Manastır şehri de sahip olduğu kozmopolit yapısı gereği Hristiyanlar ve Yahudiler gibi Gayrimüslim unsuru içinde barındırmaktaydı.

4.1.7. Yahudi Okulları

Şehirdeki Yahudilerin eğitimleri büyük ölçüde din ekseninde yapılmaktaydı. 19. yüzyılın ilk yarısında bölgedeki okulların çoğu sinagoglara bağlıydı ve temel dersler hahamlar tarafından verilen kutsal kitapların öğretilmesinden ibaretti⁹⁵. Manastır'da Tanzimat'ın hemen öncesinde meydana gelen 1834 yangınında üç

⁹¹ Selânik, Sayı 66, 21 Ş 1286 (26 Kasım 1869) Perşembe, s. 131.

⁹² Mehmed Tevfik, *Aynı Eser*, s. 108.

⁹³ Cemil Koçak, “Tanzimat’tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, s. 485.

⁹⁴ Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti’nde Misyoner Okulları*, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2005, s. 25-26.

⁹⁵ Meropi Anastassiadou, *Aynı Eser*, S.58.

Yahudi mektebinin hasara uğradığını görmekteyiz⁹⁶. Bu okullar mahalle mektebi seviyesinde okullardı. 1857 senesinde şehirdeki Katolik okuluna kayıtlı iki Yahudi kız öğrenci bulunmaktaydı⁹⁷. 1863 yılına kadar Manastır'da bir tane orijinal adı Talmud Torah olan Yahudi Dini Okulu bulunmaktaydı. Okulda 3-6 yaşları arasınaki çocuklara temel dini bilgiler verilmekteydi⁹⁸. 1864 senesinde iki öğretmen, beş tüccar ve dokuz bankerden oluşan Alyanz komitesi Manastır'daki Yahudi çocukların iyi bir eğitim almaları amacıyla modern bir okul kurma kararı aldılar⁹⁹. 1868'de Manastır'da Lazaristlerin kurduğu okuldaki 17 öğrencinin altısı Yahudi'ydi. Lazaristler 1869 senesinde şehirdeki Yahudiler için bir okul açtılar ve bu okula 20 Yahudi çocuk kayıt yaptırdı. Bu okulda biri Türk, biri Yahudi ve biri de Rum olmak üzere üç öğretmen bulunuyordu¹⁰⁰. 1871-1872 ve 1874-1875 senesi Selânik vilâyet salnamelerinde ve 1875-1876 tarihli Manastır vilayet salnamesinde şehirdeki Yahudi okulu sayısı altıydı¹⁰¹. Bu şekilde eğitim alanında sürekli bir gelişim gösteren Manastır Yahudileri 1880'lerde Alyanz modelinde okullar açtılar. 1883-1884'te iki ilkokul açtılar. Her bir okulda dört öğretmen görev yapıyordu ve 150 öğrencisi bulunuyordu. Bu okulların yanında üç sınıflı ve 160 öğrencili bir ortaokul da açmışlardı¹⁰². 1909 yılına geldiğimizde Manastır'da 170 öğrencili bir erkek rüştiyesi ve 620 öğrencili üç adet ibtidâ'î bulunuyordu¹⁰³.

4.1.8. Hristiyan/Yabancı Okullar

Manastır'daki Hristiyanlar da bulundukları bölgede çocuklarını eğitmek adına okul açma faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Şehirdeki Hristiyanlar; Rum, Bulgar, Ulah, Sırp gibi milletlerden ve çoğunluğu Ortodoks mezhebinden oluşmaktaydı. Bu unsurlar bulundukları yerlerde çocuklarına kendi eğitimlerini vermekteydiler. Her ne kadar bölgede Ortodoks ağırlığı olsa da Katolikler ve

⁹⁶BOA, D.BŞM.d. (Bâb-ı Defterî Başmuhâsebe Kalemi Defterleri), Ek: 2/2A, 10116, 25 Safer 1250 (3 Temmuz 1834).

⁹⁷ Shlomo Alboher, *Aynı Eser*, s. 33.

⁹⁸ Shlomo Alboher, *Aynı Yer*.

⁹⁹ Shlomo Alboher, *Aynı Yer*.

¹⁰⁰ Shlomo Alboher, *Aynı Eser*, s. 34.

¹⁰¹ Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 2, 1288 s. 97; Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 4, 1291 s. 99; Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def'a 2, 1293 s. 99. Bu verilere karşın Nick Anastasovski tezinde 1874 senesinde Manastır'da üç adet Yahudi okulu bulunduğunu iddia etmektedir. Bkz.: Nick Anastasovski, "Aynı Tez", s.203.

¹⁰² Shlomo Alboher, *Aynı Eser*, s. 35.

¹⁰³ Mehmed Tevfik, *Aynı Eser*, s. 110.

Protestanlar da misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde Manastır'da faaliyetlerde bulunmuşlardır. Katolik mezhebin tarikatları olan Cizvit, Fransisken, Kapusen ve Lazarist örgütleri tarafından misyonerlik faaliyetleri yürütülmüştür. Osmanlı Devleti'nde Fransa'nın himayesinde faaliyete başlayan bu tarikatlar:

- 1- Fransa'nın nüfuzunu kuvvetlendirmek,
- 2- Katolik ve Ortodoksluğu birleştirmek,
- 3- Osmanlı ülkesindeki Ortodoks Rum ve Ermenileri Katolik yapmak,
- 4- Müslümanları Hristiyanlaştırmak, gibi gayelerle hareket etmekteydiler¹⁰⁴.

Katolik mezhebine bağlı bu tarikatlardan birisi de Lazaristlerdir¹⁰⁵. Fransızların açmış olduğu bir okul olan Lazarist okulu 1857 yılında Sultaniye Mahallesi'nde açılmıştır. Üç sınıftan oluşan bu okul Rum ve Bulgar öğrencilere eğitim veriyordu¹⁰⁶. Manastır'da Protestanlar da diğer mezheplere oranla görece geç de olsa misyonerlik faaliyetinde bulunmuşlar ve bu doğrultuda okullar açmışlardır. Protestan mezhebinin misyonerlik faaliyetini ise Amerika üstlenmişti. Şamil Mutlu, İngilizler'in ise Rumeli'de misyoner okullarının olduğuna dair kesin bir bilgi olmadığını ifade ederken ancak 1902-1903 yıllarında Manastır ve Kesriye'de Bulgar köylerini dolaşan İngiliz misyonerler halka yardım dağıttığını ve Buradaki Bulgar çocuklarını okula kaydetmek üzere topladıkları bilgisine ulaşarak bu bölgede İngiliz Misyoner Okulu'nun var olduğunu vurgulamıştır¹⁰⁷. Manastır'da kuruluş yılı 1294 (1877/1878) olan Amerikan Protestan Mektebi bulunmaktaydı. Lazarist okulu gibi bu okul da Sultaniye Mahallesi'nde Fil sokakta açılmıştı. Öğrencileri ise Rum ve Bulgarlar'dan oluşmaktaydı¹⁰⁸.

Bu dönemde eğitim, bölgede gün geçtikçe artan milli devlet kurma hayallerini canlı tutmada en önemli unsuru oluşturmaktaydı. Bulgar, Rum ve diğer milletlerden öğrencilerde milli uyanışı sağlamakta ve milliyetçilik duygularını keskinleştirmektedir¹⁰⁹. Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Rum-Ortodoks

¹⁰⁴ Süleyman Kocabaş, **Misyonerlik ve Misyonerler**, İstanbul, 2002, s. 77-78

¹⁰⁵ Fransız Katolik Tarikatı olan bu oluşum 1626 yılında kurulmuştur. Bkz.: Şamil Mutlu, **Aynı Eser**, s. 140; Ebru Esenkal, "Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2007, s. 102.

¹⁰⁶ Şamil Mutlu, **Aynı Eser**, s. 225.

¹⁰⁷ **Aynı Eser**, s. 264.

¹⁰⁸ **Aynı Eser**, s. 353.

¹⁰⁹ Niyâzi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 243-244.

toplumu 1861 yılında içlerinden bir grup aydın Eğitim Dershanesi adlı cemiyeti kurmuştu. Kurulan bu derneğin amacı Osmanlı Devleti bünyesindeki Ortodoksların kökenleri ve dillerine bakmaksızın eğitimlerini sağlamaktı. Bu amaçla aynı yıl Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi de faaliyete girmiştir¹¹⁰. Bu cemiyetin hazırladığı raporlardan 1870’li yılların başında Manastır’da Osmanlı Devleti’ndeki idadilere denk olan “*Gimnasion*” adlı bir eğitim kurumunun var olduğunu görmekteyiz. Bu okul komşu bölgelerdekilere nazaran daha iyi bir seviyede ve adeta bir yüksek eğitim merkezi konumundaydı. Kastorya, Vodena, Niausi, Krusovo, Pirlepe ve Megarovo’dan çok sayıda öğrenci eğitim için Manastır’daki bu okula gelmekteydi. Yine 1874 yılında Mnastır’da “*Evangelismos*” adında Pelagonia bölgesindeki Helen eğitiminin yaygınlaştırılması amacıyla bir cemiyet kurulmuştur. Manastır’ın genelindeki Rum-Ortodoks okullarında bu dönemde yaklaşık 1.200 öğrencinin eğitim gördüğü de söz konusu raporlarda bildirilmiştir¹¹¹. XIX. yüzyılın başlarında Makedonya Slavları, Yunan eğitimi ve dilini benimsemişlerse de daha sonra “Yeniden Doğuş” olarak adlandırılan edebiyat akımı ile eğitim ve ibadetlerini kendi dillerinde yapmaya başlamışlardı. 1835-1839 yılları arasında Slavca eğitim veren okullardan birisi de Manastır’a bağlı Köprülü’de açılmıştı. Bu dönemde hemen her şehir ve köyde Slav hücre okulları açılmıştı¹¹². Bu doğrultuda Manastır ve kazalarında açılan Kilise-Belediye Okullarının açılış tarihleri şöyledir: 1859’da Pirlepe, Manastır ve Ohri, 1860’da Ohri, 1865’te Manastır, 1867’de Debre, 1868’de Pirlepe, 1869’da Ohri. 1850’den sonra kız ilkokulları da açılmaya başlanmıştır. İlk kız ilkokulu 1850’de Köprülü’de açılmış olup bunu 1865’de Pirlepe, 1866’da Debre, 1867’de Ohri, 1869’da ise Manastır’da açılan okullar takip etmiştir¹¹³. Her ne kadar arşivlerde kaydına rastlayamasak da Manastır’da XIX. yüzyılın ilk yarısında bir Yunan lisesinin bulunduğu da Yusuf Hamza tarafında iddia edilmektedir¹¹⁴. Manastır’da yaşayan Bulgarlar eğitim faaliyetlerine çok önem vermekteydi. 7 Aralık 1865 tarihli bir haberde, Bulgarlar için şehirde işlerin iyi gittiği ifade edilmekte ve

¹¹⁰ Haris Eksertzoglou, **Osmanlı’da Cemiyetler ve Rum Cemaati Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi**, Çev. Foti Benlisoy-Stefo Benlisoy, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s. 9.

¹¹¹ Aynı Eser, s. 57.

¹¹² Yusuf Hamza, “1839-1876 Yılları Arasında Makedonya Slav Unsurunun Eğitim ve Kültür Yaşamında Tanzimat Islahatlarının Yankıları”, **Tanzimatın 150. Yılı Uluslararası Sempozyumu**, Ankara 1989, s. 490-491.

¹¹³ Yusuf Hamza, **Aynı Makale**, s. 494-495.

¹¹⁴ Aynı Makale, s. 495.

burada yaşayanların kendi dillerinde eğitim veren bir okul istedikleri, gösterdikleri bu çabaların yakında sonuç vereceği bildirilmekteydi. Bu çalışmalarda öne çıkan isimler arasında terzilerin başustası Ivanco Altiparmak, berberlerin başustası Nikola, bakırcılar başustası Atse, çömlek loncasından Struga'dan Nahum, fırıncı ustası Dimche Bouchoukhiev ve diğer birçok meslek kolundan çalışanlar ve tüccarlar bulunmaktaydı¹¹⁵.

Salnâmelere göre Manastır'daki Hristiyan okulları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-68: 1288-1293 Senelerinde Selânik ve Manastır salnâmelerine göre Manastır şehrindeki Hristiyan okulları.

Sene	Okul	Adet
¹¹⁶ 1288 (1871-1872)	Mekteb-i Hristiyan	12
¹¹⁷ 1291 (1874-1875)	“	15
¹¹⁸ 1292 (1875-1876)	“	13
¹¹⁹ 1293 (1876-1877)	“	13

Bu rakamlar resmi kayıtlarda görünen ve ruhsatlı okullardı. Bu okulların yanı sıra şehirde ve Vilâyet genelinde pek çok ruhsatsız okul mevcuttur. 19. yüzyılın sonunda ülkedeki 29 vilâyette bulunan ruhsatsız okul sayısında Manastır Vilâyeti 483 okul ile Selânik ve Yanya'dan sonra üçüncü sırayı almaktadır¹²⁰.

Bu okullarda görev yapan öğretmenler hakkında zaman zaman şikayetler söz konusu olmaktadır. Manastır'da sıbyan okulu öğretmenliği yapan Vanko oğlu Vasili öğretmenlik dışında bazı faaliyetlerde bulunduğundan Manastır'dan Zıştovi'ye sürülmüştü¹²¹.

Manastır Vilâyeti dâhilindeki çeşitli milletlere ait okullara gerekli olan kitapların basımı da önemli bir konuydu. Bunun için Todor Petre adında bir müteşebbis Üsküp'te bir matbaa açmak için başvurmuştur. Konu ile ilgili yazışmalarda Üsküp Metropolitidi'nin ifadelerinde bu matbaa açılırsa şimdiye kadar

¹¹⁵ **Macedonia Documents And Materials**, Ed. Voin Bozhinov, L Panayotov, Bulgarian Academy Of Sciences Institute of History Bulgarian Language Institute, Sofia 1978, s. 221.

¹¹⁶ **Selânik Vilâyet Salnâmesi**, Def'a 2, 1288, s. 97.

¹¹⁷ **Selânik Vilâyet Salnâmesi**, Def'a 4, 1291, s. 99.

¹¹⁸ **Manastır Vilâyet Salnâmesi**, Def'a 1, 1292, s. 103.

¹¹⁹ **Manastır Vilâyet Salnâmesi**, Def'a 2, 1293, s. 99.

¹²⁰ Şerife Yorulmaz, “Osmanlı imparatorluğu'nda Ruhsatsız Okullaşma: 19. Yüzyılda Açılan Gayrimüslim Okullar Üzerinde Bir Değerlendirme”, **Doğu Batı**, S. 54, Ağustos-Ekim 2010, s. 184.

¹²¹ **BOA, MVL, 1029/93**, lef 2, 15 Z 1282 (1 Mayıs 1866); **BOA, MVL, 1029/100**, Lef 1, 15 M 1283 (30 Mayıs 1866).

Sırbistan ve diğer yerlerden gelen ve bazıları sakıncalı bulunan kitaplara gerek kalmayacaktı¹²². Rum Patrikhânesi'nden Şûrâ-yı Devlet'e bu iznin verilmesi gerektiğini belirten bir yazı yazılmıştır¹²³.

Eğitim alanında önemli düzenlemelerden birisi de 1869 yılında çıkartılan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde her vilâyet merkezinde Meclis-i Kebîr-i Maarif'e bağlı birer şube açılmasının kararlaştırılmasıydı. Manastır şehrinde bu meclisin kurulması ancak 1883 yılı sonunda olabilmıştır¹²⁴.

4.2. Manastır'da Meydana Gelen Afetler

Doğal Afetler: Toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel etkinliklerini olumsuz yönde etkileyen, önemli ölçüde can ve mal kaybına neden olan ağırlıklı olarak ya da tamamen doğal etkenlerin neden olduğu, doğal tehlikelerle ortaya çıkan olaylardır¹²⁵.

Afetlerin sınıflandırılması ve türleri ise şu şekilde yapılabilir:

a) Oluşum Nedenlerine ve Oluştukları Ortama Göre

1. Yer Kökenli Doğal Afetler (jeolojik, jeomorfolojik)
2. Atmosfer Kökenli Doğal Afetler (Klimatolojik, meteorolojik)
3. Biyolojik Doğal Afetler (Hastalık salgınları, böcek istilası)

b) Oluşum Hızlarına Göre

1. Yavaş Gelişen Afetler (Kuraklık, çölleşme)
2. Hızlı Gelişen Doğal Afetler (Deprem, yıldırım)¹²⁶.

4.2.1. Seller-Taşkınlar

Manastır ve bağlı bulunduğu kazalar birçok nehirin içlerinden geçtiği yerleşim yerleridir. Manastır şehri Drahor ve Kurd nehirlerinin geçiş güzergâhındadır. Bu nehirler üzerinde meydana gelen taşkınlar ve seller şehri ve özellikle de nehirler üzerinde bulunan köprüleri olumsuz olarak etkilemiştir.

¹²²BOA, Aynı Belge, lef 3-4, 14 Ş 1292 (15 Eylül 1875)- 27 B 1292 (29 Ağustos 1875).

¹²³BOA. ŞD, 2411/27, lef 2, 9 N 1292 (9 Ekim 1875).

¹²⁴ Selçuk Akşin Somel, Aynı Eser, s. 126-134.

¹²⁵ Cemalettin Şahin-Ş.Sipahioğlu, Doğal Afetler Ve Türkiye, Ankara, 2002, s.4.

¹²⁶ Aynı Eser, s.18.

Manastır'da 1847 senesi Eylül'ünün 22'sinde akşama doğru Pelister dağı tarafında meydana gelen şiddetli yağmur neticesinde meydana gelen taşkın şehrin içinden geçen Drahor nehrini bir saat içinde taşıyarak üzerindeki Ulah köprüsünün bir ayağını, yeni çarşı köprüsünün tamamını, Besim Efendi'nin yaptırdığı köprüyü yıkmış, oradan aşağıya devam ederek çubukçular, pabuşcular ve kasaplar köprülerini ve üzerindeki dükkânları yıkmış, yine at pazarında olan taş köprüyü de temellerinden sökerek yıkmıştır. Meydana gelen olayda sadece köprüler zarar görmemiş can kaybı da yaşamıştır. Dükkânlı köprülerde bulunan dükkânların içindeki malların kurtarılması için çok gayret gösterilmiş nehrin her tarafına yerleştirilen zabtiye askerleri tarafından pek çok eşya kurtarılmış, nehre düşen iki Gayrimüslim boğularak can vermiştir¹²⁷.

Bu köprülerden üzerlerinde dükkân olanlar bu dükkânların sahipleri tarafından yaptırılmış olup yeniden inşa ve tamir masrafları da yine kendileri tarafından yapılacaktı. Ancak, “Yeni Çarşı” mahallinde ve “Esb Pazarı”nda bulunan köprülerin üzerinde dükkân olmaması ve buraların vakıf elinde de bulunmaması nedeniyle şehir açısından son derece önemli bu köprülerin yapım masraflarının hazine tarafından karşılanması hususunda Rumeli mutasarrıfı ve defterdarı tarafından bir öneri verilmiş, bu öneri önce Meclis-i Vâlâ'da uygun görülmüş ve sonra konu ile ilgili irade yayınlanmıştır¹²⁸.

Olayın üzerinden bir sene geçmeden 10 Haziran 1848 Cumartesi günü saat 7.00 sularında yağın dolu ile karışık şiddetli yağmur neticesinde Drahor ve Kurd nehirleri taşmıştır. İkisi bir önceki sene hasar gören köprüler olmak üzere taşkında zarara uğrayan köyler, dükkânlar ve köprülere ait bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

¹²⁷ BOA, A.MKT., 96/17, 13 L 1263 (24 Eylül 1847).

¹²⁸ BOA, A.MKT., 100/42, 16 Za 1263 (26 Ekim 1847).

Tablo-69: 1848 Yılı Taşkınında Zarar Gören Yerler¹²⁹.

Köprü	Hasar Gören Dükkan	Hasar Gören Köyler
Çubukçular	21	Manastır sınır ve civarında Dobka Mezraası
Pabuşçılar	16	Brusnik Köyü
Yemiş Pazarı Civârındaki Köprü	13	Eflahçe Köyü
Kasaphâne	15	

Taşkın neticesinde meydana gelen bu hasarlar yanında Trablusgarp'ta görevde olan Binbaşı Dilaver Ağa'nın Manastır'daki evinde bulunan bir Arap cariyesi boğulmuştur.

Meydana gelen taşkın olaylarından bir başkası ile ilgili Manastır Mutasarrıflığı şu bilgileri vermektedir: 11 Ağustos 1854 Cuma günü akşamüzeri başlayan ve gece saat üç buçuk sularına kadar devam eden yağmur neticesinde, şehrin içinden geçen Drahor Nehri taşmıştır. Taşkın sonucunda bir adet han ve mağaza, bakkal, manav, kantarcı, terzi olmak üzere 41 adet dükkânı ve iki adet de ev 5-6 adım yüksekliğinde su basmış, birkaç tane köprü de taşkına dayanamayıp yıkılmıştır. Meydana gelen zararın hepsinin şehir halkı tarafından karşılanmakta olup hasarın kısa zaman içerisinde giderileceği belirtilmektedir¹³⁰.

Manastır'ın çevresinde bulunan ovalarda da bazen taşkın olayları yaşanmaktaydı. Bunlardan birisi de Belanos Ovası'nda meydana gelmişti. Bu ovadaki suyun mecrâsından taşması nedeniyle meydana gelen zarardan dolayı bu işle ilgilenmek için Erkân-ı Harb Kaymakamı Eşref Bey görevlendirilmiştir. Eşref Bey yaptığı keşif neticesinde suyu tekrar eski mecrasına getirebilmek için 11.356,5 kuruşluk bir masraf çıkartmıştır ve bu paranın ödenmesine ilişkin izin beklenmeden de gerekli iş yapılmıştır. Taşralarda yapılacak bu türden işler için ödenebilen üst rakam olan 4.000 kuruştan 7.356,5 kuruş fazla harcanmış olup, ancak işin aciliyetine

¹²⁹ BOA, C.NF, 41/2043, lef 2, 13 Receb 1264 (15 Haziran 1848).

¹³⁰ BOA, A.MKT.UM. 206/21, 15 Z 1270 (8 Eylül 1854).

binaen böyle bir uygulamaya gidildiği bu nedenle bütün masrafın hazine tarafından karşılanması gerektiği Meclis-i Vâlâ tarafından ifade edilmiştir¹³¹.

4.2.2. Dolu

Şehirdeki tarımsal hayatı olumsuz yönde etkileyen önemli bir etken olan dolu yağışı da Manastır'ın karşılaştığı iklimsel felaketlerden birisidir. Gerek şehirde gerekse Manastır'a bağlı köylerde meydana gelen bu olaylardan birinde Manastır ve Horpişte kazalarında bulunan yedi köyü 1844 senesinde dolu vurmuştu. Köylerin tarım ürünleri doludan çok fazla etkilenmişti. Bu nedenle hükümete 1844 senesinde vermeleri gereken 14.290 kuruş verginin 8.000 kuruşunun affedilmesi gerektiği Meclis-i Ahkâm-ı Adliye tarafından vurgulanmıştır. Bu talep uygun görülerek 8.000 kuruş vergi affa uğramıştır¹³². 14 Aralık 1846 tarihli bir belgede Manastır'a bağlı İstobe Petka (So. Petka), Dragos ve Gradeşnica (Gradesnica) köylerinde meydana gelen dolu nedeniyle tarım arazilerinin hasara uğradığı belirtilmiş ve bu nedenle ödemekle yükümlü oldukları 1846 senesine ait 17.000 kuruş verginin 5.000 kuruşunun affedilmesini istemişlerdir¹³³. Üç köyün sakinlerinin bu isteği meclis-i Vâlâ'da tartışılmıştır. Meclis-i Vâlâ bu köylerin 35.800 kuruş olan 1846 yılı “*aşâr bedelâtı*”ndan affedilmesi istenen 5.000 kuruşun verginin %5'inden bile az olması ve bu köylerde yaşayanların başka gelir kaynaklarının olduğunun anlaşılmasından dolayı istenilen vergi affının uygun olmadığına kanaat getirmiştir. Ancak yine de felaketten hasar gören halkı rahatlatmak adına bu gibi durumlarda yapılagelen bir uygulama olan verginin ödenmesinin ertelenmesi uygulamasının burada icra edilmesi meclis tarafından uygun görülmüştür¹³⁴. 9 Haziran 1848 tarihinde yağan şiddetli dolu şehirde hasara yol açmıştır. Manastır Mutasarrıfı'nın zarar görenlere yardım yapılması teklifi uygun görülerek gerekli işlemlerin yapılması hakkında irade yazılmıştır¹³⁵.

¹³¹BOA, İ.MVL, 507/22898, lef 2, 19 Za 1280 (26 Nisan 1864). Meclis-i Vâlâ'nın aldığı bu karar kabul edilmiş ve tüm masrafın hazine tarafından ödenmesi hakkında irade çıkmıştır. Bkz.:BOA, İ.MVL, 507/22898, lef 2, 26 Za 1280 (3 Mayıs 1864).

¹³²BOA, İ.MVL, 66/1245, lef 1, 18 Ca 1261 (25 Mayıs 1845).

¹³³BOA, MVL., 45/26, 25 Z 1262 (14 Aralık 1846).

¹³⁴BOA, MVL., 59/4, 1 M 1263 (20 Aralık 1846)

¹³⁵BOA, C.DH, 12686, 12 Ş 1264 (14 Temmuz 1848).

Dolu nedeniyle hükümete vergi affı için başka bir başvuru da İlne-i Bâlâ köyünden gelmiştir. Köy halkı vermiş oldukları dilekçede; 1863 senesinde hasattan hemen önce meydana gelen dolu neticesinde kışlık diye tabir ettikleri buğday, çavdar, arpa gibi mahsullerin tamamıyla telef olduğu belirtilerek ödemekle yükümlü oldukları 6.950 kuruş Öşür bedelinin affedilmesini istemişlerdir. Aşar nizamnâmesine atıf yapan dilekçe sahipleri nizamnâmenin “bir karyenin mahsulu külliye âfetzede olur ise evvel senenin bedel-i öşrü tamâmen af olunacağından keyfiyetin erbâb-ı vukûf mâ‘rifetiyle evvel emirde keşf ve tahkîk olunub bâ-mazbata Bâb-ı âliye arz olunması” şeklindeki 18. maddesi gereğince mevcut isteklerinin kabul edilmesini istemişlerse de¹³⁶ gelen cevapta mevcut yazıda yazlık mahsûlün zarar görüp görmediğinin belirtilmemesi nedeniyle adı geçen maddenin geçerli olmadığı gerekçesiyle vergi affı isteği reddedilmiştir¹³⁷.

4.2.3. Yangınlar

Bu doğal afetlerin yanında meydana gelen önemli bir felaket de yangınlardır. Sonuçları bazen çok yıkıcı olabilen yangınlar özellikle şehirlerin mimari yapılarını etkilemiştir. Manastır şehri de mevcut mimari yapısı itibariyle sık sık yangınlar ile karşılaşmıştır. Bu yangınlardan birisi Tanzîmat’ın hemen öncesinde meydana gelmiş olup, önemli ölçüde hasar meydana getirmiştir. 27 Haziran 1834 tarihinde bir boyacı dükkânında başlayan bu yangında hasar gören yerler:

Tablo-70: 1834 Yangınında Hasar Gören Yerler¹³⁸.

Dükkan	Adet	Dükkan	Adet
Sarracân Esnâfindan	77	‘Attâr Esnâfindan	17
Derzi ma‘a Çukacı Esnâfindan	124	Berber Esnâfindan	16
Kazzâzân Esnâfindan	127	Na‘lbur Esnâfindan	18
Yemenici ve Bâbüşci Esnâfindan	84	Duhân Çubukcıyân	6

¹³⁶BOA, MVL. 999/103, lef 1, 2 R 1281 (4 Eylül 1864).

¹³⁷BOA, Aynı Belge, lef 2, 9 Ca 1281 (10 Ekim 1864).

¹³⁸BOA, D.BŞM.d., 10116, 25 Safer 1250 (3 Temmuz 1834), s. 2.

Hallacân Esnâfindan	26	Duhâncıyân Esnâfindan	23
Helvacıyân Esnâfindan	6	Leblebici Esnâfindan	12
‘Abacı Esnâfindan	12	Kassâbân Dükkânları	8
Muytâb Esnâfindan	7	!!İpriyeci Esnâfindan	33
Kahveciyân	14	Kuyûmcı Esnâfindan	21
Bakkâl Esnâfindan	41	Boyacı Esnâfindan	33
??	4	Kalaycı Esnâfindan	7
Kebeci Esnâfindan	62	??	3
Aşçı Dükkânı	1	??	6
Kürkcü Esnâfindan	16	Kantarcı Esnâfindan	4
Kürkcü Esnâfindan	10	Tüfenkci Esnâfindan	5
Na‘lband Esnâfindan	6	Tahmis	1
Fişenkçi Esnâfindan	1	Sebze ve Et ve Balıkçı Dükkânı	6
Enfiyeci Esnâfindan	1	Sa‘âtcı Dükkânı	3
Mumhâne	3	Şabcı Dükkânı	1
Yekûn			825

Yangında hasar gören bu 825 adet dükkanın yanı sıra: İki Mescit, Hacı Bey Câmisinin minâresi, bir hamam, beş han, dokuz fırın, on altı meyhâne, on bir reâyâ evi, üç Havra, üç Yahudi mektebi ve yüz yirmi iki Yahudi evi ve üç ahşap köprü de kullanılamaz hâle gelmiştir¹³⁹.

Şehirde çıkan bir başka yangın 1840 senesinde piyade kışlasının ahırında çıkmıştır. Yangında ahır kullanılamaz hale gelmiştir. Olayın olduğu esnada dışarıda olan hayvanlara zarar gelmemiş ve bunlar şehirdeki hanlara yerleştirilmiştir. 20.000 kuruşa tekrar yapılması öngörülen ahırın muhassıllık tarafından yaptırılmasına karar

¹³⁹BOA, Aynı Defter, Ek: 2/2a, 25 Safer 1250 (3 Temmuz 1834).

verilmiştir¹⁴⁰. Yangın nedeniyle hasar gören yerlerden biri de Manastır süvari kışlasıdır. Çıkan yangın neticesinde kışlanın tavanı kullanılamayacak derecede yanmıştır. Çıkış sebebi anlaşılamayan yangında 4.355m²'lik bir alan hasar görmüş ve yeniden inşa masrafı olarak 350.000 kuruşluk bir hesap çıkartılmıştır. Yanan yerlerin inşasının hemen yapılmadığı takdirde yağmur ve karın da etkisiyle kışlanın çok daha fazla hasara uğrayacağı ve masrafının da bir o kadar artacağı 3. Ordu müşiri ve kışlanın mühendisi Nûri Efendi tarafından ifade edilerek kış gelmeden kışlanın üzerinin örtülmesi kararlaştırılmıştır¹⁴¹. 20 Aralık 1846 tarihinde ise Rumeli Ordusu Müşiri'nin Manastır'da kaldığı konağın selamlık dairesi kazara ateş almış ve daire tamamen kullanılmaz hale gelmiştir¹⁴². O dönemde yangınlarla mücadele için yangın tulumbaları kullanılmaktaydı¹⁴³. Manastır'da da eski üç tane tulumba bulunmaktaydı. Şehirde askeri kışlaların, bir çok devlet dairesinin bulunması, yerleşimin geniş bir alana yayılması gibi nedenlerden dolayı ihtiyaca cevap vermeyen bu tulumbalara ek olarak “çifte” tabir olunur birer çift hortum ve borularıyla beraber beş tane ve mutasarrıf konağıyla despothânede bulundurulmak üzere iki toplamda yedi adet yangın tulumbası masrafı hazine tarafından karşılanması şartıyla alınması talep edilmişti. Ayrıca bu tulumbaları kullanmak için eğitim vermek üzere yedi adet tulumbacı talep edilmişti¹⁴⁴. Ancak masraf konusunda; mutasarrıf konağı ve diğer binalar için gönderilen tulumbaların ücreti yıllık olarak Manastır'ın vergisine eklenmesi kararlaştırılmıştı. Yine istenilen yedi adet tulumbacı yerine geçici olarak iki adet tulumbacının eğitmen olarak görev yapmasının yeterli olacağı da ifade edilmektedir¹⁴⁵. Bu yedi adet tulumbadan kışla ve diğer binalar için gerekli olan beş adet tulumba masrafı: 12.738 kuruş mâliye Hazînesi'nden ve mutasarrıf konağıyla despothanede kullanılacak olan iki tulumba masrafı olan

¹⁴⁰BOA. BEO.AYN.d, Defter No. 251, 21 B 1256 (18 Eylül 1840), s. 23-24.

¹⁴¹BOA, İ.DH. 92/4599, 7 L 1260 (20 Ekim 1844); BOA, A.MKT.,20/57, lef 1, Tarihsiz.

¹⁴²BOA, İ.DH. 134/6883, lef 3, 1 M 1263 (20 Aralık 1846).

¹⁴³Tulumbayı Osmanlı Devleti'ne sokan kişi Fransız asıllı Gerçek Davut'tur. 1716'da İstanbul'a yerleşen Davut, 1719 senesinde İstanbul'da yangın tulumbasını yapmış ve yüz elli kişilik ekibiyle yangınları söndürmeye başlamıştır. Bu icadiyla Küçük Mustafa Paşa yangınına yaptığı başarılı müdahaleden sonra Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın desteğiyle Tulumbacıbaşı olarak tayin edildi. Bu şekilde tulumbacı teşkilatı İstanbul'da kurulmuş oldu. Bkz.: Mehmet Ali BEYHAN, “Osmanlı Devri İstanbul Yangınları”, *Afetlerin Gölgesinde İstanbul*, Ed. Sait ÖZTÜRK, İstanbul 2009, s. 191-192.

¹⁴⁴BOA, C.BLD, 114/5673, 4 Ca 1262 (30 Nisan 1846).

¹⁴⁵BOA, Aynı Belge.

4.999,5 kuruş ise Manastır'ın 1845/46 senesi vergisine eklenmesi suretiyle karşılanacaktır¹⁴⁶. İlerleyen zamanlarda bu tulumbarın her türlü masrafı şehir tarafından karşılanacaktı.

Tablo-71: 1855/1856 senesinde Manastır'daki tulumbarı teşkilatı¹⁴⁷.

HARİK TULUMBA ME'MÛRLARININ MA'ÂŞI	
Mu'allim Hacı Halil Ağa	150 Kuruş, 1 Nefer
Me'mûr-ı Tulumba 'Ömer Ağa	200 Kuruş, 1 Nefer
Borucıyân	40 Kuruş, 2 Nefer
Ma'a ??? Hortumcuyân	60 Kuruş, 4 Nefer
????	140 Kuruş, 14 Nefer
Toplam	590 Kuruş, 22 Nefer

Aşağıdaki tabloda da 1864 senesinde 200 kuruş maaş ile Tulumbacıbaşı Halil¹⁴⁸ ve Ahmet Ağa'ların yönetimindeki Manastır'daki tulumbarı teşkilatının masrafları gösterilmektedir.

Tablo-72: 1864 Yılı Manastır Tulumbacı Teşkilatı Şeması¹⁴⁹.

Bâb-ı Hükûmet konağında bulunan iki adet tulumba hortumlarına lüzûm görünen mum ve iplik ve sâ'ire pahası Zabtiye Çavuşu Hasan Ağa'nın bir kıt'a senediyle verilen				Mezkûr Tulumba hortumlarını işlemek ve dikmek ustâdiyesiyle mesârif-i sâ'ire olarak ustaddan Hristo'nun bir kıt'a senediyle verilen			
Kuruş	Cins	Ölçü	Ölçü	Kuruş	Cins	Ölçü	Ölçü

¹⁴⁶BOA, C.BLD, 32/1599, 23 Ca 1262 (19 Mayıs 1846).

¹⁴⁷BOA, KK.d. 6177, 1272 (1855/1856) s. 2.

¹⁴⁸ Tulumbacıbaşı Halil Ağa'nın aldığı maaş Maliye Masraf Defteri'nde 150 kuruş olarak gösterilmiştir. Himayesinde ise yirmi tulumbarı bulunuyordu. Bkz.:BOA, ML.MSF.d, No: 17830, 1281 (1864-1865), s. 3. 9 Ekim 1866 tarihli başka bir belgede Tulumbacıbaşı Halil Ağa'nın maaşının tekrar 200 kuruşa çıktığını görmekteyiz. Emrindeki 20 tulumbarı ise 200 kuruş maaş lamaktaydı. Bkz.:BOA, C.BLD, 7/332, 29 Ca 1283 (9 Ekim 1866).

¹⁴⁹BOA, KK.d. 6211, 2 R 1281 (4 Eylül 1864), s. 8-18.

36	Meşin	4 Adet	9 Dirhem	312	Ustâdiyes i	26 (?Dirhem -i Mısri)	12 Dirhem
35	Bal mumu	1 Kıyye	35 Dirhem	8, 30Para	?		
7	Mum Yağı	1 Kıyye	7 Dirhem	8	Destgâh		
5	Züyût	2 Kıyye	2.5 Dirhem	4, 80Para	İplik	4 Adet	
35	Pamuk	1 Kıyye					
3	Sabun	1 Kıyye	Toplam				333Kuruş10Para
22	İplik	Bahas ı	370 Dirhem				
Bâb-ı Hükûmet konağında bulunan iki adet harîk tulumbarın lâzimesi için mübâya'a olunan revgan-ı zeyt ve bezir yağı esmânı olarak Tulumbacıbaşı Ahmed'in bir kıt'a senediyle verilen							
Revgân-ı Zeyt		8 Kıyye	70 Kuruş	Bezir Yağı	2 Kıyye	16 Kuruş	

Manastır'da 30 Mayıs ve 1 Haziran 1845 tarihlerinde peş peşe iki yangın çıksa da etrafa sirayet etmeden söndürülebilmıştır¹⁵⁰. Çok fazla hasara neden olmayan bir başka yangın da 28 Haziran 1846 tarihinde çıkmıştır¹⁵¹.

Şehirdeki bir diğer yangın 7 Mayıs 1853 tarihinde Eyne Bey Mahallesi'nde çıkmıştır. Bakkal Yorgi'nin dükkânından kaza sonucu çıkan yangına hemen tulumbarlarla müdahale edilmişse de yangın diğer dükkânlara da sirayet etmiştir.

¹⁵⁰BOA, BEO.AYN.d, No: 268, 18 C 1261 (24 Haziran 1845), s. 120-121.

¹⁵¹BOA, BEO.AYN.d, No: 271, 25 B 1262 (19 Temmuz 1846), s. 12.

Neticede bakkal, aşçı ve kahveci gibi beş adet açık dükkân ile 26 tane kiralanmış fakat kapalı olan dükkân yanmıştır¹⁵².

29 Eylül 1856 tarihli bir belge ise şehirde ardı ardına çıkan üç yangın hakkında haber vermektedir. Bunların ilki Manastır'da Eyne Bey Mahallesi'nde bulunan bir otlukhânede çıkmış ve otlukhâne ile yanındaki bir ev yanmıştır. Diğer yangın çarşı ortasında bulunan tüfekçi Âdem'in dükkânından zuhûr etmiş ve etrâfa sıçrayarak pek çok dükkâna zarar vermiştir. Bu yangından bir gün sonra ise Raşe Ace adlı Hristiyanın evindeki cephanenin patlaması sonucu yangın çıktığı ve her ne kadar hemen müdahale edilse de evin kullanılamaz hale geldiği ifade ediliyor. Bu son yangında evin içerisinde bulunan iki çocuk da kurtarılamayarak hayatlarını kaybetmiştir. Bu son yangın ile ilgili soruşturma başlatılmış ve evlerde cephane bulundurulması yasak olduğundan ev sahibi ile ilgili soruşturma yapılması karar alınmıştır¹⁵³.

4.2.3.1. 1863 Yangını

14 Ağustos 1863 Cuma günü öğleden sonra 16.00 sularında meydana gelen bu yangın şehirde büyük bir yıkıma neden olmuştur. Yangın bir meyhanede başlayarak kısa süre içinde etrafa yayılmıştır¹⁵⁴. Yangının meyhaneden çıkış sebebini ise Avusturya'nın Manastır konsolosu olan Sachsl alkol damıtma esnasında meydana geldiğini ifade etmektedir¹⁵⁵. Yangının kapladığı alanlar ise verilen bir dilekçede şu ifadelerle dile getirilmekteydi: *“Medîne-i Manastır'ın Millet-i Yahudiyânı olub Hacı Fettah Bey'in köprüsünün ittisâlinde kazâ'en ateş zuhûr ederek ertesi günü sabah sâ'at on raddelerine kadar ve bu ateşin hudûdları Fettah Bey'in köprüsünden Lokanta'ya kadar ve oradan Mimonka'nın hânesine kadar ve oradan yağhâneye kadar Debo-yı 'askerîye ve debodan eski Câmi'-i şerîfe ve oradan mahkeme civârında İshâkiye Câmi'-i Şerîfi'nin Medresesi'ne bu civârların miyânesinde bulunan kâffe-i dekâkin ve hâne ve emvâl ve eşyâlarımız ve Havralarımız ve Sıbyan*

¹⁵²BOA, İ.DH. 272/17013, lef 1, 4 Ş 1269 (13 Mayıs 1853).

¹⁵³BOA, A.MKT.MHM, 99/25, 29 M 1273 (29 Eylül 1856).

¹⁵⁴ Mark Cohen, “Disaster and Change in an Ottoman Sephardic Community: Moses Montefiore and The Monastir Fire of 1863”, *Journal Of Jewish Studies*, Vol. LV, No. 1, 2004, s. 145.

¹⁵⁵Mazedonien in der Wahrnehmung österreichischer..., s. 309.

Mekteblerimiz kâmilten muhterik ve sûzân olub”¹⁵⁶. Verilen dilekçede Hahambaşı ve 84 yahudinin mühürleri yanında Yeni Havra, Yeni Havlu, Büyük Havlu, Yaşan, Dragor, Eski Havra ve Ali Çavuş mahallelerinin muhtarlarının da mühürleri bulunmaktadır. Yangın Yahûdilerin çoğunlukla yaşadığı büyük bir alana yayılmış ve bu alanda büyük hasar meydana getirmiştir. Yangının büyüklüğü nedeniyle hemen bir komisyon kurulmuştur. Kurulan bu komisyon şu üyelerden teşkil edilmiştir: Komisyon Reisi Mirliva Fâ’ik Paşa, diğer üyeleri ise Mekteb-i İ’âdiye Nâzırı Halil Bey, Meclis-i Kebîr A’zâsından Tâlib Efendi ve Hahambaşı ve Hristiyândan Kirlala’dır¹⁵⁷. Yangından zarar gören Yahudiler tarafından hükümete farklı tarihlerde dilekçeler de gönderilmiştir. Bu dilekçelerden 5 Ekim 1863 tarihli olanında yangın neticesinde Yahûdilerin yaşadığı mahallelerde meydana gelen yangın neticesinde bu mahallelerde mevcut 800’den fazla haneden 780’inin yanarak yalnız 20 hanenin kullanılabilir halde kaldığı, bundan başka dükkânlarının, sinagog ve havralarının ve okullarının da yandığı belirtilerek 800’den fazla ailenin elbise ve eşyaya muhtaç bir halde açıkta kaldığı belirtilerek gerekli yardımların kendilerine yapılması istenmiştir¹⁵⁸. 27 Ekim 1863 tarihli Manastır Hahambaşı Kalo İsrail ve 27 mühürlü Dışişleri Bakanlığı’na verilen bir diğer dilekçede de; eğer gerekli yardım yapılmaz ise 800 hanede bulunan binlerce nüfus Yahûdinin çocuklarıyla yaklaşan kış mevsiminde açıkta kalacakları belirtilerek yardım talebinde bulunulmuştur¹⁵⁹. Aynı gün, “*Bende Manastır’da Kâ’in Bi’l-cümle Fukarâ-yı Millet-i Yahudiyân Kulları*” mührüyle verilen bir diğer dilekçede de; 800 hanenin yangında hasar gördüğü ve binlerce nüfus Yahûdi’nin açıkta kaldığından, ayrıca ibadet edecekleri sinagog ve havraları ile çocuklarını okutacakları okulların da yandığından bahisle mevcut perişan durumları belirtilmiş ve bu vaziyetten ancak yapılacak yardımlar ile kurtulabilecekleri ifade edilmiştir¹⁶⁰. Bu arada Rumeli Eyâleti Vali Kaymakamı Es-Seyyid Ali’nin hükümete yolladığı bir yazıda mevcut durum içerisinde evleri yananların ihtiyaçları için birkaç günlük yiyecekleri valilikçe karşılanmış, ayrıca

¹⁵⁶BOA, İ.MVL. 498/22510, lef 3.

¹⁵⁷BOA, Aynı Belge, lef 7, 12 Ra 1280 (27 Ağustos 1863).

¹⁵⁸BOA, Aynı Belge, lef 9, 21 Rebiülahir 1280 (5 Ekim 1863).

¹⁵⁹BOA, Aynı Belge, lef 6, Fi 14 Cemaziyelevvel 1280 (27 Ekim 63).

¹⁶⁰BOA, Aynı Belge, lef 10, Fi 14 Cemaziyelevvel 1280 (27 Ekim 1863).

kalacakları yer olarak da iki adet han tahsis edilmiş¹⁶¹ ve hanların senelik kiralari olan 10.000 kuruş da ödendiği ifade edilmiştir¹⁶². Yine 1864/65 senesine ait bir masraf defterinde “*Manastır harîkinde hâneleri muhterik olan Yahûdi Milletinin iskânı için hâne kirâsı*” ifâdesiyle 795 Kuruş 5 Para tahsis edildiği görülmektedir¹⁶³. Ancak yapılan bu yardımlara rağmen gerek yiyecek-içecek ihtiyaçları gerekse yaklaşan kış dolayısıyla odun kömür ihtiyaçlarının karşılanması için 100.000 kuruşa daha ihtiyaç olduğu belirtilmiştir¹⁶⁴. Yapılan bu yardımların yanı sıra bazı kamu görevlileri de yardımda bulunmuşlardır. Bunlar arasında, Pirlepe Müdürü Tahsin Efendi 1.000 kıyye ekmek göndermiş¹⁶⁵, yine Abdi Paşa ve oğlu Miralay Rauf Bey Efendi taraflarından beşer bin (5.000) kıyyeden toplam 10.000 kıyye kömür verilmiş ve bunun yarısı İslâm ve Hristiyan fakirlerine ve diğer yarısı da nüfuslarının fazla olması hasebiyle Yahudi muhtâcînine verilmiştir¹⁶⁶. Selânik Vilâyeti’ndeki tüccarlar da bu yardım faaliyetine katılmışlardır. Bu tüccarlardan toplanan 180 Lira 40 kuruş Selânik Vilâyeti vasıtası ile Manastır’a ulaştırılmış ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır¹⁶⁷. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere yardım için para toplayan Selânikli tüccarlar Gayrimüslimlerden ibaretti.

Tablo-73: Yangın İçin Selânik Vilâyeti’nden Toplanan Yardım ¹⁶⁸.

Manastır Harîkinde Dükkânına İ‘âne Eden Tüccârın Esâmî ve İ‘ânenin Mikdârını Mübeyyin Pusuladır			
Feratli Alatini	40 Lira	İlya Karındaşı Vame	25 Lira
Sava Moryano	20 Lira	Covani Hırışı	30 Lira

¹⁶¹ Yapılan bu yardımları görmezden gelen Shlomo Alboher, eserinde; yangın sonrası şehirde 200’den fazla ailenin çoğunluğunun şehrin en ücra köşesinde nehrin kenarında baraka denilebilecek nehirle evi ayıran duvarları olmayan yerlerde kaldığını ileri sürmektedir. Bkz. Shlomo Alboher, **Aynı Eser**, s. 31.

¹⁶² Kiralanan bu hanların süresi dolduğu halde buraya yerleşen Yahûdiler henüz kalacak evlerinin olmadığını belirterek kira kontratının bedeli Mal Sandığı’ndan karşılanmak üzere Rûz-ı Hızır’a kadar uzatılmasını talep etmişlerdir. Bu talep, yapılan yazışmalar neticesinde uygun görülerek gerekli uzatmanın yapılması emredilmiştir. **BOA, MVL. 1006/42**, 11 B 1281 (10 Aralık 1864); **BOA, MVL. 1006/42**, 6 Ş 1281 (4 Ocak 1865).

¹⁶³ **BOA, ML.MSF.d, No: 17830**, 1281 (1864-1865), s. 3.

¹⁶⁴ **BOA, İ.MVL. 498/22510**, lef 12, Fi 22 Cemaziyelevvel 1280 (4 Kasım 1863).

¹⁶⁵ **Tercümân-ı Ahvâl**, 24 Rebiülevvel Salı 1280, Numro 383.

¹⁶⁶ **Tercümân-ı Ahvâl**, 4 Şa‘ban Perşembe 1280, Numro 438.

¹⁶⁷ **BOA, A.MKT.MHM, 402/75**, lef 2, 8 Za 1284 (2 Mart 1868).

¹⁶⁸ **BOA, Aynı Belge**, lef 3.

Yakomi Rangoti	15 Lira	Mösyö Noyle	10 Lira
Haci Lazari	10 Lira	İzak Yaşova Moryani	10 Lira
Dimitri Kanomo	3 Lira	Dimitri Pelasi	Sim Mecidiye:3 60 Kuruş
Ba'zı zevâtdan David Kadai Efendi Ma'rifetiyle Tahsîl	6 Lira 80 Kuruş	Yekûn:	180 Lira 40 Kuruş

Bu yardımın gönderildiği tarih ise, bize yangının yaralarının sarılması işinin oldukça uzun zaman aldığını göstermektedir.

Yardım taleplerini içeren toplu dilekçelerin yanında kişilerin tek tek verdikleri dilekçeler de vardır. Bunlardan birisinde Manastır ikinci Hahambaşı olan Avram, yangın esnasında evinin, eşyâsının harap olduğunu belirterek gerekli yardımların yapılmasını talep etmek için İstanbul'a geldiğini, buradan tekrar Manastır'a döneceğini ve bu işler için hayli masraf yaptığını söylemiş ve kendisine gerekli maddi yardımın yapılmasını istemiştir¹⁶⁹.

Özellikle Yahûdiler tarafından yapılan yardım talepleri Yahûdi kuruluşları sayesinde yabancı devletlerde de makes bulmuş ve yardım toplama çalışmaları yapılmıştır. Bu işle yakından ilgilenen kişi ise İskoç misyoner Stober'di. Yine Manastır'ın Hahambası olan Rav Jacob Joseph Israel, o sıralarda Yahûdilerin en zenginlerinden olan ve Londra'da yaşayan Sir Moses Montefiore'ye kendilerine yardım etmesi için bir mektup yazmıştı. Montefiore konudan haberdar olunca Londra'daki Yahûdi lobisine Manastır'daki Yahûdilere yardım edilmesi gerektiğini belirten bir mektup yazdı. Londra'daki İspanyol ve Portekiz Yahûdileri 100 Sterlin yardım topladılar. Toplamda da Londra Yahûdilerinden Manastır Yahudilerine yaklaşık 2.000 Sterlin yardım yapılmıştır. Toplanan bu yardımlar fakir halka

¹⁶⁹BOA, MVL, 432/90, 9 B 1280 (20 Aralık 1863).

Manastır Hahambaşısı eliyle yiyecek-giyecek, barınak yapımı gibi işlerde kullanılması için verildi¹⁷⁰.

Bu arada yangında yanan yerlerin tespiti de yapılmıştır.

Tablo-74: 1863 Yangınında Hasar Gören Yerler¹⁷¹.

Manastır Kasabası'nda Kazaen Çıkan Yangında Yanan Binaların Journâl Defteri					
Cami	3 Adet	Mescid	2 Adet	Sıbyan Mektebi	2 Adet
İslâm Medresesi	1 Adet	Medrese Yahûdi	1 Adet	Yahudi Mabedi	5 Adet
Karakolhâne	2 Adet	Saat Kulesi	1 Adet	Hamam İslâm ve Yahûdi	2 Adet
Hâne İslâm	7 Adet	Hristiyan hânesi	63 Adet	Yahudiyân Familya i'tibâriyle toplam	539 Adet
Hân	35 Adet	Dükkân	1.641 Adet	Bedestende Dükkân	57 Adet
Toplam				2.292	

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere yangın şehirde yıkıcı bir etki yapmış ve birçok mahallede sayıları binlerle ifade edilen hasar meydana getirmiştir. Ancak hasarla ilgili verilen dilekçelerdeki rakamlara merkezden itiraz gelmiştir. Şöyle ki; gönderilen bir pusulada yanan Yahûdi hanesi 469 olarak gösterildiği ifade edilerek oysaki Manastır Şehri'ndeki Yahûdi evlerinin sayısının 151 olduğu ve bu evlerden 10 tanesinin de yangından kurtarıldığı böylelikle yanan ev sayısının 141 olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra adı geçen pusuladaki 469 sayısının yangında zarar görenlerin toplam sayısı olduğu belirtilerek verilen sayıların mübalağalı olduğu söylenmiştir. Yine dükkân olarak nitelendirilen yapıların birçoğunun salaş barakalar olduğu ve gerçekten dükkân denilebilecek 20 adet yapının hasar gördüğü dile getirilmiştir. Bu dükkânlardaki zararın ise çok fazla olmadığı belirtilmiştir. Çünkü

¹⁷⁰ Mark Cohen, Aynı Makale, s. 149.

¹⁷¹ BOA, MVL, 432/90, lef 2.

yangının çıktığı esnada “Pirlepe Panayırı¹⁷²” kurulu olduğu için bu dükkânların mallarının büyük çoğunluğu bu panayır için Pirlepe’ye götürülmüştü¹⁷³. Konu ile ilgili Meclis-i Vâlâ’dan kaleme alınan bir yazıda yangından zarar gören ve gerçekten fakir olanların sayısının 202 kişi olduğu, bunlardan 50’sinin Müslüman, 131’inin Yahudi ve 21’inin de Hristiyân olduğu belirtilmiştir¹⁷⁴. Bu kişiler hemen yangın akabinde hanlara yerleştirilmiş, bir süre kendilerinin yiyecek ihtiyaçları karşılandığı ifade edilerek diğer ihtiyaçları için gereken 100.000 kuruşun verilmesi gerektiği de belirtilmiştir¹⁷⁵. Meclis-i Vâlâ’nın bu kararı doğrultusunda hareket eden Pâdişahiradesi 100.000 kuruşun verilmesi hakkında çıkmıştır¹⁷⁶.

Yangının hemen ertesinde alınan bu önlemlerden sonra sıra inşâ faaliyetlerine gelmişti. Şehrin 8-10 mahallesini etkileyen bu yangın neticesinde geniş çaplı ve yeni nizama göre yanan yerlerin yeniden yapılması çalışmalarına başlandı. Manastır’a gerekli çalışmaları yapmak için iki mühendis gönderilmesi istenmekteydi. Mühendislerden her birine 1.500 kuruş maaş ve 2.500 kuruş harcırah verilecekti¹⁷⁷. Mühendisler gerek miri gerekse evkâfa ait yanan binaların kaç kuruş masrafla inşâ edilebileceği ile ilgili bir defter hazırlayacaklardı. Adı geçen iki mühendisin gönderilmeleri ile ilgili irade çıkmış olsa da daha sonra bu karardan vazgeçilmiştir¹⁷⁸. Yangından zarar gören halk isteklerini bir kez daha tekrarladılar. Bu arada Fâik Bey başkanlığındaki komisyon çalışmalarını sürdürmekteydi. Çarşı ve pazarda yanmış olan dükkânların ekserisi ve evlerin bazıları yeniden yapılmış ancak yaklaşan kış nedeniyle bir kısmı yapılamamıştı. Kalan bu evlerin de bahar gelince sahipleritarafından yaptırılması öngörülmekteydi¹⁷⁹. Belgeden de anlaşılacağı üzere yanan evlerin bir kısmı 3-4 aylık bir süre zarfında yeniden inşâ edilmişti. Ancak bu

¹⁷² Pirlepe panayırı her sene rumi tarihe göre Ağustos ayının ilk gününde başlayıp on beş gün sürmekteydi. **Selânik Vilâyet Salnâmesi, Defa 4**, 1291, s. 105.

¹⁷³ **BOA, Aynı Belge**, lef 7, 12 Ra 1280 (27 Ağustos 1863). Yangında yanan yerlerin sayısı ile ilgili bu tespit gazetelerde de haber konusu olmuştur. Bkz.: **Tercümân-ı Ahvâl**, 1 Rebiülâhir Salı 1280, Numro 386.

¹⁷⁴ Bu kişilerin listesi için Bkz. Ek.

¹⁷⁵ **BOA, İ.MVL. 498/22510**, lef 14, 17 Cemaziyelâhir 1280 (29 Kasım 1863).

¹⁷⁶ **BOA, Aynı Belge**, lef 15, 24 C 1280 (6 Aralık 1863).

¹⁷⁷ **BOA, İ.MVL. 500/22636**, lef 1, 19 Receb 1280 (30 Aralık 1863).

¹⁷⁸ Yanan yerleri keşif için gönderilmeleri istenen mühendis Emin Efendi ile ebniye hulefâsından Ali Vasfi Efendi’nin yapılan yazışmalar neticesinde gönderilmelerine gerek kalmadığı anlaşılmıştır denilerek bu talep geri çevrilmiştir. **BOA, İ.MVL. 500/22636**, lef 5, 8 Ş 1280 (18 Ocak 1864); **BOA, MVL. 978/64**, lef 3, 21 Ş 1280 (31 Ocak 1864).

¹⁷⁹ **BOA, Aynı Belge**, lef 1, 7 B 1280 (18 Aralık 1863).

inşa faaliyeti gerektiği gibi yapılamamıştı. Yangından yaklaşık üç sene sonra 24 Eylül 1867 tarihinde Selânik Vilâyeti Vâlisi Mehmed Akif'in hükümete gönderdiği bir yazıda Manastır'da yanan yerlerin keşfi ile "Ebniye Nizamnâmesi"¹⁸⁰, ne uygun olarak yapılması, binaların bir hizada ve mümkün olabilecek derecede taştan yapılması hakkında gerekli işlemlerin yapılması için Üçüncü Ordu Komutanı Ömer Fevzi Paşa'nın görevlendirildiği belirtilmiştir. Ömer Fevzi Paşa da konuya gerekli önemi göstererek, gerek yanan yerlerde yeniden yapılacak binaların ve açılacak sokakların muntazam biçimde olması ve gerekse eski binaları yangından korumak için gerekli önlemlerin alınması hususunda çalışmış ve bir harita hazırlatmıştır. Bu sırada yapılması gereken bazı inşaat işleri için tahrîr-i emlak fazlasından 45.000 kuruş tedarik edilmiştir. Yaptırılan haritaların Meclis-i Meabir'e gönderilmesi gerekmekte olduğu halde kış yaklaşmakta olduğundan bu işlemin yapılamayacağı belirtilmiştir. Yazıda Manastır'da kış mevsiminin diğer yerlere nazaran çok daha sert geçtiği ve bu nedenle bu mevsimde inşaat işlerinin yapılamadığı belirtilerek bir an evvel inşâ işine başlanması gerektiği de önemle üzerinde durulan konulardan birisi olmuştur. Mehmed Akif bu nedenle kendisine inşaatın kış gelemeden başlatılması için gerekli iznin verilmesini talep etmiştir¹⁸¹.

Yangında hasar gören yapılardan birisi şehrin sembolü sayılan saat kulesi idi. Kulenin inşâsı ile ilgili 1 Şubat 1864 tarihli bir mazbatada kulenin inşaat masrafiyyla Viyana'dan getirilecek olan saat çanının parasının toplamda 32.680 kuruş olduğu ifade edilerek eğer bu paradan daha aşağıya yaptırmaya talipli çıkarsa onun tarafından çıkmaz ise devlet eliyle yaptırılması istenmektedir¹⁸². Kulenin yapıldığı zamandan beri halka zamanı gösterdiğinden ve şehirde önemli bir yapı olduğundan bahsedilerek mevcut masrafın çok fazla görülmemesi ifade edilerek saat kulesinin bir an evvel inşâ edilmesi istenmiştir¹⁸³. Gerçekten bu tarihten yaklaşık 7 ay sonra

¹⁸⁰ Turuk ve Ebniye Nizamnâmesi Manastır yangınından iki ay sonra 20 Ekim 1863 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu nizamnâmenin 12-14. Maddeleri "*Muhterik Mahallât*" başlığı altında olup, yangın neticesinde yeniden düzenlenmesi gereken yolların ve inşâ edilecek binaların ne şekilde olması gerektiğini belirtmekteydi. Bu maddeler ve nizamnâmenin tamamı için Bkz. **Düstur, I. Tertip**, C. 2, s.499-514.

¹⁸¹ **BOA, T.NF.VRK, 4/81**, 25 Ca 1284 (24 Eylül 1867).

¹⁸² **BOA, İ.MVL, 502/22733**, lef 2, 13 N 1280 (21 Şubat 1864).

¹⁸³ **BOA, MVL, 979/11**, 4 N 1280 (12 Şubat 1864).

Rumeli Vali Kaymakamı Esseyid Ali tarafından gönderilen bir yazıda saat kulesinin “*usûl-i cedîd*” üzere yeniden inşâ edildiği müjdelenmiştir¹⁸⁴.

Yangın şehirdeki iki adet karakol binasını da tamamen kullanılamaz hale getirmişti. Bunlardan birisi saat altında bulunan “*Baş Karakolhâne*” ve “Tereke Pazarında bulunan karakolhaneydi. Yapılan keşifte baş karakolhanenin 53.661 kuruş ve tereke pazarındaki karakolun da 54.002 kuruşa yeniden inşâ edilebileceği ve bu inşaatın da kış bastırmadan yapılması gerektiği anlaşılmıştır. İnşaat masrafları ise Rumeli Eyâlet Mal Sandığı’ndan karşılanacaktı¹⁸⁵. Karakolların inşaatına hemen başlanmış ve 20 Ağustos 1864 tarihinde her iki karakolun da yeni usul gereğince inşâ edildiği bildirilmiştir¹⁸⁶.

Manastır’ın ortasından geçen Drahor Nehri şehri adeta ikiye ayırmaktaydı. Bu iki yaka arasındaki ulaşım da şehirde bulunan köprüler vasıtasıyla yapılıyordu. Bu köprülerden bazıları da tamamiyle yanmıştı. Şehir içi ulaşım için hayati önemde olan bu köprülerin tekrar inşası için ilk olarak Ağustos 1863’te gerekli girişimlere başlanmıştır. Yangın için oluşturulan komisyonun başkanı olan Fâik Paşa’nın nezaretinde yapılan keşifte ayakları kârgîr olarak yapılacak olan bu üç köprünün 50.000 kuruşa yapılabileceği bildirilmiştir¹⁸⁷. İstenilen 50.000 kuruşun hemen temin edilmesi ve tamir işlerine bir an evvel başlanması ile ilgili irade çok geçmeden çıkmıştır¹⁸⁸. Ancak inşaaata hemen başlanamamış ve 6 Ekim 1863 tarihinde Mâliye Bakanlığı’na durumun aciliyetini belirten bir yazı daha gönderilmişti¹⁸⁹. Hemen gerekli incelemeler yapıldı ve üç adet köprünün inşasına başlandı. Köprülerden ikisi Manastır çarşısı civarında olduğu için bir an evvel yapılmalarının gerektiği vurgulanmaktaydı. Köprülerin masrafı ise 50.000 kuruşu epeyce aşmış ve toplamda 92.527 kuruş masrafla yapılarak halkın kullanımına yeniden açılmıştır¹⁹⁰. Şehrin kaldırımları da yangın nedeniyle tamire ihtiyaç duymaktaydı 15 Ekim 1864 tarihli bir gazete haberinde; kaldırımların bazı yerlerinin önceki seneki yangın nedeniyle

¹⁸⁴BOA, MVL, 979/11, 17 Ra 1281 (20 Ağustos 1864).

¹⁸⁵BOA, İ.DH, 516/35164, 5 Ca 1280 (18 Ekim 1863); BOA, A.MKT.MHM, 282/75, 22 Ca 1280 (4 Kasım 1863).

¹⁸⁶BOA, MVL, 979/11, 17 Ra 1281 (20 Ağustos 1864).

¹⁸⁷BOA, İ.DH, 514/34985, 13 Ra 1280 (28 Ağustos 1863).

¹⁸⁸Aynı Belge, lef 3, 2 R 1280 (16 Eylül 1863).

¹⁸⁹BOA, A.MKT.MHM, 279/60, 22 R 1280 (6 Ekim 1863).

¹⁹⁰BOA, MVL, 979/11, 17 Ra 1281 (20 Ağustos 1864).

yenilenmesi ihtiyacının olduğu belirtilerek bunların hepsinin yaptırılıp masrafının ise arşın hesabıyla ev ve dükkan sahiplerinden alınmak üzere bu işle ilgili bir komisyon kurulacağı bildirilmektedir¹⁹¹.

Saat kulesi, iki adet karakolhane ve üç adet köprü için toplamda 254.790 kuruş masraf yapılmış bu masraf hazine tarafından kabul edilip Maliye Bakanlığı'na bilgi verilmiştir¹⁹².

Hükümet yeniden inşâ işlerine çok önem veriyor en ince ayrıntıyı bile gözden kaçırmıyordu. Örneğin; yangın mahallinin yeni yaplacak plana göre çizilen haritası gönderildiği halde eski halinin haritasının gönderilmediği, ancak her iki harita yollandığı zaman düzenlemenin uygun olarak yapılıp yapılmadığının anlaşılaacağı belirtilmiş. Ayrıca, Drahor Nehri üzerinde bulunan iki köprü arası yol olduğundan oraya bir duvar inşa edileceği haberine karşı nehrin bir taşkın esnasında taşmasını engelleyecek bir yerin olup olmadığına dair bir açıklama görmediğinden gerekli açıklamalar yapıldıktan ve şehrin yangından önceki haritasının da gönderildikten sonra gerekli işlemlerin yapılmasını uygun görmüştür¹⁹³.

Yangın şehirdeki mimari yapıyı ve sosyal hayatı etkilediği gibi ticari hayatı da olumsuz şekilde etkilemiştir. Örneğin yangından bir süre sonra Manastır'da yapımına başlanılan hapishânenin 120.000 kuruş masrafla inşâ edilmesi planlanmıştı. Ancak mevcut inşaat için harcanan para planlanan miktarı aşmış ve fazladan harcanan 38.700 kuruş Eyâlet Meclisi'nden tahsil edilmek istenmiştir. Eyâletten gelen cevapta planlanan paradan fazla harcamalarının sebebi şu ifadelerle açıklanmıştır: “*zıkr olunan fazlâ mesârifin vukû'ına hapishânenin emr-i inşâsı Manastır harîk-i kebîrine tesâdüf ederek kereste fiyâtının fevk'alâde tezâyüd eylemesi..*”. Yangın neticesinde kereste talebi çok fazla olmuş ve bu artış da kerestede fiyat patlamasına sebebiyet vermiştir¹⁹⁴. Manastır'da ikamet eden İngiliz konsolosu Calvert, büyük bir ticaret merkezi olan Manastır'ın 1863 Ağustos'unda uğradığı yangın felaketinden sonra refahında büyük bir düşüş olduğunu belirterek

¹⁹¹Tercümân-ı Ahvâl, 29 Ca Pazar 1281, Numro 559.

¹⁹²BOA, İ.MVL, 532/23876, lef 2, 13 M 1282 (8 Haziran 1865)

¹⁹³BOA, MVL, 1027/29, 23 B 1284 (20 Kasım 1867.)

¹⁹⁴BOA, MVL, 1012/51, 3 M 1282 (9 Mayıs 1865).

pazardaki dükkanların, birçok evin ve çok miktarda ticari malın tamamen yandığını raporunda dile getirmektedir¹⁹⁵.

Bu büyük felaketten sonra şehirde 1897 yılına kadar önemli bir yangına rastlanmamaktadır. 5 Ağustos 1897 senesinde meydana gelen bu yangında meydana gelen hasarın giderilmesi için ilk etapta 300 lira gönderilmiş, bir komisyon kurularak yardım toplama kampanyası başlatılmış, yanan evlerin inşasında kullanılacak kerestelerden orman vergisi alınmaması ve yine belediyenin de yapılacak yerlerden vergi almaması Meclis-i Vükelâ tarafından kararlaştırılmıştı¹⁹⁶. Bu kararlar padişah tarafından da uygun görülerek yürürlüğe girmiştir¹⁹⁷. Yangında oluşturulan komisyon görevini başarıyla yerine getirdiği için ödüllendirilmiştir. Komisyon başkanı eşraftan Mâlik Paşa'nın mevcut olan 3. Rütbe-i Mecîdî nişanı 2. Dereceye çıkartılmış, tüccardan Yorgaki İkonon ve Rufil Kamhi'ye 4. Rütbeden Mecîdî nişanı verilmiş, Komisyonun yazı ve hesap işleri için görevlendirilen Vilâyet Meclis-i İdâre ikinci kâtibi Tâhir Efendi'nin 4. Rütbe nişanı üçüncüye çıkartılmıştır¹⁹⁸.

4.3. Şehrin Sağlık Örgütü

4.3.1. Manastır Askeri Hastahânesi

Manastır'da Tanzimat döneminde açılan ilk sağlık kurumu yine askeri amaçla kurulan Askeri Hastahâne'dir. Rumeli Ordusu'nda Manastır'da bir alayın olduğu 1844 yılı şubatında bu askerlerin tedavileri için bir hastahâne bulunmamaktaydı. Sağlık hizmetleri iki handa verilmekteydi. Bu hanların daima hastahâne olarak hizmet veremeyecekleri aşikâr olduğundan kışla civarında 200 yatak kapasiteli bir hastahâne yapılması Rumeli Ordusu Müşiri tarafından istenmekteydi¹⁹⁹. Bu istek Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de de uygun görülmüştür. Hastahânenin inşaat masrafı ise 1220 kese olarak hesaplanmıştı. Padişah tarafından da uygun görülen bu talep doğrultusunda hastahânenin yapımına hemen başlanmış ve 1844 sonunda inşası

¹⁹⁵Commercial Reports Recieved At The Foreign Office From Her Majesty's Consuls During The Year 1868, London 1869, s. 621.

¹⁹⁶BOA, İ.DH, lef 1, 1349/4, 11 Ra 1315 (10 Ağustos 1897).

¹⁹⁷Aynı Belge, lef 2, 14 Ra 1315 (13 Ağustos 1897).

¹⁹⁸BOA, DH. MKT, 2213/121, 12 S 1317 (22 Haziran 1899).

¹⁹⁹BOA. İ.DH, 84/4200, 24 M 1260 (14 Şubat 1844); BOA. C.AS, 229/9740, lef 4.

tamamlanan askeri hastahâneye de kışla binasında olduğu gibi yapım tarihini içeren ve Resa Efendi tarafından hazırlanan bir kitabe hazırlanmıştır²⁰⁰.

Yapılan bu hastahâne için harcanan 200.000 kuruşun nereden temin edildiği ile ilgili bir masraf defteri hazırlanmıştır bu deftere göre:

Tablo-75:Hastahâne Masrafının Karşılandığı Yerler²⁰¹.

Manastır ve Tervâbi'i Kazâların Altmış bir senesi emvâl-i müstahselesinden i'tâ olunan		
Gelir Türü	Kuruş	Para
Cizye-i Gebrân Mâlından	4.942	8
Virgü Emvâlinden	26.202	19
Kurâ A'şârı Bedelâtından	34.479	—
Bâc-ı Derbend Bedelinden	4.916	20
Cizye-i Kıbtîyân Malından	902	20
Resm-i İспенç mâlından	635	10
Manastır Kazâsının Tabaka hâsılâtından	505	26
Yekûn	72.583	23
Ohri Kaymakamlığı Dâhilinde Kâ'in Atiyyü'z-zikr Kazâların Altmış bir senesi emvâl-i müstahselesinden verilen		
Gelir Türü	Kuruş	Para
Bedel-i Rüsûm-ı Liman İskele-i Draç Tâbi'-i Kavaya (<i>Kavaja</i>)	5.000	—
Bedel-i Rüsûm-ı Hınta ve şa'ir ve hubûbât-ı sâ'ire-i Drac Tabi'-i Kavaya (<i>Kavaja</i>)	10.000	—
Bedel-i Bâc-ı Bazâr ve Kantar ve Keyl-i Kavaya (<i>Kavaja</i>)	5.500	—
-----	700	—
Bedel-i kasabhâne-i Drac Tâbi'-i Kavaya (<i>Kavaja</i>)	2.750	—
Bedel-i Kablumbağa-i Kaza-i Kavaya (<i>Kavaja</i>)	2.250	—
Bedel-i Saydiye-i Sülûkâ-i Liva-i İskenderiye ve Ohri ve İlbasan	46.000	—

²⁰⁰ Bu kitabenin metni için Bkz.: Ek-2.

²⁰¹ BOA. C.AS, 459/19170, lef 1, 23 N 1261 (25 Eylül 1845).

Bedel-i İhtisâb-ı Drac ma'a Kavaya (<i>Kavaja</i>)	40.500	—
Bedel-i Gümrük ve ?? Ve Han Nefs-i Drac Tâbi'-i Kavaya (<i>Kavaja</i>)	34.716	17
Yekûn	127.716	17
Cem'an Yekûn	200.000 Kuruş	

Manastır Mevki Hastanesi adıyla hizmete sokulan bu kurum, ilkin Rumeli Ordusu, 1864'ten itibaren de 3. Ordu Müfettişliği'ne bağlı olmuştur. Hastahâne Manastır şehrine yaklaşık iki kilometre mesafedeydi ve bir de ameliyat odası bulunmaktaydı²⁰².

Hizmete giren bu hastahâne aradan geçen zaman içinde tamire muhtaç duruma gelmiş ve binada tamir faaliyetlerinde bulunulmuştur. 1847 yılında şehirde meydana gelen fırtına yüzünden hastahânenin cam ve kiremitleri kırılmıştı. Fırtınadan hasar gören hastahâne binası ile birlikte kışla binası ve idadi okulu da etkilenmiş ve buraların tamiri için 21.952,5 kuruş talep edilmiştir²⁰³. Aynı yılın kasım ayında yine fırtına ve yağmur hastahâne koğuşlarıyla gezinti yollarında hasara neden olmuştur. 20.000 kuruş masrafla gerçekleştirilecek tamir ertelenmesi halinde daha çok masrafa yol açılacağından inşaat mevsimi geçmeden bir an önce yapılması istenmiştir²⁰⁴. Hastahâne'de yapılan tamir işlerinden bir tanesi de 1858 senesinde olmuştur. 64.200 kuruş masraflı bu tamirde hastahâne binasının yanında buraya bağlı hamam da bulunmaktaydı²⁰⁵. Tamir gören yerlerden bir tanesi de bu hastahâne'de vefât edenlerin gömüldüğü ve Saray Hamamı tabir olunan yerde bulunan kabristanla hastahâne arasından geçen dere üzerindeki köprüdür. Ayrıca bu yol üzerindeki kaldırımların da dar oluşundan cenaze taşımakta zorluk çekilmekteydi bu nedenle hastahâne çevresindeki bu yerlerin düzenlenmesi için 4.240 kuruşa ihtiyaç duyulmaktaydı²⁰⁶. Bu tamir işleri padişah tarafından da kabul edilmiş ve iradesi on gün sonra çıkmıştır²⁰⁷.

²⁰² Kemal Özbay, *Aynı Eser*, s. 121.

²⁰³ BOA. C.AS, 594/25026, 3 R 1263 (21 Mart 1847).

²⁰⁴ BOA. A.AMD, 2/49, 28 Za 1263 (7 Kasım 1847).

²⁰⁵ BOA. MVL, 888/24, lef 1, 2 Z 1274 (14 Temmuz 1858).

²⁰⁶ BOA. İ.DH, 173/9305, lef 1, 10 C 1264 (14 Mayıs 1848).

²⁰⁷ Aynı Belge, lef 2, 20 C 1264 (24 Mayıs 1848).

Hastahâne her ne kadar askeri olsa da sadece askerleri tedavi etmiyordu. Burada mahkûmlar ve garip gureba kimseler de tedavi edilmekteydi. 13 Eylül 1865-12 Aralık 1866 tarihleri arasında Manastır askeri hastahânesine tedavi için gelen asker, mahkûm ve kimsesizler için 53.807 kuruş harcanmıştır²⁰⁸. Ancak bu durum mevcut kanunlara aykırı idi. Bu nedenle buralarda yalnızca askerlerin tedavi edilmesi gerektiği mahkûmların ise ancak ve ancak kefâlet karşılığında hastahâneye alınması gerektiği belirtilmekteydi. Tabi mahkûmun maddi durumu iyi olmadığı durumlarda sorumluluğu yine devlet üstleniyor ve tedavi masraflarını “*tasarrufa riayet*” etmek suretiyle karşılıyordu. Netice itibarıyla 53.807 kuruşluk masraf bir seferliğine devlet tarafından karşılanacaktı²⁰⁹.

Hastahânedeki 1845 yılında bir tane doktor olduğunu görüyoruz. Bu sayının yetersiz olması nedeniyle ikinci bir hekimin tayinine karar verilmiş ve İtalyalı Maderli adında bir doktor 13 Kasım 1845 tarihinden itibaren aylık 1.200 kuruş maaş ve harcırahla buraya tayin edilmiştir²¹⁰. Manastır Askeri Hastahânesi’nin 1847 yılındaki başhekimî Elkardit’ti. Başhekim de aldığı ücretten şikâyetçiydi. Aylık 1.400 kuruş alan Elkardit’in maaşının 1.600 kuruşa çıkartılması önerilmiş ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî tarafından da uygun görülmüştür²¹¹.

Hastahânedeki görevlilerden birisi de cerrahlardı. 1848 senesinde cerrah olarak görev yapan Ahmed Efendi’nin İstanbul’a gittikten sonra görevinden istifa etmesi üzerine yerine donanmadan cerrah Hacı Mehmed Efendi mesleki kabiliyeti göz önüne alınarak 400 kuruş maaş ve iki nefer erzak tayinatıyla atanmıştır²¹². Aynı dönemde hastahânenin cerrahbaşı görevini ise Feyzullah Efendi yürütmekteydi. Aylık 450 kuruş olan maaşının azlığından yakınan Feyzullah Efendi’ye cerrahbaşılara verilen 500 kuruş maaşın verilmesi talep edilmiştir²¹³.

Hastahâne’de hizmetli kadrosu da bulunmaktaydı. Bu hizmetçiler başıbozuklardan alınıyordu ve günlük 900gr (300 dirhem) ekmek almaktaydılar.

²⁰⁸BOA. İ.MVL, 582/26125, lef 1, 29 B 1284 (26 Kasım 1867).

²⁰⁹Aynı Belge, lef 2, 8 Ş 1284 (5 Aralık 1867).

²¹⁰BOA. C.SH, 12/554, 4 S 1262 (1 Şubat 1846).

²¹¹BOA. C.SH, 558, lef 8 3 C 1263 (19 Mayıs 1847).

²¹²Aynı Belge, lef 1 27 B 1264 (29 Haziran 1848).

²¹³Aynı Belge, lef 2, 28 Ş 1263 (11 Ağustos 1847).

Ancak katıkları yoktu. Bu nedenle İstanbul'daki hastahâne hademeleri gibi kendilerine bir nefer erzak verilmesi kararlaştırılmıştı²¹⁴. Hastahânenin açıldığı yıllarda şehirde üç tane eczacı ve bir tane de ebe bulunmaktaydı²¹⁵.

Şehirde bir de “Memleket Hekimi” adı altında bir görevli bulunmaktaydı. Askeri hastahâne kayıtlarına rastlayamadığımız bu görevlinin sivil olarak görev yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır. Görevlendirilen bu doktorların tahsis edilen maaşlarından başka yöre halkından para talep etmemeleri gerekiyordu. Manastır'da da doktor bulunmayışından dolayı kazaya bir doktor atanması talep edilmekteydi²¹⁶. Osmanlı Devleti vatandaşı olan Kostantin Yovan adlı doktor buraya atanmıştı. Ancak Konstantin şehrin iklimi ile uyum sağlayamamıştır. Bu nedenle uzun süredir Manastır'da bulunan ve hastalara yardımcı olan Sezakret Filip'in şehir doktoru olarak atanması ve Kostantin'in ise bir doktora ihtiyaç duyan Pirlepe'ye tayini uygun olacaktı. Pirlepe'de doktorluk yapacak olan Kostantin 750 ve Manastır'a tayin edilen Filip ise 1.000 kuruş maaş alması Manastır Meclisi'nden talep edilmiştir²¹⁷.

Hekim Konstantin bir süre sonra tekrar Manastır'daki görevine dönmüştür. Şehirdeki Gayrimüslim halk bu memnunluğu bir dilekçe yazarak merkeze bildirmişlerdir. Dilekçede: “*Akdemce doktor Konstantin Yovan nâm kulları memleket tabibliğiyle bu cânibe gelmiş ve kendisi tıb 'ilmine âşinâ ve hâzık tabīb olduğu anlaşılmış ve kâffe-i emrâzlıları mu'âyene idüb eceli gelmeyenlerin ekserîsi devakabûl etmiş ve kendisi dirâyetkâr ve ehl-i 'ırz olarak cümlemiz hoşnûd ve müteşekkirân olup*” ifadelerini kullanmışlardır²¹⁸. 1855 yılında Rumeli Vilâyeti Meclisi'nde gelen bir yazıda birkaç seneden beri Manastır'da doktorluk hizmetinde bulunan Konstantin'in mesleğindeki başarısı, gerek Müslüman ve gerek Gayrimüslim halkın kendisinden memnun olmalarından dolayı aylık maaşı olan 750 kuruşdan 1.000 kuruşa çıkartılması ve bu masrafın Manastır Kazâsı vergisinden karşılanması istenmekteydi²¹⁹. Bu istek Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve doktorun gerçekten iyi bir doktor olup olmadığı ve Manastır halkının yapılacak bu zammın

²¹⁴ Aynı Belge, lef 9, 7 S 1263 (25 Ocak 1847).

²¹⁵ Safet Alimoski, “Aynı Tez”, s. 41.

²¹⁶ BOA. MVL, 81/15, lef 1, 13 Ra 1265 (6 Şubat 1849).

²¹⁷ Aynı Belge, lef 2, 27 Ra 1265 (20 Şubat 1849).

²¹⁸ BOA. A.DVN, 58/94, 1 C 1266 (14 Nisan 1850).

²¹⁹ BOA. MVL, 295/10, 21 Ra 1272 (1 Aralık 1855).

vergilerine eklenmesine rızalarının olup olmadığı sorularına verilecek cevaba göre karar verileceği bildirilmiştir²²⁰. Ancak Konstantin'in istediği maaş zammını almadığı kuvvetle muhtemeldir. Zira 1864 senesinde yine Manastır'da memleket hekimi olarak görev yapan Konstantin'in maaşı 750 kuruş olarak görülmektedir²²¹.

1871-1876 yılları arasındaki salnâmelerde şehirdeki hastahâne sayısı bir olarak verilmekte olup bunun askeri mi yoksa sivil hastahâne mi olduğu yönünde ise bir bilgi yoktur²²². 1908 yılına geldiğimizde şehirde üç hastahâne ve 14 adet eczane bulunmaktaydı²²³.

4.3.2. Manastır'da Aşılama Faaliyetleri

Şehirde bu dönemde gördüğümüz önemli bir uygulama da çocukların “*Telkîh-i Cederî*” yani çiçek hastalığına karşı aşılanmalarıydı. Çiçek hastalığı her yaşta görülebilen, irinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan, ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalıktır. Çiçeğin etkeni Poxvirus grubundan bir virüstür (Çiçek virüsü); hastalık yaralarının içinde bulunur ve hastanın eşyalarıyla, hastaya yaklaşımla, sineklerle ve virüslü havanın solunmasıyla bulaşır. Ani ve şiddetli belirtilerle başlayan hastalıkta başve sırt ağrısı, kusma, kas sertleşmesi ve 39–40 °C'ye varan ateş görülür. 3–4 gün süren bu başlangıç döneminde vücutta kırmızılık izler ve ateş görülür. Önce yüzde, ardından baş, göğüs, sırt, kol ve bacaklarda sert kabartılar durumunda küçük kırmızı lekeler belirir²²⁴.

Osmanlı Devleti'nde çiçek hastalığına karşı aşılama eskiden beri uygulanmaktaydı. 1679 yılında Anadolu'dan gelen bir aşıcı İstanbul'da çocuklara çiçek aşısı yapmıştır. Tanzimat ile birlikte bu uygulama çok daha da yaygınlaşmış ve

²²⁰ BOA, A.MKT.UM, 217/50, 26 Ra 1272 (6 Aralık 1855).

²²¹ BOA, KK.d, No: 6211, 1280, s.18.

²²² Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 2, 1288, s. 97; Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 4, 1291, s. 99; Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def'a 1, 1292, s. 103 ; Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def'a 2, 1293, s. 99.

²²³ Mehmed Tevfik, Aynı Eser, s. 101.

²²⁴ Abdulkadir Gül, “XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek Ve Kızamık)”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S 41, Erzurum 2009, s. 262.

1846 senesinde okula giden-gitmeyen bütün çocukların aşılatırılması hakkında karar alınmıştır²²⁵.

Bu hastalıkla mücadele için Manastır'a gelen aşı memuru Mehmed İbrâhim Efendi ilk önce Manastır'a bağlı Tikveş Kazası'na gelmiş ve burada bulunan Müslüman ve Gayrimüslim 550 çocuğu aşılamıştır²²⁶. 1869 senesindeki bu aşılama 1870 yılında da devam etmiştir. Görevli aşı memuru değişmiş olup Yüzbaşı Süleyman Abdi Efendi bu görevi üstlenmiştir. Süleyman Abdi Efendi Görice tarafından Manastır'a gelmiş ve burada Müslüman ve Gayrimüslim 1.311 çocuğa çiçek aşısı uygulamıştır

4.3.3. Ekşi Su

Manastır'da: *“Emrâz-ı muhtelifenin tedâvîlerinde menâfi’-i ‘azîmesi görülen miyâh-ı ma’deniyenin en fa’idelilerinden biri de Manastır’a yarım sâ’at bu’d mesâfede nüb’ân eden ekşi sudur”*²²⁷ ifadeleriyle tanıtılan maden suyuna sağlık alanında tedavi amaçlı başvurulmuştur.

Manastır'a yarım saatlik bir mesafede çıkan bu su ile ilgili çalışmalar 1860 yılında başlamıştır. 12 Mart 1281 tarihinde Ekşi Su adı verilen maden suyunun çıktığı yerin satılacağı haber alınmış ve böyle bir satışın yapılması engellenmiştir²²⁸. Bu yazıdan altı gün sonra Rumeli Kaymakamı Abdi Paşa'ya gönderilen yazıda ise maden suyundan bir miktar alınıp tedkik edildiği ve bu suyun çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılabileceğinin anlaşıldığı ifade edildikten sonra burasının zaten mîrî arazi olduğu belirtilerek bazı kimselerin suyun menbainin bulunduğu tarlanın satılmasına çalışıklarından bunun engellenmesi için en kısa sürede oraya uygun sayıda asker gönderilmesi kararlaştırılmıştır²²⁹. Her ne kadar maden suyunun menbainin olduğu yerde hak iddia edenler olsa da burası *“hiç kimesnenin taht-ı tasarrufunda olmayan bir hâli mahal”* yani devlet arazisiydi²³⁰. Ancak burasıyla yol arasında kalan yaklaşık bir dönümlük bir yer Manastırlı İbrahim, Şükrü ve Zekeriya

²²⁵ Süheyl Ünver, “Osmanlı Tebâbeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar”, **Tanzimat II**, s. 952-954.

²²⁶ **Selânik**, Sayı 54, 8 B 1286 (14 Ekim 1869) Perşembe, s. 107.

²²⁷ **Manastır Vilâyet Salnâmesi**, Def’a 1, 1305, s. 615.

²²⁸ **BOA, A.MKT.UM**, 461/40, 29 Ş 1277 (12 Mart 1861).

²²⁹ **BOA, A.MKT.MHM**, 212/68, 5 N 1277 (17 Mart 1861).

²³⁰ **BOA, A.MKT.NZD**, 363/20, lef 1, 15 L 1277 (26 Nisan 1861).

adında üç kişiye aitti. Bu yer devlet tarafından istimlak edilmiştir. Tarla sahiplerine parası mal sandığından verilemek kaydıyla 750 kuruş verilmesi ve bu bölgenin Mekteb-i Tıbbiye idaresine bırakılması uygun görülmüştür²³¹. Ancak istimlak edilmek istenen tarlanın defterhânededen tapu kaydı çıkmamıştı. Yani orası da kayıtlarda devlet arazisi olarak görülmekteydi. Bu nedenle tarla sahiplerinin ellerinde mevcut tapu senetlerinin İstanbul'a gönderilmesi hakkında Rumeli Eyâleti valisi görevlendirilmiştir²³².

Bu arada Eylül 1860 yılında burada çıkan sudan numune alınarak merkeze gönderilmesi isteğinin yerine getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Numune toplanması için İstanbul'dan 100 adet şişe Manastır'a gönderilmiş ve bu şişeler bir doktor tarafından doldurulup tekrar İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir²³³. Bu istekten bir ay sonra istenilen numuneler bir doktor tarafından doldurulmuştur. Bu 100 şişe dört sandığa koyularak 3. Ordu mensuplarından Ferik Salih Paşa tarafından İstanbul'a gönderildi²³⁴. 19 Mayıs 1861 tarihli bu yazıdan 35 gün sonra numunelerin bulunduğu şişelerin İstanbul'a ulaştığı haber verilmiştir²³⁵.

Maden suyunda yapılan incelemelerin²³⁶ olumlu olması, çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılabilecek olması bu suyun herkesin kullanımına sunulması gerektiği fikrini oluşturmuş ve suyun bir havuz içine alınması için çalışmalar biraz geç de olsa başlatılmıştır. Bu doğrultuda; 3. Ordu askerlerinin bu suyu kullanarak şifa bulmaları örnek gösterilmiş ve mal sandığının parası kullanılarak burasının bir havuz içine alınması ve İstanbul'da çıkan Türk ve yabancı gazetelerde ilan edilerek herkese duyurulması Rumeli Müfettişi Subhi Bey tarafından talep edilmiştir²³⁷. Bu istek uygun görülmüş ve gereğinin yapılması hakkında irade 14 Eylül 1863 tarihinde çıkmıştır²³⁸.

Maden suyu ile ilgili Takvim-i Vekâyi ve Cerîde-i Havâdis gazetelerine bir yazı gönderilerek “*Ekser ilel-i müzmineye nâfi' idüğü etibbâ' 'indinde bi't-tecrübe*

²³¹ BOA, A.MKT.MHM, 220/69, 17 Za 1277 (27 Mayıs 1861).

²³² BOA, A.MKT.NZD, 363/20, lef 2, 12 S 1278 (19 Ağustos 1861).

²³³ BOA, A.MKT.UM, 282/49, 2 L 1277 (13 Nisan 1861).

²³⁴ BOA, A.MKT.UM, 475/92, 25 Za 1277 (19 Mayıs 1861).

²³⁵ BOA, A.MKT.MHM, 223/18, 15 Z 1277 (24 Haziran 1861).

²³⁶ 1305 yılı Manastır Vilâyet Salnâmesi'nde suyun kimyasal özellikleri ile ilgili detaylı bilgiler verilmektedir. Bkz.: **Manastır Vilâyet Salnâmesi**, Def'a 1, 1305, s. 612-618.

²³⁷ BOA, İ.DH, 514/34957, lef 1, 12 Ra 1280 (27 Ağustos 1863).

²³⁸ Aynı Belge, lef 2, 30 Ra 1280 (14 Eylül 1863).

sâbit olan Ekşi Su’yun herkesin faydasına sunulması noktasında gazetelerde ilan edilmesi istenmiştir²³⁹. Subhi Bey; maden suyunun toplanması için yaptırılacak havuzların 10.000 kuruş harcanarak tamamlandığı, yakında bulunan başka bir suyun da Ekşi Su yanına getirilerek burada bir küçük kavehâne ve bir ev inşa edildiğini bildirmiştir. Bu işler için harcanan paraların hazine tarafından verilecek, buranın işletmesi için ihale yapılarak devlet tarafından harcanan para kısa zamanda elde edilip kâra geçilebilecekti²⁴⁰.

Ekşi Su için yapılan tüm bu yatırımlar ifade edildiği gibi birçok hastalığa iyi gelmesi nedeniyledir. Bu su: İştahı açar, bulantıyı giderir, kanın sulanmasını önler, genç kızlarda meydana gelen kansızlık için en ideal ilaçtır, rahim ağzı akıntısı polipinin tedavisinde bire birdir, kadınların adet dönemlerinde çektikleri sancıları gidermekte çok etkilidir, kansızlıktan mütevellit oluşan heyecan ve diğer acılarda ve baş ağrısı gibi durumlarda kullanılabilecek en etkili ilaç olarak dikkati çekmektedir²⁴¹.

²³⁹BOA, A.MKT.MHM, 278/13, 12 R 1280 (26 Eylül 1863).

²⁴⁰BOA, A.MKT.MHM, 283/73, 2 C 1280 (14 Kasım 1863).

²⁴¹Manastır Vilâyet Salnâmesi, Def’a 1, 1305, s. 614.

SONUÇ

1839 Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nde hız kazanan, kurum ve kuruluşlarını batı standartlarına göre yeniden dizaynetme gayreti şehircilik alanında da kendini göstermiştir. Klasik dönem şehirleri, batı tarzında şekillenmiş geniş caddeli, alt ve üst yapı hizmetlerine daha çok önem veren bir şehircilik anlayışıyla beraber yeni bir çehre kazanmıştır. Bu çalışmalarda İstanbul devletin başkendi olması hasebiyle adeta bir pilot bölgeydi. Uygulamalar ilk önce burada yürürlüğe koyulmakta daha sonra taşraya yayılmaktaydı.

Bu dönemde ilk olarak ülkenin idari yapılanması ele alınmış ve eyâletlerle kendilerine bağlanan sancak ve kazalar belirlenmiştir. Dönemin ilk yeni uygulaması gerek devletin fazla toplanamamasından ve gerekse halkın adil bir şekilde toplanmadığından şikayet ettikleri vergi konusu olmuş ve herkesin gelirine göre vergi alınması için ülkenin büyük çoğunluğunda Muhassıllık sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Şehirlere gelen bu muhassıllar vergiye tabi ahaliyi kayıt altına alarak kendilerine verilen görevi layıkıyla uygulamaya çalışmışlarsa da bu sistem çok uzun süre yürütülememiş ve kaldırılmıştı.

Manastır şehri de muhassıllık uygulamasının yapıldığı yerlerden birisiydi. Şehirde bir Muhassıllık Meclisi kurulmuş ancak aradan iki sene geçmeden bu sistemin kaldırılmasıyla Muhassıllık Meclisleri yerini önce Küçük Meclis daha sonra Sancak Meclisi denilen yapıya bırakmıştır. Manastır'da bu dönemde görülen çok önemli bir olay da 3. Ordu merkezinin buraya taşınması olmuştur. Şehir artık askeri bir merkez durumundaydı. 3. Ordu merkezinin şehire taşınması şehire çok olumlu etkiler yaptı. Şöyle ki; Şehrin hemen yakınında askerlerin kalması için iki adet kışla yapılmıştı. Bu yapılar aynı zamanda bir ekonomik hareketlilik de getirmekteydi. Yine bu dönemde açılan Askeri Hastahâne'de dönem itibarıyla çok önemli bir sağlık kurumu olarak şehirdeki yerini almıştı. Burada sadece askerler değil sivil vatandaşlar da sağlık hizmeti alabilmekteydiler. Ordu merkezi ile yapılan haberleşmenin sağlıklı yürütülmesi açısından posta yolları sürekli denetim altındaydı ve gerek ordunun gerekse mühimmatın taşınabilmesi için gerekli düzgün yolların yapımı hızlandı. Bölgedeki bu yol yapım çalışmaları yanında Kırım Savaşı yıllarında haberleşmede devrim niteliğinde ve görece yeni bir buluş olan Telgraf Osmanlı Devleti'nde de

kullanılmaya başlanmıştı. Manastır'ın telgrafla tanışması bundan çok kısa bir süre sonra 1860'ların hemen başında oldu. Ordu merkezinin bu haberleşme imkânından geri kalması düşünülemezdi. Yapılan telgraf binası ve işe alınan elemanlar ile şehirde yeni bir kurumsal yapı ortaya çıkmıştı. Telgraf hatları bundan sonra hızla şehre bağlı olan kazalarda da görülmeye başlandı.

Şehrin Vilâyet merkezi ve ordu merkezi olması yabancı devletlerin bölgeye olan çıkarlarını kontrol edebilmeleri için birer üs vazifesi gören konsoloslukların açılmasını sağlamıştır. XIX. yüzyılın son döneminde şehir “*Konsoloslar Şehri*” olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde şehirde İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Yunanistan, Sırbistan ve İran elçilikler açmıştır. Bu konsolosların faaliyetleri zaman zaman sıkıntıya sebebiyet vermiştir.

Manastır bünyesinde Müslüman, Hristiyan, Yahudi ve Kıpti'leri bulunduran kozmopolit bir şehirdi. Şehrin nüfusu Osmanlı fethinden itibaren düzenli artış göstermiştir. Anadolu'dan iskân edilen Müslüman halk orada “*Evlâd-ı Fâtihân*” adıyla anılmışlardır. 1492'den sonra Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudilere de Manastır yaşam alanı sağlayarak kapılarını açmıştır. Şehir yerleşim biriminin en küçük ve en önemli unsurunu oluşturan mahalleler de bu farklı dinlerden ve milletlerden oluşan halka ev sahipliği yapmıştır. Burada üzerinde durulması gereken bir nokta bunların yaşam alanlarının birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamış olmasıdır. Her ne kadar şehirde yalnız Yahudilerin, Hristiyanların ya da Müslümanların yaşadığı mahalleler zikredilse de pratikte bunun uygulaması neredeyse imkânsız olmuştur. Bunu Manastırkadı sicillerindeki birçok belgeden takip edebilmekteyiz. Ayrıca burada zaman zaman ihtida hareketleri yaşanmıştır.

Şehir antik “*Via Egnatia*” ticaret yolu üzerinde kurulmuştu. Osmanlı Devleti zamanında da kullanılan bu yol sayesinde Manastır'ın ticari hareketliliği süreklilik arz etmiştir. Bu ticari hareketlilik ihracat-ithalat verilerinden takip edilebilmektedir. Bu ithalat-ihracat verilerini özellikle Manastır'da bulunan İngiliz konsolosların raporlarından ayrıntılı bir şekilde takip edilebilmektedir. Yine şehir merkezinde yerleşmiş olan köklü bir esnaf kültürü bulunmaktadır. Çok çeşitli iş kollarından bir çok zanaatkar faaliyet gösterir. Bölgede ticaretin önemli bir ayağını da çeşitli dönemlerde kurulan panayırlar oluşturmuştur. Manastır'a bağlı birçok kazada kurulan bu panayırlarda yerli-yabancı tüccarlar alım-satım yapmaktaydılar.

Manastır'daki tarımsal faaliyetler Safet Alimoski'nin yapmış olduğu Manastır Temettuat Defterleri'nin tahlil ve değerlendirildiği tez temel alınarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Manastır'da dönem dönem ortaya çıkan felaketler şehri derinden etkilemiştir. Bunlar arasında en önemli olanı şüphesiz 1863 yangınıdır. Yangın şehirde büyük bir yıkım meydana getirmiştir. Ekonomik açıdan sarsılan şehir halkı uzun süre yaralarını saramamıştır. Birçok şehirde olduğu gibi bu felaketten sonra da şehrin yeniden inşasında önceki hatalardan ders çıkartılarak yeni ve batı tarzında bir şehir planlaması yapılmaya çalışılmıştır. Bu yangında karşılaştığımız ve ilimizi çeken bir konu dönemin basınının olaya duyarsız kalması olmuştur. Tanzimat döneminde en dikkati çeken gelişmelerden birisi de eğitim alanında yapılan düzenlemeler olmuştur. Her bireyin ilköğretim eğitimi alması çalışmaları hız kazanmış yine ilk olarak İstanbul'da açılan ve sonra taşraya hızla yayılan Rüştîye Mektepleri'nin açılması dikkate değerdir. Manastır'da da eğitim klasik dönemde diğer Osmanlı şehirlerinde mahalle mektepleri ve medreselerde yapılmaktaydı. Bu alandaki yenilikler de kendisini ilk olarak askeri sahada göstermiş ve 3. Ordu bünyesinde bir Askeri İdadi açılmıştı. Bu okul sadece buradaki askerlere eğitim vermekle kalmamış bünyesindeki öğretmenler zaman zaman kadrosu yeterli olmayan rüştiye okullarında ders vermişlerdir. Dönemin sonunda şehirde bir kız rüştiye okulu da açılmıştır. Manastır'da yaşayan Hristiyan ve Yahudiler de eğitim faaliyetlerini herhangi bir engellemeyle karşılaşmadan sürdürmüşlerdir.

Manastır'da dini hayat bünyesinde barındırdığı üç büyük dinin mensuplarıyla çok zengindi. Şehirde Camiler, Kiliseler ve Sinagoglar birbirlerinden çok da uzak olmayan mekânlarda bulunmaktaydılar. Osmanlı Devleti'nin fethinden itibaren şehirdeki camilerin sayısı hızla artmıştır. Bugün de Manastır'da Osmanlı mirası bazı camiler faaliyetini sürdürmektedir.

Tanzimat döneminde yaşana tüm bu gelişmeler Manastır'ı şehircilik olarak ulaştırılması hedeflenen batı standartlarında bir şehir haline getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki önemli bir şehir olma özelliğini son döneme kadar sürdürmüştür.

EKLER

Ek-1: Manastır Vilâyeti Haritası²⁴²

²⁴² Lale Gökman, **Manastır'ın Ortasında Var Bir Havuz Kartpostallarla Bir Osmanlı Şehrinin Hikayesi**, İstanbul, Denizler Kitabevi Yayını, 2011, s.8.

Tarih-i Kışla-yı Süvâri-i Asâkir-i Nizâmiye-i Hazret-i Şâhâne der-Manastır

Şâh-ı sahib-i ma‘delet-hakan-ı dârâ-menkabet
Dâver-i haydar-şecâ‘at şehriyâr Abdülmecîd

Hazret-i Vefîk-ı Cenâb-ı Kibriyâdır yâveri
Râm etse emrine İskender'i olmaz ba‘îd

Dâ'im efkâr-ı hümâyûnu imâr-ı memleket
Gid a‘dâ def‘ine endîşesi sille-i sedîd

Akdem-i âmâlidir terfîh-i ahvâl-i ibâd
Eyler ahrârı der-i ihsanına her dem abîd

Asâkir-i Şâhânesin ihyâ buyurdu himmeti
Eyleyince lûtf-i Hak'la vaz‘-ı kanûn-ı cedîd

Bir usul hükmüne rabt etdi ki ceyş-i sâh
Akl-ı Eflatun'a gelmez idi bu re‘y-i reşîd

Rumeli'nin merkezi şehr-i Manastır'da hemîn
Bu süvari kışlası oldu metânetle vahîd

Maksadı teksîr-i asker matlabı ihyâ-yı din
Himmeti âlî hümâyûn bahtı gayetle sa‘îd

Lütfuna şâyân oldukça cünûd-ı Müslimîn
Tîgına ser-dâde olsun yâ Rab a‘dâ-yı anîd

Söyledi tarih-i tâmmın bendesi kemter-resâ
Bârekallah yapıdı dîlcû kışla Şâh Abdülmecîd Sene 1260

Ek-2: Manastır Süvari Kışlası Kitabesi²⁴³.

²⁴³BOA.İ.DH, 93/4677, lef 1, 7 Za 1260 (18 Kasım 1844).

Ek-3 : Haydar Kadı Camii²⁴⁴.

²⁴⁴ **Rumeli’de Osmanlı Mirası Arnavutluk-Makedonya, C.I**, Haz: Ahmet Kuş, Fevzi Şimşek, İbrahim Dıvarcı, İstanbul, Hazine Daroğlu İnşaat Grubu Kültür Yayınları, 2007, s. 166.

Ek-4: Hatuniye Camii²⁴⁵.

²⁴⁵ Aynı Eser, s. 165.

Ek-5:İshak Çelebi (İshakiye) Camii²⁴⁶.

²⁴⁶ Aynı Eser, s. 162.

Ek-6: Koca Camii²⁴⁷.

²⁴⁷ Aynı Eser, s. 167.

Ek-7: Kadı Mahmud Efendi Camii²⁴⁸.

²⁴⁸ Aynı Eser, s. 164.

Ek-8: Saat Kulesi²⁴⁹.

²⁴⁹ Aym Eser, s. 179.

Tarih-i Hastahâne-i Asâkir-i Nizamiye-i Hazret-i Şâhâne der-Manastır

Dâver-i hurşîd-eser fermân-revâ-yı husk u ter
Şehriyâr-ı dâd-güster hazret-i Abdülmecid

Âlem âsâyîş bulub kesbetdi hüsn-i intizâm
Olalı zıll-ı zalîl-i adli ifâka medîd

Gâşiye-i berdûşu dârâ Cem-i kemîne bendesi
Maûn ü hâtemdir ki ihsanına kemter abîd

Mahz-ı ilhâm-ı Hudâ ârâ-yı zât-ı şevketi
Fikri sâib-i nemîk gâlib-i re'y ü tedbiri sedîd

Adlde Fârûk-eser ilm ü şecâ'atde ali
Aklı Eflatun'a gâlib tarz-ı zühdü Bâyezîd

Etmemişdi bir hekîmin aklına asla hutûr
Ceyşine hikmetce tanzim etdiği vaz'-ı cedîd

Hastahâne yapıdırıp şehr-i Manastır'da bu dem
Askerisin eyledi ihyâ şehinsâh-ı ferîd

Hem mu'allâ hem havâdâr ve hem gâyet metin
Küpyâ bağ-ı irem oldu bu mevkide pedîd

Hasret olsun hastalık zebhine? yekser askeri
Hıfz ede cümle elemenden ceyşini Rabbu'l-vahîd

Söyledi itmâmetin tarih-i tâmmını Resâ
Nev-müsenna' dâr-ı bimâr yaptı Şâh AbdülmecidSene
1260

Ek-9: Manastır Askeri Hastahânesi Kitabesi²⁵⁰.

²⁵⁰BOA. İ.DH, 93/4677, lef 1, 7 Za 1260 (18 Kasım 1844).

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

- a) Bâbîâlî Evrak Odası Ayniyat Defterleri (BEOAYN.d.)
- b) Bâbîâlî Evrak Odası (BEO)
 - Sadâret Divân-ı Kalemi (BEO.A.DVN.)
 - Sadaret Mektubi Kalemi (A.MKT.)
 - Sadaret Mektubi Kalemi, Mühimme (A.MKT.MHM.)
 - Sadaret Mektubi Kalemi, Nezaret ve Devair (A.MKT.NZD.)
 - Sadaret Mektubi Vilayet-i Umumi Kalemi (A.MKT.UM.)
- c) Bâb-1 Asafî Amedi Kalemi (A.AMD.)
- d) Bâb-1 Asafî Buyuruldu ve İlmühaber Defterleri (A.DVSN.BUY.İLM.d)
- e) Bâb-1 Asafî Mukteza Defterleri (BAM.d.)
- f) Bâb-1 Asafî Tevziat Zehâir Esnaf ve İhtisab Defterleri (A.DVNS.TZEİ.d.)
- g) Bâb-1 Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d.)
- h) Cevdet Tasnifi
 - Cevdet Adliye (C.ADL.)
 - Cevdet Askeri (C.AS.)
 - Cevdet Belediye (C.BLD.)
 - Cevdet Dahiliye (C.DH.)
 - Cevdet İktisat (C.İKTS.)
 - Cevdet Maliye (C.ML.)
 - Cevdet Nafia (C.NF.)
 - Cevdet Sıhhiye (C.SH.)
 - Cevdet Zabtiye (C.ZB.)
- i) Cizye Defterleri (ML.VRD.CMH.)
- j) Dahiliye Mektubi Perakende (DH.MKT.PRK.)
- k) HariciyeTasnifi
 - Hariciye Mektubi (HR.MKT.)
 - Hariciye Tercüme Odası (HR.TO.)
- l) Hattı Hümayun (HAT.H.)
- m) İrade Tasnifi

- İrade Dahiliye (İ.DH.)
İrade Hariciye (İ.HR.)
İrade Evkaf (İ.EV.)
İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)
İrade Meclis-i Vala (İ.MVL.)
- n) Maarif Tasnifi
Maarif Mektubi (MF.MKT.)
Maarif İbtidai (MF.İBT)
(MF.MKB)
- o) Maliyeden Müdevver Defter (MAD.)
- p) Maliye Mesârifât Defteri (ML.MSF.d.)
- q) Kamil Kepeci (KK.d.)
- r) Meclis-i Vâlâ (MVL.)
- s) Nüfus Defterleri (NFS.d.)
- t) Şûrâ-yı Devlet (ŞD.)
Şûrâ-yı Devlet Mâliye (ŞD.ML.)
- u) Ticaret Dosyaları (T.NF.MH), (T.NF.MKT), (T.NF.VRK.), (T.PT.),
(T.TRM.)

II. Kadı Sicilleri

Manastır Şer‘iyye Sicilleri (MNŞ.)

III. Kaynak Eserler ve İncelemeler

Akar, Şevket Kâmil: “Tanzimat Döneminde ParaBozdurma Sorunu ve Köşe Sarrafları (1839-1879)”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, C. 3, No 1, 2011, s.123-133.

Akgündüz, Ahmet: **İslâm Hukûkunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1996.

Aktepe, M. Münir: “XIV ve XV. Asırlarda Rumeli’nin Türkler Tarafından İskânına Dair”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 10, İstanbul, 1953, s. 299-314.

Akyıldız, Ali: **Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform**, İstanbul, Eren Yayınları, 1993.

Alboher, Shlomo: **The Jews of Monastir Macedonia The Lives and Times of The Departed Jewish Community of Bitola**, Jarusalem, 2010.

- Alimoski, Safet:** “Temettüat Defterlerine Göre Manastır Merkez Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.
- Anastasovski, Nick: “Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912”, Victoria Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Melbourne/Victoria, 2005.
- Anastassiadou, Meropi: **Selanik (1830-1912) / Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Arıkan, Gülay: “Tanzimat Döneminde Kadınlar, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu**, Ankara, 1989, s. 323-330.
- Arıkan, Zeki: **XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı**, İzmir, 1998.
- Arslan, İsmail: **Selanik’in Gölgesinde Bir Sancak: Drama (1864-1913)**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2010.
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, Haz. Atsız, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992
- Aydın, Mahir: “Tatarpazarcığı” **Prof. Dr. Işın Demirkent** Anısına, İstanbul, 2008, s. 649-689.
- Aydın, M. Akif-Hamîdullah, Muhammed: “Köle”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 26, Ankara, 2002, s. 237-246.
- Aydın, Salim: “Selânik-Manastır Demir Yolu”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı: **Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya, C. III**, İstanbul, Bilmen Basımevi, 1981.
- Ayverdi, İlhan: **Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Kubbealtı Yayını, 2010.
- Bayram, Selahattin: “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayâtın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 21, 2012, s. 81-115.
- Behan, T.L.: **Bulletins and Other State Intelligence For The Year 1851**, Part I, London, 1860.
- Berkes, Niyâzi: **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Beyhan, Mehmet Ali: “Osmanlı Devri İstanbul Yangınları”, **Afetlerin Gölgesinde İstanbul**, Ed. Sait Öztürk, İstanbul, 2009, s. 187-312.

Bingöl, Sedat: “Osmanlı Mahkemeleri’nde Reform ve Cerîde-yi Mehâkim’deki Üst Mahkeme Kararları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XX, S. 1, Temmuz, 2005, s. 19-38.

Birol, Nurettin: **Halil Rıfat Paşa Dönemi ve İcraatı 1827-1901**, İstanbul, Cedit Neşriyat, 2009.

Bozkurt, Gülnihal: “Tanzimat ve Hukuk” **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 1989, s. 271-277.

Bulgarca Türkçe Sözlük, Der. N. Vançev ve vd., Sofya, Bulgaristan Bilimler Akademisi Yayınevi, 1961.

Bülbül, Sevil: “Manastır Şehri’nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Camii”, **Karadeniz Araştırmaları**, S. 38, Yaz 2013, s. 15-28.

Cohen, Mark: “Disaster and Change in an Ottoman Sephardic Community: Moses Montefiore and The Monastir Fire of 1863”, **Journal Of Jewish Studies**, Vol. LV, No. 1, 2004, s. 131-156.

Commercial Reports Recieved At The Foreign Office From Her Majesty’s Consuls During The Year 1865, London, 1866.

Commercial Reports Recieved At The Foreign Office From Her Majesty’s Consuls During The Year 1868, London, 1869.

Correspondance With British Ministers And Agents In Foreign Countries, And With Foreign Ministers In England Relating To The Slave Trade From April 1, 1858 to March 31, 1859, London, 1859.

Çadircı, Musa: “Eyalet ve Sancak Merkezlerinde Meclislerin Kurulması”, **Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1985, s.257-277.

Çadircı, Musa: **Tanzimat Dönemi’nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, TTK Yayını, 1991.

Çadircı, Musa: “Tanzimat Döneminde Karayolu Yapımı”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 15, S. 26, 1991, s. 153-167.

Çadircı, Musa: **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi**, Der: Tülay Ercoşkun, Ankara, İmge Yayınları, 2007.

Çağ, Galip: “16. Ve 17. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Manastır”, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Sakarya, 2010.

- Çağlar, Yücel: “Tanzimattan Cumhuriyet’e Ormancılık ve Gelişimi”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 6, s. 1563-1574.
- Çoker, Fahri: “Tanzimat ve Ordudaki Yenilikler”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 1260-1266.
- Çoruh, Haydar: “Temettüat Defterlerine Göre Erzurum Şehri (1260-1844)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1997.
- Davison, Roderic H.: **Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856-1876**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2005.
- Demirel, Derya: “Osmanlı Devleti’nde Sultaniler ve İdadiler”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2007.
- Demirkaya, Yüksel: “Osmanlı Devleti’nde Belediye (Hisbe) Teşkilatı”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 41-42, İstanbul, 1998, s. 303-317.
- Dingeç, Emine: “XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 20, Aralık 2009, s. 33-46.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Haz. Aydın Sami Güneyçal, Ankara, Aydın Kitabevi, 1997.
- Doğru, Halime: **XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı**, İstanbul, 1990.
- Duran, İbrahim: “1838 Tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ve Sonuçları”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. VI, S. 1-2, Erzincan, 2002, s. 77-104.
- Efe, Ayla: “Muhassıllık Teşkilâtı”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2002.
- Eksertozoglou, Haris: **Osmanlı’da Cemiyetler ve Rum Cemaati Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi**, Çev. Foti Benlisoy-Stefo Benlisoy, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.
- Emecen, Feridun: **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1989.
- Engin, Vahdettin: **Rumeli Demiryolları**, İstanbul, Eren Yayınları, 1993.

- Erdem, Y. Hakan: **Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2004.
- Eren, Ahmet Cevat: "*Tanzimat*", **İ. A., C. XI**, İstanbul, 1977, s. 709-765.
- Ergenç, Özer: **Klasik Dönem Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara, Ankara Enstitüsü Yayınları, 1995.
- Ergenç, Özer: "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. IV, 1984, s. 69-78.
- Ersoy, Neriman: "XIX. Yüzyılda Filibe Şehri (1839-1876)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003.
- Eryılmaz, Bilal**: Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, İstanbul, Risâle Yayınları, 1996.
- Esenkal, Ebru: "Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2007
- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, C. 5, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Farley, J. Lewis: **The Resources Of Turkey Considered With Especial Reference To The Profitable Investment Of Capital In The Ottoman Empire**, London, 1862.
- Gençoğlu, Mustafa: "1864 ve 1867 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.2(1), 2011, s. 29-50.
- Gökbilgin, M. Tayyib: "Çingene" **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, C. 3, 1988, s. 420-427.
- Gökbilgin, M. Tayyib: **Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1957.
- Gökman, Lale: **Manastır'ın Ortasında Var Bir Havuz Kartpostallarla Bir Osmanlı Şehrinin Hikâyesi**, İstanbul, Denizler Kitabevi Yayını, 2011.
- Griffiths Ralph ve Griffiths, G.E.: **The Monthly Review or Literary Journal England**, Vol: 82-83, London, 1817.
- Gül, Abdulkadir: "XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek Ve Kızamık)", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 41, Erzurum, 2009, s. 239-270.

Güran, Tevfik: **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, İstanbul, Eren Yayınları, 1998.

Güran, Tevfik: “19. Yüzyıl Temettüat Tahrirleri”, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 2000, s. 75-94.

Güran, Tevfik: “Tanzimat Döneminde Tarım Politikası”, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalcık, İstanbul, Phoenix Yayınları, 2006, s. 481-489.

Hacısalıhoğlu, Mehmet: **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890- 1918)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

Hacısalıhoğlu, Mehmet: “Makedonya”, **DİA**, C. 27, s. 438-439.

Hacısalıhoğlu Ersoy, Neriman: “Kırım Savaşında Haberleşme: Varna Telgraf Hattı şebekesi”, **Savaştan Barışa:150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853 – 1856) 22 – 23 Mayıs 2006 Bildiriler**, İstanbul, 2007,s. 119 – 130.

Hamza, Yusuf: “1839-1876 Yılları Arasında Makedonya Slav Unsurunun Eğitim ve Kültür Yaşamında Tanzimat Islahatlarının Yankıları”, **Tanzimatın 150. Yılı Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 1989

Hasol, Doğan: **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul, 1988.

Heywood, Colin J.: “The Ottoman Menzilhane and Ulak System in Rumeli in the Eighteenth Century”, **I.Uluslararası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri**, Yay. Haz. O.Okıyar-H.İnalcık, Ankara, 1980, s.179–186.

Idriz, Mesut: “Ottoman Manastır Versus Contemporary Macedonian Bitola: An Historical Survey”, **Proceedings of the Third International Congress on Islamic Civilisation In The Balkans, 1-5 November 2006, Bucharest, Romania**, İstanbul, İrcica Yayını, 2010, s. 87-108.

İdrisi, Murtezan: “XIV ve XV. Yüzyıllarda Bitola (Manastır)”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2008.

İnalcık, Halil: “**Eyalet**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.11, İstanbul, 1995, s.548-557.

İnalcık, Halil- Arı, Bülent: “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık’ın Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, S. 6, İstanbul, 2005, s. 27-56.

- Jelavich, Barbara: **Balkan Tarihi 18. 19. Yüzyıllar**, C. 1, Çev. İhsan Durdu, Haşim-Gülçin Koç, İstanbul, Küre Yayınları, 2009.
- Kaçar, Mustafa: “Osmanlı Telgraf İşletmesi (1854–1871)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986.
- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara, 1943.
- Karpat, Kemal: **Osmanlı Nüfusu 1830-1914**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.
- Kaya, Sezgin: “Tanzîmat Dönemi Osmanlı Ordusu (1839-1876), “Eskişehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Eskişehir, 2005.
- Kılıç, Selda: “1864 Nizamnâmesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa”, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 24, S. 37, 2005, s. 99-111.
- Kocabaş, Süleyman: **Misyonerlik ve Misyonerler**, İstanbul, 2002.
- Koçak, Cemil: “Tanzimat’tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 485-494.
- Koçer, Hasan Ali: “Türkiye’de Kadın Eğitimi”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 1, Ankara, 1972, s. 81-124.
- Kodaman, Bayram: **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1999.
- Kurnaz, Şefika: **Cumhûriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Kütükoğlu, Mübahat: “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, **Belleten**, S. 225, 1995, s. 395-412.
- Kütükoğlu, Mübahat S.: “Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti”, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 10-11, İstanbul, 1983, s. 151–166.
- Lory, Bernard - Popovic, Alexandre: “Balkanlar’ın Kavşağındaki Manastır 1816-1918”, **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, Ed. Paul Dumont-François Georgeon, İstanbul, TVYY, 1999.

Lory, Bernard: “Un Poste Consulaire en Macedoine, Bitola-Monastir, 1851-1912”, **Cahiers Balkaniques**, S. 38-39, 2011.

Macedonia Documents And Materials, Ed. Voin BOZHINOV, L Panayotov, Sofia, Bulgarian Academy Of Sciences Institute of History Bulgarian Language Institute, 1978.

Mazedonien in der Wahrnehmung österreichischer Konsuln 1851-1877/78, Band I, Yay. Haz. V. Paskaleva, Sofia, Mazedonisches wissenschaftliches institut, 1994.

Mehmed Tevfik: **Manastır Vilâyeti’nin Tarihçesi**, Manastır, Beynelmilel Ticaret Matbaası, 1327.

Memoir Of The Right Hon. Sir John McNeill, G.C.B. And of His Second Wife Elizabeth Wilson, London, 1910.

Mutlu, Şamil: **Osmanlı Devleti’nde Misyoner Okulları**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2005.

Mustafai, Habil: “Balkanlar’da Azınlık Hakları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Müderrişoğlu, Fatih: “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti’nde Menzil Yerleşimleri”, **Türkler**, C.X, Ankara, 2002, s. 920-926.

Ortaylı, İlber: **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.

Ortaylı, İlber: **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1994.

Ortaylı, İlber: **Tanzimattan Cumhuriyet’e Yerel Yönetim Geleneği**, Ankara, Hil Yayınları, 1985.

Ortaylı, İlber: **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2000.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 2, Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, İstanbul, Eren Yayınları, 2004.

Özbay, Kemal: **Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri**, C. 3, İstanbul, 1981.

Pehlivanoglu, M. Tevfik: “Tanzimattan Sonra Orman Yıkımı ve Çevre Tahribatı”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 6, s. 1574-1582.

Prifti, Kristaq: “Manastır”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 27, s. 562-563.

Reports From Her Majesty's Representatives Respecting The British And Foreign Diplomatic Services 1869-1870, London, 1870.

Reports Received From Her Majesty's Ambassador And Consuls Relating To The Condition of Christians In Turkey 1867, London, 1867.

Rumeli'de Osmanlı Mirası Arnavutluk-Makedonya, C.I, Haz: Ahmet Kuş, Fevzi Şimşek, İbrahim Dıvarcı, İstanbul, Hazinedaroğlu İnşaat Grubu Kültür Yayınları, 2007.

Russel, Eugenia: **St Demetrius of Thessalonica: Cult and Devotion in The Middle Ages**, Oxford, 2010.

Sarc, Ömer Celal: "Tanzimat ve Sanayiimiz", **Tanzimat**, C. 1, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 1999, s. 423-440.

Sarı Ünlü, Mucize: "Manastır Vilâyeti'nin İdâri ve Sosyal Yapısı (1873-1912)", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1996.

Seyitdanlioğlu, Mehmet: "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 28, S. 46, Ankara, 2009, s. 53-69.

Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380 - 1699), Ed. Elizabeth A. Zachariadou, Çev. Ela Gültekin vd., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Somel, Selçuk Akşin: **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslâmlaşma, Otokrasi ve Disiplin**, Çev. Osman Yener, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

Steinherr-Beldiceanu, Irene: "XV. ve XVI. Asırlarda Anadolu'da Ortakçılar", **VIII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 11-15 Ekim 1996 Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981, s. 1321-1326.

Stoyanovski, Aleksandar: "Makedonya'nın İdâri Taksimatı", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 4-5, İstanbul, 1974, s. 213-230.

Şahin, Cemalettin - Sipahioğlu, Ş.: **Doğal Afetler Ve Türkiye**, Ankara, 2002.

Şanal, Mustafa: "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme Ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 14, : 2003/1, s. 149-168.

- Şemseddin Sami, **Kâmusul-Alam**, C. 6, İstanbul, Mihran Matbaası, 1316.
- Şen, Ömer: **Osmanlı Panayırları (18.-19. Yüzyıl)**, İstanbul, Eren Yayınları, 1996.
- Taner, Tahir: “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, **Tanzimat I**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 221-232.
- Taşkın, Ünal: “Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005.
- Tekdemir, Aziz: “Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1/1, 2011, 121-144.
- Tekdemir, Aziz: “Ticâret Nezâreti (1839-1876)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.
- Tekin, Zeki: “İstanbul Debbağhâneleri”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi(OTAM)**, S. 8, Ankara, 1997, s. 349-364.
- The Dublin University Magazine, A Literary and Political Journal, Vol: 2**, Dublin, 1833.
- The Edinburgh Gazetteer or Compendious Geographical Dictionary**, Edinburgh, 1829.
- The Sessional Papers Printed by Order Of The Lords, Or Presented By Royal Command**, C. 44, Printed By: George E. Eyre and William Spottiswoode, London, 1855.
- Toledano, Ehud R.:**Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890**, Çev. Y. Hakan Erdem, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Tuğlacı, Pars: **Osmanlı Şehirleri**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1985.
- Tunalı, Ayten Can: “Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusu’nda Yapılanma (1839-1876)”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı**, Ankara, 1965.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Tarihi**, C. 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Üçok, Coşkun: “Tanzimat’tan Önce Osmanlı Devleti’nde Hukuk”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 574-56.

Ünlü, Mucize: “İdari ve Sosyal Yönleriyle Manastır Vilayeti”, **Balkanlar’da Bıraktıklarımız**, Samsun, Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları, 2009.

Unver, Süheyl: “Osmanlı Tebâbeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar”, **Tanzimat II**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 933-966.

Watts, Francis: **Bulletins and Other State Intelligence For The Year 1851**, London, 1852.

Yazıcı, Nesimi: “Tanzimat’ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı” **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, S. 3, 1990, s. 333-377.

Yazıcı, Nesimi: “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, **150. Yılında Tanzimat**, Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, 1992, s. 180–187.

Yediyıldız, Bahaeddin: “Osmanlılar Döneminde Manastır”, **Atatürk ve Manastır Sempozyumu**, Manastır, 1998, s. 21-35.

Yinanç, Refet: “Manastır Askeri Kışlasına Ait Bir Arşiv Belgesi”, **Atatürk ve Manastır Sempozyumu**, Manastır, 1998, s. 354-360.

Yerlikaya, İlhan: “Tanzimattan Önce Osmanlı Devletinde Belediye Hizmetleri”, **Osmanlı**, C. 6, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 130-144.

Yorulmaz, Şerife: “Osmanlı imparatorluğu’nda Ruhsatsız Okullaşma: 19. Yüzyılda Açılan Gayrimüslim Okullar Üzerinde Bir Değerlendirme”, **Doğu Batı**, S. 54, Ağustos-Ekim 2010, s. 171-190.

Zinkeisen, Johann Wilhelm: **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Ed. Erhan Afyoncu, Çev. Nilüfer Epçeli, C. 1, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2011.

Salnâmeler

Salnâme-i Askerî, Def’a 2, 1283.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye

1263-1264-1265-1266-1267-1268-1270-1271-1272-1273-1274-1275-1278-1279-

1280-1281-1282-1283-1284-1285-1286-1287-1289-1290-1291.

Manastır Vilâyet Salnâmesi

1291-1292-1305.

Selânik Vilâyet Salnâmesi

1288-1291.

Gazeteler

Selânik, Takvim-i Vekayi, Tercüman-ı Ahval

Elektronik Kaynaklar

http://en.wikipedia.org/wiki/Saint_George's_Day

http://szekely.albanianphotography.net/data/images1/vues_iv41070.jpg

ÖZGEÇMİŞ

H. Baha Öztunç 23 Ekim 1977 tarihinde Tokat'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Tokat'ta tamamladıktan sonra 1999 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne girdi. İlk senenin sonunda Gaziosmanpaşa Üniversitesi'ne yatay geçiş yaparak 2003 yılında mezun oldu. Aynı yıl Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yakınçağ Tarihi alanında yüksek lisans eğitime başladı ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi'ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2007 senesinde yüksek lisansını tamamladıktan sonra aynı tarihte İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora eğitime başladı. H. Baha Öztunç halen Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.